

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. Каразіна

Серія “Іноземна філологія.
Методика викладання іноземних мов”
Випуск 84

Філологічні, педагогічні науки

Видається з 1966 року
Включений до Переліку наукових фахових видань України
(наказ МОН України від 07.10.2016 № 1222)

Харків
2016

Статті цього Вісника висвітлюють актуальні проблеми іноземної філології та методики викладання іноземних мов. На матеріалі англійської, німецької, французької мов та їх діалектів розглядаються важливі для науки питання семантики і прагматики дискурсу, когнітивної лінгвістики, стилістики і лексикології, перекладознавства, евристичні проблеми лінгвістики та лінгводидактики, рецензуються зарубіжні видання з проблем еколінгвістики.

Для лінгвістів, викладачів, аспірантів та пошукачів, студентів старших курсів.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 15 від 28 листопада 2016 р.)

Головний редактор:

І.С. Шевченко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Відповідальний секретар:

Л.Р. Безугла, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Редакційна колегія:

Секція: Іноземна філологія

Д. Александрова, докт. наук (Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія)
Є.В. Бондаренко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
В.В. Дементьев, докт. філол. наук (Саратовський державний університет імені М.Г. Чернишевського, Росія)
Ф. Домінгос Матіто, докт. наук (університет Ріоха, Іспанія)
П.М. Донець, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
П. Карагьозов, докт. наук (Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія)
Г. Коллер, докт. наук (університет імені Фрідріха-Олександра, Ерланген-Нюрнберг, ФРН)
Т.А. Комова, докт. філол. наук (Московський державний університет імені М.В. Ломоносова, Росія)
А.П. Мартинюк, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.М. Мінкін, докт. філол. наук (Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна)
О.І. Морозова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.С. Піхтовнікова, докт. філол. наук (Приазовський технічний університет, Маріуполь, Україна)
О.В. Ребрій, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
В.О. Самохіна, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.В. Солощук, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
І.Є. Фролова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
С.О. Швачко, докт. філол. наук (Сумський державний університет, Україна)

Секція: Методика викладання іноземних мов

Н.Ф. Бориско, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
Л.С. Нечепоренко, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
С.Ю. Ніколаєва, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
В.Г. Пасинок, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
О.Б. Тарнопольський, докт. пед. наук (Дніпропетровський університет економіки і права, Україна)
Л.М. Черноватий, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, факультет іноземних мов
Тел.: (057) 707-51-44; e-mail: dilovamova@karazin.ua
<http://foreign-languages.karazin.ua/research/editions/bulletin-archives>
<http://periodicals.karazin.ua/foreignphilology/index>

Текст подано в авторській редакції

Статті пройшли зовнішнє та внутрішнє рецензування

Свідоцтво про держреєстрацію № 21562–11462Р від 20.08.2015.

© Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2016

ЗМІСТ

СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА ДИСКУРСУ

О.В. Максименко, А.П. Мартинюк КОГНІТИВНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЖЕСТОВО-ВЕРБАЛЬНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ (на матеріалі американського розважального телеінтерв'ю)	6
И.Б. Морозова, Е.А. Пожарицкая ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ КОММУНИКАТИВНОГО ЛИДЕРСТВА: ГЕШТАЛЬТ-АНАЛИЗ	17
Valery V. Mykhaylenko GRADUALITY IN LEXICAL SEMANTICS OF L1 AND L2: A CASE FOR "LAYMAN" IN ENGLISH AND RUSSIAN	26
Olena Vyelozyorova ANDEUTUNG AUS DEM HISTORISCH-PRAGMATISCHEN BLICKWINKEL	33
С.А. Віротченко ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ ЗАСОБАМИ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ (гендерний аспект)	40
О.І. Гридасова СПЕЦИФІКА РОЛЬОВИХ КОНФІГУРАЦІЙ ДЕСТРУКТИВНОГО СІМЕЙНОГО СПІЛКУВАННЯ	45
А.В. Лепетюха СИНТАКСИЧНА СИНОНІМІЯ ЯК МОВЛЕННЄВА ІННОВАЦІЯ (на матеріалі сучасної французької художньої прози)	51
Т.А. Безугла ВІЗУАЛІЗАЦІЯ МОВЛЕННЄВОАКТОВИХ СКЛАДОВИХ У РЕКЛАМНОМУ ТЕКСТІ	57
К.В. Вуколова ДЕЯКІ ВЛАСТИВОСТІ СЛОВОВЖИВАННЯ У ПІТСБУРЗЬКОМУ ДІАЛЕКТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГЕНДЕРНОЇ КАТЕГОРІЇ	64
Т.А. Смоляна КОНЦЕПТ <i>ПОКАЯННЯ</i> , АКТУАЛІЗОВАНИЙ НІМЕЦЬКОМОВНОЮ МАКСИМОЮ, ЇЇ МОВЛЕННЄВОАКТОВИЙ І ТАКТИКО-СТРАТЕГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ	70
О.Г. Пешкова МОВНА ГРА ТА УМОВИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ	77

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

О.Я. Дойчик КОРЕЛЯЦІЯ КОНЦЕПТІВ <i>HUMAN BEING</i> vs. <i>ANIMAL</i> В ІДІОСТИЛІ ДЖ. БАРНСА	84
Ю.Ю. Шамаева ПРАЙМИНГ И ДЕФОКУСИРОВАНИЕ В ЛИНГВОКОГНИТИВНОЙ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ИНТЕРСЕМИОТИЧЕСКОГО КОНИНУУМА КАТЕГОРИИ <i>EMOTIONS</i>	91

СТИЛІСТИКА І ЛЕКСИКОЛОГІЯ

В.О. Самохіна ФЕНОМЕН АДРЕСАТА В КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ КОМІЧНОГО	99
О.Д. Нефьодова ЗАСОБИ ТА НАСЛІДКИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ПРЕЦЕДЕНТНОГО ІМЕНІ В КОМУНІКАЦІЇ	108
Н.Н. Савченко, А.В. Котова СИНТАКСИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА КАК ЭЛЕМЕНТ МЕЖТЕКСТОВОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В ТЕКСТЕ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ПАРОДИИ	115
Д.М. Кайсіна ПАСАЖ ЯК ОДИНИЦЯ СТРУКТУРУВАННЯ ІДЕАЦІЙНОЇ ПРОМОВИ	121
Я.Л. Ковалевська МЕДІАПРОСТІР САТИРИКО-САРКАСТИЧНОГО ДИСКУРСУ (на прикладі американських он-лайн видань)	130
С.О. Тарасова МАСКА-ІМІДЖ У АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	136

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

І.В. Давиденко КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ КОНЦЕПТУ <i>ДІМ – HOUSE / HOME</i> В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ В МЕЖАХ РІЗНИХ ДОМЕНІВ	143
Л.А. Богуславська КОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ ВІДТВОРЕННЯ ОНІМІВ У АНГЛО-УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ ПОЕМИ ЛЬЮІСА КЕРРОЛЛА «ПОЛЮВАННЯ НА СНАРКА»	151

**МЕТОДОЛОГІЯ
І МЕТОДИ ЛІНГВІСТИКИ ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ**

Г.В. Ейгер, Л.Р. Безуглая, Е.Н. Бабич ИНТУИЦИЯ КАК МЕТОД НАУЧНОГО ПОЗНАНИЯ В ЛИНГВИСТИКЕ И ПЕРЕВОДОВЕДЕНИИ	158
В.Г. Пасинок МОВЛЕННЄВА КУЛЬТУРА СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА І СТУДЕНТА	168
С.О. Швачко ПРИСЛІВ'Я АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ: ОНТО-ГНОСЕОЛОГІЧНА СИНКРЕТА.....	177
П.Т. Гусева, О.Н. Шумская ТЕХНИЧЕСКАЯ ЭВОЛЮЦИЯ И ИЗУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ	189
В.Г. Касьянова ЕКОНОМІЧНА АНГЛОМОВНА ТЕРМІНОЛОГІЧНА ПІДСИСТЕМА ЯК ОБ'ЄКТ КЕРОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	195

РЕЦЕНЗІЇ

Olena I. Morozova REVIEW OF “ECOLINGUISTICS: COMMUNICATION PROCESS AT THE SEAM OF LIFE” by M. Bogusławska-Tafelska (Frankfurt am Main, etc.: Peter Lang, 2016. – 126 p.)	202
---	-----

СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА ДИСКУРСУ

УДК 811.111'373:81.111'221

КОГНІТИВНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЖЕСТОВО-ВЕРБАЛЬНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ (на матеріалі американського розважального телеінтерв'ю)

О.В. Максименко, А.П. Мартинюк, докт. філол. наук (Харків)

У статті обґрунтовується гіпотеза, згідно якої жест і мовлення становлять єдиний механізм смислотворення. Встановлено одиницю аналізу взаємодії жесту і мовлення – жестово-вербальне висловлення як таке, що містить жестову та вербальну складові й функціонує у реальній ситуації комунікативної взаємодії. Результати пілотного дослідження з опорою на методологічну базу когнітивної лінгвістики дозволяють класифікувати жестово-вербальні висловлення за психічними сферами свідомості / підсвідомості, на які вони орієнтовані, на: раціональні (онтологічне, аксіологічне знання), емоційні (емоції) і сугестивні (підсвідомість), а за комунікативною / мета-комунікативною функцією – на наративні (надають інформацію про об'єкт референції й спираються на онтологічне/аксіологічне знання) і мета-нاراتивні (організують комунікацію й спираються на лінгвоетологічне знання). Раціональні нарративні жестово-вербальні висловлення, які надають інформацію про об'єктів референції, що допомагає їх ідентифікувати й класифікувати, є раціонально-класифікаційними (онтологічне знання), а ті, які надають інформацію, що дозволяє здійснити оцінку об'єктів референції в термінах «добре – погано», є раціонально кваліфікаційними (аксіологічне знання). За семиотичним принципом активації у свідомості об'єкта референції раціональні нарративні жестово-вербальні висловлення поділяються на дійсничні (вказування), іконічні (зображення), і символічні (репрезентація). За критерієм реального :: образ-схемного зображення об'єкта референції іконічні жестово-вербальні висловлення розмежовуються з метафоричними.

Ключові слова: жестово-вербальне висловлення, комунікативна взаємодія, об'єкт референції, раціональна сфера свідомості, емоційна сфера свідомості, підсвідомість.

Максименко Е.В., Мартинюк А.П. Когнитивная классификация вербально-жестовых высказываний (на материале англоязычного развлекательного телеинтервью). В статье обосновывается гипотеза, согласно которой жест и говорение составляют единый механизм смыслообразования. Установлена единица анализа взаимодействия жеста и говорения – жестово-вербальное высказывание, как высказывание, содержащее жестовый и вербальный компоненты и функционирующее в реальной ситуации коммуникативного взаимодействия. Результаты пилотного исследования с опорой на методологическую базу когнитивной лингвистики позволяют классифицировать жестово-вербальные высказывания по психическим сферам сознания / подсознания, на которые они ориентированы, на: рациональные (онтологические, аксиологические знания), эмоциональные (эмоции) и сугестивные (подсознание), а по коммуникативной / мета-коммуникативной функции – на нарративные (предоставляют информацию об объекте референции и опираются на онтологические/аксиологические знания) и мета-нарративные (организуют коммуникацию и опираются на лингвоэтологические знания). Рациональные нарративные жестово-вербальные высказывания, которые предоставляют информацию об объектах референции, помогающую их идентифицировать и классифицировать, являются рационально-классификационными (онтологические знания), а те, что предоставляют информацию, позволяющую оценить объекты референции в терминах «хорошо – плохо», являются рационально-квалификационными (аксиологические знания). Согласно семиотическому принципу активации в сознании объекта референции, рациональные нарративные жестово-вербальные высказывания делятся на действитель-

кие (указывание), иконические (изображение), и символические (репрезентация). Согласно критерию реального :: образ-схемного изображения объекта референции иконические жестово-вербальные высказывания разграничиваются с метафорическими.

Ключевые слова: жестово-вербальное высказывание, коммуникативное взаимодействие, объект референции, подсознание, рациональная сфера сознания, эмоциональная сфера сознания.

Maksymenko O.V., Martynyuk A.P. Cognitive classification of gesture-verbal utterances (case study of the American entertaining television interview). The article develops the hypothesis that gesture and speech constitute an integrated mechanism of generating of meaning. It also suggests that this phenomenon should be analysed in terms of gesture-verbal utterances containing gesture and speech components and functioning as a unit of the online communicative process. The results of the pilot studies underpinned with the cognitive linguistics methodological assumptions prompt the classification of the gesture-verbal utterances according to the sphere of human consciousness / sub-consciousness, which basically stipulates their production and interpretation as rational (ontological and axiological knowledge), emotional (emotions) and suggestive (sub-consciousness). In accordance with their communicative / meta-communicative functions, gesture-verbal utterances fall into narrative (as they activate information about the referents of the narrative based on ontological and axiological knowledge) and metanarrative (as they organize communication process and rely on lingual-ethological knowledge). Rational narrative gesture-verbal utterances can be of classifying or qualifying nature depending on the information they provide: helping to identify/classify the referents of the narrative (ontological knowledge) or assess the referents in terms of «good – bad» quality (axiological knowledge). Rational narrative gesture-verbal utterances are further classified on the basis of the semiotic principle governing the activation of the information about the referents into deictic (pointing to the referent), iconic (depicting the referent) and symbolic (standing for the referent). In accordance with the image-realistic or image-schematic principle of depicting the referent, gesture-verbal utterances are defined as literal and metaphoric.

Key words: communication, gesture-verbal utterance, emotional sphere of consciousness, referent, rational sphere of consciousness, sub-consciousness.

1. Вступ

Жести, точніше їх риторичні функції, цікавлять вчених, починаючи з часів Римської Імперії. Квінтіліан вивчав риторичний потенціал жестів в книзі “*Institutio oratoria*” («Повчання оратору») (див. англ. переклад [36]). Наступні ґрунтовні дослідження жестів, опубліковані в 1644 р. англійцем Джоном Бульвером (John Bulwer) [17], та в 1806 р. ірландцем Гілбертом Остіном (Gilbert Austin) [15], теж були присвячені висвітленню ролі жестів в досягненні якнайвищої красномовності та зрозумілості публічних промов. Ці дослідження поклали початок хірономії – науки про ефективне свідоме використання жестів в ораторському мовленні для досягнення певних стратегічних цілей.

У 1832 р. італієць Андреа де Джоріо (Andrea De Jorio), якого вважають першим етнографом мови тіла, опублікував детальний опис неаполітанських жестів, вказавши на їх схожість із жестами, відображеними на античних грецьких вазах, знайдених біля Неаполя [23]. Цей опис започаткував іншу тра-

дицію в дослідженні спонтанних жестів, яка на сучасному етапі набула когнітивного ракурсу.

Власне лінгвістичне осмислення жести вперше отримують в роботах Рея Бірдістелла (Ray Birdwhistell), автора терміну “кінесика” (від грецького κίνησις (kinesis) – рух) (1952 р.), під яким розуміється інтерпретація інформації, що передається “рухами тіла” в комунікації (body motion communication) [39].

Залежно від того, яку частину тіла людина задіює в моторній діяльності для продукування комунікативно значущого руху, кінесичні компоненти комунікації або “рухи тіла” (body movements) традиційно поділяються на жестові (рухи руками (пальцями рук), плечима, головою, ногами, всім тілом) та мімічні (рухи ротом (усмішка, поцілунок тощо), бровами, очима (погляд, зміна виразу очей), вираз обличчя в цілому) [12, с. 36].

Із розповсюдженням ідей Р. Бірдістелла та його послідовників уточнюється розуміння феномена жести й приходить усвідомлення унікальності його ролі в комунікації. У широкому тлумаченні жести

мисляться як невербальна поведінка, що включає рухи руками, мімічні рухи обличчя та інших частин тіла, які мають комунікативну значущість [39].

Дослідження Р. Бірдвістелла й його численних послідовників поставили перед лінгвістичною наукою такі глобальні проблеми, як співвідношення універсального (конвенціонального) :: етнокультурно специфічного / свідомого (і звідси – маніпулятивного) :: підсвідомого в продукуванні й інтерпретації жестів.

Наблизитися до розв'язання цих проблем можна, лише відповівши на запитання про природу жестів і мовлення. Що стосується власне Р. Бірдвістелла, з одного боку, він висловлював незадоволеність терміном “мова тіла” (body language) на тій підставі, що інформація, яку передають рухи тіла, не відповідає лінгвістичному визначенню мови [20, с. 207–213]. З іншого боку, Р. Бірдвістелл описував невербальну поведінку, ґрунтуючись на структуралістських принципах опису мови. Зокрема, учений постулював, що невербальна поведінка має власну граматику і семантику й відтак може бути проаналізованою в термінах аналізу усного мовлення. Так в системі поглядів Р. Бірдвістелла “кінема” розглядається як одиниця, аналогічна “фонемі”, тому що вона складається із групи рухів, які, не будучи ідентичними, є взаємозамінними без втрати соціального змісту (див. про це в [26, с. 94–95]). Р. Бірдвістелл також акцентував увагу на тому, що жести людини відрізняються від жестів тварин полісемантичністю, так як вони можуть набувати різних значень в залежності від комунікативного контексту: “кожен рух тіла повинен інтерпретуватися широко і у взаємозв'язку з кожним іншим елементом комунікації” [16].

Сучасні дослідження жестів умовно поділяємо на функціонально-комунікативні і функціонально-когнітивні. Перші розглядають жест у складі невербальних компонентів комунікації, що “мають свій семіозис” [11, с. 79] і взаємодіють із вербалікою [2; 11; 12]. Другі ж постулюють, що жест і мовлення становлять єдину інтегральну систему продукування мовного значення [31] й відтак говорять про єдиний вербально-невербальний семіозис [32; 20; 31].

Слід зазначити, що учені функціонально-комунікативного спрямування також наголошують

на схожості вербальних і невербальних знаків й надають невербальним знакам когнітивного осмислення. Зокрема, І.І. Серякова зазначає, що “здатність до використання і перцепції невербальних компонентів комунікації” є складовою частиною єдиної інфраструктури когнітивних здатностей людини” [11, с. 48], й існує “тісний зв'язок між процесами вищої нервової діяльності, що проявляються в формі вербальної і невербальної активності [11 с. 55]; як наслідок, “невербальний знак є сукупним продуктом когніції, емоції і соматички людини” [11, с. 79].

До ізоморфних характеристик вербальних та невербальних знаків відносять, насамперед, системність (І.І. Серякова розглядає невербальний знак як “кластерний семіотичний комплекс” [11, с. 82], що виявляє системні якості і вступає в парадигматичні і синтагматичні відношення з одиницями системи невербальних знаків, а також з одиницями вербальної системи [11, с. 83]; див. також [2, с. 126–127]); раціональність і емоційність (невербальні знаки передають не лише раціональну інформацію, а й різноманітні емоції [11, с. 79, 86–87; 3, с. 8; 14; 2, с. 166; 13, с. 6]), полісемантичність (обумовленість смислу знака лінгвальним контекстом [11, с. 89–90]) і ширше – поліфункціональність (обумовленість смислу знака ситуативними і психічними факторами [12, с. 57–68]), конвенціональність (невербальні знаки демонструють зв'язок із нормами та правилами поведінки в певній лінгвокультурі [21; 8; 10; 11, с. 88; 12, с. 42]), етнокультурну специфічність [11, с. 91–93; 12, с. 42–54]. При цьому наголошують на функціональному взаємозв'язку вербальної і невербальної частин тексту (наприклад, функціонально взаємопов'язаними є окличне речення і опис емоційно окрашеного тону промовляння цього речення [1, с. 5]).

Дослідження представників функціонально-комунікативного напрямку, як правило, проводяться на матеріалі письмових текстів, які моделюють усне мовлення і в яких містяться номінації та / або описи тієї чи іншої комунікативно значущої невербальної поведінки. Як наслідок, однією з конститивних характеристик невербального знака вважається його подвійне означування (“перше означування здійснюється в усній формі сенсомоторного прояву, друге – в письмовій формі конкретно-

го мовного найменування або опису цього прояву” [11, с. 81]) або вторинний семіозис, який переносить знаки одного інформаційного коду (жести, погляд, міміку і т.д.) в знаки іншого коду – вербального [7; 9; 5], створюючи “перехідну зону між першим (передмовним) і другим (мовним) ступенями семіотики” [12, с. 25].

Матеріалом дослідників жестів функціонально-когнітивного спрямування, як правило, є реальна комунікація або комунікація, змодельована в мультимедійному просторі (ігрові, анімаційні фільми тощо). І в такому ракурсі феномен “подвійного означування невербального знака” втрачає свою релевантність.

У 90-х роках минулого сторіччя Д. МакНіл, спираючись на психологію Л. Виготського, заґрунтовану на дії і перцептивному досвіді [32], а також на ідеї португальського нейролога А. Дамасіо про нерозривність мови і сенсомоторної образності (1994, 1999), висловив гіпотезу про те, що жест і мовлення становлять єдину інтегральну систему продукування мовного значення [32], яку розбудував у наступних роботах [33; 31].

Не поділяючи уявлення про жести, як засоби невербальної комунікації, що супроводжують мовлення і беруть участь у продукуванні / інтерпретації мовлення як знаки окремої семіотичної системи (“мови тіла”), Д. МакНіл постулює нероздільність мови / мовлення і сенсомоторної образності / жесту, де жест, мова і думка мисляться як різні сторони єдиної когнітивної здатності людини, що виявляється в комунікативній дії [31, с. 3–4]. На переконання Д. МакНіла, вербальне мовлення і жест є матеріальними виявами двох різних модусів когнітивної діяльності, діалектичне протиріччя між якими є джерелом енергії (fuel) для думки і мовлення [31, с. 3]. Уточнимо, що Д. МакНіл має на увазі спонтанні автоматичні універсальні жести, розмежовуючи їх із жестами-емблемами або жестами-символами, вживання яких є, як правило, усвідомлюваним і культурно маркованим [31, с. 4].

Відтоді в різних гуманітарних науках – психології, психолінгвістиці, антропології й когнітивній лінгвістиці, розпочались дослідження мовлення й жесту як єдиної системи смислотворення [32; 20; 31].

Такий ракурс розгляду жесту і мовлення відкриває перед дослідниками новий об’єкт аналізу, який називаємо жестово-вербальним висловленням, акцентуючи діалектику взаємодії жесту і мовлення в комунікації.

Вивчення жестово-вербальних висловлень відкриває шляхи до поглиблення наукового знання про роль жесту в процесі смислотворення та, більш широко, про закономірності реалізації когнітивної мовної здатності людини в реальних комунікативних процесах. Зазначене зумовлює актуальність теми дослідження, присвяченого аналізу функціонування жестово-вербальних висловлень в комунікативній взаємодії учасників англомовного чи американського розважального телеінтерв’ю.

Метою статті є класифікація жестово-вербальних висловлень учасників англомовного розважального телеінтерв’ю з урахуванням когнітивного підґрунтя комунікативної діяльності.

Завдання статті включають: 1) виклад основних положень теорії взаємодії вербального і жестового мовлення як єдиного механізму смислотворення; 2) здійснення класифікації жестово-вербальних висловлень за різними критеріями; 3) обґрунтування статусу жестово-вербальної метафори як бімодального вияву концептуальної метафори.

2. Принципи класифікації вербально-жестових висловлень

Об’єктом дослідження є контекстуалізовані жестово-вербальні висловлення, а предметом – їхні класифікаційні ознаки та особливості взаємодії жестового й вербального компонентів.

Матеріал пілотного дослідження становлять 100 жестово-вербальних висловлень, відібраних із відеоматеріалів англомовних розважальних інтерв’ю з гостями американського ток-шоу *The Tonight Show Starring Jimmy Fallon* [40]. Вибір розважального інтерв’ю відповідає завданням дослідження, оскільки цей жанр є виявом спонтанної комунікації, яка є природним середовищем функціонування жестово-вербальних висловлень.

Методологічно дослідження ґрунтується на розумінні природного семіозису представниками когнітивної лінгвістики [34; 19; 22; 27; 30, с. 155–

156; 29, с. 144–146; 37, с. 206]), згідно з яким комунікативна взаємодія забезпечується “концептуальною сіткою”, що становить собою модель нейронної сітки мозку. Смысл одиниці мови, що актуалізується в акті комунікації, не є її інгерентною властивістю. Роль одиниці мови полягає в: а) активації конвенціонального концептуального змісту (“лексичного концепту”), що є частиною складно організованої концептуальної сітки і б) “запуску” когнітивних операцій інференційної природи, які дозволяють осмислити цей конвенціональний концептуальний зміст на базі “концептуальної сітки”.

“Концептуальна сітка” з необхідністю включає не лише когнітивний досвід (тобто енциклопедичне знання різного типу: онтологічне, аксіологічне (етологічне, естетичне), лінгвоетологічне, а й афективний досвід, перцептивний досвід, і досвід волевиявлення. Характер інференційної діяльності визначається і фокусом уваги комунікантів. Окрім того, враховується, що більша частина інференційної діяльності відбувається в підсвідомості [4].

Одиницею аналізу дослідження є жестово-вербальне висловлення, включене в інтерактивний контекст когнітивно-комунікативного акту. Контекст охоплює усі параметри акту, які можуть впливати на продукування / інтерпретацію жестово-вербальних висловлень, і поділяється на перцептивний і психічний.

Перцептивний контекст когнітивно-комунікативного акту містить вербальну і невербальну інформацію, яка поступає через сенсорно-моторні канали в момент комунікації. Вербальна інформація переважно обмежена слуховим сенсорним каналом (звуки – усне мовлення), хоча, в принципі, у фокус уваги учасників інтерв’ю можуть потрапляти і фрагменти письмових текстів, привнесених у ситуацію учасниками комунікації, що включає в дію зоровий канал. Невербальна інформація не має сенсорних обмежень, проте комунікативно значущими, є, насамперед, сприймані через зоровий канал параметри акту, такі як час і місце інтерації, її учасники, їх кількість, фізичні, статусно-рольові, психічні характеристики тощо, і, звичайно ж, їх невербальні комунікативні дії, включно із спонтанними жестами.

Що стосується спонтанних жестів, вони, укупі з усним мовленням репрезентують референтну

ситуацію, на відміну від інших параметрів перцептивного контексту, які репрезентують комунікативну ситуацію.

Психічний контекст когнітивно-комунікативного акту становить собою досвід інтерпретатора (когнітивний, афективний, перцептивний, волевиявлення), набутий як у процесі соціалізації, так і “тут і зараз” в акті комунікації. Параметри перцептивного контексту можуть впливати на комунікативну діяльність, лише стаючи частиною психічного контексту [4].

У класифікації жестів Д. МакНіла і Л.Л. Педелті представлені наступні типи жестів – іконічні, метафоричні, дейктичні та ритмічні [33, с. 64].

Іконічні жести (до речі, термін «іконічний» тут використовується в значенні, синонімічному тому, яке вкладає в нього Ч. Пірс у своїй широко відомій класифікації знаків, називаючи іконічним знак, який перцептивно нагадує сутність, яку він заміщає [35, с. 254–263]), репрезентують референта через зображення асоційованих із ним атрибутів, дій або просторових відношень. Наприклад, найпростішим способом пояснити дитині, як зав’язати шнурки кросівок, є ілюстрація вербального пояснення відповідним жестом (цей та інші приклади типів жестів, що ілюструють класифікацію Д. МакНіла і Л.Л. Педелті, запозичені з [24]).

Дейктичні жести (в класифікації Ч. Пірса – індексальні) репрезентують референта, вказуючи на нього. Наприклад, якщо ви хочете вберегти друга від отруйного плюща під час пішої подорожі, ви обов’язково додасте до вербального висловлення *Watch out for that poison ivy* дейктичний жест, який указуватиме саме на ту рослину, якої йому потрібно остерігатися.

Ритмічні жести, як випливає з їхньої назви, слугують ритмізації мовлення й водночас забезпечують зв’язність окремих частин наративу. Наприклад, шеф-повар, перелічуючи інгредієнти страви *You add the lemongrass, the ginger and then the basil*, супроводжує вербалізацію кожного нового інгредієнта характерним ритмічним жестом.

Що стосується метафоричних жестів, у класифікації Д. МакНіла вони відрізняються від інших тим, що репрезентують абстрактного референта. Наприклад, під час загального обговорення реклами певного продукту спеціаліст із маркетингу

говорить *Here's what I am thinking* і супроводжує мовлення таким жестом: торкається руками чола та висків, а потім раптово простягає руки вперед до аудиторії, так начебто тримає якийсь об'єкт і виставляє його на загальний огляд. Цей жест інтерпретують як метафоричний на тій підставі, що «ідея є абстрактною сутністю, яку не можна фізично дістати з голови й у буквальному смислі передати іншим» [24, с. 570].

Варто зазначити, що всі названі типи жестів принципово відрізняються від символічних жестів (термін «символічний» уживається в тому ж смислі, що й у класифікації знаків Ч. Пірса), які також називають жеста-емблемами, оскільки такі жести становлять конвенціональні семіотичні знаки (як, наприклад, жест «ОК»), що є культурно маркованими. Символічні жести безпосередньо не пов'язані із процесом продукування мовлення, хоча беруть участь у комунікації.

На думку Д. МакНіла та Л.Л. Педелті, усі зазначені типи мовленнєвих жестів, окрім іконічних, потрібно зарахувати до метанаративних, тобто таких, що структурують наратив, включаючи референцію до акту комунікації, і відрізняються від власне наративних, тобто таких, що переповідають події наративу зазвичай у лінійній послідовності [33, с. 64].

Результати нашого пілотного дослідження свідчать, що відношення між різними типами жестів є більш складними. Окрім того, вважаємо, що з огляду на інтегральну природу взаємодії мовлення й жести варто говорити не про типи жестів, а про типи жестово-вербальних висловлень (ЖВВ).

Розглядаючи комунікативну діяльність у когнітивному ракурсі і приймаючи гіпотезу про те, що комунікативна діяльність забезпечується «концептуальною сіткою», яка становить собою модель нейронної сітки мозку і з необхідністю включає не лише раціональний когнітивний досвід (тобто енциклопедичні знання різних типів), але й афективний (емоційний) досвід, а також беручи до уваги ту обставину, що велика частина когнітивно-комунікативної діяльності проходить в підсвідомості [4], вважаємо, що класифікацію жестово-вербальних висловлень слід будувати із урахуванням сфер свідомості/підсвідомості (за М.В. Нікітіним,

«психічних субстратів» [6, с. 74–78]), на які ці висловлення орієнтовані.

Жестово-вербальні висловлення, орієнтовані на раціональну сферу свідомості, називаємо раціональними, на емоційну – емоційними, на підсвідомість – сугестивними.

У структурі раціональних жестово-вербальних висловлень жести надають різного роду інформацію про ті чи інші сутності реального або фантазійного світу, які є об'єктами референції цих висловлень: в раціонально-класифікаційних – інформацію, що допомагає ідентифікувати й класифікувати ці сутності (онтологічні знання), а в раціонально-кваліфікаційних (оцінних) – інформацію, що дозволяє здійснити їх оцінку в термінах «добре – погано» (аксіологічні знання).

Емоційні жестово-вербальні висловлення передають позитивні/негативні емоції комунікантів, що відбивають їх ставлення до об'єктів референції цих висловлень.

Сугестивні жестово-вербальні висловлення сприяють автоматизації сприйняття за рахунок ритмізації мовлення; сюди належать ритмічні жести в класифікації Д. МакНіла та Л.Л. Педелті.

За критерієм комунікативної :: мета-комунікативної функції (власне комунікативна діяльність (продукування висловлень, що відсилають до певних об'єктів референції) :: організація комунікативної діяльності) жестово-вербальні висловлення поділяємо на наративні (раціональні й емоційні) :: метанаративні (сугестивні).

Раціональні наративні жестово-вербальні висловлення класифікуємо за таким критерієм, як семіотичний принцип активації у свідомості об'єкта референції, що поділяє їх на дейктичні (вказування), іконічні (зображення), і символічні (репрезентація).

Власне іконічні висловлення розмежуємо із метафоричними за критерієм реального :: образ-схемного зображення об'єкта референції.

Переходячи до експериментальної частини статті, зауважимо, що у транскрибуванні жестово-вербальних висловлень услід за А. Ченкі [18] використовуємо такі умовні позначення: [] – початок і кінець вербально-жестового висловлення, заголовні літери – емпатичний наголос. Цифри та літери, розміщені над словами мовця, позначу-

ють момент виконання аналізованого жесту, де 1 a/b/c – це позначення структурних частин одного й того самого жесту або повтору жесту. Кожен новий жест позначається вже новою літерою.

Перший приклад містить наративне, раціонально-класифікаційне, іконічне ЖВВ, яке належить Джиммі Феллону, ведучому американського ток-шоу *The Tonight Show Starring Jimmy Fallon*.

#1

1. [*Your KNEE, your kneecap, is an imPERsonator*] [40]

Жест #1 співпадає у часі із озвученням слова KNEE/КОЛІНО, на яке падає емоційний наголос – пальці правої руки, виставленої вперед долонею донизу, окреслюють округлу форму об'єкта.

За комунікативною функцією це ЖВВ слід віднести до нاراتивних, оскільки жест #1 співвідносний із об'єктом референції, представленим вербально (*Your KNEE, your kneecap*). Об'єктом референції тут є колінний суглоб гості Джиммі Фелона, американської поп-співачки та кіноакторки Майлі Сайрус. Власне колінна чашечка Майлі Сайрус і є темою гумористичного інтерв'ю, оскільки фотографії цієї колінної чашечки дивним чином нагадують фотографії облич американських знаменитостей.

Продукування та інтерпретація цього ЖВВ спирається на раціональну сферу свідомості, а саме, – онтологічні знання та уявлення про таку частину тіла, як “колінна чашечка”. Відтак його слід віднести до раціонально-класифікаційних.

У складі контекстуалізованого ЖВВ цей жест надає інформацію про те, як виглядає об'єкт референції, зображуючи його, зокрема, відображуючи такий його атрибут, як округла форма. Відтак за семіотичним принципом активації у свідомості об'єкта референції це раціонально-класифікаційне ЖВВ є іконічним.

Наступне ЖВВ є наративним, раціонально-класифікаційним, дейктичним.

#2

2. [*So, this is interesting, this is your kneecap here*] [40]

Жест #2 – вказівний палець ведучого вказує на фотографію колінної чашечки гості телепрограми, яку тримає в руках.

За комунікативною функцією це ЖВВ є нاراتивним, оскільки воно вербально і жестово репрезентує об'єкт референції – фотографію колінної чашечки зіркової гості, яка нагадує фотографії знаменитостей; за психічною сферою – раціонально-класифікаційним, оскільки ведучий розпізнає об'єкт референції на основі відповідного онтологічного знання; за семіотичним принципом активації об'єкта референції – дейктичним, оскільки ведучий вказує на нього.

Наступний фрагмент комунікації містить як раціональне, так і емоційне ЖВВ:

#3

3. [*laughter*]

#4

4. [*This is freaky*] [40]

Жест #3 – ведучий декілька разів підіймає догори ліву руку та плескає нею по столу – супроводжує його сміх, зумовлений тим, що він побачив на фотографії. Цей жест класифікуємо як емоційний, оскільки він є фізичним втіленням екзальтованого емоційного стану мовця, нاراتивний, тому що цей емоційний стан викликаний об'єктом референції – вражаючою схожістю фотографій колінної чашечки Майлі Сайрус і фотографій облич знаменитостей.

Описаний жест ведучого співпадає у часі із жестово-вербальним висловленням гості ток-шоу, Майлі Сайрус, яка надає оцінку обговорюваному феномену, називаючи його “моторошним” (*freaky*) (Жест #4).

Жест #4 – руки, зігнуті в ліктях та розташовані перед мовцем на рівні тулуба, здійснюють рух від тулуба вперед і вниз із розкритими донизу долонями. Потім мовець деякий час утримує руки перед собою в такій позиції, ніби відсторонюючись від чогось, що знаходиться внизу, під долонями.

Етимологічне походження та оригінальне значення лексеми *freak* пов'язане з різкими, необґрунтованими ментальними і фізичними діями (*sudden and apparently causeless turn of mind, to move nimbly or briskly* [38]).

Це ЖВВ кваліфікуємо як нاراتивне й раціонально-кваліфікаційне (оцінне), оскільки воно здійснює оцінку феномена, який є об'єктом референції і позначений у висловленні вказівним займенником *this*. Жест відображає дистанціювання від чогось

незрозумілого, неочікуваного, дивного, тобто такого, що не відповідає нормі, і отже надає об'єкту референції (феномену, обговорюваному в інтерв'ю) негативну нормативну оцінку «анормальне» на основі аксіологічного енциклопедичного знання комуніканта.

Окрім того, вважаємо, що аналізоване ЖВВ також репрезентує бімодальну орієнтаційну метафору МОТОРОШНЕ є ВНИЗУ, концептуальний референт якої представлений вербально, лексичною одиницею *freaky*, а концептуальний корелят – жестом #4. Ця бімодальна метафора є різновидом описаної Дж. Лакоффом і М. Джонсоном характерної для американської лінгвокультури орієнтаційної метафори ГАРНЕ/ДОБРЕ є ВГОРІ :: БРИДКЕ/ПОГАНЕ є ВНИЗУ [28, с. 35].

Ще одне метафоричне ЖВВ представлено в наступному прикладі:

#5

5. [*Um... nothing THAT embarrassing*] [40]

Гість програми Джиммі Фелона, Барак Обама, емпатично наголошує слово *that* та додає жест #5 – тримає дві відкриті долоні із розімкненими пальцями у вертикальному положенні на невеликій відстані одну напроти другої так, неначе тримає в долонях якийсь предмет.

Займенник *that* відсилає до ситуації першої зустрічі Джиммі Фелона з президентом: він був запрошений на барбекю й прийшов туди у костюмі й краватці, у той час як усі гості були в шортах та футболках. Власне, висловлення *nothing THAT embarrassing* є відповіддю на запитання ведучого, чи немає в нього подібних історій знайомства (*do you have any stories like that*). Відповідно, займенник *that* відсилає до ситуації їх знайомства, а описаний жест свідчить про те, що мовець підсвідомо осмислює ситуацію знайомства як об'єкт, який можна взяти в руки і винести у фокус уваги адресатів – «виставити його на огляд», щоб вони краще зрозуміли, про що йде мова. Ця бімодальна метафора є різновидом описаної Дж. Лакоффом і М. Джонсоном онтологічної метафори ПОДІЯ/СИТУАЦІЯ/ДІЯ/СТАН є ОБ'ЄКТ [28, с. 54].

Відтак, наведене ЖВВ за комунікативною функцією є нарративним, оскільки воно вербально і жестово репрезентує об'єкт референції – ситуацію знайомства президента і ведучого інтерв'ю;

за психічною сферою – раціонально-класифікаційним, оскільки ведучий відображає об'єкт референції на основі відповідного онтологічного знання; за критерієм реального :: образ-схемного зображення об'єкта референції – метафоричним.

Останній приклад ЖВВ за психічною сферою є сугестивним (ритмічним).

#6a

6. [*We have a lot of guests on our show and they*

#6b

#6c

#6d

always have STORIES

about MEETing you and FUMbling and getting NERvous]

Розповідь ведучого супроводжується чотирма однотипними жестами правою рукою – рука піднімається в гору на рівні тулуба мовця та опускається вниз до столу, долоня розташована у вертикальному положенні, пальці розімкнені.

У всіх випадках виконання жесту є синхронним з емпатично наголошеними словами (*stories, meeting, fumbling, nervous*). Повтор жесту і повтор емпатичного наголосу ритмізує мовлення, а ритмізація мовлення сприяє автоматизації його сприйняття, виведенню мовлення із сфери свідомості у підсвідомість.

За комунікативною функцією це ЖВВ є метанаративним, оскільки жест тут слугує скоріше організації мовлення, полегшенню його сприйняття, аніж надає додаткову інформацію про об'єкти референції.

3. Висновки

Результати пілотного дослідження з опорою на методологічну базу когнітивної лінгвістики дозволяють класифікувати жестово-вербальні висловлення за психічними сферами свідомості / підсвідомості, на які вони орієнтовані, на: раціональні (онтологічне, аксіологічне знання), емоційні (емоції) і сугестивні (підсвідомість), а за комунікативною / мета-комунікативною функцією – на нарративні (надають інформацію об'єкта референції й спираються на онтологічне/аксіологічне знання) і мета-нарративні (організують комунікацію й спираються на лінгвоетологічне знання). Раціональні нарративні жестово-вербальні висловлення, які надають інформацію про об'єкти референції, що до-

помагає їх ідентифікувати й класифікувати, є раціонально-класифікаційними (онтологічне знання), а ті, які надають інформацію, що дозволяє здійснити оцінку об'єктів референції в термінах «добре – погано», є раціонально-кваліфікаційними (аксіологічні знання). За семиотичним принципом активності у свідомості об'єкта референції раціональні нарративні жестово-вербальні висловлення поділяються на дейктичні (вказування), іконічні (зображення), і символічні (репрезентація). За критерієм реального :: образ-схемного зображення об'єкта референції іконічні жестово-вербальні висловлення розмежовуються з метафоричними.

У перспективі вважаємо за необхідне дослідити більший корпус матеріалу з метою уточнення класифікаційних ознак жестово-вербальних висловлень і більш детального визначення сутності вербально-жестової метафори.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колшанский Г.В. Паралингвистика / Г.В. Колшанский. – М. : Наука, 1974. – 80 с. 2. Крейдлин Г.Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык / Г.Е. Крейдлин. – М. : Новое литературное обозрение, 2004. – 581 с. 3. Кузнецова Д.Ю. Номинативное поле “выраз обличья” в современном англоговорящем художественном дискурсе : мотивный та прагматичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Дарія Юріївна Кузнецова. – К., 2009. – 20 с. 4. Мартынюк А.П. Когнитивно-коммуникативная лингвистика: в поисках базовых принципов и методик анализа [Электронный ресурс] / А.П. Мартынюк // Когниция, коммуникация, дискурс : междунар. электрон. сб. науч. ст. – Харьков : Харьков. нац. ун-т имени В.Н. Каразина, 2016. – № 12. – С. 17–35. – Режим доступа : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home> 5. Мечковская Н.Б. На семиотическом перекрестке: мотивы движения тела в невербальной коммуникации, в языке и метаязыке / Н.Б. Мечковская // Логический анализ языка. Языки динамического мира. – Дубна : Международный университет природы, общества и человека “Дубна”, 1999. – С. 376–393. 6. Никитин М.В. Основания когнитивной семантики : [учеб. пособие] / М.В. Никитин. – СПб. : Изд-во РГПУ, 2003. – 277 с. 7. Попік І.П. Лексико-семантичне поле “жестикуляція” в мові та мовленні (на матеріалі англоговорящих словників і текстів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук :

спец. 10.02.04 «Германські мови» / Попік Ірина Петрівна. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, 2004. – 23 с. 8. Прохоров Ю.Е. Русские : коммуникативное поведение / Ю.Е. Прохоров, И.А. Стернин. – [3-е изд. испр.]. – М. : Флинта : Наука, 2007. – 328 с. 9. Садченко В.Т. Вторичный семиозис в художественном тексте : автореф. дис. на соискание учен. степени докт. філол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Валентина Тарасовна Садченко. – Владивосток : Дальневосточ. гос. гуманитар. ун-т, 2009. – 38 с. 10. Сергеева А.В. Стереотипы поведения, традиции, ментальность / А.В. Сергеева. – [5-е изд.]. – М. : Флинта : Наука, 2007. – 320 с. 11. Серякова И.И. Невербальный знак коммуникации в англоязычных дискурсивных практиках : [монография] / И.И. Серякова. – К. : Изд. центр КНЛУ, 2012. – 280 с. 12. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англоговорящем дискурсе : [монография] / Л.В. Солощук. – Харьков : Константа, 2006. – 300 с. 13. Шаховский В.И. О лингвистике эмоций / В.И. Шаховский // Язык и эмоции. – Волгоград : Перемена, 1995. – С. 3–15. 14. Экман П. Психология лжи / П. Экман. – СПб. : Питер, 2000. – 272 с. 15. Austin G., Chironomia, or a Treatise on Rhetorical Delivery (1806) / G. Austin. – Ed. Mary Margaret Robb and Lester Thonssen. – Carbondale, IL : Southern Illinois UP, 1966. – 474 p. 16. Barfield T. The dictionary of anthropology / T. Barfield. – Illinois : Wiley-Blackwell Publishing, 1997. – 642 p. 17. Bulwer J. Chirologia ; Or the Natural Language of the Hand / J. Bulwer. – USA : Literary Licensing, LLC, 2014 (This Is A New Release Of The Original 1644 Edition). – 378 p. 18. Cienki A. Metaphor, gesture, and thought / A. Cienki, C. Müller // The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – P. 483–501. 19. Croft W. Cognitive linguistics / W. Croft, D.A. Cruse. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 365 p. 20. Danesi M. Kinesics. / M. Danesi // Encyclopedia of language & linguistics. – Amsterdam : Elsevier, 2006. – P. 207–213. 21. Exline R.V. Visual Behavior as an Aspect of Power Role Relationships / R.V. Exline, S.L. Ellyson, B. Long // Advances in the Study of Communication and Affect. – N.Y. : Plenum, 1975. – Vol. 2. – P. 21–51. 22. Fauconnier G. Conceptual projection and middle spaces [Electronic resource] / G. Fauconnier, M. Turner. – San Diego : University of California, Department of Cognitive Science, Technical Report 9401, 1994. – Access : <http://www.blending.stanford.edu> 23. Jorio A.D. Gesture in Naples and Gesture in Classical Antiquity / A.D. Jorio. – English translation by Adam Kendon. – Indiana

University Press, 2000. – 518 p. 24. Kelly S.D. *Gesture gives a hand to language and learning : perspectives from cognitive neuroscience, developmental psychology and education* / S.D. Kelly, S.M. Manning, S. Rodak // *Language and Linguistics Compass*. – Germany : The University of Trier, 2008. – Vol. 2 (4). – P. 569–588. 25. Kendon A. *Gesture : visible action as utterance* / A. Kendon. – UK : Cambridge University Press, 2004. – 400 p. 26. Knapp M. *Nonverbal Communication in Human Interaction* / M. Knapp. – New York : Reinhart and Winston, 1972. – P. 94–95. 27. Lakoff G. Foreword to Gilles Fauconnier, *Mental Spaces* / G. Lakoff, E. Sweetser. – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – P. ix–xlvi. 28. Lakoff G. *Metaphors we live by* / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago, IL : University of Chicago Press, 2003. – 276 p. 29. Langacker R. *Discourse in cognitive grammar* / R. Langacker. // *Cognitive linguistics* 12. – 2001. – № 2. – P. 143–188. 30. Langacker R. *Foundations of cognitive grammar* / R. Langacker. – Standford : Standford University Press, 1987. – Vol. 1. Theoretical prerequisites. – 516 p. 31. McNeill D. *Gesture and thought* / D. McNeill. – Chicago, IL : University of Chicago Press, 2005. – 328 p. 32. McNeill D. *Hand and mind : What Gestures Reveal about Thought* / D. McNeill. – Chicago, IL : University of Chicago Press, 1992. – 416 p. 33. McNeill D. *Right brain and gesture* / D. McNeill, L.L. Pedelty // *Language, gesture, and space* / [Eds. Karen Emmorey and Judy S. Reilly]. – Hillsdale, NJ, England : Lawrence Erlbaum Associates, 1995. – P. 63–85. 34. Moor T. *Understanding language: towards a post-Chomskyan linguistics* / T. Moor, C. Carling. – London : Macmillan, 1982. – 225 p. 35. Pierce C.S. *The collected papers. Volume 2* / C.S. Pierce / [Eds. Charles Hartshorne and Paul Weiss]. – Cambridge M. A. : Harvard Un-ty Press, 1931–1936. – P. 254–263. 36. Quintilian M.F. *The Institutio Oratoria of Quintilian* / M.F. Quintilian ; [translated by Harold Edgeworth Butler]. – Cambridge : Harvard University Press, 1976. – 4 vols. 37. Turner M. *Reading minds: the study of English in the age of cognitive science* / M. Turner. – Princeton, NJ : Princeton Univ. Press, 1991. – 318 p.

СЛОВНИКИ Й ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

38. Online Etymology Dictionary [Electronic resource] – Access: <http://www.etymonline.com> 39. Wikipedia. Ray Birdwhistell [Electronic resource] – Access: https://en.wikipedia.org/wiki/Ray_Birdwhistell

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

40. The Tonight Show Starring Jimmy Fallon [Electronic resource] – Access: <https://www.youtube.com/user/latenight/>

REFERENCES

- Austin, G. (1966). *Chironomia, or a Treatise on Rhetorical Delivery*. Carbondale: Southern Illinois UP.
- Barfield, T. (1997). *The dictionary of anthropology*. Illinois: Wiley-Blackwell Publishing.
- Bulwer, J. (2014). *Chirologia; Or the Natural Language of the Hand*. USA: Literary Licensing, LLC.
- Cienki, A., Müller, C. (2008). Metaphor, gesture, and thought. In: R.J. Gibbs, Jr. (ed.). *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. NY: Cambridge University Press, pp. 483–501.
- Croft, W., and Cruse, D.A. (2004). *Cognitive linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Danesi, M. (2006). Kinesics. In: K. Brown (ed.). *Encyclopedia of language & linguistics*. Amsterdam: Elsevier. pp. 207–213.
- Exline, R.V., Ellyson, S.L., and Long, B. (1975). Visual Behavior as an Aspect of Power Role Relationships. *Advances in the Study of Communication and Affect*, 2, 21–51.
- Fauconnier, G., Turner, M. (1994). *Conceptual projection and middle spaces* (Research Report № 9401). Available at: <http://www.blending.stanford.edu>
- Jekman, P. (2000). *Psihologija lzhi [Psychology of lying]*. St. Petersburg: Piter Publ.
- Jorio, A.D. (2000). *Gesture in Naples and Gesture in Classical Antiquity*. Bloomington: Indiana University Press.
- Kelly, S.D., Manning, S.M., Rodak, S. (2008). *Gesture gives a hand to language and learning: perspectives from cognitive neuroscience, developmental psychology and education. Language and Linguistics Compass*, 2 (4), 569–588.
- Kendon, A. (2004). *Gesture: visible action as utterance*. UK : Cambridge University Press.
- Knapp, M. (1972). *Nonverbal Communication in Human Interaction*. New York: Reinhart and Winston.
- Kolshanskij, G.V. (1974). *Paralingvistika [Paralinguistics]*. Moscow: Nauka Publ.
- Krejdlin, G.E. (2004). *Neverbal'naja semiotika: Jazyk tela i estestvennyj jazyk. [Non-verbal semiotics: body language and natural language]*. Moscow: Novoe literaturnoe obozrenie Publ.

- Kuznetsova, D.Yu. (2009). *Nominatyvne pole "vyraz oblychchya" v suchasnomu anhlovnomu khudozhn'omu dyskursi : emotyvnny ta prahmatychnyy aspekty. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Nominative field "facial expression" in modern English artistic discourse: emotive and pragmatic aspects. Cand. philol. sci. diss. synopsis]*. Kyiv. 20 p. (in Ukrainian)
- Lakoff, G., Sweetser, E. (1994). Foreword. In G. Fauconnier. *Mental Spaces*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. ix – xvi.
- Lakoff, G., Johnson, M. (2003). *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press.
- Langacker, R. (2001). Discourse in cognitive grammar. *Cognitive linguistics*, 12 (2), 143–188.
- Langacker, R. (2005). *Foundations of cognitive grammar* (Vol. 1.). Standford: Standford University Press.
- Martynjuk, A.P. (2016). Kognitivno-kommunikativnaja lingvistika: v poiskah bazovyh principov i metodik analiza [Cognitive and communicative linguistics: in search of core principles and evaluation methods]. *Kognicija, komunikacija, diskurs. – Cognition, communication, discourse*, 12, 17–35 (in Russian).
- McNeill, D. (2005). *Gesture and thought*. Chicago: University of Chicago Press.
- McNeill, D. (1992). *Hand and mind: What Gestures Reveal about Thought*. Chicago: University of Chicago Press.
- McNeill, D., Pedelty, L.L. (1995). Right brain and gesture. In K. Emmorey and J. Snitzer (eds.). *Language, gesture, and space*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, Inc, pp. 63–85.
- Mechkovskaja, N.B. (1999). Na semioticheskom perekrestke: motivy dvizhenija tela v neverbal'noj komunikacii, v jazyke i metajazyke [At the semiotic crossroads: the motives of body movements in non-verbal communication, in language and meta language]. In N.D. Arutjunova (ed.). *Logicheskij analiz jazyka. Jazyki dinamičeskogo mira [Logical analysis of language. Languages of dynamic world]*. M.: Nauka Publ., pp. 376–393.
- Moor, T., Carling, C. (1982). *Understanding language: towards a post-Chomskyan linguistics*. London: Macmillan.
- Nikitin, M.V. (2003). *Osnovanija kognitivnoj semantiki [Bases of cognitive semantics]*. St. Petersburg: Herzen State Pedagogical University of Russia Publ.
- Pierce, C.S. (1931–1936). *The collected papers* (Vol.2). Cambridge: Harvard Un-ty Press.
- Popik, I.P. (2004). *Leksyko-semantyčne pole "zhestykulyatsiya" v movi ta movlenni (na materialih anhlovnykh slovnykiv i tekstiv) Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Lexical-semantic field "gesticulation" in language and speech (a case study of English dictionaries and texts). Cand. philol. sci. diss. synopsis]*. Odessa. 23 p. (in Ukrainian)
- Prohorov Ju.U., Sternin I.A. (2007). *Russkie: kommunikativnoe povedenie [The Russians: communications behavior]*. Moscow: Flinta: Nauka Publ.
- Quintilian, M.F. (1976). *The Institutio Oratoria of Quintilian*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sadchenko, V.T. (2009). *Vtorichnyj semiozis v hudozhestvennom tekste. Avtoref. diss. dokt. filol. nauk [Secondary semiosis in literary text. Dr. philol. sci. diss. synopsis]*. Vladivostok. 38 p. (in Russian)
- Sergeeva, A.V. (2007). *Stereotypy povedenija, tradicii, mental'nost' [Behavioural stereotypes, traditions, mentality]*. Moscow: Flinta: Nauka Publ.
- Serjakova, I.I. (2012). *Neverbal'nyj znak komunikacii v anglojazychnyh diskursivnyh praktikah [Non-verbal sign of communication in English discursive practices]*. Kyiv: Kyiv National Linguistic University Publ.
- Soloshchuk, L.V. (2006). *Verbal'ni i neverbal'ni komponenty komunikacii v anhlovnomu dyskursi [Verbal and non-verbal communication components in English discourse]*. Kharkiv: Constanta Publ.
- Shahovskij, V.I. (1995). O lingvistike jemocij [About linguistics of emotions]. In *Jazyk i jemocii [Language and emotions]*. Volgograd: Peremena Publ., pp. 3–15
- Turner, M. (1991). *Reading minds: the study of English in the age of cognitive science*. Princeton: Princeton University Press.

**ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ
КОММУНИКАТИВНОГО ЛИДЕРСТВА:
ГЕШТАЛЬТ-АНАЛИЗ**

*И.Б. Морозова, докт. филол. наук,
Е.А. Пожарицкая, канд. филол. наук (Одесса)*

Настоящая работа посвящена изучению коммуникативного лидерства, как оно представлено в англоязычном художественном диалоге. Проблема рассматривается с точки зрения вербальной организации речи коммуникативного лидера. В фокусе внимания находятся ее синтаксические особенности. Коммуникативное лидерство понимается в работе как особая социальная роль собеседника в процессе диалогического общения. Коммуникативного лидера определяем как собеседника, который в большинстве случаев достигает своей коммуникативной цели в речевой коммуникации с другими людьми. Он не только сам позиционирует себя как лидера в общении, но и воспринимается так другими участниками диалога. Авторы развивают идеи Дж. Лакоффа относительно возможностей применения принципов гештальт-теории в синтаксических исследованиях на материале диалога, воссоздают многомерную модель речи коммуникативного лидера в лингвистической плоскости синтаксиса и выявляют выигрышный синтаксический код речи типичного коммуникативного лидера.

Ключевые слова: выигрышный синтаксический код речи, гештальт-анализ, коммуникативный лидер, коммуникативный последователь, организация речи, проекция, тип предложения.

Морозова І.Б., Пожарицька О.О. Психолінгвістична сутність комунікативного лідерства: гештальт-аналіз. Дана робота присвячена дослідженню проблеми комунікативного лідерства, як воно є представленим в англomовному художньому діалозі. Проблема вивчається з точки зору вербальної організації мовлення комунікативного лідера. У фокусі уваги знаходяться його синтаксичні особливості. Комунікативне лідерство розуміється у роботі як особлива соціальна роль співрозмовника у процесі діалогічного спілкування. Комунікативного лідера визначено як мовця, що здебільшого досягає своєї комунікативної мети у мовленнєвій комунікації з іншими людьми. Він не лише сам декларує себе як лідера у спілкуванні, але й сприймається так іншими учасниками діалогу. Автори розвивають ідеї Дж. Лакоффа щодо можливостей застосування принципів гештальт-теорії в синтаксичних дослідженнях на матеріалі діалогу, конструюють багатовимірну модель мовлення комунікативного лідера в лінгвістичній площині синтаксису та виокремлюють виграшний синтаксичний код мовлення типового комунікативного лідера.

Ключові слова: виграшний синтаксичний код мовлення, гештальт-аналіз, комунікативний лідер, комунікативний послідовник, організація мовлення, проекція, тип речення.

Morozova Iryna, Pozharytska Olena. Psycholinguistic nature of communicative leadership: Gestalt-analysis. The present paper looks at the problem of communicative leadership as represented in the English literary dialogue. The problem is studied from the point of view of the communicative leader's speech organization and focused on the syntactic peculiarities of the latter. The communicative leadership is understood in the work as a specific social role of the interlocutor in the process of the dialogue intercourse. The communicative leader is defined as a speaker who in most cases realizes his/her communicative intention in speech interaction with other people. He does not only pose him/herself as a leader of the conversation, but is also taken in as such by other participants of the dialogue. The authors develop G. Lakoff's ideas as to the possibilities of applying the principles of Gestalt theory to the syntax of dialogue speech, build up a multi-dimensional model of the communicative leader's speech in the linguistic framework of syntax and single out a winning syntactic speech code of a typical communicative leader.

Key words: communicative follower, communicative leader, Gestalt analysis, projection, sentence type, speech organization

*Лидером становится не тот, кто прав,
а тот, кто умеет убедить в своей правоте.
(Н. Макиавелли)*

Настоящая работа посвящена изучению коммуникативно-синтаксических аспектов организации речи лидера в английском художественном диалоге. Проблема самореализации личности как коммуникативного лидера в процессе речевого диалогизирования и сам процесс формирования коммуникативного лидерства как категории в системе межличностных отношений является не только теоретически, но и практически важным аспектом теории коммуникации. Несмотря на то, что проблема формирования лидерских качеств неизменно привлекает интерес философии, политики, социальной психологии, лингвистики, аспект синтаксической репрезентации коммуникативного лидерства остается малоисследованным.

Как известно, *«ли́дер* (от англ. *leader*) – ведущий, первый, идущий впереди) – лицо (субъект) в какой-либо группе (организации), пользующееся большим, признанным авторитетом и обладающее влиянием, которое проявляется как управляющие действия» [24, с. 372]. В отличие от словарного толкования, понятие «лидерства» в диалогическом общении трактуется нами, не как социальная роль человека по организации группы, а как социальная позиция участника разговора, который направляет беседу и в преобладающем большинстве случаев реализует свою речевую интенцию. Идеи приоритета диалогического общения над другими формами речевой коммуникации известны, еще начиная с работ Л.С. Выготского, М.М. Бахтина, В.В. Виноградова, Л.В. Щербы, Л.П. Якубинского и др. Философские и культурологические исследования диалога известных отечественных и зарубежных авторов показывают, что диалог играет важную роль в развитии субъектности и становлении индивидуального «я», человека в осознании его оппозиции к «другому».

Актуальность проведенного исследования заключается в том, что создание вербального портрета коммуникативного лидера дало бы ключ к пониманию особенностей его личностного сознания в качестве субъекта языка и культуры.

Объектом исследования выступает речь коммуникативных лидеров в художественном диало-

ге. Предметом – структурно-коммуникативные особенности их речевых партий.

Отличительной чертой настоящей работы является методологический подход к проблеме синтаксической идентификации коммуникативного лидера, осуществленный в классических традициях гештальт-анализа в сочетании с основами философии антропоцентризма. В XXI в. гештальт-анализ приобрел большую популярность в различных областях гуманитарных наук, в том числе и в плане применения теории гештальта к эмпирическому изучению языка. Современные подходы к исследованию языковых явлений основаны на выявлении связей между организацией концептуальной картины внутреннего мира человека и ее отражением в его речи. Перспективность теории гештальтов применительно к различным аспектам лингвистических исследований мы усматриваем в возможности воссоздания целостного многомерного образа на основе гештальт-проекции изучаемого явления.

Впервые такой подход предложил в своих работах немецкий психолог М. Вертгеймера, который в 1912 г., основываясь на философских идеях Кристиана фон Эренфельса, пришел к следующему выводу. Любое видение мира или любой объект реальной действительности можно сопоставить с гештальт-целостностью, выстроенной в человеческом сознании [23]. Иными словами, гештальт – это ментальная модель, организованная путем специального объединения ее частей, которые составляют органическое единство большее, чем сумма образующих ее частей.

В настоящей статье мы развиваем идеи Дж. Лакоффа, о возможностях использования гештальт-практики в лингвистических исследованиях. Автор в своей работе «Лингвистические гештальты» прогнозирует познавательную ценность гештальт-анализа, однако не приводит ни теоретического обоснования своей концепции, ни результатов ее применения на практике [17].

В своих исследованиях мы делаем попытку объединить философско-психологические основы гештальт-анализа с практикой лингвистических

исследований. В качестве основных признаков человеческого восприятия психология рассматривает цельность, субъектность, постоянство и структурность. Человек все в мире воспринимает в виде целостных образов [13]. Отсюда, на основе гештальт-проекции речевых партий разных коммуникативных лидеров можно найти закономерности в организации речи коммуникативного лидера в целом.

Цель данной работы – воссоздать вербальный гештальт речи коммуникативного лидера в современном англоязычном художественном диалоге в аспекте его поверхностно-синтаксической структуры и коммуникативно-прагматического содержания реплик.

Поставленная цель мотивирует непосредственные задачи исследования: конкретизировать понятия «коммуникативный лидер» и его «последователь» в диалоге, выявить структурно-коммуникативные и прагматические составляющие речевых партий коммуникативного лидера и его последователя в диалоге, построить гештальт-проекции речи разноплановых коммуникативных лидеров, воссоздать гештальт-модель прототипического лидера в художественном диалоге.

Материалом исследования послужили 3000 речевых образцов, отобранных методом сплошной выборки из англоязычных романов жанров «вестерн» и «детектив». При этом, 2000 примеров представляют речь постоянных коммуникативных лидеров и 1000 речевых образцов взято из речевых партий усредненного коммуниканта.

Понятие лидерства было известно и описано еще древнегреческими философами в VI–III в. до н.э. Платоном [11] и Аристотелем [1]. Позднее Н. Макиавелли [4] и Ш. Монтескье [6] выделяли различные типы лидерства и политической власти.

В 1953 году американские психологи Генри Герт и Чарльз Миллс определили лидерство как некую социальную роль, связанную со статусом личности в группе [18, с. 210]. Благодаря своим потенциальным знаниям и высокой активности, лидер ориентирует группу в определенном направлении, выступая в качестве эталона и заставляя других членов группы следовать его указаниям, вторить действиям или идеям. З. Фрейд рассматривал феномен лидерства как психологический процесс, в ко-

тором сочетаются саморепрезентация лидера в группе и восприятие его группой как лидера [13].

Современные отечественные и зарубежные исследования о природе лидерства в основном фокусируются на психологических особенностях характера лидера. Так, психологи М.Г. Ярошевский и Т.В. Бендас даже выделяют отдельную область психологии под названием «лидерология» [2, с. 50–53].

В лингвистике коммуникативное лидерство часто понимается как захват коммуникативной инициативы или средство доминирования в разговоре. А.А. Романов, говоря о коммуникативном лидере, рассматривает его как инициатора или адресата в диалогическом процессе [12, с. 57].

М.Ю. Кочкин предлагает определять коммуникативное лидерство в соответствии с коммуникативным вкладом собеседников [3, с. 33].

Мы, в свою очередь, говоря о коммуникативном лидерстве, считаем необходимым обратиться к природе речевой коммуникации.

Польский коммуникативист Томас Гобан-Клас предлагает следующие значения этого понятия. Речевую коммуникацию, по его концепции, можно понимать как: 1) передачу информации; 2) понимание; 3) выступление с целью повлиять на собеседника; 4) объединение собеседников; 5) обмен сообщениями; 6) основную часть социального процесса [16]. Следовательно, общение людей посредством языка – это системный, структурный, социальный, исторический и психологический феномен.

С одной стороны, абсолютно очевидно, что любая межличностная интеракция представляет собой определенное относительное или постоянное коммуникативное доминирование одного собеседника над другим. (При этом, вектор направления коммуникативного потока может меняться в соответствии со сменой ролей говорящих).

С другой стороны, очень частым случаем является то, что собеседники диалога рассматриваются не как равноправные партнеры, а как коммуникативный лидер и его последователь.

Мы находим необходимым рассматривать диалог двух собеседников либо как равноправное речевое общение сторон, либо как процесс, в котором один из говорящих реализует свою коммуникативную интенцию за счет подавления второго.

Очевидно, что в социальном плане процесс речевой интеракции можно рассматривать как ролевую игру коммуникативного лидера и его/ее последователя. Микросистема дискурса художественного диалога включает все социально-психологические нормы, характерные для любой закрытой маленькой группы коммуникантов, которых можно идентифицировать как взаимодействие коммуникативного лидера и его/ее последователя. Отсюда, можно проследить особенности организации речевых партий собеседников, отражающие синтаксические конструкции, предпочитаемые постоянными коммуникативными лидерами.

Понимая любой художественный диалог прежде всего как отражение в художественном произведении авторского начала, мы разделяем концепцию Дж. Смита. В своей работе «Вариативность методологии» (1998) автор указывает: «Художественный диалог, взятый из произведений разных авторов одного и того же исторического периода, отражает особенности устной речи этого периода» [21, с. 39].

Следовательно, синтаксическая организация художественного диалога – это вполне объективное отражение реальной речи нации в определенный исторический момент ее развития. В литературном диалоге, так же, как и в естественном живом разговоре, четко прослеживается коммуникативное лидерство одного из собеседников и, таким образом, художественная речь может быть использована в качестве модели для лингвистического анализа.

Отметим, что в соответствии с нашими наблюдениями, роли коммуникативного и социального лидера в диалогическом общении совпадают примерно в 80% случаев. Этот факт вполне логично объясняется тем, что собеседник, занимающий более высокое положение в группе в силу своей должности, эрудиции, возраста, семейного статуса (отец, мать) и т.п., пользуется авторитетом в указанной группе и является также ее неформальным лидером. Вполне очевидно, что у такого лидера есть больше шансов реализовать свое коммуникативное намерение и достичь искомой цели в разговор, вследствие чего он становится и *коммуникативным* лидером.

Таким образом, *коммуникативное лидерство* мы определяем как социальное и психологическое доминирование, а коммуникативного лидера как речевую личность, в большинстве случаев осуществляющую свою конечную коммуникативную интенцию. Соответственно, собеседника коммуникативного лидера будем называть *коммуникативным последователем*.

Иначе говоря, речь коммуникативного лидера, в основном, «эффективна» в процессе диалогизирования (см. подробнее об эффективности речи в [8–10; 19; 20]). Заметим, что «объем» коммуникативного вклада лидера и его последователя во внимание не принимается, а в центре внимания общая ориентация диалога и максимальное воздействие речи на слушателя.

Из сказанного следует вывод, что реплики лидера представляют собой информационное сообщение, значимое для его/ее собеседников, и которое, в свою очередь, также влияет на результат их речевого взаимодействия с лидером.

Путем анализа поверхностной структуры и коммуникативно-прагматических характеристик речевого вклада положительного ковбоя «вестерна» и сыщика детективного романа попробуем выстроить элементарную гештальт-модель лидерства в англоязычном художественном диалоге. В соответствии с канонами жанров, упомянутые выше персонажи практически всегда реализуют свои коммуникативные интенции и воспринимаются другими персонажами как неформальные лидеры. Для построения многомерного гештальта, в соответствии с принципом «кругов Эренфельса» [15], предмет анализа необходимо рассмотреть, как минимум в трех проекциях. В своем исследовании мы остановились на особенностях поверхностной структуры реплик лидера, коммуникативной направленности его/ее высказываний и коммуникативных стратегиях общения. Для определения сдвигов в гештальт-центрах в указанных проекциях использовались соответствующие проекции реплик усредненного коммуниканта (т.е. «коммуникативного последователя») в художественном диалоге.

Несмотря на отсутствие сходства речевых личностей «хорошего» ковбоя и сыщика-интеллектуала, гештальт-проекции их речи продемонстриро-

вали следующие закономерности синтаксической организации высказываний коммуникативных лидеров.

На рис. 1 отражены характеристики поверхностной структуры положительного ковбоя и сыщика в сравнении с формальными особенностями речи усредненного коммуниканта. Гипотетический ареал возможных употреблений выбранных для анализа типов предложений изображен в виде круга с осями, проведенными из центра, которые соответствуют простому, сложному и осложненному предложениям. На каждой из осей, условно принятой за 100%, откладывается частотность определенного типа предложений. Сдвиг центра полученной фигуры (в данном случае, своеобразного «треугольника») указывает на гештальт-доминанту данной проекции.

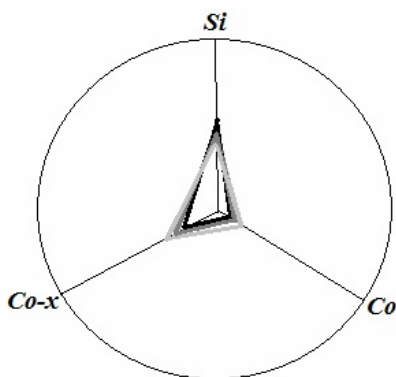

Рис. 1. Поверхностно-структурная гештальт-проекция коммуникантов-лидеров и «усредненного» говорящего, где:

- романы жанра «вестерн» (Si = 65%; Co = 14%; Co-x = 2 %);
 - детективные романы (Si = 63%; Co = 15%; Co-x = 22%);
 - усредненный говорящий в художественном диалоге (Si = 56,5%; Co = 15, %; Co-x = 28,4%);
- Si – простые предложения;
Co-x – сложные предложения;
Co – осложненные предложения.

Как показано на рис. 1, гештальт-контуры речи лидеров, взятой в проекции поверхностной структуры предложений, практически не отличаются между собой, но явно отличны от соответствующих характеристик усредненного коммуниканта-последователя в плане увеличения удельного веса поверхностно простых конструкций. Принимая

во внимание очевидную близость количественных показателей в речи рассматриваемых коммуникативных лидеров, в дальнейшем нами приводятся усредненные данные по речи коммуникативных лидеров в обоих изучаемых жанрах.

Следующие три рисунка (рис. 2, рис. 3 и рис. 4) графически изображают гештальт-проекции речи усредненного коммуникативного лидера. Первая гештальт-проекция графически представляет структурные типы предложений, используемые в речи коммуникативного лидера. Вторая проекция фиксирует использование в его речи трех коммуникативных типов предложений, т.е. декларативов, императивов и интеррогативов. Третья проекция отражает основные тенденции в стратегиях используемых лидерами в диалоге.

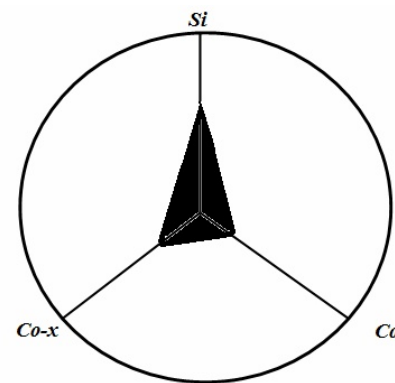

Рис. 2. Поверхностно-структурная гештальт-проекция коммуникативного лидера, где:

- Si – простые предложения, 64%;
Co-x – сложные предложения, 21,5%;
Co – осложненные предложения, 14,5%.

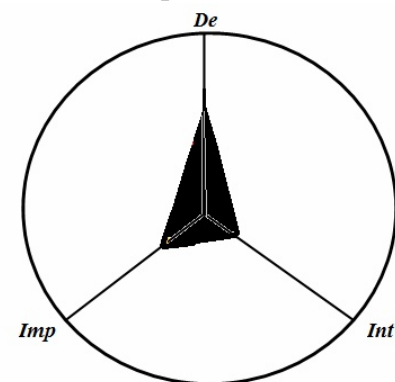

Рис. 3. Гештальт-проекция коммуникативной направленности высказываний коммуникативного лидера, где:
De – декларативные предложения, 68%;
Int – интеррогативные предложения, 11%;
Imp – императивные предложения, 21%.

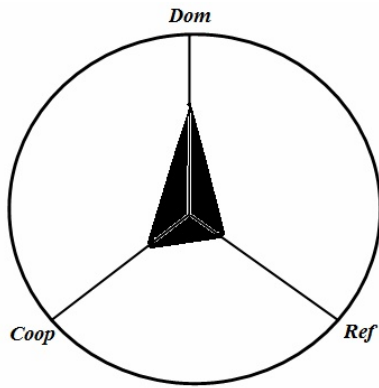

Рис. 4. Гештальт-проекция речевых стратегий коммуникативного лидера, где:
Dom – доминирование, 62%;
Ref – отказ от коммуникации, 13%;
Coop – кооперация, 25%.

Результаты анализа выявили следующие закономерности. Коммуникативный лидер отдает предпочтение синтаксически простым (64%), декларативным (68%) и императивным предложениям (21%). Его основные стратегии – это доминирование (62%) и кооперация (25%). Отказывается от общения он крайне редко (13%).

Рассмотрим примеры типичных реплик коммуникативного лидера в диалоге:

1. *'Get to your house,' Bannon snapped. 'Tell your father to go armed, always. This is only the beginning!'* (L'Amour)
2. *'Now... You see here. Why all this shindy? We are good people, you are a good-looking man, we could work it out together.'*
'We can't.' He shook his head. *'Not with you.'* (W. Tuttle)

Уже из приведенных фрагментов ясно, что речь коммуникативного лидера отличается ясностью и простотой изложения, а, соответственно, и восприятия.

Рис. 5–7 отображают гештальт-проекции усредненного «коммуникативного последователя» в диалоге.

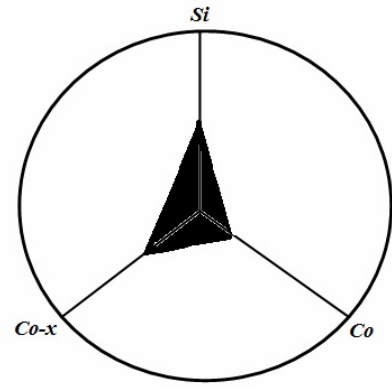

Рис. 5. Поверхностно-структурная гештальт-проекция коммуникативного последователя, где:
Si – простые предложения, 56%;
Co-x – сложные предложения, 28%;
Co – осложненные предложения, 15%.

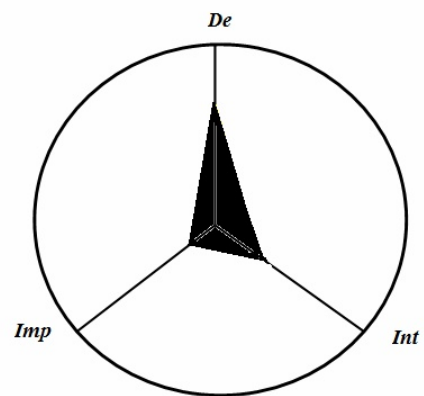

Рис. 6. Гештальт-проекция коммуникативной направленности высказываний коммуникативного лидера, где:
De – декларативные предложения, 67%;
Int – интеррогативные предложения, 21%;
Imp – императивные предложения, 12%.

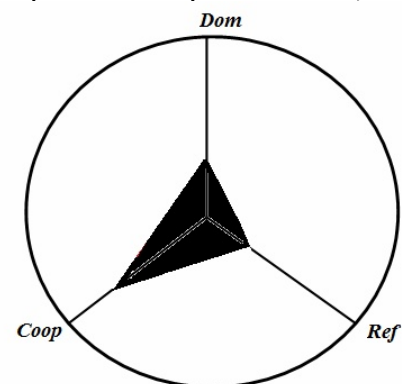

Рис. 7. Гештальт-проекция речевых стратегий коммуникативного последователя, где:
Dom – доминирование, 19%;
Ref – отказ от коммуникации, 23%;
Coop – кооперация, 58%.

Коммуникативный последователь также использует в своей речи в основном простые предложения (56,5%), однако в его речи наблюдается большее количество синтаксически сложных построений (28%). Кроме того, по сравнению с гештальт-проекцией лидера, отмечается явный сдвиг гештальт-центра в сторону интеррогативных предложений (21%). Уже этот факт, согласно Д. Таннен [22], ставит коммуникативного последователя в зависимое от лидера положение. В речи усредненного последователя наблюдается и уменьшение количества императивных предложений. В отличие от коммуникативного лидера, его последователь предпочитает стратегию речевой кооперации (58%), часто отказывается от открытой дискуссии (23%) и редко использует стратегию доминирования (19%).

Сопоставительный анализ проекций гештальтов речи коммуникативных лидеров в художественном диалоге позволяет выстроить многомерный гештальт синтаксической организации речи лидера со сдвигом гештальт-центра в сторону простоты и краткости плана выражения. Данную закономерность мы называем *«выигрышный синтаксический код»* речи коммуникативного лидера, который объективируется в преобладании в речи синтаксически простых, кратких предложений, увеличении удельного веса императивных реплик и предпочтении стратегии доминирования. Исходя из закона отражения человеческого сознания в речи, можно заключить, что сделанное наблюдение по организации речи коммуникативного лидера представляет рефлексию его когнитивной деятельности и позволяет воссоздать гештальт ментальной организации коммуникативного лидерства как психологической характеристики личности, включающей в себя такие качества как психологическая близость и понятность непосредственному окружению индивида, акциональную направленность, решительность и готовность взять на себя ответственность за исполнение действий группой, а также общее отсутствие манипулятивного поведения в отношении окружающих, объективирующиеся в речевом портрете говорящего.

Перспективами данного исследования считаем проведение компаративного внутри- и межгендерного анализа феномена коммуникативного

лидерства в английской диалогической речи, а также выявление межъязыкового универсального выигрышного синтаксического кода речи коммуникативного лидера.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аристотель. Сочинения в 4-х томах / Аристотель. – М.-Л. : АА СССР Ин-т философии, 1978. – Т. 2. – 687 с.
2. Бендас Т.В. Психология лидерства / Т.В. Бендас, М.Г. Ярошевский. – СПб. : Питер, 2009. – 448 с.
3. Кочкин М.Ю. Манипуляция в политическом дискурсе / М.Ю. Кочкин // Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики : сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 1999. – С. 29–34.
4. Макиавелли Н. Государь / Н. Макиавелли. – М. : Олма Медиа Групп, 2011. – 304 с.
5. Маклаков А.Г. Общая психология / А.Г. Маклаков. – СПб. : Питер, 2001. – 592 с.
6. Монтескье Ш.-Л. О духе законов / Ш.-Л. Монтескье. ? М. : Книга по требованию, 2011. ? 800 с.
7. Морозова І.Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії в сучасній англійській мові : монографія / І.Б. Морозова. – Одеса : Друкарський дім, 2009. – 384 с.
8. Морозова И.Б. Просигнальте – и вас услышат! / И.Б. Морозова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія : зб. наук. праць.– Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2014. – Вип. № 8, т. 1. – С. 142–144.
9. Морозова И.Б. Эмотивы: функциональная роль в информативном пространстве художественного диалога / И.Б. Морозова // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство) : зб. наук. праць. – Дрогобич, 2015. – № 3. – С. 166–174.
10. Морозова И.Б. Сказать так, чтобы Вас услышали: Синтаксические принципы эффективности речевого общения / И.Б. Морозова // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. – Луцьк, 2016. – № 6 (331). – С. 46–52.
11. Платон. Сочинения : В 3-х т. / Платон. – М. : Мысль, 1993. – Т. 2. – 612 с.
12. Романов А.А. Коммуникативная инициатива говорящего в диалоге / А.А. Романов // Текст как структура : сб. науч. тр. – М. : АН РАН СССР, 1992. – С. 55–76.
13. Фрейд З. Психология масс и анализ человеческого «Я» / З. Фрейд. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2004. – 146 с.
14. Чесноков С.В. Феноменология диалогов в гештальт-теории, математике, логике / С.В. Чесноков. – М. : URSS, 2009. – 160 с.
15. von Ehrenfels Chr. Über

Gestaltqualitäten / Chr. von Ehrenfels // Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie. – N 14 (1890). – S. 249–292. 16. Goban-Klas T. Media a integracija europejska / T. Goban-Klas. – Mikom, 2004. – 340 s. 17. Lakoff G. Linguistic gestalts / G. Lakoff // Papers from the 13th Regional Meeting Chicago Linguistic Society. – Chicago, 1977. – P. 236–287. 18. Mills C. Character and Social Structure / C. Mills. Wright & Gerth Hans. – New York : Harcourt, Brace, & Co, 1953. – 514 p. 19. Morozova I. Literary Dialogue: Syntactic Structures and Communicative Leadership / I. Morozova, O. Pozharytska // International Association of Literary Semantics : Keynes College, University of Kent. – Canterbury, United Kingdom, 13–16 August 2014. – P. 23. 20. Pozharytska O. Speaking like a good guy: Speech Carnivalisation Algorithm / O. Pozharytska // Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства. – Одеса : Астропринт, 2015. – № 23. – С. 61–68. 21. Smith J. Methodological Diversity: Advantages and Pitfalls / J. Smith // Language and Social Psychology. – 1998. – September. – P. 32–41. 22. Tannen D. You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation / D. Tannen. – New York : Ballantine Books. – 330 p. 23. Wertheimer M. The Syllogism and Productive Thinking / M. Wertheimer // The Gestalt Journal Press. – New York, 1997. – P. 274–282. 24. Словарь иностранных слов / [под ред. И.В. Лёхина, проф. Ф.Н. Петрова]. – 4-е изд. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1954. – 853 с.

REFERENCES

Aristotle. (1978). *Sochinenia v 4 tomah [Works in 4 volumes]*. M.-L.: AA. USSR Publ.
 Bendas, T.V., and Yaroshevskiy, M.G. (2009). *Psihologia liderstva [Leadership psychology]*. SPb: Piter Publ.
 Chesnokov, S.V. (2009). *Fenomenologia dialogov v geshtalt-teorii, matematike, logike [Dialogues Phenomenology in the Gestalt Theory, Mathematics, Logic]*. M: URSS Publ.
 Freud, Z. (2004). *Psihologia mass i analiz chelovecheskogo "YA" [Mass Psychology and the Analysis of Human "I"]*. M.: OOO "Izdatelstvo AST" Publ.
 Goban-Klas, T. (2004). *Media a integracija europejska [Media on European Integration]*. Krakow: Mikom Publ.
 Kochkin, M.Yu. (1999). Manipuliatsia v politicheskom diskurse [Manipulation in the political discourse]. In *Yazykovaia lichnost: problemy lingvokulturologii i funktsionalnoi semantiki [Language personality:*

issues of linguoculturology and functional semantics: collection of research papers]. Volgograd: Peremena, pp. 29–34 (in Russian).

Lakoff, G. (1977). Linguistic gestalts. In: Beach W.A., Fox S.E., Philosoph S. (eds.). *Papers from the Thirteenth Regional Meeting, Chicago Linguistic Society*, April 14-16, 1977, Chicago Linguistic Society, University of Chicago, Chicago, Illinois.
 Liohin, I.V., and Petrov, F.N. (eds.). (1954). *Slovar inostrannykh slov [Foreign words dictionary]*. M.: Gos.izd-vo inostr. i nats. slovarey Publ.
 Machiavelli, N. (2011). *Gosudar [The Prince]*. M.: Olma Media Grupp Publ.
 Maklakov, A.G. (2001). *Obshchaya psihologiya [General Psychology]*. SPb: Piter Publ.
 Mills, C.W. and Gerth, H. (1953). *Character and Social Structure*. New York: Harcourt, Brace, & Co.
 Montesquieu, Sh.-L. (2011). *O duhe zakonov [On the Spirit of the Laws]*. M.: Kniga po trebovaniu Publ.
 Morozova, I. and Pozharytska, O. (2014). Literary Dialogue: Syntactic Structures and Communicative Leadership. *International Association of Literary Semantics: Keynes College, University of Kent, 13–16 August 2014*. Canterbury, 23.
 Morozova, I.B. (2009). *Paradygmachnyi analiz struktury i semantiki elementarnykh komunikativnykh odyntys u svitli geshtalt-teorii v suchasni angliiskii movi: monografia [Paradigmatic analysis of the elementary communicative units structure and semantics in the light of the Gestalt-theory in modern English]*. Odesa: Drukarskyi dim Publ.
 Morozova, I.B. (2014). Prosignalte – i vas uslyshat! [Give a signal – and you'll be heard!]. *Nauk. visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seria: Filolohiia. – International Humanitarian University Scientific Messenger. Series: Philology*, 8(1), 142–144 (in Russian).
 Morozova, I.B. (2015). Emotivy: funktsionalnaia rol v informativnom prostranstve hudozhestvennogo dialoga [Emotives: their functional role in the literary dialogue information space]. *Nauk. visnyk Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seria: Filolohichni nauky (movoznavstvo). – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Messenger. Series: Philological Sciences (Linguistics)*, 3, 166–174 (in Russian).
 Morozova, I.B. (2016). Skazat tak, chtob Vas uslyshali: sintaksicheskie printsipy dialogicheskogo obshchenia [To speak and to be heard: Syntactic principles of speech communication efficiency]. *Nauk. visnyk*

- Shidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainku. Seria: Filolohichni nauky. – East-European Lesia Ukrainka National University Scientific Messenger. Series: Philological Sciences, 6 (331), 46–52 (in Russian).*
- Platon. (1993). *Sochinenia v 3 tomah (Tom 2) [Works in 3 volumes (Vol. 2)]*. M.: Mysl Publ.
- Pozharytska, O. (2015). Speaking like a good guy: Speech Carnivalisation Algorithm. *Mova. Naukovo-teoretychnyi chasopys z movoznavstva. – Scientific Theoretical Journal of Linguistics MOVA, 23, 61–68 (in English).*
- Romanov, A.A. (1992). Kommunikativnaia initsiativa govoriashchego v dialoge [The speaker's communicative initiative in the dialogue]. In A.A. Romanov, A.M. Shakhnarovich (eds.). *Tekst kak struktura [Text as a structure]*. M: AN RAN USSR, 55–76 (in Russian).
- Smith, J. (1998). Methodological Diversity: Advantages and Pitfalls. *Language and Social Psychology, 17(3), 32–41*
- Tannen, D. (1990). *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*. New York, Ballantine Books.
- von Ehrenfels, Chr. (1890). Über Gestaltqualitäten. *Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie, 14, 249–292 (in German).*
- Wertheimer, M. (1997). *The Syllogism and Productive Thinking*. New York: The Gestalt Journal Press. (Reprinted from *A Source Book of Gestalt Psychology*, pp. 274–282, by W. D. Ellis Ed., 1938)

УДК 81'253:81'364

GRADUALITY IN LEXICAL SEMANTICS OF L1 AND L2: a case for “layman” in English and Russian

Valery V. Mykhaylenko, PhD, Professor (Ivano-Frankivsk)

Lexical semantics lays the basis for a further pragmasemantic research of the lexeme meaning initiating a lexeme integral description in discourse structure. Contrastive semantics on the cross-language level requires revealing a cross-cultural component in the lexeme of L1 and L2. The introduction of graduality as a lexeme value content measuring instrument made possible to construct a system with a common semantic component which undergoes its change in accordance with a position on the vertical axis. The English lexeme ‘layman’ and its Russian corresponding lexeme ‘diletant’ constitute their own subsystems with a common semantic component the value of which varies due to the position of the lexeme on the gradual vertical axis. In time, some meanings of the lexeme develop into a term of the religious lexicon in both languages.

Key words: cognitive semantics, gradation, inter-contrastive semantics, lexeme, lexical semantics, scalarity, translation.

Михайленко В.В. Градуальність в лексичній семантиці у L1 та L2: «layman» в англійській та російській мовах. Лексична семантика слугує основою для подальшого прагмасемантичного дослідження значення лексеми в межах когнітивної семантики, що ініціює інтегральний опис лексеми у структурі дискурсу. Контрастивна семантика міжмовного рівня особливо потребує виокремлення культурного компонента у значенні лексеми L1 та L2. Введення інструменту градуальності уможливило побудову підсистем зі спільним семантичним компонентом, який змінює свою цінність згідно позиції на вертикальній осі. Англійська лексема *layman* і його відповідна російська лексема *дилетант* складають свої власні підсистеми із загальним семантичним компонентом, значення якого змінюється в залежності від положення лексеми на градуальній вертикальній осі, а їх окремі значення поступово утворюють термін релігійного лексикону в обох мовах.

Ключові слова: градація, зовнішня контрастивна семантика, когнітивна семантика, лексема, лексична семантика, переклад, скалярність.

Михайленко В.В. Градуальность в лексической семантике в L1 и L2: «layman» в английском и русском языках. Лексическая семантика служит базисом для последующего прагмасемантического анализа значения лексем в рамках когнитивной семантики, что инициирует интегральное описание лексем в структуре дискурса. Контрастивная семантика межязыкового уровня особенно нуждается в определении культурного компонента в значении лексем L1 и L2. Введение инструмента градуальности сделало возможным построение подсистем с общим семантическим компонентом, который претерпевает изменения ценностного содержания в зависимости от положения на вертикальной оси. Английская лексема *layman* и её соответствие в русском языке *дилетант* составляют свои собственные подсистемы с общим семантическим компонентом, значение которого изменяется в зависимости от положения лексем на постепенное вертикальной оси; а отдельные значения постепенно перерастают в термин религиозного лексикона обоих языках.

Ключевые слова: градация, внешняя контрастивная семантика, когнитивная семантика, лексема, лексическая семантика, перевод, скалярность.

1. Introduction

Contrastive linguistics' (or CL) is synonymous with “contrastive analysis” (CA). It is a form of comparative linguistics, related forms being “comparative diachronic linguistics” and “synchronic linguistic typology”. It

arose as an extrapolation from the language contact studies of Weinreich (1953) and Haugen (1956), describing the erosion of immigrants' first language by their new language. We would like to define semantic subsystem of the English ‘layman’ which corresponds

to the Russian ‘мирянин / дилетант’ [see: 6]. Besides, the point of view of both speakers living in different culture with different languages must be taken into consideration as a very crucial matter to avoid misperception and misunderstanding. Anna Wierzbicka (1997) admits that the meaning/use of particular words can offer insight into cultural differences which can be revealed, compared and explained to outsiders through their key concepts. There is a tendency in lexical semantics [see: 16] to present it with a focus limited to polysemy/homonymy as it was 30 years ago (Murphy, 2003). Though no semantics can fully describe the word meaning without touching upon its pragmatic feature in context. Pragmatic features have been proposed for many lexical semantic issues, such as polysemy (e.g. Nunberg, 1979, Blutner, 1998) and semantic relations (Murphy, 2003). Semantics as the study of meaning in natural languages, and pragmatics as the study of how utterances are interpreted, might seem to be one and the same study (Kempson, 1997).

One of the first challenges in learning about lexical semantics is to be able to make the distinction between a word’s contribution to the meaning of an utterance and the contributions of context (pragmatics) and co-text (the phrasal context).

The general aim of this paper is to analyze the English lexeme ‘layman’ in comparison with the Russian ‘мирянин’ and ‘невежда’ using the instrument of gradation to measure the qualitative value of correspondences [see: 15]. There is a possibility to present from the beginning two general types of approach (e.g., componential vs image-schematic), examining in detail first their basic assumptions, and then investigating how the contrasting theories have (or would) approach particular phenomena. Componential approaches [see: 10] are more generally associated with the goals of generative linguistics, and schematic ones with cognitive linguistics, although there is a wide range of variation among these approaches.

The specific aims of this study are (1) to identify the categorizations and the functions of the cultural nominations with the common components ‘not ordained’ and ‘illiterate’; (2) to give a componential analysis of those cultural nominations; (3) to present a contrastive analysis to reveal common constituents based on the componential analysis for a further

English → Russian translation paradigm. Evidently, it must take into consideration Anna Wierzbicka’s ideas (1992; 1997).

2. Discussion

A word or lexeme presents a complex semantic structure [8]. A lexeme is built up of smaller components of meaning which are combined differently to form a different lexeme. The meaning of a lexeme is a complicated structure where elements of meaning have definite interrelation [4, p. 104]. Lexical semantics [9, p. 272] could be defined (Murphy, 2003) as the ‘study of word meaning’, but in practice it is often more specifically concerned with the study of lexical (i.e. content) word meaning, as opposed to the meanings of grammatical (or function) words.

Contrastive lexical semantics is addressed from different perspectives, from the pragmatic perspective of a corpus-oriented approach as well as from the model-oriented perspective of semiotics. Whereas the rule-governed model-oriented approach is necessarily restricted to subsets of vocabulary, the pragmatic approach aims to analyze and describe the whole vocabulary-in-use. We must try to look beyond the limits of our mother tongue and include a contrastive perspective to discover essential features of individual languages [see: 3]. After the pragmatic turn, lexical semantics can no longer be seen as a discipline on its own but has to be developed as an integral part of functional or rather discourse semantics. Nevertheless, semantics and pragmatics constitute two quite discrete programs of research set within different disciplines. The one is founded in the study of formal systems, the other in cognitive psychology.

3. Investigation

Etymologically layman (n.) comes from 1150-1200; Middle English; see: lay, and man ‘to put or place in a particular position; + man: (1) an adult male person, as distinguished from a boy or a woman; «non-cleric» early 15c., from lay (adj.) + man (n.). Dictionary definitions can provide a good starting point for thinking about a word’s meaning, the nature of polysemy and the relation between descriptive and prescriptive attitudes to language. Advanced learners’ dictionaries often provide more ‘grammatical’ information about words, including information about collocations and

more specific grammatical categories (e.g. count/mass nouns), which can be valuable for both non-native and native speakers. The Oxford English Dictionary, on the other hand, provides plenty of etymological information and examples of usage. Both types can be valuable for different kinds of activities. Some activities using dictionaries include: using a number of dictionaries to map the sense boundaries of a particular word, comparing actual uses of words to their dictionary definitions (are their senses more fluid than the dictionary records?), and determining the principles underlying the organisation of information in a thesaurus.

The semantic structure of a lexeme is treated as a system of meanings. To some extent we can define a lexeme by telling what set it belongs to and how it differs from other members of the same set. According to semantic field (or semantic domain) theory [9, p. 424], lexemes can be classified according to shared and differentiating features. The semantic features explain how the members of the set are related to one another and can be used to differentiate them from one another. The determination of such features has been called componential analysis [5, p. 87; see also: Wardhaugh, 1977]. The componential analysis is a method typical of structural semantics which analyses the structure of words meaning. Thus it also may reveal the culturally important features by which speakers of the language distinguish different words in the domain / field / system [12, p. 20].

Here is a componential structure of the Modern English lexical meaning of 'layman' which distinguishes:

- (1) a person who is not a member of the clergy; one of the laity;
- (2) someone who is a member of a Christian church but not employed officially as a priest, minister, etc;
- (3) (church) someone who is part of a religious organization but who is not paid or specially trained;
- (4) layman: a person who is a member of a Church but is not a priest or member of the clergy (A non-ordained male member of a Church: he was an active Catholic layman);
- (5) a layman is a man who is involved with the Christian church but is not a member of the clergy or a monk; In 1932, one Boston layman wrote to Archbishop;
- (6) a non-ordained male member of a Church.

Cf.: the Russian 'мирянин / миряне' is defined as часть церковного народа, которая принимает молитвенное участие в совершении богослужения; миряне могут также совершать все богослужения, приведенные в часослове и, в крайнем случае, совершать крещение [1], for instance: Этот крест носили все – и миряне, и черноризцы; привело к еще большему распространению текстов, ставших доступными и мирянам; официальная церковь считала предосудительным чтение Библии мирянами; именно часовники, предназначенные для мирян часто включались значительные отрывки на народном языке; основные молитвы об упокоении – Чин литии, совершаемой мирянином дома; помочь грамотным мирянам в совершении богослужений на своих приходах, etc. Evidently, Russian 'мирянин / миряне' stabilized into a religious term likewise an English one.

The revealed components have one common meaning 'a person, not ordained', that is, consequently brings to the development of the term in the Religious term system. This tendency has been also developing into Modern English. Here we use the illustration from the British National Corpus, which aims at representing a language or variety as a whole, contains both spoken and written language, different text types etc., for instance:

1. *From Gore to Temple is not an easy read for the layman.* [A68 2540].
From the Reformation onwards the Chancellor was usually a layman: Bishop 2. Williams under James I and Charles I was the last clerical Chancellor. [ABP 98].
3. *Once again, Wolfram was exceptional; but he was a layman, a knight; and he shows what was possible.* [BMV 228].
4. *Pensions were peculiar to clerks: J4 a year paid out of the parsonage of Wendover to layman Richard Byrch was described as an annuity.* [CTW 1086].
5. *At the same time allowance must be made for local preferences in the matter of terminology: annuities were not specified in Gloucestershire, nor were pensions in Worcestershire where, for example can be found payments of J5 from Kidderminster to John Rooke, serjeant at law of Bristol, J4 from Droitwich to another layman,*

and *Jl. 6s. 8d. from Cradley to the vicar of Halesowen.* [CTW 1089].

6. The patriarchate was abolished and ecclesiastical administration taken over by the Holy Synod (1721), a department of state headed by a layman. [EA6 472].
7. *Born into a high-ranking family, Priscillian remained a layman, never receiving ordination from Rome.* [EDY 1897].
8. *To be a layman, even to be anticlerical, is not necessarily to be irreligious.* EEM 640].
9. *The guests he had assembled to meet the Prime Minister included Lord Salisbury, Anglican and hereditary bearer of the conscience of the Conservative peers, Lord Kemsley, Welsh and nonconformist by origin, portentous press lord by achievement, and the Duke of Norfolk, leading Catholic layman, nephew of FitzAlan, and responsible as Earl Marshal for the organization of the Coronation – if it took place.* [EFN 1955].
10. *My lord,' he said, restraining what could easily have blossomed into a glow of triumph, 'even a layman may be inspired to speak prophecy.* [GOM 329].

2. In the meaning «outsider, non-expert» in relation to some particular profession, art, or branch of knowledge (esp. with reference to law and medicine). A man who is an 'outsider' or a non-expert, or trained to a high or professional standard in a particular subject. See the illustrations presented in diachrony: (1477) T. Norton's Ordinal of Alchimy. The Poem in E. Ashmole *Theatrum Chem. Britannicum* (1652).

This Boke is made, that Lay-men shulde it see, And Clerks alsoe. Whereby all Lay-men which putteth them in prease, To seech by Alkimy great ryches to winn May finde good Counsell; (1559) P. MORWYNG tr. C. Gesner *Treasure of Euonymus: Dry it lyghtly by the sun, and drawe out an oyll after the maner of the lay men;* (1574) tr. T. Littleton *Tenures* (new ed.): *To declare and expresse to the lay men that be not learned in the law* (1866) *Sat. Rev.* 7 Apr. 403/1 *No prudent layman will venture to judge of the merits of a tailor's log* (1888). J. BRYCE *Amer. Commonw.* I. xxiii. 329 *Sometimes this is a simple question which an intelligent layman may answer. More*

frequently it is a difficult one, which needs the subtlety of the trained lawyer (1897) T.C. ALLBUTT et al. *Syst. Med.* II. 657 *The assertion so frequently made by ignorant or unscrupulous laymen that the [medical] profession has been influenced [etc.].*

The semantic structure of the lexeme 'layman' in the meaning 'non-expert, a person who does not have expert knowledge of a particular subject' has been used and enriched for all 6 centuries of English, e.g.:

11. *But, the layman may object, this does not mean that the communicating classes should be allowed to get an election wrong, and just carry on communicating as if nothing had happened.* [AK9 1736].
12. *To the layman they are also arguably the most beautiful, with all the tangled richness and variety of oak, ash, buckthorn, elder, and wild rose.* [AS4 222].
13. *Every moment I am conscious of those little differences which, although appearing minute to the layman, to the dancer constitute the difference between the amateur and that je ne sais quoi which makes him professional.* [ASC 570].
14. *Scientists for their part have tended to consider the layman's admiration as their right and the real world as irrelevant.* [B7243].
15. *Several of my scan pictures are backlit against a screen, but mean nothing to my layman's eye.* [CA9 470].
16. *In strictly layman's terms, the amount of additional engine-weight and fuel that any supersonic aircraft could get off the ground would give a few minutes of sub-orbital time, if that.* [CDA 491].
17. *With the specialist's contempt for the layman's ignorance, Rufus read accounts of the inquest in two newspapers.* [CDB 1304].
18. *Ingenious balance shafts, which for the layman alleviate vibration and centrifugal imbalance, make this power unit smooth enough to be the envy of any chauffeur-driven decision maker.* [CFV 1291].
19. *In layman's terms, this means that the knee joint is slightly bent in a direction in which it is not intended to bend.* [CU1 581].

20. *The ambiguity of layman's oral language should not be lost in specialized technical language.* [EA3 1052].
21. *This is the layman's view of psychoanalytic dream interpretation – how any more subtle understanding is achieved is obscure.* [EVA 364].
21. *Whatever the tribunal and however informal its procedure, representation, whether by lawyer or a skilled layman, in the majority of cases confers an advantage on the represented party.* [F9B 731]
23. *Rue is an example of a common, well-known garden herb, with a long history of use, yet with properties that make it unsuitable for general use by the layman.* [FEB 1886].

The investigation of the semantic structure of the meaning of the lexeme 'a person, who does not have a detailed knowledge of a particular subject; person without professional or specialized knowledge in a particular subject; not in the legal / medical profession' used in the text fragments reveals the following components: 'nonexpert, nonprofessional, dabbler, dilettante, hobbyist, amateur, potterer, putterer, tinkerer, peasant, hillbilly, redneck, bushwhacker'.

The lexeme 'dilettante' comes from in the mid-18-th century: from Italian, "person loving the arts", from dilettare 'trained to a high or professional standard in a particular subject "to delight", from Latin 'delectare'. which is more pragmatically neutral, though we must admit it is positively charged in comparison with hillbilly, redneck, or bushwhacker. Cf.: Russian 'дилетант,' borrowed at the beginning of the 19th c. from French dilettant, from Italian dilettante «любитель, дилетант»: (1) тот, кто занимается наукой или искусством без специальной подготовки, обладая только поверхностными знаниями; (2) человек который берётся за дело, не зная как его делать ... или что-то утверждающий и не уверен в том, что он говорит, потому что не знает всей сути дела; (3) имеющий только поверхностное знакомство с какой-либо областью знаний, for instance, *этот парень большой дилетант; в новой программе телеканала к барьеру выходят дилетант и профи в той или иной сфере; следствие ведет дилетант; Ноев ковчег строили дилетанты, а «Титаник» – профессионалы;*

беспринципный дилетант побеждает благородных профессионалов; но вовсе не желал остаться интересным дилетантом; я – дилетант в вопросах электроэнергетики; дилетант-иллюстратор и виньетист, etc. See also: профан; неуч, "глупый": бездарность, неуч, дурачок, глупый, мужлан, простофиля, деревенщина, etc. The referred nominations constitute the periphery of the dilettante subsystem which are pragmatically (negatively) marked, for instance: *легкомысленный и простоватый; профан, паломник и пришелец; профан воображает, что для творчества надо ждать вдохновения; по вашему, виноват в том, что Митрофан неуч, невежа и грубиян; без образования: голливудские неучи; чтоб они не увелись грубыми руками невежд; невежда – малообразованный человек; "глупец, неумный, недалекий человек, деревенщина; мужик-деревенщина, etc.*

Here comes a stumble point to measure the value of the lexeme, a constituent of the subsystem layman a 'non-expert'. Gradation in linguistics can be defined as any process or change taking place through a series of stages, by degrees, or in a gradual manner or a stage, degree, or grade in such a series.

Nowadays the concept of scalarity appears in studies devoted to highly varied phenomena such as quantification, gradation, comparison and intensification. As Paul Grice (2005) underlines it presupposes mostly the existence of a value-scale on which the properties highlighted by the utterance are situated. Scalar approaches to the semantics of gradation are generally based on the conception of degrees as either points or intervals [8, p. 211–248]. In this paper we will try to employ the instrument of gradation for the pragmatic value of the constituents of the subsystems of English layman 'dilettante' (positively and negatively charged) and Russian correspondence 'дилетант' (positively and negatively charged).

The scale value can be possibly relevant primarily to the grammatical meaning of the adjectives and adverbs, for instance, tall – taller – tallest or diligent – more – diligent – most diligent, therefore, it may be considered as a grammatical feature. As you can see this scaling is a syntagmatic feature. We suggest that graduality [see gradable, gradability: 9, p. 199–200]

is rather a semantic variation of the content value of the nomination *s*, in our case, English ‘dilettante → bushwhacker’ and Russian ‘дилетант → деревенщина’. Here are not the illustrations of opposite notions, they are positional units on the paradigmatic axis from the highest point of the semantic value to the lowest point of the semantic value of the nominations [cf.: 2, p. 135–282]. This is the way from intuitive modeling semantic subgroups, groups, fields to constructing semantically measured subgroups, groups, fields registered in discourse. Then the pragmatic component will be included into the contensive structure of a classification, cf.: both subgroups of the concept ‘layman’ in English and the concept ‘дилетант’ in Russian. This is the crucial difference between lexical-grammatical scalarity and semantic graduality’ in cognitive semantics.

4. Conclusions

Translation process does not only involve two languages but also two cultures. In bridging those two different things there are some procedures of translation that can be used by the translator. The procedures used by the translator in this paper are the cultural equivalence and the functional equivalence. In considering the culture there are two points of view, the point of view from the source language culture known as an emic point of view and the point of view from the language culture known as an etic point of view. The English lexeme ‘layman’ and its Russian corresponding lexeme ‘дилетант’ (1) a person who does not have expert knowledge of a particular subject’ constitute their own subsystems with a common semantic component the value of which varies due to the lexeme position on the gradual vertical axis; (2) ‘a person who is a member of a Church but is not a priest or member of the clergy’ which developed into a term of the religious lexicon in both languages.

We tried to highlight the inadequacy of lexical semantics which has traditionally been over-concentrated on paradigmatic relations leaving syntagmatic relations of lexemes aside, that is more relevant to any theory that purports to model sentence /text/discourse production.

LITERATURE

1. Забияко А.П. Религиоведение : энциклопедический словарь / А.П. Забияко, А.Н. Красников, Е.С. Элбакян. – М. : Академический проект, 2006 – 1254 с.
2. Carstensen Kai-Uwe. A Cognitivist Semantics of Gradation / Kai-Uwe Carstensen // Zeitschrift für Sprachwissenschaft. – 2013. – Issue 2. – P. 135–282.
3. Catford J. C.A. Linguistic Theory of Translation / J.C. Catford. – Oxford : Oxford University Press, 1965. – 105 p.
4. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 488 p.
5. Kreidler Ch.W. Introducing English Semantics / Ch.W. Kreidler. – London : Routledge, 2002. – 332 p.
6. Larson M.L. Meaning-Based: Guide to Cross-Language Equivalence / M.L. Larson. – New York – London : University Press of America, 1998. – 537 p.
7. Lyons J. Linguistic Semantics: An Introduction / J. Lyons. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – xvii + 376 p.
8. Murphy M.L. Semantic relations and the lexicon: antonymy, synonymy, and other paradigms / M.L. Murphy. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – P. vii + 25.
9. Mykhaylenko V.V. A Glossary of Linguistics and Translation Studies / V.V. Mykhaylenko. – Ivano-Frankivsk : King Danylo Galytskiy University of Law, 2015. – 528 p.
10. Newmark P. A Textbook on Translation / P. Newmark. – Hemel Hempstead : Prentice Hall, 1988. – 324 p.
11. Nida E.A. Componential Analysis of Meaning. The Hague / E.A. Nida. – Paris – New York : Mouton, 1975. – 275 p.
12. Ottenheimer H.J. The Anthropology of Language / H.J. Ottenheimer. – Belmont, CA : Thomson Wadsworth, 2006. – 336 p.
13. Ryan D. On the Non-unified Nature of Scalar Implicature: An Empirical Investigation / [D. Ryan, R. Baker, Y. McNabb, M. Larson, G. Ward] // International Review of Pragmatics. – 2009. – Vol. 1. – P. 211–248.
14. Shuttleworth M. Dictionary of Translation Studies / M. Shuttleworth, M. Cowie. – New York : Routledge, 1997. – 233 p.
15. Weigand E. (Ed). Contrastive Lexical Semantics. Series IV, Current issues in linguistic theory ; v. 171 / E. Weigand. – Amsterdam, The Netherlands and Philadelphia, USA. : John Benjamins Publishing Co., 1998. – ix + 270 p.
16. Wierzbicka A. Semantics, Culture, and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations / A. Wierzbicka. – Oxford : Oxford University Press, 1992. – 496 p.
17. Wierzbicka A. Understanding cultures through their key words / A. Wierzbicka. – New York : Oxford University Press, 1997. – 328 p.

REFERENCES

- Carstensen, Kai-Uwe. (2013). A Cognitivist Semantics of Gradation. *Zeitschrift für Sprachwissenschaft*, 2, 135–282.
- Catford, J.C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford: Oxford University Press.
- Crystal, D. (1987). *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Doran, R., Baker, R.E., McNabb, Y., Larson, M., and Ward, G. (2009). On the Non-unified Nature of Scalar Implicature: An Empirical Investigation. *International Review of Pragmatics*, 1, 211–248
- Larson, M.L. (1998). *Meaning-Based: Guide to Cross-Language Equivalence*. New York-London: University Press of America.
- Lyons, J. (1995). *Linguistic Semantics: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Murphy, M.L. (2003). *Semantic Relations and the Lexicon: Antonymy, Synonymy, and Other Paradigms*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mykhaylenko, V.V. (2015). *A Glossary of Linguistics and Translation Studies*. Ivano-Frankivsk: King Danylo Galytskyi University of Law.
- Newmark, P. (1988). *A Textbook on Translation*. Hemel Hempstead: Prentice Hall
- Nida, E.A. (1975). *Componential Analysis of Meaning*. The Hague. Paris. New York: Mouton
- Ottenheimer, H.J. (2006). *The Anthropology of Language*. Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
- Shuttleworth, M., Cowie, M. (1997). *Dictionary of Translation*. New York: Routledge.
- Weigand, E. (Ed.). (1998). *Contrastive Lexical Semantics*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.
- Wierzbicka, A. (1992). *Semantics, Culture, and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations*. Oxford: Oxford University Press.
- Wierzbicka, A. (1997). *Understanding Cultures through Their Key Words*. New York: Oxford University Press.
- Zabiyako A.P., Krasnikov A.N., and Elbakyan A. (2006). *Religiovedenie: entsikdedicheskiy slovar [Religious Studies: Encyclopedic Dictionary]*. Moscow: Academicheskiiy Prospect Publ.

ANDEUTUNG AUS DEM HISTORISCH-PRAGMATISCHEN BLICKWINKEL

Olena Byelozyorova, PhD (Charkiw)

Статтю присвячено аналізу мовленнєвого акту натякання на матеріалі німецькомовного діалогічного дискурсу 11 – початку 18 ст. Мовленнєвий акт позиціонується як дискурсивно-мовленнєва взаємодія мовця та адресата, в ході якої ними конструюється інтендована імпліцитна пропозиція – натяк. Критеріальними ознаками мовленнєвого акту натякання постають обов'язкова реалізація імпліцитної пропозиції, оскільки у ситуації натякання мовець завжди має додаткову перлокутивну мету – вплинути на адресата таким чином, щоб той реконструював натяк. У фокусі уваги – діахронічна перспектива вивчення цього комунікативного феномену, визначення його константних і варіативних ознак на ґрунті аналізу найдавніших джерел до епохи бароко включно. Як результат дослідження явища натякання із залученням теоретичного експланаторного потенціалу історичної прагмалінгвістики виявляються константні і варіативні ознаки мовленнєвого акту натякання. До константних належать його критеріальні прагмадискурсивні характеристики, варіативні ознаки стосуються мовної складової (мовні особливості давньоверхньонімецької і середньовісньонімецької мови, форми звертання та ін.).

Ключові слова: адресат, дискурс, діахронія, мовленнєвий акт натякання, історична прагмалінгвістика.

Белозерова Е.М. Намек с точки зрения исторической прагматики. Статья посвящена анализу речевого акта намека на материале немецкоязычного диалогического дискурса 11 – начала 18 ст. Речевой акт намека трактуется как дискурсивно-речевое взаимодействие говорящего и адресата, в ходе которого ими конструируется интендированная имплицитная пропозиция – намек. Критериальными свойствами речевого акта намека выступают обязательная реализация имплицитной пропозиции и интендированность, поскольку в ситуации намека говорящий всегда имеет дополнительную перлокутивную цель – воздействовать на адресата таким образом, чтобы тот реконструировал намек. В фокусе внимания – диахроническая перспектива исследования этого коммуникативного феномена, изучение его константных и вариативных свойств на основе анализа древнейших источников вплоть до эпохи барокко включительно. В результате исследования явления намека с привлечением теоретического экспланаторного потенциала исторической прагмалінгвістики выявляются константные и вариативные свойства речевого акта намека. К константным относятся его критериальные прагмадискурсивные характеристики, вариативные свойства касаются языковой составляющей (языковые особенности древневерхненемецкого, средневерхненемецкого вариантов немецкого языка, формы обращения и т.п.)

Ключевые слова: адресат, дискурс, диахрония, речевой акт намека, историческая прагмалінгвістика.

Byelozyorova O.M. Speech Act of Hinting from the Perspective View of Historical Pragmatics. The article analyzes the speech act of hinting on the material of German dialogical discourse of the 11th – early 18th century. The paper considers the speech act of hinting as speech cooperation between speaker and addressee in discourse resulting in mutual construction of an intended implicit proposition, i.e. hint. The crucial features of the speech act of hinting include obligatory realization of implicit proposition and intendedness because in the situation of hinting speaker always has an additional perlocutionary goal to make the addressee to reconstruct the hint. The article focuses on the diachronic perspective in analyzing this communicative phenomenon, investigating its constant and variable features, study of the earliest possible sources up to the Baroque epoch inclusive. With the help of the explanatory potential of historical pragmatics the study results in revealing constant and variable features of the speech act of hinting. The constant features include its crucial pragmatic and discursive features, the variable ones deal with linguistic specifics of Althochdeutsch, Mittelhochdeutsch, addressing forms etc.

Keywords: addressee, discourse, diachrony, speech act of hinting, historical pragmatics.

1. Einstieg

Anthropozentrismus und Kognitivismus als grundlegende Eigenschaften der aktuellen sprachwissenschaftlichen Denkweise bedingen das anhaltende Interesse der ForscherInnen am Phänomen des Gemeinten und Mitgemeinten, zu dem u.A. auch Andeutungen gehören. Andeutung manifestiert sich als ein impliziter Sprechakt, in dem der Sprecher und Hörer als gleichberechtigte Partner am Prozess der Sinnbildung teilnehmen, also die intendierte implizite Proposition konstruieren. Bislang war Andeutung hauptsächlich Gegenstand der *stilistischen* Forschungen, und zwar als Standardmethode der Dichtung – *Anspielung* [2; 6; 8; 12], teilweise wurde sie als eine kommunikative Strategie erforscht [3]. Eine umfassende *pragmadiskursive* und *kognitiv-kommunikative* Studie zum Thema „Andeutung als Sprechakt“ wurde erst 2007 in Form einer Doktorarbeit veröffentlicht [1]. Die Andeutung wurde hier zwar tiefgehend sowohl als impliziter Sprechakt als auch als diskursive Implikatur im Rahmen des kognitivistischen Forschungsparadigmas analysiert, aber eine diachronische Forschungsperspektive wurde dabei außer Acht gelassen. Es ist jetzt höchste Zeit, diese Lücke zu füllen, indem das Phänomen der Andeutung einer gründlicheren historisch-pragmatischen Analyse unterworfen wird. Die Aktualität dieser Forschungsperspektive lässt sich durch beachtliche kommunikative Relevanz der Andeutungen in dem alltäglichen Diskurs erklären.

Zum Objekt wurden Sprechakte des Andeutens gewählt, die sich im Diskurs des 11. bis Mitte des 18. Jahrhunderts (Barock) realisieren, den Gegenstand stellen ihre konstanten und variablen pragmadiskursiven Eigenschaften dar. Der vorliegende Beitrag setzt sich zum Ziel, die Spezifik der Andeutung als einer historisch transienten sprachlichen Erscheinung aus dem historisch-pragmatischen Blickwinkel aufs Tapet zu bringen, mit der Aufgabe, den Einblick in die diachronischen Konstanten und Variablen dieses Sprechaktes zu geben. Die theoretische Grundlage bilden die Kernideen der historischen Pragmatik. Das Material für die Analyse wurde den Quellentexten deutschsprachiger Autoren entnommen, die die Zeitspanne des ersten Jahrtausends der sogenannten deutschsprachigen Kultur von Anfängen bis zum Barock umfassen und die Andeutungen illustrieren.

2. Andeutung aus dem historisch-pragmatischen Blickwinkel

Die linguistische Diskussion über das theoretische und methodische Fundament einer diachronen Pragmatik steht immer noch an ihrem Anfang (vgl. z.B. Busse [4]), trotz der gefeierten 20 Jahre der historischen Pragmatik [10]. 1977 hat sich Brigitte Schlieben-Lange mit der Frage beschäftigt, ob Sprechakte historischen Wandlungen überhaupt unterliegen [9]. „Wenn mit historisch *zur geschichtlichen Welt gehörend* gemeint wird, dann sind auch die Sprechakte, und zwar *alle* historisch, denn sie stehen ja auch in der Geschichte wie jede andere menschliche Handlung, wie all das Menschliche“ [9, S. 77]. Die sogenannte diachronische Wende von atemporal zu zeitrelevant und historisch [10] hat gezeigt, dass sich die Sprachforschung „from strictly synchronic to dynamic and diachronic“ gewandt hat [10, S. 208], was in Änderungen in Sprachforschung resultierte. Die linguistische Forschung hat sich von der angebotenen Möglichkeit profitiert, die jeweilige Sprachveränderung als einen dynamischen Prozess anzusehen: „At present we encounter philological studies in a completely renewed form with pragmatic research questions and methodologies strongly connected with digital humanities and modern technology... Linguistic categories are increasingly seen as dynamic and fuzzy rather than fixed and stable, and they are subject to the discursive struggles between the interactants“ [10, S.17-18].

Aus dieser Perspektive wäre eine diachrone Analyse des Phänomens der Andeutung äußerst fruchtbar, sie könnte uns den tieferen Einblick in den Prozess der Sinnbildung durch die GesprächsteilnehmerInnen ermöglichen.

Wenn man den Texten des ersten Jahrtausends der sogenannten deutschsprachigen Kultur begegnet, begegnet man nicht nur einer (deutschen) Sprache, sondern mehreren Sprachen, die in der Germanistik als Althochdeutsch, Mittelhochdeutsch und Neuhochdeutsch bezeichnet werden (wobei man sich dessen bewusst sein muss, dass im Laufe jener Jahrhunderte keine dieser Sprachen auf dem gesamten „deutschsprachigen“ Gebiet gesprochen wurde). Hinzu kommt das Altnordische der *Edda* und das Latein des Mittelalters und des Humanismus. Nicht die sprachliche Vielfalt entscheidet jedoch über

die Wege, die die Literatur, mit welcher sich die heutige deutsche Kultur identifiziert, in ihrem ersten Jahrtausend gehen musste. Dieses erste Jahrtausend könnte man trotz einer weiten Zeitspanne und trotz einer großen Vielfalt an gesellschaftlichen und kulturellen Prozessen, Formen und deren Wandlungen doch auf einen Nenner bringen, indem man sie als durchaus von christlicher Weltanschauung geprägten Epoche begreift – eine Zeit, in der man die Welt vom Standpunkt der christlichen Religion aus betrachtete und deutete [5, S. 16].

Das erste schriftlich fixierte Andeutungsbeispiel findet sich im Text des Hildebrandsliedes, eines Heldenliedes in Stabreimversen, Bearbeitung eines

aus dem 7. Jahrhundert stammenden Stoffes (germanischer Sagenkreis um Theoderich den Großen/Dietrich von Bern), das zwei wichtige Merkmale der vorchristlichen Kultur verbindet: germanische Tragik und den Schicksalsglauben. Im 9. Jahrhundert wurde es auf das erste und letzte Blatt eines lateinischen Kodexes eingetragen. Die Sprache ist hier Althochdeutsch, der Text wird in der modernen deutschen Übersetzung zitiert:

(Gespräch zwischen Hildebrand und Hadubrand, Vater und Sohn. Hildebrand informiert den ahnungslosen Sohn, dass er sein Vater sei, macht das aber durch eine Andeutung, weil er nicht sicher ist, wie der Sohn darauf reagieren wird)

„Nicht glaube ich, daß er noch lebt.“
 „Ich rufe als Zeugen“, sprach Hildebrand, Gott oben im Himmel,
 daß du noch niemals mit einem so nah Verwandten
 einen Streit geführt hast.“ +> Ich bin dein Vater.
 Drauf wand er vom Arm gewundene Reife
 aus byzantinischem Gold, die ihm der König gegeben,
 der Hunnen Herrscher: „Das, ich geb es aus Huld dir“.
 Hadubrand sprach, Hildebrands Sohn:
 „Mit dem Ger soll ein Mann Gaben empfangen,
 Spitze wider Spitze!
 Du bist, alter Hunne, voller Tücke,
 willst mich mit Worten ködern, deinen Speer nach mir werfen.
 Du bist so alt geworden, weil du stets Arglist gebraucht.
 Das sagten mir Seefahrer,
 die westwärts übers Wendelmeer kamen, daß ihn der Kampf weggraffte:
 tot ist Hildebrand, Heribrands Sohn“.

(Das Hildebrandslied, [5, S. 44])

Der Sprecher (Hildebrand) deutet dem Hörer (Hadubrand) an, dass er dessen Vater ist. Das perlokutionäre Ziel liegt darin, den Hörer glauben zu lassen, dass er seinen Vater vor sich hat. Die explizite Proposition weist eine assertive Illokution auf: „Du hast nie mit so einem nah Verwandten gekämpft“, die implizite Proposition zeichnet sich auch durch assertive Illokution aus: „Ich bin dein Vater“. Unter den mentalen Operationen, die in diesem Sprechakt wirken, sei besonders auf die Operation der Fokussierung aufmerksam zu machen: Das objektive Argument „einem so nah (Verwandten)“ ist berufen, dem Adressaten die Interpretation zu erleichtern, und hebt die besondere Beziehung zwischen dem Sprecher und Hörer hervor. Der Sprechakt erweist sich zwar

als gelungen (Hadubrand hat die Botschaft verstanden), aber nicht erfolgreich (er glaubt dem Sprecher nicht und beschuldigt ihn der Unaufrichtigkeit). Hier sind die kriterialen Merkmale des Sprechaktes der Andeutung zu beobachten: Der Hörer, indem er die explizit geäußerte Proposition wahrnimmt, also die wörtliche lokutionäre Bedeutung der Äußerung, benutzt sie als Antezedenz für die Folgerung der impliziten Proposition, die der Sprecher bewusst mit seiner Äußerung intendiert hat. Die implizite Proposition (Konsequenz) kann der Hörer mithilfe verschiedener Antezedenzen ausdrücken. Allerdings wählt er in einer konkreten Situation eine der möglichen Varianten, die seiner Meinung nach ihm am wirksamsten helfen könnte, sein zusätzliches

perlokutionäres Ziel zu erreichen – den Hörer die Andeutung erkennen zu lassen. Sprachlich weist der Text zum einen stilistische Merkmale des Heldenepos, eines Denkmals der germanischen Sprache und Kultur, zum anderen wird die Sprache dieses Textes in der Originalfassung als Althochdeutsch bezeichnet, die in ihrer Form und Norm von der deutschen Gegenwartssprache grundsätzlich abweicht.

Ein weiteres Beispiel liefert der Text des Nibelungenliedes, des zweiten Meisterstücks des

*Da sprach die schöne Krimhild,
„Hättest du noch geschwiegen,
Du hast geschändet selber
Mocht eines Mannes Kebse*

+> *Du bist eine Kebse.*

„Wen willst du hier verkebsen?“

„Das thu ich dich“, sprach Kriemhild:

Hat Siegfried erst geminnet,

Wohl war es nicht mein Bruder,

deutschen Heldenepos. Basiert auf früheren dichterischen Bearbeitungen der germanischen Heldensage, vor allem der Heldenlieder der Edda und der Dietrich-Sage, wurde es erst im 13. Jahrhundert zu einer einheitlichen epischen Form gestaltet und schriftlich fixiert (in mehreren Handschriften und Varianten).

Dialog zwischen Kriemhild und Brunhild, Krimhild wirft Brunhild vor, Siegfried sei nicht ihr erster Mann gewesen, macht es aber indirekt:

zornig war ihr Muth:

das wär dir wohl gut.

deinen schönen Leib:

je werden Königsweib?“

sprach des Königs Weib.

„deinen schönen Leib

mein geliebter Mann:

der dein Magdthum gewann.

(Das Nibelungenlied, [5, S. 53])

Das Nibelungenlied schöpft auch aus dem Kulturgut der germanischen Heldensage, auf Althochdeutsch verfasst, dient es als eines der ältesten Zeugnisse, wie man damals implizite Sprechakte realisierte. Die Sprecherin (Krimhild) beschuldigt die Hörerin Brunhild, dass sie mit anderen Männern eine sexuelle Beziehung hatte. Das macht sie durch eine Andeutung, eine ziemlich durchsichtige, wenn auch sie sich der indirekten Anrede *eines Mannes Kebse* bedient. Selbst das Wort *Kebse* sei zwar als veraltet zu bezeichnen, aber die grundlegenden Eigenschaften des Sprechaktes der Andeutung lassen sich deutlich verfolgen. Zum einen ist hier eine implizite Proposition vorhanden (*Du bist eine Kebse*), zum anderen zeichnet sie sich durch Intendiertheit aus.

Wie auch in dem vorherigen Beispiel lässt sich die Andeutung durch Markers der Unbestimmtheit (in beiden Fällen durch einen unbestimmten Artikel) besonders gut identifizieren. Der Sprechakt ist bedingt gelungen, weil die Hörerin nachfragen muss: *„Wen willst du hier verkebsen?“* Die Sprecherin muss das explizieren: *„Das thu ich dich“*, was die Andeutung selbstverständlich nivelliert. Die quesitive Illokution der expliziten Proposition geht Hand in Hand mit der expressiven Illokution der impliziten Proposition.

Das Nibelungenlied bietet noch ein Beispiel an, wo Kriemhild die traurige Nachricht über den Tod ihres geliebten Siegfried erhält und die Brüder seines Todes beschuldigt:

*Die Nacht war vergangen: man sagt', es wolle tagen.
 Da ließ die edle Königin hin zum Münster tragen
 Diesen edlen Todten, ihren lieben Mann.
 Mit ihr giengen weinend, was sie der Freunde gewann.
 Da sie zum Münster kamen, wie manche Glocke klang!
 Allenthalben hörte man der Pfaffen Sang.
 Da kam der König Gunther hinzu mit seinem Lehn
 Und auch der grimme Hagen, es wäre klüger nicht geschehn.
 Er sprach: „Liebe Schwester, o weh des Leides dein;
 Daß wir nicht ledig mochten so großen Schadens sein!
 Wir müßen immer klagen um Siegfriedens Tod“.
 „Daran thut ihr Unrecht“, sprach die Frau in Jammersnoth.
 „Wenn euch das betrübte, so wäre es nicht geschehen.
 +> Ihr habt Siegfried ermordet.
 Ihr hattet mein vergeßen, daß muß ich wohl gestehen,
 Als ich so geschieden ward von meinem lieben Mann.
 Wollte Gott vom Himmel, mir selber war es gethan“.
 Sie hielten sich am Lügenen.*

(Das Nibelungenlied, [5, S. 56-57])

Kriemhild bekommt die Botschaft, dass ihr Geliebter ermordet wurde. Diese Nachricht übermitteln ihr ihre Brüder, sie glaubt nicht, dass sie mit diesem Tod nichts zu tun haben, und vermutet, dass gerade sie Siegfried getötet haben, sie ist aber nicht hundertprozentig sicher und versucht es, durch Andeutungen ihre Vermutungen zu bestätigen. Die Andeutung erweist sich als erfolgreich und gelungen, die Brüder leugnen ihre Schuld, die Andeutung haben sie sofort verstanden. Als Marker dient hier der Konjunktiv, wodurch es Kriemhild gelingt, ihren Verdacht klar zu machen, wenn auch sie sich dafür der impliziten Ausdrucksweise bedient hat. Die veralteten lexikalischen, orthographischen und grammatikalischen Formen sind zwar vorhanden, erschweren die Wahrnehmung kaum.

Das waren die drei schriftlich fixierten Andeutungen aus dem germanischen Heldenepos, die die wichtigsten Kriterien eines Sprechaktes der Andeutung aufweisen, wenn auch sie sich durch die äußere sprachliche Form von der modernen Ausdrucksweise im Bereich der Lexik, Orthographie und der Grammatik unterscheiden.

Das Heldenepos liefert keine weiteren Beispiele mehr, erst in der ritterlich-höfischen Dichtung sind sie zu finden. Mit der Etablierung des Hofes der starken sozialen Schicht der Ritter entstand parallel zu den Kulturzentren, wie Kloster, Klosterschule und seit dem

13. Jahrhundert auch zur Universität, ein weiteres Kulturzentrum und eine weitere kulturtragende Schicht neben den geistlichen Institutionen: der Hof und der Ritterstand. Es entsteht die ritterlich-höfische Kultur des hohen Mittelalters, ihre Sprache wird als Mittelhochdeutsch bezeichnet. Die Intensität der Kulturentwicklung und die Qualität der in jener Zeit entstehender literarischen Texte legt nahe, diese Epoche als erste klassische Epoche der deutschsprachigen Literatur zu bezeichnen, die staufische Klassik. Die deutschsprachige Literatur des hohen Mittelalters, sehr stark der Kultur des romanischen Raumes verpflichtet, aus der sie ihre Stoffe und Motive bezieht, um sie dann schöpferisch zu verarbeiten, gliedert sich grundsätzlich nach zwei Gattungen: in die ritterlich-höfische Epik und den Minnesang [5, S. 17].

In diesem Zeitraum findet sich ein Beispiel fürs Andeuten bei Hartmann von Aue, Epiker und Minnesänger, der am dritten Kreuzzug teilgenommen hat, Verfasser von höfischen Epen nach dem Vorbild von Chretien de Troyes (Erec, Iwein) und Legenden (Gregorius, Der arme Heinrich).

Im Werk „Gregorius“ findet sich folgendes Beispiel: Dialog zwischen Mutter und Sohn, die Mutter ahnt nicht, dass gerade ihr Sohn vor ihr steht. Der Sohn versucht ihr behutsam die Wahrheit zu offenbaren:

*Er sagte: „So seid froh,
denn ich kann Euch große Freude verkünden.
Neulich traf ich ihn
Und er versicherte mir in aller Aufrichtigkeit,
er empfinde für niemanden
mehr Liebe und wahrhafte Treue
als für Euch.“*

*„Oh Gott, Herr“, sagte die Frau,
„lebt er noch?“ „Ja“. „Und wie?“
„Es geht ihm gut und er ist hier“.
„Kann ich ihn sehen, edler Herr?“
„Ja, gewiß, er ist ganz nah“.*

+> Ich bin Euer Sohn.

*„Herr, so laßt mich ihn sehen.“
„Edle Frau, das kann leicht geschehen.
Wenn Ihr ihn wirklich sehen wollt,
braucht ihr nicht länger zu warten –
liebste Mutter, schaut mich an:
ich bin Euer Sohn und war Euer Mann.*

(Hartmann von Aue. Gregorius [5, S. 126-127])

Durch das Hervorheben des adverbialen Attributs *ganz nah* will der Sprecher das Erfolgreichsein des Sprechaktes sichern, was ihm aber nicht gelungen ist, demzufolge hat er die intendierte implizite Proposition zu explizieren: *Ich bin Euer Sohn*. Die Grundeigenschaften einer Andeutung sind vorhanden. Assertive Illokution ist nicht nur der expliziten, sondern auch der impliziten Propositionen eigen. Hier verfolgen wir sprachliche Spezifik der relevanten Epoche, z.B. die Anrede *Ihr*. Die normalerweise im Sprechakt der Andeutung funktionierenden kognitiven Operationen – Saliency (Profiling), Focusing, Specification und Perspective (vgl. Ronald Langacker [7]) sind hier auch zu beobachten, vor allem die Operationen der Saliency (relevant für alle Sprechakte der Andeutung) Specification und Focusing. Die Operation der Perspektive gilt für jeden Sprechakt der Andeutung, in diesem Fall sprechen wir von einer intraspektiven Andeutung.

Das nächste Beispiel finden wir bei Meister Eckhart, geboren um 1260 in Hochheim, Dominikaner, Mystiker, erhielt philosophische und theologische Ausbildung am *studium generale* in Köln, dann

wurde er zum *Lector sententiarum* in Paris, wo er Vorlesungen über die Sentenzen des Petrus Lombardus hielt und den Magistertitel erwarb. Grundgedanken seiner mystischen Texte sind die Vereinigung des Menschen mit Gott, die Geburt Gottes im Seelengrund, Abgeschiedenheit als Voraussetzung der *unio mystica*. Seine Schriften verfasste er auf Deutsch und Latein [5].

In seinen Eckhart-Legenden lässt sich die folgende Andeutung registrieren:

Eine Tochter kam zu einem Predigerkloster und verlangte nach Meister Eckehart. Der Pförtner sagte: „Wen soll ich ihm melden?“ Sie sprach: „Ich weiß es nicht“. Er sagte: „Warum wißt ihr nicht?“ Sie sprach: „Weil ich weder Mädchen bin noch ein Weib noch ein Mann noch eine Frau noch eine Witwe noch eine Jungfrau noch ein Herr noch eine Magd noch ein Knecht“. Der Pförtner ging zu Meister Eckehart (und sprach): „Kommt heraus zu der wunderlichsten Kreatur; von der ich je hörte, und laßt mich mit Euch gehen.

(Meister Eckhart, Eckhart-Legenden [5, S. 179])

Die Andeutung erwies sich als nicht erfolgreich, weil die implizite Proposition zwar definitiv spürbar war, aber der Hörer die nicht richtig interpretieren konnte und seinen Meister um Hilfe bat.

3. Schlussfolgerungen

Die unternommene Untersuchung hat deutlich gezeigt, dass die diachronische Analyse des Sprechaktes sowohl konstante, als auch variable Merkmale aufs Tapet bringt. Zu den konstanten Merkmalen gehören die grundsätzlichen Eigenschaften dieses Typs der Sprechakte: Realisierung einer impliziten Proposition und Intendiertheit. Die variablen Eigenschaften stellen äußerliche sprachliche Merkmale dar, wie z.B. Angehörigkeit zu dem Althochdeutschen oder Mittelhochdeutschen, Anredeformen, Orthographie usw. Zu den Perspektiven der Forschung gehört eine gründliche Analyse der Andeutungssprechakte anhand von Texten der späteren Zeitabschnitte und Feststellung ihrer pragmadiskursiven sowie sprachlichen Besonderheiten.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Белозьорова О.М. Дискурсивні властивості мовленнєвого акту натякання (на матеріалі сучасної німецької мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.М. Белозьорова. – Харків, 2007. – 20 с.
2. Тютенко А.А. Структура і функції аллюзії в пресі Німеччини, Австрії та Швейцарії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А.А. Тютенко. – Харків, 2000. – 20 с.
3. Хвощевський Р.В. Натяк як мовленнєва стратегія (на матеріалі сучасної французької мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 / Р.В. Хвощевський. – Київ, 2002. – 20 с.
4. Busse D. (Hrsg.) *Diachrone Semantik und Pragmatik. Untersuchungen zur Erklärung und Beschreibung des Sprachwandels* / D. Busse. – Tübingen : Max Nimeyer, 1991. – 279 S.
5. Dzikowska K. *Quellentexte zur deutschsprachigen Literatur und Kultur* / K. Dzikowska. – Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2010. – Bd. 1. : Von den Anfängen bis zum Barock. – 314 S.
6. Frithjof R. *Anspielungen. Zur Theorie der kulturellen Kommunikationseinheiten* / R. Frithjof // *Poetica*. – 1975. – H. 7. – S. 1–115.
7. Langacker R.W. *Grammar and Conceptualization* / R.W. Langacker. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2000. – 427 p.
8. Römer R. *Die Anspielung im Sprechakt* / R. Römer // *Muttersprache*. – 1977. – H. 87. – S. 396–412.
9. Schlieben-Lange B. *Streitgespräch zur Historizität von Sprechakten* / B. Schlieben-Lange, H. Weydt (mit Beiträgen von E. Coseriu und Hans-Ulrich Gumbrecht) // *Linguistische Berichte*. – 1979. – H. 60. – S. 65–78.
10. Taavitsainen I. *Twenty years of historical pragmatics: Origins, developments and changing thought styles* / I. Taavitsainen, A.H. Jucker // *Journal of Historical Pragmatics*. – 2015. – No 16 (1). – P. 1–24.
11. Traugott E. *The State of English Language Studies: A Linguistic Perspective* / E. Traugott // Marianne Thormählen (ed.). *English Now. Selected Papers from the 20th IAUPE Conference in Lund 2007*. – Lund : Lund Studies in English, 2008. – S. 199–225.
12. Wills W. *Anspielungen. Zur Manifestation von Kreativität und Routine in der Sprachverwendung* / W. Wills. – Tübingen : Stauffenburg, 1989. – 238 S.

REFERENCES

- Busse, D. (ed.). (1991). *Diachrone Semantik und Pragmatik. Untersuchungen zur Erklärung und Beschreibung des Sprachwandels*. Tübingen: Max Nimeyer.
- Byelozyorova, O.M. (2007). *Pragmadyskursyvnii vlastyivosti movlennievoho aktu natiakannia Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Pragmatic and discursive features of the speech act of hinting. Candidate philol. diss. synopsis]*, Kharkiv, 20 p. (in Ukrainian).
- Dzikowska, K. (ed.). (2010). *Quellentexte zur deutschsprachigen Literatur und Kultur, Bd. 1. Von den Anfängen bis zum Barock*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Frithjof, R. (1975). *Anspielungen. Zur Theorie der kulturellen Kommunikationseinheiten*. *Poetica*, 7, 115–134
- Khvoshchevskyj, R.V. (2002). *Natiak yak movlennieva stratehiia (na materialii sutch. fr. movy). Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Hint as communicative strategy (on the material of modern French). Candidate philol. diss. synopsis]*, Kyiv, 20 p. (in Ukrainian).
- Langacker, R.W. (2000). *Grammar and Conceptualization*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Römer, R. (1977). *Die Anspielungen im Sprechakt. Muttersprache*, 87, 396–412.
- Schlieben-Lange, B., Weydt, H., Coseriu, E., and Gumbrecht H.-U. (1979). *Streitgespräch zur Historizität von Sprechakten. Linguistische Berichte*, 60, 65–78.
- Taavitsainen, I., Jucker, A.H. (2015). *Twenty years of historical pragmatics: Origins, developments and changing thought styles. Journal of Historical Pragmatics*, 16 (1), 1–24.
- Tiutenko, A.A. (2000). *Struktura i funktsii alluzii u presi Nimetchyny, Avstrii ta Shveitsarii. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Structure and functions of allusion in the press of Germany, Austria and Switzerland. Candidate philol. diss. synopsis]*, Kharkiv, 20 p. (in Ukrainian).
- Traugott, E. (2008). *The State of English Language Studies: A Linguistic Perspective*. In M. Thormählen (ed.). *English now. Selected Papers from the 20th IAUPE Conference in Lund 2007*. Lund: Lund Studies in English, pp. 199–225.
- Wills, W. (1989). *Anspielungen. Zur Manifestation von Kreativität und Routine in der Sprachverwendung*. Tübingen: Stauffenburg .

УДК 811.111'42'22

ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ ЗАСОБАМИ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ (гендерний аспект)

С.А. Віротченко, канд. філол. наук (Харків)

Стаття присвячена дослідженню особливостей вираження негативних емоцій у невербальній поведінці чоловіків та жінок. Емоційний фактор суттєво впливає на вживання невербальних компонентів комунікації, адже прояв емоцій є невід'ємною частиною комунікативного акту та характеризує не тільки емоційний стан мовця, але й його ставлення до слухача. У свою чергу, невербальна поведінка комунікантів пронизана гендерними відносинами, а їх роль у соціумі визначається певною культурою та відповідає гендерним стереотипам, прийнятим в цьому суспільстві. У результаті дослідження виділено такі групи негативних емоцій, як злість / гнів, страх / знервованість, обурення / образа, відчай, та засоби їх вираження, притаманні жінкам та чоловікам. У кожній групі негативних емоцій відзначаються закономірності реакцій з боку засобів невербальної комунікації, зумовлені гендерним аспектом. Аналіз здійснюється на матеріалі англійських художніх текстів.

Ключові слова: гендерний аспект, емоційний фактор, кінесика, невербальна комунікація, негативні емоції, проксемика, просодика.

Віротченко С.А. Особенности выражения негативных эмоций средствами невербальной коммуникации (гендерный аспект). Статья посвящена исследованию особенностей выражения негативных эмоций в невербальном поведении мужчин и женщин. Эмоциональный фактор существенно влияет на употребление невербальных компонентов коммуникации, поскольку проявление эмоций является неотъемлемой частью коммуникативного акта и характеризует не только эмоциональное состояние говорящего, но и его отношение к собеседнику. В свою очередь, невербальное поведение коммуникантов пронизано гендерными отношениями, а их роль в социуме определяется той или иной культурой и соответствует гендерным стереотипам, принятым в этом обществе. В результате исследования выделены такие группы негативных эмоций, как злость / гнев, страх / нервозность, возмущение / обида, отчаяние, и способы их выражения, характерные для женщин и мужчин. В каждой группе негативных эмоций определяются закономерности реакций с точки зрения компонентов невербальной коммуникации, обусловленные гендерным аспектом. Анализ проводится на материале англоязычных художественных текстов.

Ключевые слова: гендерный аспект, кинесика, невербальная коммуникация, негативные эмоции, проксемика, просодика, эмоциональный фактор.

Virotenko S.A. Peculiarities of expressing negative emotions by means of nonverbal communication (the gender aspect). The article covers the investigation of peculiarities of expressing negative emotions in men's and women's nonverbal behavior. The emotional factor has a great influence on usage of nonverbal communicative components as expression of emotions is an essential part of the communicative act and characterizes not only the emotional state of the speaker, but also his attitude to the listener. In its turn nonverbal behavior of communicants is influenced by gender relations, their role in society is determined by a certain culture and corresponds gender stereotypes accepted in this society. There have been distinguished such groups of negative emotions as anger / rage, fear / nervousness, resentment / offence, despair and means of their nonverbal expression, influenced by the gender aspect. The analysis is carried out on the material of English novels.

Key words: the gender aspect, kinesics, nonverbal communication, negative emotions, prosody, proxemics, the emotional factor.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях мова розглядається не як певна абстрактна сутність, а як система, в якій закріпилися результати пізнавальної діяльності її носіїв. Сучасний рівень розвитку лінгвістики робить можливими і необхідними дослідження окремих груп мовних і немовних одиниць з використанням антропоцентричних парадигм, що забезпечує більш усвідомлене та глибоке осмислення і тлумачення закономірностей мовної системи. Успішність комунікативної взаємодії безпосередньо пов'язана з володінням правилами використання як мови, так і невербальних засобів спілкування. Тому однією з центральних проблем сучасної лінгвістики є дослідження невербальних компонентів комунікації у найрізноманітніших ситуаціях спілкування [3; 5; 7; 8].

Актуальність роботи зумовлена підвищеною увагою сучасної лінгвістики до вивчення невербальної комунікації, за допомогою якої здійснюється більша частина спілкування. У минулому столітті це питання викликало інтерес вчених в галузі психології, проте останнім часом вивчення цього питання активно займаються лінгвісти та психолінгвісти.

Об'єктом дослідження є невербальні компоненти комунікації, що є задіяними при вираженні негативних емоцій. Предмет дослідження – закономірності функціонування невербальних компонентів комунікації в ситуаціях вираження негативних емоцій в залежності від гендерного фактору. Мета роботи полягає у виявленні впливу гендерного аспекту на функціонування невербальних комунікативних компонентів при вираженні негативних емоцій.

Вивчення проблеми ефективної взаємодії ставить питання про взаємодію вербальних і невербальних складових комунікації в процесі спілкування, принципи їх співіснування та функції, які виконують невербальні компоненти комунікації. Науковими дослідженнями доведено, що саме за рахунок невербальних засобів відбувається від 40 до 80% комунікації. 55% повідомлень сприймається через вираз обличчя, позу, жести, а 38% – через інтонацію та модуляцію голосу [4, с. 93]. Несловесні засоби не тільки дублюють, підсилюють чи замінюють мовну комунікацію, але й підтверджують або заперечують інформацію, допов-

нюють зміст висловлювання, акцентують особливо важливі моменти спілкування, контролюють та регулюють цей процес.

До невербальних засобів комунікації належать: проксемика, кінесика та просодика. Проксемика – це організація простору і часу спілкування, що об'єднує такі характеристики, як відстань між комунікантами, їх векторну спрямованість, час, тактильний контакт. Кінесика включає в себе жести та міміку, а просодика описує різноманітні голосові характеристики (тембр, гучність голосу, інтонація та інші) [2, с. 42].

Невербальна комунікація залежить від різних факторів, в тому числі від гендерних відносин, які фіксуються в мові у вигляді культурно зумовлених стереотипів, що позначають мовну поведінку людини та процеси її соціалізації. Невербальна поведінка комунікантів пронизана гендерними відносинами, а їх роль в соціумі визначається певною культурою і відповідає гендерним стереотипам, прийнятим в цьому суспільстві [1, с. 62]. Не менш важливим для вираження невербальних компонентів комунікації є і емоційний фактор. Прояв емоцій є невід'ємною частиною комунікативного акту та характеризує не тільки емоційний стан мовця, але також його ставлення до слухача [8, с. 19].

У результаті дослідження, що проводилося з урахуванням гендерного принципу, виділено групи негативних емоцій та засоби їх вираження, тобто компоненти невербальної комунікації, притаманні жінкам та чоловікам.

Серед прикладів, які відображають негативні емоції чоловіків, виділено таку класифікацію: 1) злість/гнів (38%); 2) страх/знервованість (32,4%); 3) обурення/образа (20%); 4) відчай (10%). При розгляді даних жіночої групи відзначаємо інший порядок прояву негативних емоційних реакцій: 1) страх/знервованість (38%); 2) відчай (24%); 3) злість/гнів (20%); 4) обурення/образа (18%).

Отримані дані свідчать про те, що вираження емоцій **злості/гніву** за допомогою компонентів невербальної комунікації, переважає у чоловічій групі (чоловіки – 38%, жінки – 20%). Головним компонентом, що приймає участь у реалізації ситуації вираження гніву, є мімічний компонент, при цьому він переважає у чоловічій групі прикладів (37% – чоловіки, 27% – жінки).

При зображенні міміки чоловіків виділяється опис: 1) всього обличчя в цілому (*face twisted with anger, face contorted with anger, his face shone with hatred*); 2) очей і бровей (*his green eyes flashed fire, eyes were flashed with rage, bloodshot eyes, his eyebrows grow fiercely*); 3) губ (*his mouth set in a grim line, his lips tightened*); 4) рухи щелепи та підборіддя (*cheekbones moved, his jaw thrust out*):

(1) *Mildred had seen Philip angry before, but never as furious as now. He came forward to her chair, pale, his eyes were flashed with rage.*

“Are you in love with Griffiths?” he asked suddenly (1, c. 364).

Комунікативна ситуація описує пережиту чоловіком емоцію гніву, яка проявляється на його обличчі. Мімічний компонент невербальної комунікації представлено очима, що сяють від злості (*his eyes were flashed with rage*).

У прикладах жіночої групи при вираженні негативної емоційної реакції злості/гніву переважають просодичні компоненти невербальної комунікації: відображається ступінь гучності та різкості голосу, описується емоційний стан комуніканта (*said furiously, she snapped, cried in a high shrill voice, she yelled, her tone was full with fury*):

(2) *But having made up her mind to lose the two lodgers, the Frau Professor could not resist the satisfaction of giving rein to the ill-temper she had curbed so long. She was free now to say anything she liked to Cecilie.*

“I have written to your uncle, Cecilie, to take you away. I cannot have you in my house any longer. You’re shameless. Shameless,” – she cried in a high shrill voice (1, c. 126).

У цій комунікативній ситуації гнів у комуніканта-жінки викликаний її негативним ставленням до непристойної поведінки іншої учасниці спілкування. Емоція виражена невербально за допомогою номінації просодичного компоненту (*she cried in a high shrill voice*), яка описує висоту та силу голосу, передає сильну негативну емоційну реакцію.

Негативні емоційні реакції **знервованості/страху** значно переважають у жіночій групі прикладів (жінки – 38%, чоловіки – 32,4%). Різниця у використанні невербальних компонентів комунікації в чоловічій та жіночій групах спостерігається і серед мімічних та жестових компонентів.

У чоловічій групі переважають номінації мімічних компонентів (41% – чоловіки, 30% – жінки), які описують нахмурені брови комуніканта (*worried frown, brow puckered in dismay*); його блукаючий погляд (*his eyes roved*) та активність м’язів обличчя (*his cheekbones moved, his jaw set*):

(3) *Putting his hands behind his back Colonel MacAndrew was walking about the room:*

– I think it’s a much greater problem than most of us realize, – he said with a worried frown (4, c. 26).

Комунікативна ситуація свідчить про знервованість чоловіка, що пов’язана з проблемами в родині його сестри. У тексті прикладу мімічний компонент представлено фразою *with a worried frown*.

У жіночій групі переважають жестові компоненти невербальної комунікації (жінки – 36%, чоловіки – 22%), до яких можна віднести такі групи: 1) індивідуальні звички, які людина використовує для зняття внутрішньої напруги (*bit her nails/lips*); 2) тілесні жести (*her knees shaking, she was quaking, trembling all over, moved her shoulders, trembling fingers*); 3) рухи, спрямовані на якийсь предмет (*made handkerchief into a little ball and passed it from hand to hand, running her fingers over pleats of her dress, dabbed her palms nervously with a handkerchief*).

(4) *Avic Crichton was sitting in front of Julia dabbing her palms nervously with a handkerchief : “Pleased to meet you Mrs. Lambert. It’s kind of you to call on me (3, c. 130).*

Контекст прикладу показує, що жінка-комунікант 1 має труднощі у спілкуванні з комунікантом 2. Вона вимушена ретельно підбирати кожне слово, думати про ефект, який можуть спричинити її слова. Внаслідок цього жінка-комунікант 1 переживає емоційну реакцію знервованості, і для того, щоб зняти внутрішню напругу, вона потирає долоні хустинкою. У тексті прикладу цей жест представлено фразою *dabbing her palms nervously with a handkerchief*.

У групі негативних емоційних реакцій **обурення/образи** відзначається перевага чоловічих прикладів (20% – чоловіки, 18% – жінки). У чоловічих прикладах переважає просодична складова (чоловіки – 30%, жінки – 25%), що репрезентує різні

голосові характеристики (висота або гучність голосу, тембр), різкі, грубі, іноді саркастичні інтонації, і вказує на емоційне забарвлення голосу: *said in a rough, tense voice, said sarcastically, his voice was full of resentment, indignation.*

(5) – *Strickland can't work with anyone else in the studio – said Stroeve.*

– *Damn it all, it is your studio!*

– *He wouldn't let me to get out.*

– *But why didn't tell him to go to hell?! – my voice was full of indignation* (4, с. 56).

Контекст даної ситуації свідчить про те, що комуніканти мають різні думки про людину, яку вони обговорюють, внаслідок чого комуніканти 2 виражає емоційну реакцію обурення, яка передається невербально за допомогою номінації просодичного компоненту невербальної комунікації: *voice was full of indignation.*

У жіночій групі прикладів емоції цієї групи більш яскраво представлені мімічними компонентами невербальної комунікації (58,3% – жінки, 43,2% – чоловіки): *raised her eyebrows, her chin wobbled, she eyed her sternly, her eyebrows were frowning, her eyes darted angry flashes, pouted her lips:*

(6) «*Speaking without passion or prejudice,*» *she said, still looking at herself in the glass, when Evie placed the breakfast tray on her bed, «would you say I was by way of being a good-looking woman, Evie?»*

«*I must know what I'm letting myself in for before answering that question.*»

«*Hold your silly tongue,*» *said Julia and eyed her sternly* (3, с. 151-152).

Аналіз контексту прикладу свідчить про те, що слова комуніканта 2 ображають комуніканта 1, і в результаті цього комуніканти 1 переживає емоцію образи, яка виражена за допомогою номінації мімічного компоненту (*eyed her sternly*), що описує суворий, пильний погляд комуніканта, та який в свою чергу є не тільки засобом передачі емоційної реакції, але і показує ставлення жінки-комуніканта 1 до іншого учасника комунікативного акту.

При розгляді прикладів, які виражають емоцію **відчаю**, перевага спостерігається у жіночій групі (жінки – 20%, чоловіки – 10%). Відзначається також різниця у вживанні мімічних та жестових компонентів невербальної комунікації. У чоловічій групі

переважають жестові компоненти (45% – чоловіки, 30% – жінки). Серед жестових компонентів виділяється опис жестів рук (*wringing his hands, wave arms excitedly*), рухів голови (*painfully shook his hand, weary shake of the head*):

(7) – *He is ill – said the Frenchman.*

– *Why didn't he write and tell me? How stupid of me to quarrel with him. We must go to him at once. He can have no one to look after him. – Dirk wrung his hands.*

But we discovered that none of us knew how to find him. Stroeve grew more and more distressed (4, с. 55).

Представлений у цьому комунікативному акті жестовий компонент невербальної комунікації (*wrung his hands*) є засобом прояву відчаю, що викликаний розгубленістю комуніканта-чоловіка та його неспроможністю знайти вихід із ситуації.

У жіночій групі прикладів переважають номінації мімічних компонентів невербальної комунікації (43% – жінки, 28% – чоловіки), які описують не тільки нещасні, розпачливі погляди (*look of despair in her eyes*), але і таку фізіологічну реакцію комуніканта, як сльози (*her eyes were full with tears, her eyes blinded by tears*):

(8) «*I'm not going, Walter. It's monstrous to ask me.*» «*Then I shall not go either. I shall immediately file my petition. I'm afraid you've thought me a bigger fool than I am. I've got all the proof necessary.*»

Kitty was sitting at the floor, her eyes blinded by tears. She tried to hide her face but the large tears flowed down her cheeks (2, с. 50).

Емоційна реакція відчаю описана за допомогою номінації мімічного компоненту невербальної комунікації (*her eyes blinded by tears*). Аналіз ситуації показує, що жінка має прийняти складне рішення, яке може навіть загрожувати її життю.

Отже, саме невербальні засоби передають міжособистісні настанови та акцентують вербальні висловлювання. Якщо досконало пізнати всі невербальні сигнали, можна зрозуміти справжні почуття співрозмовника, його потаємні думки, а отже, досягти поставленої комунікативної мети.

Перспективою цього дослідження є подальше вивчення невербальних компонентів комунікації, які супроводжують мовлення та акцентують вер-

бальні висловлювання, з урахуванням не тільки гендерного аспекту, але й соціального фактору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кирилина А.В. Развитие гендерных исследований в лингвистике / А.В. Кирилина // Филологические науки. – 1998. – № 2. – С. 51–58. 2. Кнапп М.Л. Невербальные коммуникации / М.Л. Кнапп. – М. : Наука, 1978. – 308 с. 3. Крейдлин Г.Е. Тело в диалоге: семиотическая концептуализация тела (итоги проекта). Часть 1 : Тело и другие соматические объекты [Электронный ресурс] / Г.Е. Крейдлин. – 2010. – Режим доступа : <http://www.dialog-21.ru/dialog2010/materials/html/36.htm>. 4. Морозов В.П. Искусство и наука общения: невербальная коммуникация / В.П. Морозов. – М. : ИП РАН, Центр «Искусство и наука», 1998. – 189 с. 5. Муzychuk Т.Л. Русский невербальный дискурс в языковой системе и речевой деятельности (на материале художественной прозы) : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Т.Л. Муzychuk. – Москва, 2010. – 41 с. 6. Почепцов Г.Г. Избранные труды по лингвистике : [монография] / Г.Г. Почепцов ; [сост., общ. ред. и вступ. статья И.С. Шевченко]. – Харьков : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2009. – 556 с. 7. Салмина Т.Н. Гендерные особенности вербального и невербального выражения полярных эмоций в сценическом диалоге : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Т.Н. Салмина. – М., 2003. – 20 с. 8. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі : [монографія] / Солощук Людмила Василівна. – Харків : Константа, 2006. – 300 с.

ДЖЕРЕЛА

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Maugham W.S. Of Human Bondage / W.S. Maugham. – Bontam Classics, 2001. – 600 p.
2. Maugham W.S. Painted Veil / W.S. Maugham. –

Vintage, 1997. – 256 p. 3. Maugham W.S. Theatre / W.S. Maugham. – Vintage, 2001. – 184 p.
4. Maugham W.S. The Moon and Sixpence / W.S. Maugham. – Vintage, 1999. – 224 p.

REFERENCES

Kirirlina, A.V. (1998). Razvitie gendernykh issledovaniy v lingvistike [Development of Gender Studies in Linguistics]. *Filologicheskiye nauki – Philological Sciences*, 2, 51–58 (in Russian)
Knapp, M.L. (1978). *Neverbalnye kommunikatsii [Non-Verbal Communications]*. Moskva: Nauka Publ.
Kreidlin, G.Ye. (2010). *Telo v dialoge: semioticheskaya kontseptualizatsia tela [Body in Dialogue. Semiotic Conceptualization of Body]*. Available at: www.dialog-21.ru/dialog2010/materials/html/36.htm. (in Russian)
Morozov, V.P. (1998). *Iskusstvo i nauka obsheniya: neverbalnaya kommunikatsiya [Art and Science of Communication: Non-verbal Communication]*. Moskva: Iskusstvo i nauka Publ.
Muzychuk, T.L. (2010). *Russkiy neverbalniy diskurs v yazykovoy sisteme i rechevoy deyatel'nosti. Avtoref. diss. dokt. filol. nauk [Russian non-verbal discourse in the language system and speech activity. Dr. philol. sci. diss. synopsis]*. Moskva. 41 p. (in Russian)
Potcheptsov, G.G. (2009). *Izbrannyye trudy po lingvistike [Selected Works on Linguistics]*. Harkov: KhNU imeni V.N. Karazina Publ.
Salmina, T.N. (2003). *Gendernyye osobennosti verbal'nogo i neverbal'nogo vyrazheniya polyarnykh emotsiy v stsenicheskom dialoge. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Gender specificity of the opposing emotions verbal and non-verbal expression in the stage dialogue. Cand. philol. sci. diss. synopsis]*. Moskva. 20 p. (in Russian)
Soloshchuk, L.V. (2006). *Verbalni i neverbalni komponenty komunikatsii v anglomovnomu diskursi [Verbal and non-verbal communicative components in English discourse]*. Kharkiv: Konstanta Publ.

СПЕЦИФІКА РОЛЬОВИХ КОНФІГУРАЦІЙ ДЕСТРУКТИВНОГО СІМЕЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

О.І. Гридасова, канд. філол. наук (Харків)

Статтю присвячено аналізу специфіки деструктивного сімейного спілкування та визначенню типових рольових конфігурацій в ньому. Розглянуто зміст та комунікативну мету деструктивного спілкування в цілому та сімейного зокрема; основні ознаки, а також окремі тактики, специфічні для комунікативної поведінки деструктивної комунікативної особи. Окреслено особистісні риси, що лежать в основі деструктивного спілкування, та умови комунікації, які необхідно враховувати, щоб кваліфікувати її як таку. Виявлено особливості деструктивного англійського сімейного спілкування. З'ясовано склад поняттєвого змісту сімейного конфліктного спілкування, що складається з макрокомпонентів – базових ролей членів нукліарної родини, та їхніх компонентів – кластерних ролей. Типові рольові конфігурації англійських комунікантів систематизовано та вивчено з погляду на частоту актуалізацій ролі в деструктивній сімейній взаємодії.

Ключові слова: деструктивне спілкування, конфігурація, конфліктна взаємодія, роль, сім'я.

Гридасова Е.И. Специфика ролевых конфигураций деструктивного семейного общения. Стаття посвящена аналізу специфіки деструктивного сімейного спілкування та визначенню типових рольових конфігурацій в ньому. Розглянуто зміст та комунікативну мету деструктивного спілкування в цілому та сімейного в частині; основні ознаки, а також окремі тактики, специфічні для поведінки деструктивного комунікативного особи. Очерчено особистісні риси, що лежать в основі деструктивного спілкування, та умови комунікації, які необхідно враховувати, щоб кваліфікувати дану комунікацію як такову. Виявлено особливості деструктивного англійського сімейного спілкування. Визначено склад поняттєвого змісту сімейного конфліктного спілкування, яке складається з макрокомпонентів – базових ролей членів нукліарної родини, та їхніх компонентів – кластерних ролей. Типові рольові конфігурації англійських комунікантів систематизовано та вивчено з погляду на частоту актуалізацій конкретної ролі в деструктивному сімейному взаємодії.

Ключевые слова: деструктивное общение, конфигурация, конфликтное взаимодействие, роль, семья.

Grydasova O.I. The specific character of role configurations in the destructive family communication. The article analyses the specifics of the destructive family communication and defines its typical role configurations. The content as well as the communicative purpose of the destructive communication in general and of the family communication in particular has been taken into account. The main features and tactics of destructive-communicative person's behaviour were classified. The personal traits which are at the root of the destructive communication and also the communication conditions that one must consider to qualify this communication as destructive have been described in the paper. The peculiarities of English family destructive communication has been studied, the conceptual structure of family conflict communication has been determined as that consisting of macro-components – the basic roles of the nuclear family members and their components – clustered roles. Typical role configurations of English-speaking communicants were systematized and examined proceeding from the quantitative indices of role actualization in destructive family interaction.

Key words: configuration, conflict interaction, destructive communication, family, role.

У наш час вивчення особливостей сімейного спілкування привертає значну увагу як вітчизняних науковців, так і закордонних лінгвістів [1; 2; 8; 11; 12]. Увага вчених зосереджена на різних типах сімейного спілкування [3; 5; 9; 10], об'єктом аналізу стають також ролі його учасників.

Сімейні ролі представляють найперший в історії людства соціальний інститут – інститут сім'ї. Як і кожний суспільний інститут, сім'я представлена учасниками – виконавцями визначених інститутом ролей. Тісна, багатобічна й тривала взаємодія індивідів у рамках цього інституту сприяє підвищенню рівня конфліктогенності його комунікативних практик, що на сьогодні вже є доведеним фактом [7]. Якщо абстрагуватися від суто психологічних конфліктів, які не мають безпосереднього зв'язку з конкретним інститутом, то саме роль стає тим чинником, котрий характеризує й визначає сімейний конфлікт як соціальний феномен.

У нашому попередньому дослідженні ситуації сімейного конфліктного спілкування було вивчено в аспекті актуалізованих у цих ситуаціях ролей суб'єкта. Зокрема, було з'ясовано, що поняттєвий зміст сімейного конфліктного дискурсу складається з макрокомпонентів – базових ролей членів нукліарної родини (ДРУЖИНА, ЧОЛОВІК, БАТЬКО, МАТИ, ДИТИНА), та їхніх компонентів – кластерних ролей (ДРУЖИНА-домогосподарка, ВІРНА ПАРТНЕРКА, КОХАНКА, ДРУГ, ДІЛОВА ЖІНКА / УСПІШНИЙ ПРОФЕСІОНАЛ; ЧОЛОВІК-здобувач-годувальник, ВІРНИЙ ПАРТНЕР, КОХАНЕЦЬ, ДРУГ, ДОМОГОСПОДАР; МАТИ / БАТЬКО-годувальниця (-ник), ВИХОВАТЕЛЬКА(-ТЕЛЬ); ДИТИНА-утриманець, ВИХОВАНЕЦЬ, ДРУГ), які формують зміст стереотипних знань / уявлень англомовних комунікантів про права та обов'язки цих членів сім'ї і задають очікування щодо поведінки [4, с. 16].

Усередині рольових кластерів наявні зв'язки за типом *ціле* (базова роль) – *частина* (кластерна роль). Традиційні *патріархальні* та сучасні кластерні ролі є *обов'язковими*, а альтернативні – *факультативними* частинами кожного цілого.

Кластерні ролі нами було класифіковано щодо їх належності до *традиційних*, *сучасних* і *альтернативних*. Було з'ясовано, зокрема, що між традиційними ролями ДРУЖИНА-домогосподарка і ЧОЛОВІК-здобувач-годувальник існує *комплемен-*

тарний зв'язок, а між ролями МАТИ / БАТЬКО-годувальниця(-ник), ВИХОВАТЕЛЬКА(-ТЕЛЬ) та ДИТИНА-утриманець, ВИХОВАНЕЦЬ – *суб'єктно-об'єктний* зв'язок. Ці типи зв'язків акцентують відмінності між жінкою й чоловіком як членами родини, а також залежну роль молодших членів сім'ї. Натомість, традиційні ролі ДРУЖИНА-ВІРНА ПАРТНЕРКА, КОХАНКА і ЧОЛОВІК-ВІРНИЙ ПАРТНЕР, КОХАНЕЦЬ, а також сучасні ролі ДРУЖИНА / ЧОЛОВІК / ДИТИНА-ДРУГ мають *конверсивний* зв'язок, котрий утверджує ідею взаємних прав / обов'язків, інакше кажучи – ідею рівноправ'я. Аналіз структурної організації стереотипного знання про сімейні ролі також підтвердив маргінальний статус альтернативних ролей (ДРУЖИНА-ділова жінка / успішний професіонал, ЧОЛОВІК-домогосподар), оскільки виявилось, що вони є необов'язковими частинами цілого (базових ролей) й не мають між собою чіткого зв'язку будь-якого типу [4, с. 17].

Урахування тієї обставини, що конфліктна взаємодія є широким поняттям та охоплює такий різновид, як деструктивне спілкування, вважаємо за доцільне вивчити актуалізацію сімейних ролей та рольових конфігурацій під час деструктивних конфліктів, що сьогодні постає актуальним для багатьох гуманітарних дисциплін.

Об'єктом даної розвідки є англомовна деструктивна сімейна конфліктна взаємодія, а предметом – типові рольові конфігурації англомовних комунікантів.

Метою цієї статті є аналіз специфіки деструктивного сімейного спілкування в аспекті актуалізованих у ньому ролей.

Поняття конфліктної мовної взаємодії та поняття деструктивного спілкування не тотожні одне одному: конфліктна взаємодія може бути як конструктивною, так і деструктивною, тоді як деструктивне спілкування є одним із способів комунікативної поведінки в ситуації конфлікту [3, с. 11].

До деструктивного спілкування відносять ті форми і особливості контактів, які згубно позначаються на особистості партнера і ускладнюють взаємовідносини. В основі деструктивного спілкування лежить чимало особистісних рис: егоїзм, лицемірство, хитрість, схильність до наклепу, мстивість, уїдливість, цинізм тощо. Егоїстична спрямованість особистості виявляється у висуненні на перший

план своїх інтересів і цілей взаємодії за рахунок інтересів партнера. Егоїзм не є нейтральною особистісною властивістю; він наступальний і агресивний, винахідливий і мстивий. Корисливі прагнення егоїстичного партнера можуть виражатися в намаганні не тільки досягти зовсім не безкорисливих матеріальних цілей, але і отримати додаткову психологічну винагороду від приниження партнера для того, щоб краще виглядати на його фоні [6, с. 115].

Комунікативна мета деструктивного спілкування полягає в прагненні травмувати співрозмовника, завдати йому психологічної або навіть фізичної шкоди, всіляко зменшити його особову значущість, виходячи зі свободи вибору партнеру; деструктивне спілкування кваліфікується як ініціативне, оскільки припускає наявність можливості вибору партнера по спілкуванню; за тривалістю – як таке що не має чітких меж; за стилем – агресивне; за співвідношенням форми і змісту воно може бути прямим і непрямим [3, с. 10].

Семіотичний простір деструктивного спілкування формується вербальними і невербальними знаками. Вербальна семіотична система представлена, передусім, інвективною, грубою й вульгарною лексикою, використання якої, проте, не завжди є показником агресії / деструктивності в спілкуванні. Визначальну роль під час віднесення ситуації спілкування до деструктивного типу грають невербальні компоненти комунікації, на які лягає максимальне смислове навантаження [3, с. 12].

Будь-яка форма деструктивного спілкування зачіпає обидві сторони, нерідко залучаючи до цієї деструктивної взаємодії багато інших людей, заражає їх усіх негативними емоціями, вибиває із звичного життєвого ритму. Деструктивний характер може мати навіть мовчання, якщо воно приймає форму покарання партнера, а також замовчування. Наприклад, тактика ігнорування спілкування в сімейній комунікації розглядається як вкрай деструктивна, попри те, що в подібних ситуаціях повністю відсутні елементи відкритої агресивної поведінки – цей спосіб комунікативної поведінки розглядається як пасивно-деструктивне спілкування [6, с. 114].

Матеріалом дослідження деструктивних сімейних конфліктів постали зразки персонажного

мовлення англомовних творів – художньої прози та скриптів художніх фільмів.

Результати аналізу фактичного матеріалу засвідчили, що до типових рольових конфігурацій у деструктивних сімейних конфліктах належать ЧОЛОВІК-ДРУЖИНА та ДИТИНА-БАТЬКО/МАТИ.

Розглянемо ці конфігурації більш детально на конкретних прикладах.

Наведені нижче приклади (1, 2) демонструють деструктивні конфліктні взаємодії між подружжями у яких актуалізуються традиційні ролі ДРУЖИНИ та ЧОЛОВІКА. Чоловіки виступають ініціаторами конфліктів та є типовими представниками деструктивних комунікативних осіб, обравши своєю комунікативною тактикою хамство та комунікативний садизм, задіявши прийоми прямої і непрямой вербальної / невербальної агресії (зневага, загрози, обурення, образи):

(1) – *Hey! Where's me bloody supper, eh? DID YOU HEAR WHAT I SAID, WOMAN? Move your arse and get some food on this table. Before I do summat I might regret.*

– *Leave me alone, I'm not feeling too good.*

– *I don't give a toss. You'll get my food now! Or you'll feel the buckle end of my belt, an' no mistake.*

– *Your dinner was kept warm for hours. It's not my fault if it's spoiled.*

– *It's your place to look after me*

– *"You're drunk,"*

– *"So what! If I'm drunk it's my money I'm spending, not yours."*

– *"You haven't spent all your wages, have you, Frank?"*

– *"None of your business. Bloody women."*

(1, p. 52)

У цьому прикладі актуалізована роль ДРУЖИНА-домогосподарка. Деструктивна поведінка чоловіка під час актуалізації цієї ролі виявляється у вживанні ним інвективної лексики (*bloody supper, bloody women*), образливих висловів, що демонструють небажання спілкуватися (*none of your business*), прямих немітигованих директивів (*Move your arse and get some food on this table*), погроз (*Before I do summat I might regret, you'll feel the buckle end of my belt*); а також у такому невер-

бальному засобі, як підвищення голосу, що на письмі передається вживанням великих літер. Крім того, чоловік, що поводить себе як деструктивна особистість, актуалізує власну роль ЧОЛОВІК-здобувач годувальник (*it's my money I'm spending, not yours*), що з його погляду, підтверджує його зверхність та виправдовує його комунікативний садизм.

(2) – *Get out of the car! Go to the truck. You are a whore, just like everyone says.*
– *Don't ever talk to me like that! (2).*

У прикладі (2) актуалізується роль ДРУЖИНА-ВІРНА ПАРТНЕРКА: вказуючи жінці на її невідповідність рольовим вимогам (*You are a whore*), чоловік змушується з неї, примушуючи до здійснення небажаних дій шляхом вживання прямих немітигованих директивів.

У прикладі (3) актуалізовано роль ДРУЖИНА-ДРУГ: чоловіку бракує уваги та любові дружини, якій, навіть, байдуже до його можливих сексуальних зв'язків, та саме байдужість, егоїзм і показове ігнорування потреб партнера і є однією з тактик деструктивного конфлікту:

(3) – *In other words you don't care what I do or who I f...ck or anything?*
– *No; I guess that's right; I don't. F...ck who you like (3).*

Егоїзм є основою деструктивного спілкування. У міжособистісних взаєминах егоїстична людина висуває на передній план свої інтереси, мету взаємодії на шкоду інтересам співрозмовника, що й має місце у поданому фрагменті, де, демонструючи егоїзм, дружина постає як деструктивна особистість, навіть за відсутності вживання нею засобів вербальної агресії.

Деструктивний конфлікт в родині, як правило, ініціюють особи, які не в змозі визнати свою слабкість, брехню або неспроможність та замість того, щоб змінити модель своєї поведінки й вирішувати суперечки конструктивно, вони звинувачують своїх партнерів у проблемах родини. Наприклад, чоловік обвинувачує дружину в її критичному ставленні до нього, вдаючись до засобів вербальної агресії, замість того, щоб з'ясувати причину такого ставлення; тим самим він у деструктивний спосіб вказує на невідповідність жінки вимогам ролі ДРУЖИНА-ВІРНА ПАРТНЕРКА:

(4) – *You're not hearing me. You're so goddamn critical!*
– *It's hard with two kids. I don't need a third.*
– *You're perfect, and I've done nothing right in 15 years! You're not listening! You can't let go of anything! You never listen! You hold on to everything! Why should you be responsible for anything?! You're critical of every f..cking thing! (3).*

У деструктивному сімейному конфлікті рольова конфігурація ЧОЛОВІК-ЖІНКА переважає за кількісними показниками: її реалізації охоплюють 64,5%.

Наступною за кількістю реалізацій є конфігурація ДИТИНА-БАТЬКО/МАТИ, при цьому, як показують результати аналізу, не тільки дитина може деструктивно поводитись у конфліктах з батьками, а й деякі батьки стають ініціаторами сварок та поводять себе нерозумно, ображаючи власних дітей, наприклад: БАТЬКО під час сварки з донькою обзиває її дурною коровою, зневажаючи та принижуючи її гідність, він використовує тактику комунікативного садизму, донька, в свою чергу, підтримує деструктивний характер взаємодії:

(5) – *'Shut that sodding winder, you silly cow! This is my bloody 'ouse, and I'll say when the winders are to be opened'*
– *'I hate you, Dad!'*
– *'Little cow!'*(1, p. 163).

У наступному прикладі МАТИ у зневажливо-му тоні вказує ДИТИНІ на її місце, та син не дотримується шаблонів поведінки заданих роллю ДИТИНИ-вихованця та принижуює грубістю МАТИ:

(6) – *Hey, nobody's talking to you. Couldn't you just sit there and eat your wonderful egg salad, and quit horning in?*
– *Ma, how about doing everybody a favor? How about shutting up! (3).*

Загалом, рольова конфігурація МАТИ/БАТЬКО-ДИТИНА охоплює 35,5% усіх випадків деструктивної мовленнєвої взаємодії англomовних комунікантів у досліджених джерелах.

Викладене дає підстави дійти висновку, що рольові конфігурації, представлені в конфліктному сімейному спілкуванні в цілому властиві так само і деструктивним конфліктам. При цьому, в деструктивному сімейному конфлікті зафіксовані

актуалізації лише традиційних сімейних ролей (хоча проведене дослідження має пілотний характер, його дані, тим не менш, вказують на загальну тенденцію).

Перспективою дослідження є виявлення кореляцій між рольовими конфігураціями та стратегіями й тактиками конфронтацій у деструктивному сімейному конфлікті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бігарі А.А. Дискурс сучасної англomовної сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А.А. Бігарі. – К., 2006. – 21 с. 2. Бровкіна О.В. Маніпуляції як вид імпліцитного впливу в дискурсі родинного спілкування / О.В. Бровкіна // Науковий вісник Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки. – 2011. – № 4. – С. 132–137. 3. Волкова Я.А. Деструктивне общение в когнитивно-дискурсивном аспекте : автореф. дис. на соискание учен. степени докт. філол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Я.А. Волкова. – Волгоград, 2014. – 48 с. 4. Гридасова О.І. Особливості актуалізації стереотипних ролей в англomовному сімейному конфліктному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.І. Гридасова. – Харків, 2010. – 20 с. 5. Козлова В.В. Вербальні маркери статусної асиметрії в англomовному парентальному діалогічному дискурсі / В.В. Козлова // Методологічні проблеми сучасного перекладу : VIII Міжнар. наук.-метод. конф., 23–25 січня 2009 р. : тези доп. – Суми : СумДУ, 2009. – С. 63–64. 6. Кручек В.А. Психолого-педагогічні основи міжособистісного спілкування : навч. посібник / В.А. Кручек. – К. : ДАКККіМ, 2010. – 273 с. 7. Психологія сім'ї: для студ. вузів / [В.М. Поліщук, Н.М. Ільїна, С.А. Поліщук та ін. ; за заг. ред. В.М. Поліщук]. – [2-ге вид., доп.]. – Суми : Університетська книга, 2009. – 281 с. 8. Семенюк А.А. Гендерні та вікові особливості кооперативної мовленнєвої поведінки в сімейному дискурсі (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А.А. Семенюк. – Донецьк, 2007. – 27 с. 9. Солощук Л.В. Невербальні аспекти матримоніального діалогічного дискурсу / Л.В. Солощук // Вісник Сум. держ. ун-ту. – 2008. – № 1. – С. 96–104. 10. Blain J. Discourses of Agency and Domestic Labour: Family Discourse and Gendered Practice in Dual-Earner Families / J. Blain // Journal of

Family Issues. – 1994. – № 4, vol. 15. – P. 515–549. 11. Cummings E.M. Children and Marital Conflict: The Impact of Family Dispute and Resolution / E.M. Cummings, P.T. Davies. – New York : Guilford Press, 1994. – 245 p. 12. Laforest M. Scenes of family life: complaining in everyday conversation / M. Laforest // Journal of Pragmatics. – 2002. – № 34. – P. 1595–1620.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Cox J. Looking back / J. Cox. – Polmont, Stirlingshire : Palimpsest Book Production Limited, 2005. – 436 p. 2. North Country, by Michael Seltzman [Electronic resource]. – Одеса : ООО «Интер-Фильм», 2006. – DVD диск, цв. – назва з титул. екрану. 3. Revolutionary road, by Justin Haythe [Electronic resource]. – 2008. – Access : <http://www.imsdb.com/Movie%20Scripts/Revolutionary%20Road%20Script.html>.

REFERENCES

Bihari, A.A. (2006). *Dyskurs suchasnoyi anhlomovnoyi sim'yi: Avtoref. dyss. kand. filol. nauk. [Discourse of modern English speaking family. Cand. philol. sci. diss synopsis]*. Kyiv. 21 p. (in Ukrainian).
Blain, J. (1994). Discourses of Agency and Domestic Labour. *Family Discourse and Gendered Practice in Dual-Earner Families Journal of Family*, 4, 515–549.
Brovkina, O.V. (2011). Manipulyatsiyi yak vyd implitsytneho vplyvu v dyskursi rodynnoho spilkuvannya [Manipulations as a type of implicit influence in the family discourse]. *Naukovyy visnyk Volyns'koho natsional'noho un-tu imeni Lesi Ukrayinky. – Scientific messenger of Lesya Ukrainka East European National University*, 4, 132–137 (in Ukrainian).
Cummings, E.M., and Davies, P.T. (1994). *Children and Marital Conflict. The Impact of Family Dispute and Resolution*. New York. Guilford Press.
Hrydasova, O.I. (2010). *Osoblyvosti aktualizatsiyi stereotypnykh roley v anhlomovnomu simeynomu konfliktnomu dyskursi. Avtoref. dyss. kand. filol. nauk [Characteristic Features of Stereotypical Roles Actualization in the English Speaking Family Conflict Discours. Cand. philol. sci. diss. synopsis]*. Kharkiv. 20 p. (in Ukrainian).
Kozlova, V.V. (2009). Verbal'ni markery statusnoyi asymetriyi v anhlomovnomu parental'nomu

- dialohichnomu dyskursi [Verbal markers of status asymmetry in the English parental dialogical discourse] *Metodolohichni problemy suchasnoho perekladu : materialy VIII Mizhnarodnoyi naukovo-metodychnoyi konferentsiyi, 23-25 January 2009 Sumy [Proc. 8th Int. Symp. 23-25 January 2009, Sumy]*. Sumy, 63–64.
- Kruchek, V.A. (2010). *Psykhologo-pedahohichni osnovy mizhosobystisnoho spilkuvannya [Psychopedagogical foundations of interpersonal communication]*. Kyiv: DAKKKiM Publ.
- Laforest, M. (2002). Scenes of family life: complaining in everyday conversation. *Journal of Pragmatics*, 34, 1595–1620.
- Polishchuk, V.M. (ed.). (2009). *Psykholohiya sim'yi [Family Psychology]*. Sumy: Universytet-s'ka knyha Publ.
- Semenyuk, A.A. (2007). *Henderni ta vikovi osoblyvosti kooperatyvnoyi movlennyevoyi povedinky v simeynomu dyskursi. Avtoref. dyss. kand. filol. nauk [Gender and age characteristics of cooperative speech behavior in the family discourse. Cand. philol. sci. diss synopsis]*. Donets'k. 27 p. (in Ukrainian).
- Soloshchuk, L.V. (2008). Neverbal'ni aspekty matrymonial'noho dialohichnoho dyskursu [Non-verbal aspects of matrimonial dialogical discourse] *Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu – Scientific messenger of Sumy State University*, 1, 96-104 (in Ukrainian).
- Volkova, Ia.A. (2014). *Destruktyvnoe obshchenye v kognitivno-diskursivnom aspekte. Avtoref. dis. dokt. filol. nauk [Destructive communication in cognitive-discursive aspect. Dr. philol. sci. diss. synopsis]*. Volhohrad. 40 p. (in Russian).

СИНТАКСИЧНА СИНОНІМІЯ ЯК МОВЛЕННЄВА ІННОВАЦІЯ (на матеріалі сучасної французької художньої прози)

А.В. Лепетюха, канд. філол. наук (Харків)

Ця стаття присвячена дослідженню моно- та поліпредикативних висловлень з синтаксичною синонімією як мовленнєвих інновацій, що набувають нових емерджентних (ко(н)текстуальних) значень залежно від інтенції мовця на кінцевому, усвідомленому етапі його ментальної активності у процесі каузативу (породження) мовно-мовленнєвого акту. Синонімічні висловлення розглядаються як заздалегідь незапланований результат творчої діяльності суб'єкта мовлення, котрий актуалізує преференціальну для певного ко(н)тексту синонімічну структуру, семантично наближену до системної (мовної) стрижневої конструкції, орієнтуючись тією чи іншою мірою на співрозмовника. Вторинні системні синонімічні побудови, котрі реалізуються комунікантом в інших комунікативних ситуаціях, характеризуються синтаксичною різноформленістю та різними рівнями семантичної схожості з преференціальною та стрижневою конструкціями, з якими вони вступають у спіралеподібні семантико-синтаксичні взаємозв'язки. Це дозволяє виявити ступінь взаємообумовленості та взаємовизначення усіх складників поля емерджентних значень висловлень з синтаксичною синонімією.

Ключові слова: емерджентне значення, мовленнєва інновація, преференціальна структура, синтаксична синонімія, стрижнева конструкція.

Лепетюха А.В. Синтаксическая синонимия как речевая инновация (на материале современной французской художественной прозы). Эта статья посвящена исследованию моно- и полипредикативных высказываний с синтаксической синонимией как речевых инноваций, которые приобретают новые эмерджентные (ко(н)текстуальные) значения в зависимости от интенции говорящего на конечном, осознанном этапе его ментальной активности в процессе каузативу (порождения) рече-языкового акта. Синонимические высказывания рассматриваются как заранее незапланированный продукт творческой деятельности субъекта речи, который актуализирует преференциальную для определённого ко(н)текста синонимическую структуру, семантически приближённую к системной (языковой) стержневой конструкции, ориентируясь в той или иной мере на собеседника. Вторичные системные синонимические построения, реализующиеся говорящим в других коммуникативных ситуациях, характеризуются синтаксической разноформленностью и различными уровнями семантического сходства с преференциальной и стержневой конструкциями, с которыми они вступают в спиралевидные семантико-синтаксические отношения. Это позволяет выявить степень взаимообусловленности и взаимопредопределения всех составляющих поля эмерджентных значений высказываний с синтаксической синонимией.

Ключевые слова: преференциальная структура, речевая инновация, синтаксическая синонимия, стержневая конструкция, эмерджентное значение.

Lepetiukha A.V. Syntactical synonymy as a discourse innovation (on the material of Modern French Fiction). This paper focuses on the studies of mono- and polypredicative utterances with a syntactical synonymy as discourse innovations which acquire the new emergent (co(n)textual) meanings according to the intention of speaker in the final conscious phase of his mental activity in the process of causation (formation) of speech act. Synonymic utterances are considered as a beforehand unplanned product of creative activity of a subject of speech who focuses in one way or another on the interlocutor and actualizes in some co(n)text a preferential synonymic structure semantically approaching to the systemic (linguistic) pivotal construction. The secondary systemic synonymic constructions that are realized by the speaker in others communicative situations and are others syntactical structures and different levels of semantic similarity with preferential and pivotal constructions maintain the helical semantic and syntactical rapports with the last. This fact allow to reveal the degree of interconditionality and intredetermination of all the components of field of emergent meanings of utterances with syntactical synonymy.

Key words: discourse innovation, emergent meaning, pivotal construction, preferential structure, syntactical synonymy.

Актуальність статті полягає в тому, що у сучасному вітчизняному та зарубіжному мовознавстві відсутній аналіз явища синтаксичної синонімії (далі – СС) як мовно-мовленнєвої інновації з ко(н)текстуальними емерджентними значеннями, котрі формуються у результаті творчої діяльності комуніканта на фінальному етапі каузації мовно-мовленнєвого акту. Об'єктом дослідження виступають моно-та поліпредикативні висловлення з СС сучасного французького художнього дискурсу. Матеріалом для аналізу слугували франкомовні художні твори ХХ століття. Предметом дослідження є СС на рівні синтагм та висловлень у сучасній французькій художній прозі. Метою роботи є дослідження СС у синтагмах та висловленнях сучасного французького художнього дискурсу як мовленнєвих інновацій у структурно-семантичному континуумі у межах поля емерджентності.

Вивчення процедури породження дискурсивних одиниць-мовленнєвих інновацій (зокрема висловлень і синтагм з СС) базується на протиставленні понять творчість / креативність. Під творчістю у цьому дослідженні розуміється процес використання мовцем мовленнєвих інновацій для передачі необхідного смислу під час каузації мовно-мовленнєвого акту. Цей процес покривається терміном «креативність», тобто здатність створювати їх у певній комунікативній ситуації. Лінгвокреативність мовця як центральна метамовна одиниця лінгвістичного опису проявляється: 1) на рівні онтології; 2) на рівні епістемології; 3) у конструюванні самих мовно-мовленнєвих одиниць.

Модифікації епістемологічного мислення визначають спрямування творчості у мовній системі та у конкретних мовно-мовленнєвих актах. «Значну частину мовних уживань можна розглядати як творчу діяльність, оскільки звичайно ми діємо у не до кінця прорахованих умовах, в унікальних контекстах, котрі змінюються. Дійсно, вибір мовця із низки альтернативних засобів при всій удаваній легкості носить евристичний, інтуїтивний, тобто, тією чи іншою мірою, творчий характер» [7, с. 161]. Здатність до творчих модифікацій від початку закладена у будь-якому акті вербальної комунікації. Механізм побудови мовленнєвих інновацій залежить від суб'єктивного бачення світу продуцентом, котрий створює свій ідіолект. «Новотво-

рення (...) первісно належить виключно сфері мовлення, воно – випадкова творчість окремої особи» [18, с. 227].

Креативно-творча діяльність суб'єкта мовлення найбільш очевидно проявляється у двох сферах: у сфері номінації, тобто у пошуках слова як називання, та у сфері комунікації, тобто у процесах реалізації одиниць ментальної інформації. Свідомість комуніканта відбирає з концептуальної картини світу ті асоціації, яких не існує зовні, та репрезентує їх за допомогою інтеріоризованих засобів, що обслуговують феномен креативно-творчої діяльності. Остання характеризується неоднорідністю, оскільки вона включає як когнітивні параметри, так і поведінкові, а також знання індивідуальних особливостей співрозмовника для досягнення мети адресанта. Отже, мовець орієнтується тією чи іншою мірою на певного адресата як при відборі мовного матеріалу, так і при побудові та оформленні висловлень. На довербальному рівні мовно-мовленнєвого акту виникає «інтенціональне» мовця (те, що він хоче сказати, зміст його думки), яке актуалізується у мовленні у формі позначуваного [4, с. 97].

У мові спостерігається іманентний універсум значень (світ елементів значень), у мовленні – світ його маніфестацій (світ угруповань елементів, що реалізуються позначуваними). Універсум значень знаку часто знаходиться у розриві зі світом маніфестацій цих значень [2, с. 145]. У такому разі йдеться не тільки про види слів, що вживаються у дискурсивних формаціях, але також (перш за все) про види конструкцій, у яких вони сполучаються. Такі конструкції є конвенціональними тільки у мові, оскільки слова «змінюють смисл» при переході від однієї дискурсивної формації до іншої у залежності від комунікативної інтенції суб'єкта мовлення. Отже, при комутації різних мовно-мовленнєвих знаків мовець використовує так звані «суб'єктивними» [16, с. 174], тобто дискурсивні маркери суб'єктивності інтонаційного, лексичного, синтаксичного та іншого характеру, що становлять мовленнєві інновації або є складниками таких побудов.

При переході від рівня фонем до рівня висловлення ми звільняємось від «пут» мовної системи та досягаємо такої свободи, коли мовець говорить «те, що ніколи не буде почуто двічі» [15, с. 104].

Антиномія «творчість / система», без сумніву, виявляє ознаки взаємозалежності: наявність одного елементу передбачає наявність другого; отже, творчість, насправді, припускає існування певної системи, яку вона порушує, а всіляка система виникає лише як результат передуючої творчості. «Система є необхідним доповненням творчості у межах мовно-мовленнєвої діяльності, отже, протиставлення мова / мовлення за аналогією повторюється у галузі мовлення у вигляді протиставлення «система / творчість»» [2, с. 144], або «креативність / творчість», оскільки у когнітивному плані антиномія «креативність / творчість» відповідає різним режимам ментальної активності людини: креативність мовця виявляється у неусвідомленій ментальній активності, коли результат діяльності психомеханізмів представляється у лінгвістичних знаках, котрі характеризують класифікацію об'єктивних властивостей реальності або ж являють собою принцип бачення членування реальності суб'єктом. Мовлення «провокується» процесуальною когнітивною діяльністю суб'єкта та становить «народження та конструювання нового на основі синтезу старого» [9, с. 34]. Когнітивно-процесуальний режим мовлення є усвідомленим, активним, відповідним творчій діяльності [11, с. 8–9]. У теорії лінгвістичної ментальності йдеться у такому разі про заздалегідь запланований «кінцевий продукт», тобто мовно-мовленнєвий акт.

Мовленнєві інновації не плануються суб'єктом мовлення, а реалізуються, як правило, спонтанно, на кінцевому етапі оперативного часу продукування висловлення у мовно-мовленнєвому акті. При актуалізації мовно-мовленнєвих інновацій (суб'єктивем) виникають емерджентні, тобто незапрограмовані ко(н)текстуальні значення простих та складних мовно-мовленнєвих знаків [12, с. 63], котрі «не піддаються редукціоністському аналізу» [10, с. 7]. Т.В. Жеребило трактує емерджентність як «прирощування смислу у процесі функціонування мовних, зокрема лексичних одиниць» [6, с. 84] у дискурсивних формаціях. Н.Н. Альбеков, зазначає, що «якщо розглядати емерджентність на рівні мовної системи у цілому, то емерджентні якості

з'являються як результат синергування мовних ресурсів на основі інваріантних моделей мовної системи у процесі конструювання сутнісного цілого [1, с. 5]. Н.С. Олизько розуміє під емерджентністю появу спонтанно виникаючих якостей, що не є характерними для окремо взятих ієрархічних рівнів (інтертексту, дискурсу або інтердискурсу), але притаманних системі як цілісному функціональному утворенню [14, с. 85]. М.С. Каган підкреслює, що цілісні, складні і надскладні системи є доступними пізнанню саме у своїй цілісності і тому не припускають звичного аналітичного розчленування і оперування кожною частиною окремо, оскільки система становить щось більше, ніж сума її складників [8, с. 50]. В.В. Бабайцева говорить про цілісність значення словосполучень, оскільки далеко не завжди граматичну семантику словосполучень можна «вивести» із суми категоріальних значень їх компонентів, у словосполученнях елементи можуть змінювати свої значення під впливом тих відношень, які утворюються між ними [3, с. 184].

У процесі породження мовно-мовленнєвого акту для мовленнєвих інновацій з СС характерні наявність складних мовно-мовленнєвих знаків у вигляді домінуючого елементу (структури-сателіту, або преференціальної структури), під яку підстроюються усі вторинні синонімічні конструкції, а також принцип «золотого поділу», котрий являє собою «з'єднання повороту навколо певної вісі з переносом уздовж цієї вісі» [5, с. 97]. Співвідношення структурно більшої і меншої частин системи емерджентних значень при цьому є таким, що більша частина урівноважується меншою на новому витку дискурсивної формації, або навпаки, менша (більша) частина передбачається більшою (меншою) у структурному та/або семантичному планах. Отже, емерджентні значення синтаксичних синонімів як мовленнєвих інновацій виникають у структурно-семантичному континуумі у межах поля емерджентності, в якому виявляється варіативний потенціал системної стрижневої одиниці (деномінативного ядра) згідно з інтенцією суб'єкта мовлення.

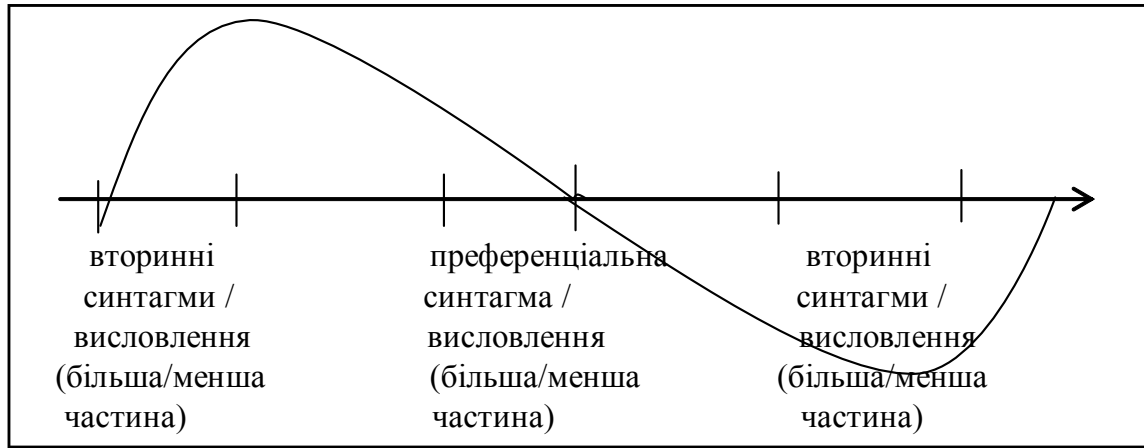

Рис. 1. Поле емерджентних значень дискурсивних одиниць з СС

Таким чином, на вісі руху оперативного часу породження мовно-мовленнєвого акту у полі емерджентних значень преференціальна структура з СС, що обирається мовцем для побудови певного ко(н)тексту, займає центральну позицію, у той час, як вторинні синтаксично різнооформлені синтагми / висловлення з СС залежно від ступеня семантичної схожості розташовані з обох боків від синоніму-сателіту. Між цими синонімічними побудовами спостерігаються спіралеподібні семантико-синтаксичні взаємозв'язки, що виявляють ступінь взаємообумовленості та взаємовизначення таких конструкцій. Преференціальні синонімічні синтагми / висловлення з різними синтаксичними опціями (структурами) можуть змінюватися залежно від певного ко(н)тексту на фінальному етапі каузації мовно-мовленнєвого акту, наприклад:

(1) *A nuit tombée, sans doute, on allumerait les bougies rouges dans les flambeaux.* (J. Green)

У наведеному висловленні з СС преференціальною в даному ко(н)тексті є синонімічна синтагма-суб'єктивема *a nuit tombée* з певною синтаксичною опцією (дієприкметниковий зворот), тоді як близькі за значенням вторинні синтагми з різними опціями: *lorsque / quand la nuit serait tombée, une fois la nuit tombée, sitôt la nuit tombée* тощо актуалізуються мовцем в інших ко(н)текстах.

Отже, породження мовленнєвих інновацій у вигляді суб'єктивем з певними ко(н)текстуальними емерджентними значеннями під час креативно-творчої діяльності мовця у мовно-мовленнєвому акті, в якому транспонуються ментальні операції та мовна структура, схематично виглядає так:

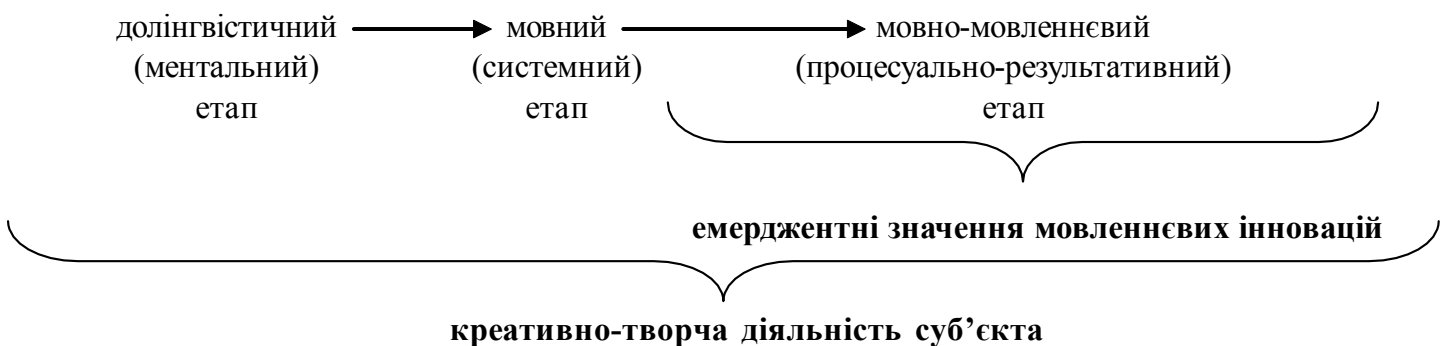

Рис. 2. Мовленнєві інновації у процесі каузації мовно-мовленнєвого акту

К. Мец зауважує, що «власне лінгвістичні закони зупиняються в інстанції, де компонування стає вільним» [17, с. 84]. Механізми трансформування висловлень залишають від попереднього планування тільки окремі «віхи», за якими слухач повинен

реконструювати всю заплановану стрижневу структуру. У результаті деякі суб'єктивими з СС, набуваючи нових емерджентних значень, стають синтаксично «аграматизованими» [13, с. 50], наприклад:

(2) *Sitôt maîtrisée sa monture, Skiath cherche d'où lui est venu un secours aussi opportun.*

(Ch. Léourier)

У наведеному поліпредикативному висловленні з СС ініціальна синтагма становить аграматизовану мовленнєву інновацію, оскільки при узгодженні дієприкметника минулого часу у роді та числі у синтагмах наведеного типу інверсія неможлива: *sitôt sa monture maîtrisée*. Подана побудова є граматично «правильною» лише за наявності нетривалої паузації (коми) та предикативної синтагми після номінального компоненту: *sitôt maîtrisée, sa monture* + предикат. Порівняймо з таким прикладом неаграматизованої мовленнєвої інновації з СС:

(3) *Sitôt perçu, le mot déclenchait un pot pourri sans transitions.* (J. Perret)

Таким чином, емерджентні значення спонтанних моно- та поліпредикативних мовленнєвих інновацій з синтаксичною синонімією, котрі виникають на кінцевому етапі породження мовно-мовленнєвого акту, становлять продукт творчої діяльності індивідуума, який актуалізує одну з потенціальних (мовних) синтаксичних опцій, семантично та синтаксично пертинентних у певному ко(н)тексті. Перспективним вважаємо подальше дослідження висловлень з синтаксичною синонімією як мовленнєвих суб'єктивем у межах поля динамічної взаємодії синтаксису, семантики і прагматики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альбеков Н.Н. Эмерджентность как компонент инвариантно-вариативной структуры переводных текстов : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Н.Н. Альбеков. – Ставрополь, 2009. – 23 с.
2. Арош К. Семантика и переворот, произведённый Соссюром: язык, речевая деятельность, дискурс // К. Арош, П. Анри, М. Пешё // Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса. – М. : ОАО ИГ «Прогресс», 1999. – С. 137–157.
3. Бабайцева В.В. Система членов предложения в современном русском языке : учеб. пособие для студ. пед. ин-тов / В.В. Бабайцева. – М. : Просвещение, 1988. – 159 с.
4. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.
5. Вейль Г. Симметрия / Г. Вейль. – М. : Наука, 1968. – 191 с.
6. Жеребило Т.В. Словарь лингвистических терминов / Т.В. Жеребило. – Назрань : ООО «Пилигрим»,

2010. – 486 с.
7. Ирисханова О.К. О понятии креативности и его роли в метаязыке лингвистических исследований [Текст] / О.К. Ирисханова // Когнитивные исследования языка. Исследование познавательных процессов в языке : сб. науч. тр. – М. : Ин-т языкознания РАН, ТГУ им. Г.Р. Державина : Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2009. – Вып. 5. – С. 158–171.
8. Каган М.С. Эстетика как философская наука / М.С. Каган. – СПб. : Петрополис, 1997. – 544 с.
9. Кубрякова Е.С. Язык пространства и пространство языка. К постановке проблемы / Е.С. Кубрякова. – М. : Изд-во АН, 1997. – 85 с.
10. Медведева Н.О. Структура, семантика та прагматика сегментованих висловлень у сучасному французькому художньому дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови» / Н.О. Медведева. – Київ, 2015. – 20 с.
11. Минкин Л.М. Феноменология, эпистемология, психосистематика и психомеханика языка / Л.М. Минкин // Вісник Київ. нац. лінгв. ун-ту. – 2009. – Т. 12. – № 1. – С. 7–19.
12. Мінкін Л.М. Дискурс у системно-функціональному просторі мови / Л.М. Мінкін, А.В. Лепетюха // Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів : матеріали П'ятої наук. конф. з міжнар. участю (19 березня 2016 року). – Харків, 2016. – С. 61–64.
13. Норман Б.Ю. Диффузный характер языковых знаков, динамичность синтаксической структуры и речевая свобода носителя языка / Б.Ю. Норман // Дискурс, социум, креативность : колл. монография. – Нижний Тагил : Нижнетагил. гос. соц.-пед. академия, 2012. – С. 42–56.
14. Олизько Н.С. Синергические принципы организации художественного дискурса постмодернизма / Н.С. Олизько // Вестник Челябин. гос. ун-та. – 2009. – № 10. – С. 84–87.
15. Якобсон Р.О. В поисках сущности языка / Р.О. Якобсон // Семиотика. – М. : Радуга, 1983. – С. 102–117.
16. Êerbrat-Orecchioni C. L'énonciation / Ń. Êerbrat-Orecchioni. – P. : Armand Colin, 1999. – 270 p.
17. Metz Ch. Essais sur la signification au cinéma / Ch. Metz – P. : Klincksieck, 1968. – 246 p.
18. Saussure F. de Cours de linguistique générale / F. de Saussure. – P. : Payot, 1986. – 331 p.

ДЖЕРЕЛА

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Green J. Moïra / J. Green. – P. : Plon, 1972. – 256 p.
2. Lйourier Ch. La loi du monde / Ch. Lйourier. – P. : Editions J'ai lu, 1990. – 222 p.
3. Perret J. Roucou / J. Perret. – P. : Editions Gallimard, 1984. – 256 p.

REFERENCES

- Albekov, N.N. (2009). *Emergentnost kak komponent invariantno-variantivnoy structure. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Emergency as the component of invariant and variable structure. Cand. filol. sci. diss. synopsis]*. Stavropol. 23 p. (in Russian).
- Arosh, K., Anri, P., and Peshio, M. (1999). *Semantika i perevorot, proizvedionny Sossiurom: yazyk, rechevaya deyatelnost, diskurs [Semantic and revolution made by Saussure: language, speech, discourse]*. In P. Serio (ed.). *Kvadratura smysla. Frantsuzskaya shkola analiza diskursa [Quadrature of Sense: French School of discourse Analysis]*. Moskva: OAO, IG «Progress» Publ, pp. 137–157
- Babaitseva, V.V. (1988). *Sistema chlenov predlogeniya v sovremennom russkom yazyke [System of terms of proposition in modern Russian]*. Moskva: Prosveshchenie Publ.
- Benvenist, E. (1974). *Obshchaya lingvistika [General linguistics]*. Moskva: Progress Publ.
- Gerebilo, T.V. (2010). *Slovar lingvisticheskikh terminov [Dictionary of linguistic terms]*. Nasran: OOO «Piligrim» Publ.
- Iriskhanova, O.K. (2009). *O poniatii kreativnosti i iego roli v metazykye lingvisticheskikh issledovaniy [The notion of creativity and its role in the metalanguage of linguistic studies]*. *Sbornik nauchnykh trudov ÒGU im. G.R. Derzhavina. – Collection of scientific papers of G.R. Derzhavin Institute of linguistics, 5, 158–171* (in Russian).
- Kagan, M.S. (1997). *Estetika kak filosofskaya nauka [Aesthetics as philosophical science]*. Sankt-Petersburg: Petropolis Publ.
- Kerbrat-Orecchioni, C. (1990). *Enonciation*. Paris: Armand Colin Publ.
- Kubriakova, E.S. (1997). *Yazyk prostranstva i prostranstvo yazyka. K postanovke problemy [Language of space and space of language. Stating the Problem]*. Moskva: AN Publ.
- Medvedeva, N.O (2002). *Struktura, semantika ta pragmatyka segmentovanykh vysloven u suchasnomu frantsuzkomu dyskursi. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Structure, semantic and pragmatic of segmentary utterances in modern French fiction. Cand. philol. sci. diss. synopsis]*. Kyiv. 20 p. (in Ukrainian).
- Metz, Ch. (1968). *Essays on signification in the cinema*. Paris: Klincksieck Publ.
- Minkin, L.M. (2009). *Fenomenologiya, epistemologiya, psichosystematika i psichomekhanika yazyka [Phenomenology, epistemology, psychosystematics and psychomechanics of language]*. *Vistnyk Kyiv. nats. ling. un-tu. – Kyiv national linguistic university messenger, 1, 7–19*.
- Minkin, L.M., and Lepetiukha, A.V. (2016) *Discourse in the systemic and functional space of language. Materialy 5 naukovoï konferentsii z mizhnarodnoyu uchastiu 12 Berezniya 2016 Kharkiv. [Proc. 5th Int. Conf. 12 Marth 2016, Kharkiv]*. Kharkiv, 61–64.
- Norman, B.U. (2012). *Diffusnyi kharakter yazykovykh znakov, dinamichnost sintaksicheskoi structure i rechevaya svoboda nositelia yazyka [Diffuse nature of linguistic signs, dynamism of syntactical structure and discourse liberty of native speaker]*. In M.Ju. Oleshkov (ed.). *Diskurs, socium, kreativnost' [Discourse, Society, Creativity]*. Nizhnij Tagil: Nizhnetagil'skaja gos. social'no-ped. akad. Publ., pp. 42–56.
- Olyzko, N.S. (2009). *Cinergeticheskiye printsipy organisatsii khudozhestvennogo diskursa postmodernizma [Synergetic principles of organization of fiction of postmodernism]*. *Vestnik Chel. st. un-ta. – Cheliabinsk state university messenger, 10, 84–87*.
- Saussure, F. de (1986). *Course of general linguistics*. Paris: Payot.
- Veil, G. (1968). *Simmetria [Symmetry]*. Moskva: Nauka.
- Yakobson, R.O. (1983). *Vpoiskakh sushchnosti yazyka. Semiotika [Searching the essence of language]*. Moskva: «Raduga».

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ МОВЛЕННЄВОАКТОВИХ СКЛАДОВИХ У РЕКЛАМНОМУ ТЕКСТІ

Т.А. Безугла (Харків)

Статтю присвячено встановленню прагматичних властивостей англо- і німецькомовного рекламного дискурсу. Рекламні дискурсивні акти мають три взаємопов'язані складові: пропозиційну, іллокутивну й перлокутивну, та є імпліцитними, тобто такими, які на поверхневому рівні демонструють іллокуцію асертивного, директивного, емотивного або комісивного типу, але на глибинному рівні мають директивну іллокуцію, яка реалізується в імплікатурі. Оскільки рекламний текст, який є результатом реалізації рекламного дискурсивного акту, є креолізованим, вказані складові знаходять відображення не тільки у вербальному компоненті тексту, але й у невербальному – у вигляді візуалізації. Візуалізація іллокутивної складової можлива лише у випадку емотивної іллокуції. Візуалізація перлокутивної складової означає візуалізацію перлокутивної цілі рекламодавця, тобто зображення адресата, який вже купив рекламований товар або скористався послугою. Візуалізація пропозиційної складової стосується суб'єктного, об'єктного, локативного, інструментного аргументів або всієї пропозиції (експліцитної або імпліцитної).

Ключові слова: вербальний компонент, візуалізація, іллокуція, імплікатура, невербальний компонент, перлокуція, пропозиція, рекламний дискурсивний акт, рекламний текст.

Безуглая Т.А. Визуализация речеактовых составляющих в рекламном тексте. Статья посвящена установлению прагматических свойств англо- и немецкоязычного рекламного дискурса. Рекламные дискурсивные акты имеют три взаимосвязанные составляющие: пропозициональную, иллокутивную и перлокутивную, и являются имплицитными, то есть такими, которые на поверхностном уровне демонстрируют иллокуцию асертивного, директивного, эмотивного или комиссивного типа, а на глубинном уровне имеют директивную иллокуцию, реализующуюся в имплицатуре. Поскольку рекламный текст, являющийся результатом реализации рекламного дискурсивного акта, является креолизированным, указанные составляющие находят отражение не только в вербальном компоненте текста, но и в невербальном – в виде визуализации. Визуализация иллокутивной составляющей возможна только в случае эмотивной иллокуции. Визуализация перлокутивной составляющей означает визуализацию перлокутивной цели рекламодателя, т.е. изображения адресата, который уже купил рекламируемый товар или воспользовался услугой. Визуализация пропозициональной составляющей касается субъектного, объектного, локативного, инструментного аргументов или всей пропозиции (эксплицитной или имплицитной).

Ключевые слова: вербальный компонент, визуализация, иллокуция, имплицатура, невербальный компонент, перлокуция, пропозиция, рекламный дискурсивный акт, рекламный текст.

Bezugla T.A. Visualization of speech act constituents in advertising text. The article establishes pragmatic features of English and German advertising discourse. Advertising discourse acts include three related constituents: proposition, illocution and perlocution, and are implicit, i.e. showing assertive, directive, emotive and commissive illocution on the surface level, but having a directive illocution on the deeper level which is realized in the implicature. Since advertising text as a result of realization of advertising discourse act is creolized, the specified constituents are reflected not only in verbal component of the text, but also in non-verbal one – being visualized. Visualization of illocutionary constituent is only possible in case of emotive illocution. Visualization of perlocutionary constituent means visualization of advertiser's perlocutionary goal, i.e. picture of the addressee who has already bought the advertised product or service. Visualization of propositional constituent refers to subject, object, locative, instrumental arguments or the whole proposition (explicit or implicit one).

Key words: advertising discursive act, advertising text, illocution, implicature, non-verbal component, perlocution, proposition, verbal component, visualization.

1. Вступ

У останній час зросла кількість лінгвістичних досліджень реклами, що пов'язано зі становленням у мовознавстві дискурсивної парадигми, яка віддає перевагу взаємозв'язку мови з когніцією, комунікацією та соціумом, у тому числі з позицій мультимодусності тексту й дискурсу.

Дискурсивна парадигма сприяє інтенсифікації лінгвопрагматичних досліджень реклами, зокрема увагу дослідників привертають мовленнєвоактові аспекти, які зумовлюють особливості її впливу [7; 9; 13]. Проте, досліджувані властивості стосуються лише вербальної частини рекламного тексту. Назріла нагальна потреба встановлення прагматичних механізмів впливу вербальної і невербальної частин рекламного тексту в їхньому взаємозв'язку.

Взаємодія вербальних компонентів реклами з невербальними створює змінений «семіотичний ландшафт» [16, с. 2], мультимодальність або мультимодусність [6] рекламних текстів. За такого підходу рекламний текст вивчається як різновид креолізованого – паралінгвістично активного тексту, у структуруванні якого задіяні коди різних семіотичних систем: «креолізовані тексти – це тексти, фактура яких складається з двох негомогенних частин: вербальної (мовної/мовленнєвої) і невербальної (що належить до інших знакових систем, ніж природна мова)» [10, с. 180] (тут і далі – переклад іншомовних цитат мій. – Т.Б.). Креолізація розглядається як невід'ємна складова рекламного дискурсу [1; 3; 12; 15; 16], яка формує самотність мови реклами.

Поєднання дискурсивно-прагматичного й мультимодусного підходу до дослідження реклами є актуальним завданням сучасного мовознавства.

Метою цієї статті є встановлення особливостей візуалізації мовленнєвоактових складових у сучасних англо- і німецькомовних рекламних текстах. Отже, об'єктом дослідження є англо- і німецькомовні рекламні тексти, предметом – їх семіотичні та прагмалінгвістичні властивості. Матеріал дослідження становлять представлені у сучасних друкованих періодичних виданнях англо- і німецькомовні рекламні тексти споживчої тематики, які розглядаються як креолізовані.

Рекламний текст вважається результатом реалізації рекламного дискурсивного акту (далі –

РДА), в якому мають місце усі три мовленнєвоактові складові – пропозиційна, іллокутивна й перлокутивна. Вони знаходять відображення не тільки у вербальному компоненті тексту, але й у невербальному – у вигляді візуалізації. Після висвітлення сутності РДА (2) описуються особливості візуалізації іллокутивної (3), перлокутивної (4) та пропозиційної (5) складових.

2. Реклама з позицій

мовленнєвоактового підходу

Існує думка, що рекламні тексти не можуть бути віднесені до мовленнєвих актів, оскільки вони не вимовляються в усній формі. Ф. Янушек вважає, що вони є діями, але не мовленнєвими, на діяльнісному рівні вони споріднені удару (*Handlung des Schlagens*), оскільки головне для них – вплив на адресата [11, с. 47]. Проте, рекламний текст трактується і як мовленнєвий акт [4; 5; 9, с. 90; 13], оскільки йому «притаманні такі риси, як цілеспрямованість та інтенціональність», тому «з точки зору рекламного дискурсу іллокуцією можна вважати втілення у рекламному тексті інтенцій копірайтера, а саме – привернути увагу потенційного споживача та переконати його придбати рекламований продукт чи скористатися рекламованою послугою. Перлокуція в такому випадку може вважатися наслідком впливу рекламного тексту на реципієнта» [5, с. 282].

Більш обґрунтованою убачається думка, згідно з якою рекламний текст становить не просто мовленнєвий акт, а «соціально детермінований мовленнєвий акт, який має характерні властивості комунікативного акту, може бути тісно пов'язаним із невербальними елементами, співвіднесеним з комунікативною подією у сфері реклами і слугує засобом зв'язку між адресатом і адресантом, у якому відображається інтенція адресанта вплинути на адресата» [4, с. 171]. З огляду на велику роль невербального компоненту рекламного тексту комунікативні дії його продуцента доцільно кваліфікувати не як мовленнєві, а як дискурсивні акти.

Для рекламного дискурсу характерними є дискурсивні акти асертиви, директиви, емотиви та комісиви. Однак, спираючись на думку Дж. Р. Серля про розподіл іллокуцій на первинні і вторинні [14, с. 54], можна стверджувати, що усі РДА слугують

для вираження первинних директивних іллокуцій, оскільки продуцент має іллокутивну ціль спонукання реципієнта обрати певний товар або послугу та перлокутивну ціль вплинути на нього відповідним чином. Який би іллокутивний акт не здійснювався за допомогою рекламного тексту у вторинний спосіб (тобто буквально), цей текст завжди реалізує директивну іллокуцію у вигляді імплікатури. Наведемо приклади реалізації вказаних іллокуцій у рекламних заголовках:

- асертив: *I am a million miles from my desk. MY ESCAPE, MY SPEEDO +> My Speedo makes me happy +> When you wear Speedo in a swimming pool, you forget about work and stress +> Buy swimsuits Speedo!*
- директив: *Leave your worries behind +> Leave your worries behind in the car "Ford" +> In the car "Ford" you will not worry +> Buy the car "Ford"!*
- комісив: *Wir legen die Schönheit der Natur in Ihre Hände +> Unsere Handcreme „Primavera“ ist natürlich +> Kaufen Sie die Handcreme „Primavera“!*
- емотив: *DER HIMMLISCHE KAFFEE MIT VIEL SONNTAGSGEFÜHL +> Der Kaffee „Mövenpick“ ist himmlisch und passt ideal für den Sonntagsfrühstück +> Kaufen Sie Kaffee „Mövenpick“!*

Таким чином, через наявність імплікатур РДА є імпліцитними, тобто такими, які на глибинному рівні демонструють директивну іллокуцію, а на поверхневому рівні мають іллокуцію асертивного, директивного, емотивного або комісивного типу.

3. Візуалізація іллокутивної складової рекламних дискурсивних актів

Основним виразником РДА є вербальні компоненти рекламного тексту, зокрема заголовковий комплекс, який складається із заголовку, підзаголовку і слогану [8, с. 16]. Проте, невербальні компоненти, насамперед зображення товару (*Key-Visual, Illustration*) і візуальний контекст (*Catch-Visual*), теж беруть участь у реалізації РДА, адже «креолізований текст передбачає узгодженість, тісну взаємодію мовних та іконічних засобів, які утворюють одне візуальне, структурне, смислове та функціональне ціле, що забезпечує його ком-

плексний вплив на адресата» [1, с. 71–77]. Вираження складових РДА у невербальному компоненті тексту має форму візуалізації.

Візуалізація іллокутивної складової РДА ускладнюється сутністю самої реалізованої дії – важко собі уявити рекламний текст із зображенням інтенційної спрямованості продуцента реклами, яка лежить в основі іллокуції, – його знання, віри, переконання, бажання, наміру тощо. Матеріал дослідження засвідчує візуалізацію лише емотивної іллокуції, яка може бути притаманна РДА у якості вторинної. Спостерігаємо два типи такої візуалізації – 1) емотивна іллокуція реалізується сумісно вербальним і невербальним компонентами; 2) реалізація емотивної іллокуції відбувається тільки на ґрунті невербального компоненту.

У першому випадку в реалізації емотиву беруть участь як заголовковий комплекс, так і малюнок, зокрема зображення товару і візуальний контекст або тільки візуальний контекст. Наприклад, німецькомовна рекламний текст кави „Mövenpick“ складається із заголовку „*DER HIMMLISCHE KAFFEE MIT VIEL SONNTAGSGEFÜHL*“, основного тексту, візуального контексту і зображення товару (див. рис. 1а). Візуальний контекст становить чотири паралельних сегмента в пастельних коричнево-рожевих тонах: поверхня завареної кави у чашці, круасан, троянди та обличчя щасливих жінки й чоловіка, які торкаються одне одного. На цьому фоні розташований заголовок, який має форму хвиль, що нагадує коливання повітря із ароматом кави. Зображення товару – пачки кави – знаходиться внизу справа, а зліва – основний текст, що надрукований малим шрифтом і не впадає в очі. Основний текст не бере участі у візуалізації емотиву, але інші елементи в комплексі виражають емоцію задоволення від рекламованого товару.

Англomовний рекламний текст взуття MAX Shoes складається із заголовку „*Stunning Collection*“, візуального контексту, зображення товару та логотипу компанії „MAX Shoes“ (рис. 1б). Емоційне забарвлення заголовку передається у невербальному компоненті завдяки відображенню емоцій на обличчі жінки, що тримає черевик таким чином, що той робить її рота ще більшим від захвату – у формі літери О. Актуалізується ланцюжок імплікатур „*MAX Shoes are stunning +> Buy MAX Shoes!*“.

Рис. 1. Візуалізація емотивної іллокуції рекламних дискурсивних актів

Другий тип реалізації емотивної іллокуції є більш характерним для англomовних РДА, яким, взагалі, притаманна більша вагомість невербальних компонентів. Рис. 1в демонструє візуалізацію емотиву тільки на ґрунті невербального компоненту. У правому верхньому куті розташований логотип мінеральної води “Evian” і слоган “Evian. Live young”. Вираження задоволення на обличчі жінки разом із зображенням малюка на її футболці апелює до емоцій читача, що актуалізує при цьому ланцюжок імплікатур “Evian water makes you young +> Drink Evian water! +> Buy Evian water!”.

4. Візуалізація перлокутивної складової рекламних дискурсивних актів

Перлокуція «становить інтендований вдалий вплив мовця на думки, почуття й дії адресата або третьої особи через локутивний та іллокутивний акти» [2, с. 34]. Тому навряд чи можна погодитись із думкою, що перлокуцією у рекламному дискурсі є купівля або відхилення товару чи послуги [5, с. 282]. Відхилення товару чи послуги означає невдалий РДА, оскільки перлокутивна ціль рекламодавця не досягається. Такою перлокутивною ціллю завжди є купівля адресатом (точніше, адресатами) рекламованого товару або користування послугою [13, с. 9]. З огляду на віддаленість адресанта і адресата в просторі й часі, а також немож-

ливість точно проконтролювати, чи дійсно відбувся вплив, вважаємо, що «є сенс говорити про перлокутивну спробу, а не про перлокутивний акт» [2, с. 34]. Тож візуалізація перлокутивної складової РДА у невербальному компоненті рекламного тексту означає візуалізацію перлокутивної цілі рекламодавця, тобто зображення адресата, який вже купив рекламований товар або скористався послугою.

Зафіксовано два типи візуалізації перлокутивної цілі у РДА: 1) за участі вербального компоненту; 2) тільки в рамках невербального компоненту. У першому випадку в заголовку представлено слова начебто адресата, який купив товар або скористався послугою: „Ich mach‘ das jetzt! Erdgas im Keller und Solar auf dem Dach. In drei Schritten zur modernen Heizung“, „Ich will meinen Kindern mal ein Haus hinterlassen. Und keine Finanzierung“, „Mitzugestalten, das macht mich zufrieden“ тощо. На рис. 2а представлено рекламу одягу для плавання Speedo: поряд із зображенням молодої жінки, що плаває під водою із закритими очима, містяться заголовок і слоган: “I am a million miles from my desk. MY ESCAPE, MY SPEEDO“, тобто жінка є адресатом, яка купила купальник і дуже задоволена ним. Актуалізується ланцюжок імплікатур “My Speedo makes me happy +> When you wear Speedo in a swimming pool, you forget about work and stress +> Buy swimsuits Speedo!”.

Рис. 2. Візуалізація перлокутивної складової рекламного дискурсивного акту

Візуалізація перлокутивної складової, яка відбувається без участі вербального компоненту, теж має два різновиди: а) за наявності вербального компоненту; б) за відсутності вербального компоненту. Наявний вербальний компонент є не словами задоволеного адресата, а звичайним заголовком або слоганом. Наприклад, заголовок-слоган „*Ihr Komfort, Ihr Airline*“ (рис. 2б) є ключовим для розуміння зображення: жінка комфортно спить у кріслі, накрившись ковдрою. Логотип, лінк і повторювана частина слогану внизу тексту, які є кодою, називають виконавця послуги – авіакомпанію „*Airberlin*“. Вочевидь, жінка вже скористалась рекламованою послугою і летить у літаку цієї авіакомпанії, отримуючи задоволення від польоту. Актуалізується ланцюжок імплікатур „*Mit Ihrem Airline haben Sie Komfort +> Fliegen Sie mit Airberlin!*“.

Відсутність вербального компоненту представлено у рекламному тексті на рис. 2в. Відсутність заголовку компенсується назвою, зображенням товару – камери „*Olympus*“ – та візуальним контекстом, де чоловік, фотографуючи коалу, настільки приблизив її за допомогою камери, що вона немов би знаходиться зовсім поруч. Актуалізується ланцюжок імплікатур „*With Olympus 50x optical zoom distant objects get a lot closer +> Buy Olympus cameras with 50x optical zoom!*“.

5. Візуалізація пропозиційної складової рекламних дискурсивних актів

Пропозиція, яка актуалізується у ході реалізації РДА, може бути виражена експліцитно або імпліцитно. За критерієм елементів пропозиції виок-

ремлено суб’єктний, предикатний, об’єктний, локативний та інструментний типи візуалізації пропозиції, крім того, візуалізуватись можуть усі елементи пропозиції.

Рекламний текст кави (рис. 1а) ілюструє візуалізацію всієї експліцитної пропозиції: „*DER HIMMLISCHE KAFFEE MIT VIEL SONNTAGSGEFÜHL*“, РДА води (1в) та одягу для плавання (2а) – усієї імпліцитної пропозиції: „*Evian water makes you young*“ та „*My Speedo makes me happy*“; у РДА взуття (рис. 1б) візуалізується предикат імпліцитної пропозиції „*MAX Shoes are stunning*“, у РДА авіакомпанії (рис. 2б) та камери „*Olympus*“ (рис. 2в) – інструмент імпліцитної пропозиції „*Mit Ihrem Airline haben Sie Komfort*“ та „*With Olympus 50x optical zoom distant objects get a lot closer*“.

Концепт, який корелює із рекламованим товаром або послугою, може слугувати суб’єктом (рис. 1а, 1б, 1в, 2а), інструментним (рис. 2б, 2в) об’єктом або локативним аргументом пропозиції. РДА на рис. 3 ілюструє візуалізацію пропозиції, в якій товар – автівка „*Ford*“ – виступає локативним аргументом імпліцитної пропозиції. Візуальний контекст рекламного тексту актуалізує двозначність заголовку „*Leave your worries behind*“ – 1) ‘забудьте про свої турботи’ і 2) ‘залиште їх позаду автівки „*Ford*!“’. Турботи є об’єктом аргументом експліцитної пропозиції, що візуалізується у вигляді жінок, яких задоволений водій залишив у багажному відділенні. Актуалізується ланцюжок імплікатур „*Leave your worries behind in the car “Ford” +> In the car “Ford” you will not worry +> Buy the car “Ford”!*“.

Рис. 3. Візуалізація пропозиційної складової рекламного дискурсивного акту

Для німецькомовного РДА більш частотною є візуалізація експліцитної пропозиції, для англомовного – імпліцитної.

6. Висновки і перспективи

Підсумовуючи викладене, слід підкреслити, що РДА, маючи у своєму складі три взаємопов'язані складові – пропозиційну, іллокутивну і перлокутивну, є імпліцитним, тобто таким, який на поверхневому рівні демонструє іллокуцію асертивного, директивного, емотивного або комісивного типу, але на глибинному рівні має директивну іллокуцію, яка реалізується в імплікатурі. Оскільки рекламний текст, який є результатом реалізації РДА, є креолізованим, вказані складові знаходять відображення не тільки у вербальному компоненті тексту, але й у невербальному – у вигляді візуалізації. Візуалізація іллокутивної складової можлива лише у випадку емотивної іллокуції. Візуалізація перлокутивної складової означає візуалізацію перлокутивної цілі рекламодавця, тобто зображення адресата, який вже купив рекламований товар або скористався послугою. Візуалізація пропозиційної складової стосується суб'єктного, об'єктного, локативного, інструментного аргументів, предикату або всієї пропозиції (експліцитної або імпліцитної).

Перспективи дослідження полягають у встановленні характерних особливостей і типів імплікатур англо- і німецькомовних рекламних дискурсивних актів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисимова Е.Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов) / Е.Е. Анисимова. – М. : Изд. центр «Академия», 2003. – 128 с.
2. Безугла Л.Р. Лінгвопрагматика дискримінації у публіцистичному дискурсі / Л.Р. Безугла, І.О. Романченко. – Харків : ФОП Лисенко І.Б., 2013. – 182 с.
3. Белова А.Д. Визуализация товаров в современной рекламе как составная креолизации коммуникативного пространства / А.Д. Белова // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. – К. : Логос, 2012. – С. 42–50.
4. Кравчук Н.П. Рекламний текст як фрагмент дискурсу та одиниця комунікації (аксіологічний аспект тексту) / Н.П. Кравчук // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – Вип. 9. – К. : Вид. центр КНЛІУ, 2003. – С. 168–171.
5. Лянг О. Категорія імпліцитності в організації рекламних текстів / О. Лянг // Наукові записки Кіровоградського держ. пед. ун-ту імені В. Винниченка. – 2009. – Вип. 81(2). – С. 277–281.
6. Минаева Л.В. Мультидусность текстов печатных СМИ и рекламы / Л.В. Минаева // Вестник МГУ. – Сер. 19 : Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2002. – № 4. – С. 26–31.
7. Мойсеенко І.П. Прагмалінгвістична організація рекламного тексту: макро- і мікроаналіз (на матеріалі англомовної побутової реклами) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / І.П. Мойсеенко. – К., 1996. – 24 с.
8. Никитина С.В. Национальная специфика текста промышленной рекламы (на материале русскоязычных и англоязычных периодических изданий по вычислительной технике) : дисс. ... канд. філол. наук : 10.02.19 / С.В. Никитина. – Воронеж, 1998. – 174 с.
9. Самаріна В.В. Німецькомовний рекламний дискурс: прагматичний, когнітивний та лінгвостилістичний аналіз : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / В.В. Самаріна. – Харків, 2010. – 209 с.
10. Сорокин Ю.А. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1990. – С. 180–196.
11. Januschek F. Ist Werbesprache Sprache? Replik wider der Sauerwürste in der Sprachwissenschaft // Linguistische Berichte. – 1982. – Heft 77. – S. 46–48.
12. Nöth W. Der Zusammenhang von Text und Bild / Winfried Nöth // Text- und Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. – B., N.Y. : de Gruyter, 2000. – S. 489–496.
13. Sauer N. Werbung – wenn Worte wirken. Ein Konzept der Perlokution, entwickelt an Werbeanzeigen / N. Sauer. – Münster et al. : Waxmann,

1998. – 326 S. 14. Searle J.R. Indirekte Sprechakte / J.R. Searle // ders. Ausdruck und Bedeutung. – Fr./M. : Suhrkamp, 1982. – S. 57–79. 15. Škerlavaj T. Zur Rolle des Bildes in mehrdeutigen Werbetexten / Tanja Škerlavaj // Text und Diskurs. – 2014. – Heft 7. – S. 267–283. 16. Stöckl H. Die Sprache im Bild – das Bild in der Sprache. Zur Verknüpfung von Sprache und Bild im Massenmedialen Text / Hartmut Stöckl. – B., N.Y. : de Gruyter, 2004. – 421 S.
- REFERENCES**
- Anisimova, E.E. (2003). *Lingvistika teksta i mezkul'turnaja komunikacija (na materiale kreolizirovannyh tekstov) [Text Linguistics and Intercultural Communication (on creolized texts)]*. Moscow: Akademija Publ.
- Bezuhla, L.R., and Romanchenko, I.O. (2013). *Linhvoprahmatyka dyskryminatsiyi u publitsystychnomu diskursi [Linguopragmatics of Discrimination in Publicistic Discourse]*. Kharkiv: FOP Lysenko I.B. Publ.
- Belova, A.D. (2012). *Vizualizaciya tovarov v sovremennoj reklame kak sostavnaya kreolizacii komunikativnogo prostranstva [Visualization of Products in Modern Advertisements as Part of Creolization of the Communicative Society]*. *Linhvistyka XXI stolittya: novi doslidzhennya i perspektyvy – Linguistics of the XXI century: new studies and prospects*, 42–50 (in Russian)
- Januschek, F. (1982). Ist Werbesprache Sprache? Replik wider der Sauertöpfe in der Sprachwissenschaft. *Linguisitische Berichte*, 77, 46–48.
- Kravchuk, N.P. (2003) *Reklamnyy tekst yak frahment diskursu ta odyntytsya komunikatsiyi (aksiolohichnyy aspekt tekstu) [Advertising Text as Discourse Fragment and Communication Unit (Axiological Aspect of Text)]*. *Problemy semantyky slova, rechennya ta tekstu – Problems of semantics of word, sentence and text*, 9, 168–171 (in Ukrainian)
- Lyanh, O. (2009). *Katehoriya implitsynosti v orhanizatsiyi reklamnykh tekstiv [Category of Implicitness in Organization of Advertising Texts]*. *Naukovi zapysky Kirovohrads'koho derzh. ped. un-tu im. V. Vynnychenka – Scientific notes of Kirovograd V. Vynnychenko state pedagogical university*, 81(2), 277-281 (in Ukrainian)
- Minaeva, L.V. (2002). *Mul'timodusnost' tekstov pechatnyh SMI i reklamy [Multimodality of Printed Media and Advertising Texts]*. *Vestnik MGU – MGU bulletin*, 19 (*Lingvistika i mezkul'turnaja komunikacija – Linguistics and cross-cultural communication*), 4, 26–31 (in Russian)
- Moyseyenko I.P., (1996). *Prahmalinhvistychna orhanizatsiya reklamnoho tekstu: makro- i mikroanaliz (na materialy anhlomovnoyi pobutovoyi reklamy). Aftoref. dyss. kand. filol. nauk [Pragmalinguistic Organization of the Advertising Text: Macro and Micro Analysis (based on English Household Advertisements)]*. *Cand. philol. sci. diss. synopsis*. Kyiv (in Ukrainian)
- Nikitina, S.V. (1998). *Nacional'naya specifika teksta promyshlennoj reklamy (na materiale russkoyazychnykh i angloyazychnykh periodicheskikh izdanij po vychislitel'noj tekhnike). Avtoref. diss. kand. filol. nauk [National Specifics of Industrial Advertising Texts (based on Russian and English Periodicals on Computer Technology)]*. *Cand. philol. sci. diss. synopsis*. Voronezh (in Russian)
- Nöth, W. (2000). *Der Zusammenhang von Text und Bild*. In: *Text- und Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. B., N.Y.: de Gruyter, pp. 489–496.
- Samarina, V.V. (2010). *Nimets'komovnyy reklamnyy diskurs: prahmatychnyy, kohnityvnyy ta linhvostylistychnyy analiz. Diss. kand. filol. nauk [German Advertising Discourse: Pragmatic, Cognitive and Linguostylistic Analysis]*. *Cand. philol. sci. diss.* Kharkiv. 209 p. (in Ukrainian)
- Sauer, N. (1998). *Werbung – wenn Worte wirken. Ein Konzept der Perlokution, entwickelt an Werbeanzeigen*. Münster et al.: Waxmann
- Searle, J.R. (1982). *Indirekte Sprechakte*. In: *Ausdruck und Bedeutung*. Fr./M.: Suhrkamp, pp. 57–79.
- Škerlavaj, T. (2014). *Zur Rolle des Bildes in mehrdeutigen Werbetexten*. *Text und Diskurs*, 7, pp. 267–283.
- Sorokin, J.A., and Tarasov, E.F. (1990). *Kreolizirovannyye teksty i ih kommunikativnaya funkciya [Creolized Texts and Their Communicative Function]*. *Optimizaciya rechevogo vozdejstvija – Optimization of speech influence*, 180–196. (in Russian)
- Stöckl, H. (2004). *Die Sprache im Bild – das Bild in der Sprache. Zur Verknüpfung von Sprache und Bild im Massenmedialen Text*. B., N.Y.: de Gruyter.

ДЕЯКІ ВЛАСТИВОСТІ СЛОВОВЖИВАННЯ У ПІТСБУРЗЬКОМУ ДІАЛЕКТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ГЕНДЕРНОЇ КАТЕГОРІЇ

К.В. Вуколова (Дніпро)

У статті розглянуто особливості слововживання мовців Пітсбурзького діалекту (іменники та дієслова) з урахуванням гендерної соціальної категорії. Розглянуто поняття «гендер», а також зроблено аналіз слововживання мешканців міста Пітсбург з точки зору розподілу населення за статевою приналежністю: жінки та чоловіки. У статті проаналізовано дослідження закордонних лінгвістів та виявлено існування певних гендерних особливостей у мовленні та слововживанні мешканців даної території. Найпоширенішою серед властивостей мовлення мешканців є монофтонгізація. Значні відмінності у схильності до цього фонетичного процесу спостерігаються між статями. Відмічено, що серед жінок схильність до монофтонгізації має лише старша вікова група. Монофтонгізація виявляється характерною для усіх вікових груп чоловіків. Стверджено, що даний фонетичний процес є притаманним здебільшого мовленню чоловіків. Наведено приклади лексичних одиниць (власні та загальні іменники, дієслова), які найчастіше використовуються мешканцями Пітсбурга. Вказану лексику було розподілено на смислові групи: загальноновживана, спортивна лексика і лексика моди.

Ключові слова: гендер, лексичні одиниці, мовлення, монофтонгізація, Пітсбурзький діалект

Вуколова Е.В. Некоторые особенности словоупотребления Питтсбургского диалекта через призму гендерной категории. В статье рассмотрены особенности словоупотребления носителей Питтсбургского диалекта (существительные и глаголы) с учетом гендерной социальной категории. Рассмотрено понятие «гендер», а также сделан анализ словоупотребления жителей города Питтсбург с точки зрения распределения населения по половой принадлежности: женщины и мужчины. В статье проанализированы исследования зарубежных лингвистов и обнаружено существование определенных гендерных особенностей в речи и словоупотреблении жителей данной территории. Самой распространенной среди характерных черт речи населения является монофтонгизация. Значительные различия в склонности к этому фонетическому процессу наблюдаются между полами. Надо заметить, что среди женщин склонность к монофтонгизации имеет только старшая возрастная группа. Монофтонгизация оказывается характерной для всех возрастных групп мужчин. Утверждено, что данный фонетический процесс присущ в основном речи мужчин. Были приведены примеры лексических единиц (собственные и нарицательные существительные, глаголы), которые чаще всего используются жителями Питтсбурга. Указанная лексика была разбита на смысловые группы: общеупотребительная, спортивная лексика и лексика моды.

Ключевые слова: гендер, лексические единицы, монофтонгизация, Питтсбургский диалект, речь

Vukolova E.V. Some peculiarities in linguistic usage of Pittsburgh Speech through the prism of gender category. The article deals with the peculiarities of the linguistic usage of Pittsburgh Speech (nouns and verbs) in the light of the social category gender. The author has reviewed the concept of «gender» and has analyzed the lexical usage of Pittsburgh citizens in the context of dividing its population into gender identities: women and men. The article reviews the investigations of foreign linguists and it has been noticed that there is a type of definite gender peculiarity in the speech and linguistic usage of the citizens of the given area. Monophthongization is the most widespread phenomenon among the speech characteristics of the citizens in this territory. Considerable distinctions between the sexes in the propensity for this phonetic process are observed. It is notable that among women the tendency for monophthongization is presented only in the group whereas it is presented among men of all age-groups. As a result we can conclude that this phonetic process is characteristics of men in general. There have been given examples of the lexical units (proper and common nouns, verbs), which are widespread in Pittsburgh. The given lexical units are divided into the following sense-groups: group of general usage, sports and fashion vocabulary.

Key words: gender, lexical units, monophthongization, Pittsburgh Speech, speech

1. Вступ

Соціолінгвістичний вектор у вивченні мовлення мешканців будь-якої території передбачає розглядання залежності властивостей вимови від таких екстралінгвістичних чинників як вік, стать, соціальне походження, рівень освіти та інші. Вже на початку XXI сторіччя лінгвісти звертають увагу на залежність комунікативної поведінки людини від гендерної належності. Відтоді у лінгвістиці з'являється таке поняття як «гендер», де «соціальна» складова зумовлює формування соціальних ролей чоловіків і жінок у суспільній свідомості [4, с.44]. Завдяки гендерним дослідженням стать (гендер) у нашій роботі розглядається як інструмент соціальної детермінації і стратифікації, а актуальні соціальні питання постають як проблеми, пов'язані з належністю до певної статі.

Численні наукові труди, пов'язані з категорією гендеру, висвітлені у роботах американських і британських лінгвістів: П. Треджил [17], В. Лабов [13], П. Фішерман [8], Д. Камерон [6], Р. Лакоф [14] та інші. Вітчизняна лінгвістика також вивчала мовлення з точки зору гендерної категорії, що описано у роботах сучасних науковців О.Д. Петренка [3], О.Л. Козачишиної [1], А.П.Мартинюка [2], Е.Ш Ісаєва [3] та інших.

У наш час гендерні дослідження є досить актуальним питанням та предметом багатьох лінгвістичних студій та наукових розвідок. Вітчизняна лінгвістика володіє результатами численних експериментальних праць з питань гендерної специфіки породження мовлення, впливу статевікових особливостей мовця на процес вербальної комунікації, а також особливостей чоловічого й жіночого стилю письма з урахуванням впливу певної групи чинників. Тому дослідження мовлення мешканців міста Пітсбург зроблено саме з точки зору впливу гендерної соціальної категорії, що безумовно є актуальним на сьогодні.

Об'єктом нашої роботи є слововживання мовців Пітсбургського діалекту, зокрема предметом вивчення є лексичні одиниці, а саме залежність їх використання від статевої приналежності мовців.

Метою даної статті є огляд деяких особливостей мовлення мешканців міста Пітсбург з урахуванням гендерної соціальної категорії.

Матеріалом для статті є праці закордонних

та вітчизняних лінгвістів, а також дані з електронних глосаріїв з встановленої проблематики.

Потрібно зазначити, що перспективами нашого дослідження є розгляд мовлення мешканців зазначеної території крізь призму гендерної і вікової категорій, а також впливу соціального статусу на мовні ситуації.

2. Основна частина

Низка наукових робіт, зокрема проведених Дж. Коутсом [7], П. Ніколзом [15], Р. Лакоффом [14], Дж. Холмсом [9; 10; 11], Д. Танненом [16], свідчить про існування певних гендерних особливостей у мовленні та відповідно слововживанні носіїв англійської мови. Гендерно-обумовлені властивості вживання певної лексики спостерігаються і у мовленні мешканців міста Пітсбург. Для їх аналізу наведемо деякі статистичні дані. Населення м. Пітсбург станом на 2014 рік становило 305,704 особи, з них 148,101 особа – чоловіки, а 157,603 особи – жінки. Отже, серед носіїв Пітсбургського діалекту жінки становлять – 51,5%, а чоловіки – 48,5% [21].

Незважаючи на незначне переважання жінок, поширеною є думка про те, що чоловіки більш активно використовують Пітсбургський діалект, часто вживаючи місцеву лексику, пов'язану зі спортом (власні та загальні іменники). Вирішальним фактором, який дає підстави для даної тези виступає вищий рівень монофтонгізації у мовленні чоловіків, завдяки якому традиційні для англійської мови слова перетворюються на діалектизми. Як відомо, найбільш поширеним випадком даного фонетичного процесу є монофтонгізація дифтонга [aw], який перетворюється на монофтонг [a:] перед носовими, глухими та голосними звуками. Монофтонгізація не виникає у кінцевій позиції, де можуть утворюватись дифтонги [aw]. Звук [a:] орфографічно зображують як «ah».

Гендерні аспекти фонетичних особливостей дифтонга [aw] було вивчено у роботах американських вчених [18]. У ході спільного дослідження лінгвістів по телефону було опитано 50 мешканців Пітсбурга та його околиць віком понад 18 років. Учасникам опитування задавали питання, частина відповідей на які передбачала використання або не використання монофтонгізації, тобто кожний

учасник міг відповісти використовуючи традиційні лексеми або специфічні пітсбурзькі слова, що виникли внаслідок цього фонетичного явища, характерного для мовців даної території. Наприклад: «*Can you tell me what part of Pittsburgh the USX Tower is located in?*» (Скажіть будь-ласка у якій частині Пітсбурга розташована USX Tower (скорочена назва хмарочоса U.S. Steel Tower (у буквальному перекладі – «Американська сталева вежа»). Відповіддю могло бути «*downtown*» або «*dahnthan*». Даний аналіз виявив, що молодь має набагато меншу схильність до монофтонгізації ніж старше покоління. Разом з цим значні відмінності у схильності до цього фонетичного процесу спостерігається між статями. Відмічено, що серед жінок схильність до монофтонгізації мала лише старша вікова група, тоді як для усіх вікових груп чоловіків це виявилось характерною рисою. При цьому, серед чоловіків народжених у місті, найчастіше подібні фонетичні зміни фіксувались у представників молодшої вікової групи, а серед чоловіків народжених в околицях монофтонгізацію було зафіксовано у представників старшої вікової групи [18].

Особливе значення для нашої роботи мають слова-іменники. Цілком типовим для чоловіків є вживання цілої низки слів-іменників, зокрема пов'язаних з повсякденною лексикою: *Hour* – *Ahr* – Година; *House* – *Haus* – Будинок; *Towel* – *Tahl* – Рушник; *Tyre* – *Tahrarn* – монтування; *Down there* – *Dahn nair* – Там; *Watch out* – *Chawt!* – Стережись! [12, с. 31-46].

Нижче наведемо кілька прикладів, які ілюструють функціонування чоловічої лексики у повсякденні: «*S'not mine yella tahl*» – «Це не мій жовтий рушник»; «*Da haus is dahn nair*» – «Будинок знаходиться там»; «*Chawt! We are doing da tahrarn*» – «Стережись! Ми виконуємо монтування».

Наступний пласт слововживання – це спортивна лексика, яка займає певне місце у житті пітсбуржан. Не виникає сумнівів у тому, що чоловіки частіше ніж жінки захоплюються спортом та спортивними іграми. Не винятком є і представники чоловічої статі Пітсбурга, які за допомогою монофтонгізації створюють додаткові назви улюблених команд, спортивних ігор, інші назви, пов'язані

зі спортом та змінюють імена улюблених гравців.

Підтвердженням вищевикладеного служитимуть наступні лексичні одиниці: *Pahrts* (*Pittsburgh Pirates*) – буквально «Пітсбурзькі пірати» – професійна бейсбольна команда м. Пітсбург; *Bullin'* (*Bowling*) – гра «Боулінг»; *Cahr Pahr* – буквально «сила Коуера» – сила, що приведе команду «Стіллерс» до суперкубка; *Brahn Gahles* (*Brian Giles*) – Браян Гайлс – відомий гравець у бейсбол, грав у команді «Пітсбурзькі пірати» [19].

Доречними, на наш погляд, стануть приклади вживання згаданої спортивної лексики, що виникла у зв'язку з монофтонгізацією, представниками сильної статі м. Пітсбург: «*Bill Cahr is da greatest head coach of da greatest football team!*» («Білл Коуер – найкращий тренер найкращої футбольної команди»), «*Pahrts lost again!*» («Пітсбурзькі пірати знову програли!»).

Серед словникового складу за темою «спорт» нами було виділено специфічні місцеві спортивні назви, імена гравців та спортивні фрази, які активно вживаються чоловіками Пітсбурга. Утворення даної лексики є прикладом перенесення значення одного слова на інше, випадіння певних звуків, скорочення слів і т.д.. Наведемо декілька прикладів:

Da Pens/Da Gwins (*The Pittsburgh Penguins*) – буквально «Пітсбурзькі пінгвіни» – професійна хокейна команда м. Пітсбург; *Goofy Gulf* (*Miniature golf*) – міні-гольф; *Sell My Monkey!* – хокеїст Ягомір Ягр забуває; *Pantsy Park* (*PNC Park*) – назва бейсбольного стадіону [19].

Приклади вживання слів цієї групи представлені нижче: «*Yinz bin to da new Pantsy Park yet?*» («Ви вже були у новому стадіоні «PNC»?»); «*Yinz wanna play Goofy Gulf?*» («Хочете пограти у міні-гольф?»).

Наше вивчення слововживання чоловіків міста Пітсбург показало, що значний внесок у поповнення словника «пітсбургізмів» спортивною чоловічою лексикою зробив відомий американський спортивний коментатор (Пітсбург' Пінгвінз – (англ. **PittsburghPenguins**) – професійний хокейний клуб, якій виступає в НХЛ. Цей клуб базується в місті Пітсбург) і журналіст Майрон Коуп. Слова, вигадані ним, теж не утворились внаслідок монофтон-

гізації, однак залишилися у широкому вжитку серед пітсбургських чоловіків – прихильників спорту. Найяскравішими «пітсбургізмами» Майрона Коупа вважаємо наступні:

Sport – Shports – спорт;

Coconut–Cope-a-nut – буквально «кокос» – влучна спортивна фраза [19];

Лексична спадщина Майрона Коупа відображена у таких реченнях: «*That was a cope-a-nut as Marn Cope said*» («Це була влучна фраза («кокос»), як казав Майрон Коуп»); «*Dis iss real shports*» («Це – справжній спорт»).

За результатами розвідок американських лінгвістів [16] використання лексем, утворених внаслідок монофтонгізації, пояснюється сприйняттям чоловіками місцевого діалекту як певної спадщини [18].

Наступний блок наших гендерних спостережень стосовно міста Пітсбург є жіноча група. Так, американський дослідник П. Традгіл, вважає, що жінки схильні обирати більш престижні форми мови, прагнучи підкреслити свій соціальний статус, і ми згодні з цим ствердженням [17, с. 279]. Зазвичай діалекти не належать до престижних форм існування мови та, відповідно, мало вживаються представницями жіночої статі. Це відбувається з огляду на те, що жінки не сприймають подібне мовлення як свою особливу спадщину.

Якщо традиційним чоловічим захопленням прийнято вважати спорт, то серед жіночих інтересів, на нашу думку, одне з провідних місць посідають мода та шопінг. Відображає цю гендерну специфіку і Пітсбургський діалект, у межах якого вживаються місцеві слова, що характеризують жіночі вподобання і відповідно частіше звучать в устах жінок. Це переважно назви видів одягу та слова, що стосуються моди і стилю, наприклад: *Shoes – Bobos – Туфлі; Umbrella – Bumbershoot – Парасолька; Dresser – Jresser – Сукня; Jewelry – Juhlery – Ювелірні вироби; Shopping Mall – Mah – Торговий центр; Knit winter hat – Tobahgin – В'язаний зимовий капелюх [12, с. 31-46].*

Пітсбургська леді може запитати свою подругу щодо взуття, яке вони бачили у торговому центрі таким чином: «*What do you think about those bobos from da mah?*», або висловити бажання купити сукню під час розпродажу так: «*I will take*

this jresser during da sell next month». Тезу про те, що ювелірні вироби – це найкращий подарунок, мешканка Пітсбурга теж може висловити дещо незвично у порівнянні з жінками з інших регіонів: «*Juhlery is da best present for me*».

Американськими дослідниками було зафіксовано, що саме у мовленні жінок існують лексеми, які фактично є результатом заміни літери «o» на «u» [12]. Цей феномен було відмічено і протягом власних спостережень. Було виявлено, що жінки нерідко використовують подібні лексеми, оскільки різкої звукової різниці від престижних форм у вимові цих слів не відчувається і, відповідно, діалект є менш помітним. У даному випадку в першу чергу йдеться про загальноповсюдні, досить поширені слова, а саме: *Brother – Brudder – Брат; Roof – Ruff – Дах; Onion – Ungion – Цибуля; Bring – Brung – Нести, приносити; Donkey – Dunkey – Віслук [12 с. 31–46].*

Отже, для жінок, особливо старшої вікової групи, типовим є вживання Пітсбургського діалекту зокрема у таких реченнях: «*His brudder went to skull*» («Його брат пішов у школу»); «*Maria brung some ungin from the score*» («Марія принесла цибулю з магазину»); «*When it rains the ruff leaks*» («Під час дощу дах протікає»); «*Dunkey is a nice animal*» («Віслук – чудова тварина»).

Не менш особливої уваги потребує розгляд вживання дієслів носіями Пітсбургського діалекту, оскільки це має певну історичну та гендерну зумовленість. Так, як відомо, протягом довгого часу види діяльності поділялись на «жіночі» та «чоловічі», відповідно представники кожної статі частіше вживали діалектизми, які стосувались виду діяльності, що ними виконувалась. Враховуючи сучасні реалії можемо стверджувати, що дану звичку зберегла лише старша вікова група, що вважає чоловічими заняттями важку фізичну працю або активний відпочинок поза домом, а отже чоловіки цієї вікової групи вживають відповідні дієслова: *Fishing – Feeschun – Рибалити, риболовля; Push – Poosh – Штовхати, підштовхувати [20].*

Прикладами вживання даних дієслів є цілий ряд ситуацій: «*He went feeschun yesterday*» («Вчора він ходив рибалити»); «*Would you poosh my car off the road?*» («Чи не допомогли б ви відштовхнути мою машину з дороги?»).

Водночас «жіночими» видами діяльності представники старшої вікової групи мешканців Пітсбурга схильні вважати роботу, пов'язану з домашнім господарством, що виражається і певними «пітсбургізмами», які частіше вживають жінки: *To put dinner on the table – Dip-up – Накривати обід; Iron clothes – Press off – Прасувати одяг; Clear off – Redd off – Прибирати; Tidy up – Redd up – Прибирати* [20].

Аналогічно до попередніх випадків можемо продемонструвати вживання вищевикладених дієслів: «*Redd off the table, please*» («*Приберіть зі столу, будь-ласка*»); «*Ann will press off that shirt before you put it on*» («*Енн випрасує ту сорочку перед тим, як ти її вдягнеш*»).

3. Висновки

Дана робота окреслює подальші перспективи у вивченні мовного портрету Пітсбурзького діалекту не тільки крізь призму гендерної категорії. Підкреслимо, що вплив на мову мають і такі соціальні чинники як вік, етнічне походження, соціальний статус мовців. Всі ці критерії грають важливу роль у розвитку мови та її функціонуванні у трьох площинах: лексиці, фонетиці та граматиці.

Таким чином, зазначимо, що гендерна категорія відіграє важливе значення у формуванні мовлення мешканців міста Пітсбург на лексичному та фонетичному рівнях. Визначену у дослідженні лексику систематизовано у певні смислові групи залежно від їх вживання представниками чоловічої та жіночої статі. Проведений кількісний аналіз лексичного складу Пітсбурзького діалекту показав, що до смислової групи «повсякдення» відноситься 26% лексичних одиниць, «спорт» – 57%, «мода та шопінг» – 17%. Зауважимо, що до зазначеної лексики ми відносимо як іменники (власні та загальні – 72%), так і дієслова (18%) та інше (10%).

Всі вивчені лексеми було утворено у наслідок монофтонгізації дифтонга [aw] (характерна риса чоловічого мовлення (23%) та мовлення жінок старшої вікової категорії (13%), заміни звуків («o» на «u» у вимові жінок – 14%), перенесенням значення одного слова на інше (при утворенні спортивної лексики у мовленні чоловіків – 30%), випадіння певних звуків (11%) та скорочення слів (9%).

ЛІТЕРАТУРА

1. Козачишина О.Л. Лінгвістичні прояви гендерних характеристик англомовних художніх текстів (на матеріалі американської прози ХХ сторіччя) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04/О.Л. Козачишина. – Київ, 2003. – С. 316.
2. Мартинюк А.П. Речевое поведение мужчин и женщин в неформальной коммуникативной ситуации / А.П. Мартинюк, П.Н. Землянский // Пол и его маркировка в речевой деятельности / отв. ред. Е.Н. Шовгеля. – Кривой Рог : МИЦ ЧЯКП, 1996. – С. 114–126.
3. Петренко А.Д. Мова чоловіків і жінок як одиниця соціолінгвістичного дослідження / А.Д. Петренко, Д.А. Петренко, Э.Ш. Исаев // Мовознавство. – Київ, 1999. – № 1 – С. 6471.
4. Трофимова Е.И. Терминологические вопросы в гендерных исследованиях / Е.И. Трофимова // Доклады Второй Междунар. конф. «Гендер: язык, культура, коммуникация», 22–23 ноября 2001 г. / под. общ. ред. И.И. Халеевой : Моск. гос. лингв. ун-т. Лаборатория гендерных исследований. – М., 2002. – С. 41–55.
5. Cameron D. Performing Gender Identity: Young Men's Talk and the Construction of Heterosexual Masculinity // Language and Masculinity/ Edited by Johnson S. and Meinhof U.H. – Blackwell Publishers, 1997. – P. 45–63.
6. Cameron D. Feminism and Linguistic Theory / D. Cameron. – McMillan Press Ltd., 1992. – P. 247.
7. Coates J. Women, Men and Language. A Sociolinguistic Account of Sex Differences in Language / J. Coates. – New York : Longman, 1986. – P. 16.
8. Fishman P.M. Interaction: the work women do / P.M. Fishman // Sociolinguistics. Coupland N., Jaworski A. (eds.) MacMillan Press, 1997. – P. 416–429.
9. Holmes J. Women, men and politeness / J. Holmes. – Essex, UK : Longman, 1995. – P. 254.
10. Holmes J. Women's Talk: The Question Of Sociolinguistic Universals / J. Holmes // Australian Journal of Communication. – 1993. – 20 (3). – P. 125–149.
11. Holmes J. Hedging, fencing and other conversational gambits: an analysis of gender differences in New Zealand Speech / J. Holmes // Women and Language in Australian and New Zealand Society / Pauwels A. (Ed.) – Australian Professional Publications, Sydney. 1987. – P. 59–70.
12. Johnstone B. Pittsburgh Speech and Pittsburghese / B. Johnstone, D. Baumgardt, M. Eberhardt, S. Kiesling. – Berlin/Boston : Mouton de Gruyter, 2015 – P. 31–46.
13. Labov W. 50 msec. / W. Labov, M. Baranowski // Language Variation and Change. – 2006. – № 18. – P. 223–240.
14. Lacroff R. Language and Woman's Place Text / R. Lacroff. – New York, 1998.
15. Nichols P.C. Linguistic Options and Choices for

- Black Women in the Rural South / Patricai C. Nichols // *Language, Gender and Society* (edited by Thorne, Kramarae, and Henley). – Rowley : Newberry House Publications, Inc., 1983. – P. 54–68.
16. Tannen D. *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation* / D. Tannen. – New York : William Morrow, 1990. – P. 319.
17. Trudghill P. *The Social Differentiation of English in Norwich* / P. Trudghill. – Cambridge : Cambridge University Press, 1974. – P. 279.
18. Kiesling S. Competing Norms, Heritage Prestige, and the Decline of /aw/-Monophthongization in Pittsburgh [Электронний ресурс] / S.F. Kiesling, M. Wisnosky // Paper presented at the 32nd annual conference on New Ways of Analyzing Variation (NWAV 32), Philadelphia, 9-12, Oct. 2003. – Режим доступу : <http://www.pitt.edu/~kiesling/kiesling-wisnosky-aw.pdf>
19. *Pitsburgeese Glossary: Sports* [Електронний ресурс] // [Pittsburghese.com](http://www.pittsburghese.com). – Режим доступу : <http://www.pittsburghese.com/glossary.ep.html?type=sports>
20. *Pitsburgeese Glossary: Verbs* [Електронний ресурс] // [Pittsburghese.com](http://www.pittsburghese.com). – Режим доступу : <http://www.pittsburghese.com/glossary.ep.html?type=verbs>
21. United States Census Bureau. Official site [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://factfinder.census.gov/faces/tableservices/jsf/pages/productview.xhtml?pid=DEC_10_SF1_QTP1&prodType=table
- and the Decline of /aw/-Monophthongization in Pittsburgh. Available at: <http://www.pitt.edu/~kiesling/kiesling-wisnosky-aw.pdf>
- Kozachyshyna, O.L. (2003). *Linhvistychni proyavy hendernykh kharakterystyk anhlomovnykh khudozhnykh tekstiv (na materiali amerykans'koyi prozy XX storichchya)*. Diss. kand. filol. nauk [Linguistic Demonstration of Gender Characteristics of English Literary Texts (based on American Prose of XX Century)]. *Cand. philol. sci. diss. synopsis*. Kyiv, 316 p. (in Ukrainian)
- Labov W. (2006). 50 msec. *Language Variation and Change*, 18, 223–240.
- Lakoff, R. (1998). *Language and Woman's Place*. *Language in Society*, 2(1), pp. 45–80
- Martinjuk, A.P., and Zemljans'kij, P.N. (1996). *Rechevoe povedenie muzhchin i zhenshin v neformal'noj kommunikativnoj situacii [Speech Behaviour of Male and Female in the Non-Formal Communications Situation]*. In: *E.N. Shovgel' (eds.). Pol i ego markirovka v rechevoj dejatel'nosti [Gender and Its Marking in the Speech Activity]*. Krivoj Rog: IITS CHYAKP, 114-126 (in Russian)
- Nichols, P.C. (1983). *Linguistic Options and Choices for Black Women in the Rural South*. In: Thorne, Kramarae, and Henley (eds.). *Language, Gender and Society*. Rowley: Newberry House Publications, Inc., pp. 54–68.
- Petrenko, A.D., Petrenko, D.A., and Isaev, E.Sh. (1999). *Mova cholovikiv i zhinkov yak odyntysya sotsiolinhvistychnoho doslidzhennya*. [The Language of Men and Women as the Unit of Sociolinguistic Research]. *Movoznavstvo. – Language Studies*, 1, 64-71 (in Ukrainian)
- Pitsburgeese Glossary: Sports*. (n.d.). Available at: <http://www.pittsburghese.com/glossary.ep.html?type=sports>
- Pitsburgeese Glossary: Verbs*. (n.d.). Available at: <http://www.pittsburghese.com/glossary.ep.html?type=verbs>
- Tannen, D. (1990). *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*. New York: William Morrow.
- Trofimova, E.I. (2002). *Terminologicheskie voprosy v gendernykh issledovaniyah [Terminological issues in the gender researches]*. *Doklady Vtoroj Mezhdunarodnoj konferencii «Gender: jazyk, kul'tura, kommunikacija», 22-23 November 2001 Moscow*. [Proc. 2nd Int. Conf. 22-23 November 2001, Moscow]. Moscow, 41–55.
- Trudghill, P. (1974). *The Social Differentiation of English in Norwich*. Cambridge: Cambridge University Press.
- United States Census Bureau. (n.d.). Available at: http://factfinder.census.gov/faces/tableservices/jsf/pages/productview.xhtml?pid=DEC_10_SF1_QTP1&prodType=table

REFERENCES

- Cameron, D. (1997). *Performing Gender Identity: Young Men's Talk and the Construction of Heterosexual Masculinity*. In: Johnson S., and Meinhof U.H. (eds.). *Language and Masculinity*. Blackwell Publishers, pp. 45–63.
- Cameron, D. (1992). *Feminism and Linguistic Theory*. McMillan Press Ltd.
- Coates, J. (1986). *Women, Men and Language. A Sociolinguistic Account of Sex Differences in Language*. New York: Longman.
- Fishman, P. M. (1997). *Interaction: the work women do*. In: *Sociolinguistics*. MacMillan Press, pp. 416–429.
- Holmes, J. (1995). *Women, Men and Politeness*. Essex, UK: Longman.
- Holmes, J. (1993). *Women's Talk: The Question Of Sociolinguistic Universals*. *Australian Journal of Communication*, 20 (3), 125–149.
- Holmes, J. (1987). *Hedging, Fencing and Other Conversational Gambits: An Analysis of Gender Differences in New Zealand Speech*. *Australian Professional Publications*, 59–70.
- Johnstone, B. (2015). *Pittsburgh Speech and Pittsburghese*. Berlin/Boston: Mouton de Gruyter
- Kiesling, S. (2003). *Competing Norms, Heritage Prestige,*

УДК 811.112.2'42

**КОНЦЕПТ ПОКАЯННЯ,
АКТУАЛІЗОВАНИЙ НІМЕЦЬКОМОВНОЮ МАКСИМОЮ,
ЇЇ МОВЛЕННЄВОАКТОВИЙ
І ТАКТИКО-СТРАТЕГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ**

Т.А. Смоляна (Харків)

У статті розглядається один з найбільш актуалізованих німецькомовною максимою концептів, концепт ПОКАЯННЯ, окреслено його лексико-семантичне поле, склад та структуру концепту ПОКАЯННЯ, визначено мовленнєвоактовий потенціал, стратегії і тактики, що актуалізує німецькомовна максима, репрезентована концептом ПОКАЯННЯ, у релігійному дискурсі. У статті змодельовано семантичний простір номінацій концепту ПОКАЯННЯ, вербалізованого німецькомовною максимою. Встановлено, що максима актуалізує усі ознаки концепту, а саме: «намагання», «рівновага», «спокута» та «відшкодування». Глобальною стратегією релігійного дискурсу, сфери функціонування максими, є персуазивно-директивна стратегія, котрій підпорядковані тактики аргументації, переконання, констатації тощо.

Ключові слова: комунікативні стратегії і тактики, концепт, максима, мовленнєвий акт, мовні засоби, номінація, релігійний дискурс.

Смоляная Т.А. Концепт ПОКАЯННЯ, актуализированный немецкоязычной максимой, ее речевоактовый и тактико-стратегический потенциал. В статье рассматривается концепт ПОКАЯНИЕ, один из самых актуализируемых немецкоязычной максимой концептов, обозначено его лексико-семантическое поле, содержание и структура концепта ПОКАЯНИЕ, определен его речевоактовый потенциал, стратегии и тактики, реализованные концептом ПОКАЯНИЕ в религиозном дискурсе. В статье смоделировано семантическое пространство номинаций концепта ПОКАЯНИЕ, вербаллизованного максимой. Установлено, что максима актуализирует такие признаки концепта, как «стремление», «равновесие», «искупление», «возмещение». Глобальной стратегией религиозного дискурса, сферы функционирования максимы, является персуазивно-директивная стратегия, которая реализуется тактиками аргументации, убеждения, констатации и т.д.

Ключевые слова: коммуникативные стратегии и тактики, концепт, максима, номинация, речевой акт, религиозный дискурс, языковые средства.

Smolyanaya T.A. REPENTANCE as a concept objectified by the German maxim, its pragmatic, strategic and tactic potential. The article focuses on the concept REPENTANCE that is most often foregrounded by the German language maxim. The author describes its lexical-semantic field, its content and structure, investigating into its pragmatic value and strategic and tactical potential in religious discourse. This article also aims to model the semantic diversity of naming units that represent the concept REPENTANCE verbalized by the German maxim in religious discourse. The maxim is featured to objectivise all the constituents of the concept such as «endeavour», «balance», «atonement» and «reimbursement». This article also demonstrates a global nature of persuasive-prescriptive strategy for religious discourse as the sphere where the maxim functions. The persuasive-prescriptive strategy relies on the subordinate tactics of argumentation, persuasion and assertion.

Key words: communicative strategies and tactics, concept, linguistic means, maxim, nomination, religious discourse, speech act.

1. Вступ

Концептуальний зв'язок ГРІХ – ПОКАЯННЯ виступає у концептосфері як стала когнітивна модель, значуща як у релігійному, так і в нерелігійному дискурсі. Покаяння розглядається у християнстві як єдиний шлях, що веде до позбавлення від гріхів. У Біблії покаяння супроводжується радикальною зміною людиною своїх поглядів та цінностей, воно може бути як швидкоплинним рішенням, так і процесом, котрий триває все життя. Але покаяння слідує не автоматично після скоєння гріха, як про це свідчить причинно-наслідковий детермінізм, воно є результатом вільного вибору людини. Тут є альтернатива: індивід може слідувати правилам та настановам (максимам) духовного життя і покаятись, а може також і надалі перебувати у гріху та порушувати правила духовного життя. Згідно з християнськими поглядами, покаяння не досягається цілеспрямованістю духовних сил людини, вони є можливими завдяки Божественній силі – благодаті. Добровільне визнання своїх гріхів, недоліків, є однією з найвищих чеснот людини.

2. Актуалізація концепту ПОКАЯННЯ

Німецькомовна максима, об'єкт нашого дослідження, – висловлення/текст, що вербалізує норму поведінки людини, містить узагальнену, глибоку, лаконічну думку певного автора (або народу), із встановленням правил поведінки, основних логічних або етичних принципів, котрими людина керується у своїх вчинках та має експліцитний/імпліцитний директивний характер. Концепт ПОКАЯННЯ, котрий актуалізує німецькомовна максима, розглядаємо у релігійному дискурсі. Центром концепту ПОКАЯННЯ виступає цінність, тож спираючись на методологічний апарат лінгвокультурології, припускаємо у структурі ПОКАЯННЯ поняттєвий, ціннісний та образний компоненти [7; 8].

Предметом аналізу вважаємо мовні репрезентації концепту ПОКАЯННЯ, котрий актуалізується у максимах Нового Заповіту (а також національно-культурна специфіка концепту ПОКАЯННЯ). Метою є виявлення лексичних засобів, які вербалізують зазначений концепт, визначення його лексико-семантичного поля, встановлення мовленнє-

воактового та тактико-стратегічного потенціалу німецькомовної максими, репрезентованої концептом ПОКАЯННЯ, у релігійному дискурсі.

Тож актуальність дослідження визначається ідеєю антропоцентризму, який є ключовим для сучасної лінгвістики, та згідно з яким людина розглядається як центр і найвища мета світобудови [10, с. 32]. Аксиологічна складова та концептологічний аналіз виступає засобом встановлення тих цінностей та культурних норм, котрі складають базу тієї чи іншої лінгвокультури, дозволяє визначити зберігання досвіду, знання, менталітет, культуру та ціннісні характеристики народу. Когнітивно-семантичний аналіз визначає місце концепту ПОКАЯННЯ у концептосфері соціуму, зазначений концепт має регулятивний потенціал, відіграє орієнтуючу роль у формуванні соціальної поведінки людини німецькомовної лінгвокультури, що є актуальним на сьогодні.

Методологічним підґрунтям даного дослідження слугували результати досліджень таких вчених як А. Вежбицька, С.Г. Воркачов, В.І. Карасик, В.О. Маслова, З.Д. Попова, Ю.С. Степанов, Й.А. Стернін, А.М. Приходько, Т.С. Медведєва, Н.В. Нечаєва та інші.

Використаний нами лінгвокультурний підхід до концепту – це «закономірний етап у розвитку змістової лінгвістики, котра збагачена досягненнями філософії, культурології, психології» [7, с. 4]. Лінгвокультурологія досліджує співвідношення мови та культури, що виявляється у способах мовного вираження менталітету. Основною одиницею лінгвокультурології є концепт. Лінгвокультурний концепт є комплексним знаком особливої природи: «концепт – мікромодель культури, а культура – макромодель концепту» [6, с. 41]. Під концептом, услід за В.І. Карасиком, ми розуміємо багатомірне ментальне утворення, що має образно-перцептивну, поняттєву та ціннісну сторони [8, с. 73]. Центром лінгвокультурного концепту є завжди цінність, оскільки концепт слугує дослідженню культури, а в її основі лежить саме ціннісний принцип [8, с. 98].

Ціннісні концепти класифікують за трьома базовими категоріями: 1) власне оцінка (добро, зло); 2) нормативні концепти (обов'язок, право); 3) поняття, котрі відносяться до людських дій та вчинків (мотив, воля, бажання).

Н.Д. Арутюнова вважає, що смисли подібного типу є ментальними утвореннями соціо-оцінного характеру, котрі відображають моральні відносини та створюють мораль як одну з форм суспільного пізнання у всьому різноманітті її аспектів [1; 2].

Суспільна значущість норм етики визначає етичні концепти як соціокультурні регулятиви, ментальні утворення, в структурі котрих головне місце займає ціннісний компонент [7, с. 29]. Етичні поняття є відображенням існуючих у соціумі форм зовнішньої та внутрішньої регуляції поведінки [12, с. 121]. До форм внутрішньої регуляції відносимо ціннісний смисл ПОКАЯННЯ.

Лексикографічні джерела дають такі визначення покаювання: 1) *das Bemühen um die Wiederherstellung eines durch menschliches Vergehen gestörten Verhältnisses zwischen Gott und Mensch, Bußübung*; 2) *Ausgleich, den jemand für eine Rechtsstrafe geringfügige Rechtsverletzung zu zahlen hat* (21; URL).

Іменем концепту вважаємо найчастотнішу одиницю, що має найбільше ознак концепту – *Buße*. Синонімами імені концепту є: *Reue, Sühne, Bußübung* (21; URL).

Лексикографічні дані визначають такі ознаки концепту ПОКАЯННЯ: <намагання>, <рівновага>, <спокута>, <відшкодування>.

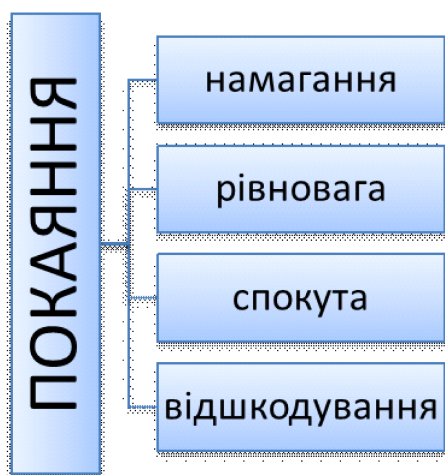

Рис. 1. Семантичний простір номінацій концепту ПОКАЯННЯ, вербалізованого німецькомовною максимією

Аналіз функціонування мовних засобів, котрі об'єктивують концепт, свідчать про його синкретичний характер, оскільки він має ознаки етичного та емоційного концептів, а вони мають причинно-наслідкові відносини, оскільки перший зумовлює виникнення другого [5, URL].

Покаяння належить до внутрішніх глибоких переживань. Реалізацію концепту ПОКАЯННЯ підтверджують мовні репрезентації концепту, на що вказують відповідні лексеми, їх деривати та інтерпретації у складі максими.

(1) *Jedes Lustgefühl, das wir uns nur bereiten können, wenn wir andern Schmerz bereiten, müssen wir einmal mit Zinseszins zurückgeben.* (Otto von Leixner) (18; URL)

Фразеологічна номінація <mit Zinseszins zurückgeben> актуалізує концепт ПОКАЯННЯ та ступінь спокутування вини, умовне речення <wenn wir andern Schmerz bereiten> вказує на причину покаювання, максима реалізує директивність та актуалізує ознаку <спокута>.

Ціннісний компонент емоційної оцінки у структурі концепту може репрезентуватися як імпліцитно, так і експліцитно з оцінкою «добре/погано». Саме ці оцінки передбачають експлікацію цінності [4, с. 8]. Уявлення людини про добре чи погане пов'язано з психологічною взаємодією людини і світу.

Зазначені у прикладі 2 лексеми <trunken> та <sündigen> характеризують у максимі негативне явище пияцтва, котре є само по собі гріхом, а також людина напідпитку коїть багато аморальних речей, за що повинна каятися, що також виражається у максимі директивом. Опозиційні номінації <trunken> – <nüchtern>, <sündigen> – <büßen> актуалізують ПОКАЯННЯ, максима містить ознаку <рівновага>.

(2) *Was einer trunken sündigt, muss er nüchtern büßen.* (Deutsches Sprichwort) (18; URL)

(3) *Nicht wieder tun ist die beste Buße.* (Deutsches Sprichwort) (18; URL)

Емоційно-інтелектуальне вираження ПОКАЯННЯ у судженні, котре осмислюється та переживається соціумом, його діяльністю та досвідом є максимією-експлікатором норми поведінки з пря-

мою номінацією та ознакою <намагання>. Мовленневоактовий потенціал максими реалізується констативом та імпліцитним директивом.

Концепт ПОКАЯННЯ та його ознаки, експліковані в тексті максими, мають дискурсотвірний потенціал і є підставою для формування стратегій і тактик певного дискурсу.

Під *дискурсом*, з урахуванням ментальних основ продукування і функціонування мовлення, у межах інтегративного когнітивно-дискурсивного підходу, ми будемо розуміти услід за І.С. Шевченко та О.І. Морозовою інтегральний феномен, мисленнево-комунікативну діяльність, яка має місце у широкому соціокультурному контексті, яка є сукупністю процесу й результату та характеризується континуальністю та діалогічністю [13, с. 28].

В.І. Карасик розрізняє персональний та інституціональний дискурси, де визначає релігійний як тип інституціонального спілкування у рамках суспільного інституту церкви, і котрому властиві всі характеристики, типові для інституціонального спілкування [9, с. 280].

Під *дискурсивною стратегією* розуміємо комунікативний намір мовця, сформований на основі використання суспільного досвіду для власних та індивідуальних потреб і бажань, і мовна об'єктивація цього наміру, що надає йому інтерактивного статусу через осмислення вербалізованого наміру всіма суб'єктами. У рамках цього підходу стратегія вважається базовим поняттям комунікативно-дискурсивного аналізу, оскільки вона розкриває суть цільової установки, демонструючи можливості, які надає людині мова для досягнення діяльнісних цілей, у тому числі у регуляції міжособистісних відносин [11, с. 112]. *Комунікативна тактика* – це мовленнева дія (один або декілька мовленневих актів), що відповідає першому етапу реалізації комунікативної стратегії і спрямована на розв'язання конкретного комунікативного завдання цього етапу [11, с. 21]. З формальної точки зору, стратегія співвідноситься з кількома дискурсивними ходами адресанта, в той час як «реалізація дискурсивної тактики пов'язана з одним ходом, в рамках якого реалізується один або декілька мовленневих актів» [3, с. 85]. Суть використання конкретної тактики полягає в тому, щоб змінити конфігурацію параметрів у якомусь напрямку: посилити

наміри, бажання, трансформувати образ ситуації тощо.

Дослідження релігійного дискурсу та запроваджених у ньому стратегій і тактик було проведено багатьма науковцями (В.І. Карасик, Т.В. Шиляєва, М.С. Смирнова, Т.А. Івасишина, О.Б. Казніна та інші) та допускає різні підходи до дослідження.

Унікальною специфікою релігійного дискурсу є те, що «до його учасників належить Бог, до котрого звернені молитви, псалми, сповіді, і в якому Бог виступає суперагентом» [8; 9]. Релігійний дискурс можна охарактеризувати як статусно-рольову комунікацію, метою якої є залучання людей до віри, закликання до покаяння, ствердження у вірі та добротності, пояснення релігійних та конфесійних догмат [14; 15]. У релігійному дискурсі виявляється взаємодія мови, культури та ідеології.

Дослідження в царині сучасних філологічних наук свідчать про підвищену зацікавленість Біблією як найдавнішим прикладом мегатексту, що детермінує світоглядні позиції соціуму, основні аспекти культури, буття етносу й цивілізації, що вивчається у різних функціональних площинах. Провідною релігією соціуму Німеччини є християнство, а саме католицизм та протестантизм, принципи та постулати котрого спираються на текст Біблії, а саме Нового Заповіту, його принципи, настанови, максими.

Тож, аналізуючи німецькомовну максиму Нового Заповіту, можна говорити про її функціонування у новозавітному, біблійному, християнському, релігійному дискурсі.

Покаяння розглядається у релігійному дискурсі як одне з християнських таїнств, де людина сповідує свої гріхи, визнає свою провину, результатом цього покаяння є рішення більш не робити скоєного. Мовна об'єктивація зазначеного концепту представлена у наступному прикладі його прямою номінацією. Приклади свідчать про категоричну настанову покаятись, оскільки у разі некаяття можемо очікувати негативні наслідки, актуалізовані мовленневим актом-погрозою <*ihr werdet alle umkommen*>, де директив у максимі в цілому несе імпліцитний характер (імпліцитний директив + менасив):

(4) *Nein, sage ich euch, sondern wenn ihr nicht Buße tut, werdet ihr alle ebenso umkommen.* (19; URL)

Для максими, котра актуалізує як ознаку <намагання> ПОКАЯННЯ, так і інші концепти-регулятиви, провідною стратегією у релігійному дискурсі є персуазивно-директивна. Обумовлено це тим, що характерною особливістю максими (як у релігійному дискурсі, так і у інших) є наявність фактично однієї теми: морально-етичні принципи та норма поведінки людини у соціумі. Оскільки максима протистоїть забобонам, надіндивідуальній зацікавленості, примхам, забаганкам окремих особистостей та вербалізує найвищі цінності, вона експліцитно (або імпліцитно) спонукає їх дотримуватись цінностей:

(4a) *Und er antwortete und sprach zu ihnen: Meint ihr, dass diese Galiläer vor allen Galiläern Sünder waren, weil sie dies erlitten haben? Nein, sage ich euch, sondern wenn ihr nicht **Buße tut**, werdet ihr alle ebenso umkommen.*

У відповідному дискурсивному фрагменті (4 а) максима реалізує тактику погрози завдяки лексичній номінації загрози смерті <werdet ihr alle ebenso umkommen>, що слідує з умови відсутності покаяння <wenn ihr nicht **Buße tut**> .

Приклад (5) з підрядними реченнями <dass eure Sünden ausgetilgt werden>, <damit Zeiten der Erquickung kommen vom Angesicht des Herrn> експлікує та пояснює, навіщо ми маємо каятись:

(5) *...Und jetzt, Brüder, ich weiß, dass ihr in Unwissenheit gehandelt habt, wie auch eure Obersten. Gott aber hat so erfüllt, was er durch den Mund aller Propheten vorher verkündigt hat, dass sein Christus leiden sollte. So **tut nun Buße und bekehrt euch, dass eure Sünden ausgetilgt werden, damit Zeiten der Erquickung kommen vom Angesicht des Herrn und er den euch vorausbestimmten Jesus Christus sende!*** (19; URL)

Мовленневоактовий потенціал зазначеної максими, що актуалізує ПОКАЯННЯ з ознакою <рівновага>, вбачаємо у директивному та промісивному актах, на що вказують граматичні маркери: наказовий спосіб <**tut nun Buße und bekehrt euch**> та підрядні речення мети. Тактико-стратегічний потенціал досліджуваної одиниці реалізується тактикою аргументації, саме для чого треба каятись, а також тактикою інформування, де апостол Петро згадує часи, коли Господь пошле нам Сина сво-

го. Обіцянка Царства Небесного у разі покаяння в категоричній формі, граматично оформленій імперативом, та пояснення з темпоральним прислівником <nahe > актуалізують ПОКАЯННЯ завдяки прямій номінації. Максима містить у складі мовленнєвий акт директиву та констативу.

(6) *Tut Buße! Denn das Reich der Himmel ist nahe gekommen.* (19; URL)

Buße, Wasser und Feuer / Teil 1

23.10.2011

Pastor Bayless Conley

*Hallo! Heute predige ich über das Thema „Buße, Wasser und Feuer“. Sie sollten unbedingt dranbleiben – allein der Titel ist schon gut! Wir werden uns mit dem Leben von Johannes dem Täufer beschäftigen. Sie sollten diese Sendung also auf keinen Fall verpassen: „Buße, Wasser und Feuer.“ „Von da an begann Jesus zu predigen und zu sagen: **Tut Buße, denn das Reich der Himmel ist nahe gekommen!**“ .Das sind genau die Worte, die Johannes vor Ihm gepredigt hatte. Bevor der König einzieht, muss Buße geschehen. Merken Sie sich die Stelle in Matthäus und schlagen Sie Lukas 24 auf. Das ist nach der Auferstehung. Johannes hatte zur Umkehr gerufen, bevor Jesus die Bühne betrat. Als Jesus selbst kam, griff Er Johannes' Botschaft auf und predigte: „**Tut Buße, denn das Reich der Himmel ist nahe gekommen!**“ (20; URL)*

Дискурсивний фрагмент, де пастор відсилає нас до Біблії, першоджерела, та двічі промовляє максимуму, посилаючись на прецедентну особистість, актуалізує тактику апеляції до авторитету, а також тактику привернення уваги (завдяки інтертекстуальному включенню). У наведеному фрагменті номінація актуалізованого максимумою концепту ПОКАЯННЯ є вже у назві. Маркерами підсилення значущості та привернення уваги також слугують <sie sollten unbedingt dranbleiben – allein der Titel ist schon gut!> (посилання на пряму номінацію концепту) та <Sie sollten diese Sendung also auf keinen Fall verpassen>. Максима актуалізує ознаку <намагання>.

(7) *... Und wenn er es gefunden hat, so legt er es mit Freuden auf seine Schultern; und wenn er nach Hause kommt, ruft er die Freuden und die*

*Nachbarn zusammen und spricht zu ihnen: Freut euch mit mir! Denn ich habe mein Schlaf gefunden, das verloren war. Ich sage euch: **So wird Freude im Himmel sein über einen Sünder, der Buße tut, mehr als über neunundneunzig Gerechte, die die Buße nicht nötig haben.*** (19; URL)

Підсилення значення каяття експлікує приклад, де один грішник, котрий кається, є на небі милішим, ніж дев'яносто дев'ять праведників, котрі не мають потреби у покаянні. Приклад ілюструє пряму номінацію концепту, ознаку <рівновага>, котра зустрічається двічі, порівняння одного з дев'яносто дев'яти на користь одного, котрий кається <der Buße tut>. Мовленнєвоактовий потенціал вбачаємо у акті-констативі та імпліцитному директиві. Максима актуалізує тактику переконання персуазивно-директивної стратегії максими у релігійному дискурсі, граматичними маркерами слугують підрядні речення умови та причини, де на прикладі вівиці, що загубилася, Христос закликає каятись.

(8) *Und er kam in die ganze Landschaft am Jordan und predigte die Taufe der Buße zur Vergebung der Sünden; wie geschrieben steht im Buch der Worte Jesajas, des Propheten: «Stimme eines Rufenden in der Wüste: ... < > ... **Bringt nun der Buße würdige Früchte;** und beginnt nicht, bei euch selbst zu sagen: Wir haben Abraham zum Vater! Denn ich sage euch, dass Gott dem Abraham aus diesen Steinen Kinder zu erwecken vermag ... »*

Концепт ПОКАЯННЯ актуалізується іменем концепту в своїй метафоричній іпостасі (персоніфікація), апостол проповідує спасіння через «принесення покаянню гідних плодів». Максима є експліцитним директивом та реалізує тактику переконання, де апостол говорить про всемогутні можливості Христа, послуговуючись граматичним маркером причинно-наслідкових зв'язків <Denn...>. Максима експлікує ознаку <відшкодування>.

3. Висновки

У результаті проведеного аналізу стає очевидним, що ПОКАЯННЯ є ціннісно-етичним концептом, що орієнтується на універсальні поняття норми поведінки. Зазначені максими закликають до покаяння, воно розглядається як одна з голов-

них моральних норм та правил. Максима вербалізує концепт завдяки прямим номінаціям та інформаційному змісту, вона завжди директивна (несе імпліцитний, частіше експліцитний характер), причому директив може поєднуватися з мовленнєвими актами погрози, констатації, обіцянки тощо. Максима, що актуалізує концепт ПОКАЯННЯ і функціонує у релігійному дискурсі, дозволяє говорити про персуазивно-директивну стратегію, що реалізується тактиками інформування, констатації, переконання, погрози тощо. Специфіка цього дискурсу полягає у відкритій ілюстрації цінностей людини та соціуму у цілому, тож максимі властива актуалізація цінностей.

Перспективою подальшого дослідження є виокремлення інших регулятивних концептів, вивчення їх мовної репрезентації, мовленнєвоактового потенціалу та дослідження максими у інших видах дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт [Текст] / Н.Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
2. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека [Текст] / Н.Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1999. – 896 с.
3. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія / Л.Р. Безугла. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
4. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки [Текст] / Е.М. Вольф. – М. : Наука, 1985. – 228 с.
5. Гуторова П.В. Оценка как составляющая структуры ценностного смысла «repentance» [Електронний ресурс] / П.В. Гуторова. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-kak-sostavlyayuschaya-struktury-tsennostnogo-smysla-repentance>
6. Зусман В.Г. Концепт в культурологическом аспекте / В.Г. Зусман // Межкультурная коммуникация: учеб. пособие. – Н. Новгород : Деком, 2001. – С. 38–53.
7. Карасик В.И. Лингвокультурная концептология : учеб. пособие к спецкурсу / В.И. Карасик, Н.А. Красавский, Г.Г. Слышкин. – Волгоград : Парадигма, 2009. – 116 с.
8. Карасик В.И. Языковые ключи / В.И. Карасик. – М. : Гнозис, 2009. – 406 с.
9. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
10. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2006. – 716 с.
11. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в ан-

гломовному дискурсі : монографія / І.Є. Фролова. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с.
 12. Чернейко Л.О. Лингво-философский анализ абстрактного имени / Л.О. Чернейко. – М. : Изд-во МГУ, 1997. – 320 с.
 13. Шевченко І.С. Дискурс як мисленнево-комунікативна діяльність / І.С. Шевченко, О.І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : кол. монографія / під ред. І.С. Шевченко. – Х. : Константа, 2005. – С. 21–28.
 14. Шиляева Т.В. Коммуникативные стратегии в тексте англоязычной христианской проповеди / Т.В. Шиляева // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2011. – № 972. – С. 74–80.
 15. Шиляева Т.В. Оцінка в англomовному релігійному дискурсі / Т.В. Шиляева // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2011. – № 897. – С. 159–163.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

18. Aphorismen. de [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aphorismen.de/zitat/27735>
 19. Das Neue Testament / Das Neue Testament. – Available at : <http://www.gott-und-christus.de/download/GreberNTs> (Accessed 31 October 2015)
 20. Buße, Wasser und Feuer / Teil 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.image-d.de/image-cms/output/antwortenbc.php?id=297>

REFERENCES

Arutyunova, N.D. (1988). *Tipy yazykovyih znacheniy: Otsenka. Sobyitie. Fakt [Types of Linguistic Meanings: Assessment. Occurrence. Fact]*. М.: Nauka.
 Arutyunova, N.D. (1999). *Yazyk i mir cheloveka [Language and the World of the Citizen]*. М.: Nauka Publ.
 Bezuhla, L.R. (2007). *Verbalizatsiya implitsytnykh smysliv u nimets'komovnomu dialohichnomu diskursi [Verbalization of Implicative Meanings in German Discourse]*. Kharkiv: KhNU im. V.N. Karazina
 Cherneyko, L.O. (1997). *Lingvo-filosofskiy analiz abstraktnogo imeni [Linguistic and Philosophical Analysis of Abstract Name]*. М.: Izd-vo MGU.
Das Neue Testament. (n.d.). Available at: <http://www.gott-und-christus.de/download/GreberNTs>
 Frolova, I.Ye. (2009). *Strategiya konfrontatsiyi v anhlomovnomu diskursi [Confrontation Strategy in English Discourse]*. Kharkiv : KhNU im. V.N. Karazina.

Gutorova, P.V. (2011). *Otsenka kak sostavlyayuschaya strukturyi tsennostnogo smysla «repentance» [Evaluation as a Component Structure of Valuable Sense «REPENTANCE»]*. Available at: <http://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-kak-sostavlyayuschaya-strukturyi-tsennostnogo-smysla-repentance>
 Karasik, V.I. (2004). *Jazykovej krug: lichnost', koncepy, diskurs [Linguistic Range: Individual, Concept, Discourse]*. Moscow: Gnozis Publ.
 Karasik, V.I. (2009). *Lingvokulturnaya kontseptologiya: uchebnoe posobie k spetskursu [Linguistic Cultural Conceptology: Textbook for the Course]*. Volgograd: Paradigma Publ.
 Karasik, V.I. (2009). *Yazykovyye klyuchi [Language Keys]*. Moscow: Gnozis Publ.
 Selivanova, O.O. (2006). *Suchasna lingvistika: terminologichna entsiklopediya [Modern Linguistics: Terminology Encyclopedia]*. Poltava : Dovkillya
 Shevchenko, I.S., and Morozova, O.I. (2005). *Dyskurs yak myslennyjevo-komunikatyvna diyal'nist' [Discourse as Cognitive Communicative Activity]*. In I.S. Shevchenko (ed.). *Dyskurs yak kohnityvno-komunikatyvnyy fenomen [Discourse as Cognitive and Communicative phenomenon]*. Kharkiv: Konstanta, pp. 21–28
 Shylyayeva, T.V. (2011). *Komunikativnye strategii v tekste anglojazychnoj hristianskoj propovedi [Communicative Strategies in the Text of English Christian Sermon]*. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V.N. Karazina. – V.N. Karazin Kharkiv National Univ. Messenger*; 972, 74-80 (in Russian)
 Shylyayeva, T.V. (2011). *Otsenka v anhlomovnomu relihiynomu diskursi [Evaluation in the English Religious Discourse]*. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V.N. Karazina. – V.N. Karazin Kharkiv National Univ. Messenger*; 897, 159–163 (in Ukrainian)
 Volf, E.M. (1985). *Funktsionalnaya semantika otsenki [Functional Semantics of Evaluation]*. М.: Nauka Publ.
 Zusman, V.G. (2001). *Kontsept v kulturologicheskom aspekte [Concept in a Cultural Aspect]*. In *Mezhkul'turnaja kommunikacija [Intercultural Communication]*. Novgorod : dekom Publ., pp. 38–53.

МОВНА ГРА ТА УМОВИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

О.Г. Пешкова (Харків)

У статті розглянуто явище мовної гри та особливості визначення даного поняття у загальному філософському сенсі та у його суто лінгвістичному значенні. Висвітлені різні підходи до визначення поняття мовної гри в його еволюції, починаючи з Л. Вітгенштейна. Проаналізовано основні характеристики та особливості наукового жанру, включаючи такі, що стали типовими для цього дискурсу на більш сучасному етапі розвитку. Надано декілька варіантів жанрових класифікацій текстів в межах наукового дискурсу. Особлива увага приділяється науково-популярним текстам як таким, в яких мовна гра буде спостерігатися частіше та її використання буде більш логічним. В якості прикладу власне наукових текстів на предмет реалізації в них мовної гри аналізуються тексти англійських дисертацій – зокрема, розділів «Acknowledgements», в яких застосування прийомів мовної гри є більш частотним у порівнянні з іншими розділами. Окреслено функції, які обумовлюють застосування авторами прийому мовної гри в науковому дискурсі.

Ключові слова: мовна гра, мовна норма, науково-популярний текст, науковий дискурс, функціональний стиль.

Пешкова О.Г. Языковая игра и условия ее реализации в научном дискурсе. В статье рассмотрено явление языковой игры и особенности определения этого понятия в общем философском смысле и в исключительно лингвистическом понимании. Освещены разные подходы к определению понятия языковой игры в его эволюции, начиная с Л. Витгенштейна. Проанализированы основные характеристики и особенности научного жанра, включая те, которые стали типичными для данного типа дискурса на более современном этапе развития. Предоставлено несколько вариантов жанровых классификаций текстов в рамках научного дискурса. Особое внимание уделяется научно-популярным текстам как таким, в которых языковая игра будет наблюдаться чаще и где ее использование будет более логичным. В качестве примера собственно научных текстов на предмет реализации в них языковой игры анализируются тексты англоязычных диссертаций – в том числе, разделы «Acknowledgements», в которых использование приемов языковой игры является более частотным в сравнении с другими разделами. Выделены функции, которые обуславливают использование авторами приема языковой игры в научном дискурсе.

Ключевые слова: научно-популярный текст, научный дискурс, функциональный стиль, языковая игра, языковая норма.

Peshkova O.G. Language game in scientific discourse. The present paper contains the analysis of the notion of language game and its specificities in the general philosophical sense and in its exclusively linguistic one. The paper covers various approaches to defining the notion of language game in its evolution beginning with L. Wittgenstein are covered in the article. The basic characteristics and key points of scientific texts are analyzed including those which became typical on a more modern stage of development. The paper contains several variations of genre classifications for scientific texts. Special emphasis is given to popular scientific texts as the ones in which language game will occur more often and its use seems to be more logical. As an example of scientific texts English dissertations are analyzed – including such their parts as “Acknowledgements” in which implementing language game is more frequent in comparison with other dissertation parts. The functions of implementing language game by the authors in scientific texts are provided.

Key words: functional style, language game, language norm, popular scientific text, scientific discourse.

Мовна гра є багаторівневим явищем, яке, з одного боку, демонструє творчі можливості учасників спілкування та, з іншого боку, розкриває еволюційні потенції мови. Таким чином, антропоцентрична природа об'єкту дослідження і зумовлює його актуальність. Об'єктом дослідження виступає мовна гра та прийоми мовної гри, предметом дослідження є функціонування мовної гри в текстах наукового дискурсу. Метою дослідження є встановити особливості реалізації мовної гри в текстах, що належать до різних жанрів наукового дискурсу, звернувши особливу увагу на різницю у застосуванні авторами прийомів мовної гри у власних наукових текстах та у науково-популярних текстах. Матеріалом дослідження виступають тексти англійських дисертацій та тексти науково-популярних статей та лекцій.

Автором терміну «мовна гра» є австрійський філософ Людвіг Вітгенштейн, який вказує на те, що комуніканти далеко не завжди спілкуються за допомогою розповідних речень, а часто застосовують накази, прохання, висловлюють власні думки та сподівання, жартують, що, на його думку, і є прикладами використання мовної гри. Таким чином, за Л. Вітгенштейном, мовна гра є особливою діяльністю носіїв мови, яка має на меті створення змістів, що демонструють зв'язок мови із законами природи та логіки [2].

Традиційна класифікація мовної дійсності кожної мови, що знаходиться в основі розділення мовної гри та нормованої мовної системи, описана в роботі К. Детеринга [3]. Він виділяє три види висловлювань: висловлювання, що відповідають мовній нормі, висловлювання, що свідомо порушують мовну норму, та висловлювання, які містять помилки. Представники традиційної лінгвістики вважали, що випадки застосування мовної гри належать до групи висловлювань, в яких міститься свідоме відхилення від норми [4].

Однак розмежування мовної гри та помилки за принципом свідомості, з одного боку, та випадковості, з іншого боку, не є основним критерієм в розумінні певних явищ в дискурсі як випадків мовної гри. Опосередковане сприйняття тексту без урахування контексту та інтенцій мовця не дозволяє з повною впевненістю говорити про свідомість або випадковість того чи іншого випадку відходу

від мовної норми [4]. До того ж, класичне означення норми як статичного положення системи на певному етапі суперечить ідеї про нестабільність мовленнєвої діяльності. З одного боку, мовлення завжди прагне стабільності, однак наявність факторів постійного зовнішнього та внутрішнього впливу не дозволяє йому досягти повної симетрії. Таким чином, поняття норми мови є менш актуальним для мовної еволюції, ніж явище «аномалій», які постійно змінюють та розвивають мову.

Представники функціонально-динамічної парадигми (80–90-ті роки ХХ ст.) змінили ракурс вивчення феномену мовної гри. Особливу увагу вони почали приділяти не системоцентричному поясненню мовної дійсності, а вивченню мовної діяльності в її динаміці, при цьому на перший план вийшло вивчення саме мовленнєвої діяльності. Мовна гра почала розглядатися як «кінцевий результат процесу побудови мовної форми мовцем» [6, с. 12]. Таким чином, мовна гра може бути визначена як двоплановий процес, який проявляє себе у свідомому порушенні норм мови за умови повного розуміння законів використання певної мовної одиниці. Сутність мовної гри актуалізується у взаємодії цих планів.

Особливий акцент набувають «супроводжуючі» мовну гру ефекти – обмануте сподівання та комічний шок. Комічне розуміється в даному випадку як відхилення від стереотипної форми, яке виникає в результаті різкого переходу від одного плану до іншого (зіткнення «звичного» із «незвичним») [8]. Основною ознакою, що визначає включення певної мовної одиниці в межі даного явища, є розуміння аудиторією певної одиниці як смішної, дивної, незвичної.

У подальших дослідженнях значним чином розширюються межі мовної гри. Класифікуючи мовну гру, В.З. Санніков виділяє її на всіх мовних рівнях: від фонетичного, графічного, орфографічного до текстового, при цьому мовною грою на стилістичному рівні автор пропонує вважати зіткнення в межах одного тексту елементів різного стилю, змішання реєстрів та стилів мовлення. Чим більш різкими є міжстильові відмінності, тим сильнішим є комічний ефект. В цілому, будь-яке явище цих рівнів, що представляє собою «свідоме маніпулювання мовою, що має в своїй основі

певну незвичність» визначається як мовна гра [9, с. 376].

Таким чином, універсальним механізмом побудови мовної гри є порушення мовної норми з боку одного з комунікантів та прагнення комунікантів з іншого боку відновити або хоча б наблизитися до стану симетричності та стабільності мовленнєвого акту, що має певні відхилення, які виникли за рахунок зсуву статичного положення мовної системи в процесі отримання нової інформації.

Найбільш детальну розробку універсальний механізм побудови мовної гри отримує в дослідженні Т.О. Грідіної. В своїх роботах автор замінює термін «порушення норми» на термін «деавтоматизація». Деавтоматизація визначається як «запрограмоване відхилення від стереотипу сприйняття та використання мовних одиниць» [3, с. 8], таким чином зазначені терміни не мають суттєвої різниці. Незважаючи на те, що мовна гра визначається як явище, що має два напрямки по відношенню до мови та мовлення, у зв'язку із залежністю від лінгвістичних механізмів знака та контексту, автор вказує на превалювання акценту на мову у формуванні феномену мовної гри. Це пов'язано з тим, що мовна гра поєднує в собі три аспекти мовної перспективи: мовна схема передбачає розуміння позаконтекстуальних відносин між мовними одиницями; мовна норма є знанням про стандартну реалізацію цих відносин; мовний узус представляє собою знання про реальне функціонування одиниць [3, с. 8]. Таким чином, ефект мовної гри визначається включенням мовної одиниці в асоціативний контекст, що викликає деавтоматизацію знака (порушення мовної норми).

З іншого боку, не завжди є коректним оперувати поняттям «мовна норма», оскільки норми та правила не завжди пояснюють можливості мовної еволюції, а тільки фіксують певне статичне положення. Нормальним або аномальним мовне явище може бути тільки для носіїв певної мови, які в даний конкретний момент мають знання про стабільний стан системи своєї мови. Можна із впевненістю казати тільки про конкретні, кожного разу різні комбінації ознак та мовних ситуацій. З такої точки зору, мовна гра представляє собою універсальне мовне явище, сенс якого полягає в ситуативно різних комбінаціях стабільних та нестабільних одиниць мови.

Наступним підходом до визначення поняття «мовна гра» став міждисциплінарний підхід лінгво-синергетичної парадигми, який пропонує розуміти гру як діяльність свідомості, ментальну надбудову над існуючим світом. Аналіз мовного матеріалу вказує на те, що певна доля нестабільності та неозначеності є необхідною умовою успішної комунікації. Таким чином, процес продукування мовлення відбувається одночасно на рівні свідомості, який може керуватися до певної міри соціальними та лінгвістичними стереотипами, та на рівні несвідомого, який не може нічим контролюватися. З цієї точки зору, мовна гра може розглядатися як прояв рівня несвідомого, спроба людської природи звільнитися від стереотипів, що обмежують можливості свідомості [7].

У суто лінгвістичному сенсі ми використовуємо визначення поняття «мовна гра», надане О.П. Сковородниковим: «Мовна гра – творче, нестандартне (неканонічне) використання будь-яких мовних одиниць та / або категорій для створення влучних висловлювань, в тому числі – комічного характеру, яке характеризується відхиленням від мовної / мовленнєвої, в тому числі, стилістичної, логічної норми». В той же час, мовна гра є естетично мотивованою та використовується свідомо в межах ідіостиля автора [10, с. 54].

На думку О.П. Сковородникова, мовна гра нерозривно пов'язана з категорією комічного як семантична категорія, у складі якої відрізняються різновиди, що диференціюються за ступенем представленості в них пейоративно-оціночної модальності (гумор, іронія, сатира, сарказм), та балагурство, якому притаманний не оціночний, а розважальний характер. Таким чином, мовна гра є таким використанням риторичних засобів (засобів мовленнєвої виразності), яке націлене на створення дотепних, здебільшого комічних висловлювань, яким притаманні влучність, оригінальність та несподіваність, а факультативно – ексцентричність, епатажність в різних наборах та комбінаціях [10].

На перший погляд, мовна гра не може виступати рисою, характерною для текстів наукового дискурсу, адже комізм та ексцентричність не є поняттями, безпосередньо пов'язаними к науковим дискурсом як типом інституційного дискурсу. Можна виділити такі основні особливості наукового тек-

сту порівняно з іншими видами текстових матеріалів. Насамперед, слід зазначити, що науковий текст має раціональний характер, він складається із суджень, умовиводів, побудованих за правилами логіки науки і формальної логіки [5]. Таким чином, будь-яке порушення норм логіки, навіть незначне, буде привертати увагу читача. Також важливою його особливістю є широке використання понятійного, категоріального апарату науки. На відміну від художнього тексту, він не базується на образі, не активізує почуттєвий світ його читача, а орієнтований на сферу раціонального мислення. На відміну від публіцистичного тексту, він не припускає спрощення і користується понятійним апаратом. Його призначення не в тому, щоб змусити повірити, а в тому, щоб довести, обґрунтувати, аргументувати істину, при цьому концепт ІСТИНА є визначальним для наукового дискурсу. В той же час, використання в текстах наукового дискурсу прийомів мовної гри представляє не спрощення, а, в певних випадках, полегшення сприймання понятійного апарату науки.

Науковий дискурс довго вважався універсальним та незмінним, при цьому вважалося, що він не є обумовленим культурними та суб'єктивними особливостями, а є об'єктивним та безособовим за своєю суттю, позбавленим персуазивності та очевидної емоційності. Сучасні лінгвісти, в свою чергу, визначають важливість впливу на науковий дискурс етнокультурних та соціоісторичних чинників, тож ми припускаємо, що використання прийомів мовної гри в текстах наукового дискурсу є рисою, більш характерною для сучасного стану розвитку дискурсу.

Сучасний англomовний науковий дискурс має певні особливості:

- для англomовних наукових текстів характерне структурування у вигляді частин, розділів, секцій, які мають відповідні заголовки;
- в англomовному науковому дискурсі широко застосовуються стратегії ввічливості, вуалювання негативної думки та вияв солідарності з адресатом;
- важливою ознакою англomовних наукових текстів є широке використання метатексту, а також конекторів, які встановлюють логічні зв'язки між думками;

- виклад та аргументація розвиваються лінійно, без суттєвих відхилень від теми [11].

В той же час, зростання кількості комунікантів, як походять з різних етнічних та культурних середовищ, але в той же час всі використовують англійську мову для реалізації своїх професійних цілей, має суттєвий вплив на англomовний науковий дискурс. Такі автори підсвідомо зберігають в своїх англomовних текстах певні стилістичні риси, притаманні науковим дискурсам в різних лінгвокультурних середовищах, що певним чином послаблює сталість англосаксонських риторичних канонів на периферії наукової комунікації.

Ще одна «інновація» у риторичці сучасного англomовного наукового дискурсу пов'язана з набуттям ним певних рекламних, промоційних рис, які є наслідком впливу конкурентної боротьби на ринку науки. Реаліями наукового життя стали боротьба за фінансування наукових проєктів та конкуренція за право публікацій в престижних виданнях, що підвищує професійний рейтинг науковця, надає можливість отримання вищої посади та відповідних матеріальних та нематеріальних благ.

Також слід відзначити певне тяжіння до спрощення мови на всіх рівнях, тож, поширення використання прийомів мовної гри можна віднести до загальної тенденції із полегшення сприйняття текстів наукового дискурсу не лише спеціалістами, а й іншими учасниками наукового дискурсу [11].

Існує декілька підходів до класифікації наукових жанрів. Вони можуть класифікуватися за рівнем їхньої діалогічності, при цьому найбільш діалогічними вважаються статті типу «обговорення за круглим столом», а найменш діалогічними – дисертації та підручники. За частотністю використання жанри можуть поділятися на провідні, периферійні та маргінальні. Провідні жанри посідають основне місце в дискурсі за своїм значенням та частотністю використання. До них відносяться статті, анотації, монографії, дисертації, тези доповідей, тощо. До периферійних жанрів відносяться електронні групові дискусії, науково-технічна реклама та науково-популярна література. До маргінальних жанрів відносяться нові жанри, які є притаманними лише певним науковим спільнотам, як наприклад, розповіджуваний авто-реферат дисертації, яким послуговуються наукові спільноти лише в певних країнах [11, с. 146].

Іншим підходом до класифікації наукових жанрів є їхній поділ за локалізацією в дискурсі. Вони поділяються на:

- 1) власне наукові, центральні для наукового дискурсу, такі, що функціонують лише в сфері науки (дисертації, статті, монографії);
- 2) суміжні, такі, що виходять за межі суто наукової комунікації, перетинаються із жанрами та дискурсами інших сфер життя (науково-популярні статті, підручники, науково-технічна реклама) [1, с. 147].

Важливо зазначити, що частотність використання авторами мовної гри в текстах наукового дискурсу варіюється в залежності від стилю та підстилю наукового спілкування. Р.С. Алікаєв в межах наукового стилю виділяє наступні підстили: власне науковий (академічний), науково-навчальний, науково-технічний, науково-публіцистичний, науково-інформаційний та науково-розмовний [1]. Здебільшого використання прийомів мовної гри буде притаманним для текстів науково-публіцистичного та науково-розмовного стилю, оскільки вони дозволяють автору більший ступінь свободи у виборі засобів виразності, які і будуть використовуватися з метою зацікавити слухача, звернути його особливу увагу на певні факти.

Науково-навчальний та науково-публіцистичний підстили є периферійними щодо академічного підстилю як архетипу, але саме ці тексти фіксують стан дисциплінарного знання у певний період часу.

Як підстильовий різновид наукового функціонального стилю, науково-популярний підстиль зберігає основні специфічні особливості, що є характерними для наукового стилю: в науково-популярній літературі подаються знання, отримані в сфері наукової діяльності; зміст науково-популярної літератури в основному є таким самим, як і у власно науковій літературі. Основні стильові екстралінгвістичні фактори, які визначають закономірності функціонування в мовленні мовних засобів науково-популярного підстилю, залишаються такими самими, як і в науковому стилі. Відмінність науково-популярного підстилю – в «додаткових» приватних завданнях комунікації: для науково-популярної літератури це завдання донесення до неспеціалістів в зрозумілій формі істинних наукових знань. Враховуючи наявність ознак, що є спільними у науко-

во-популярних текстів із власно науковими та декілька змінених екстралінгвістичних факторів («спрощення» характеру подання, «ускладнення» цілей та завдань комунікації), логічно стильовий аспект науково-популярної літератури визначати як підстиль єдиного наукового функціонального стилю і, таким чином, розглядати науково-популярні тексти в межах власне наукового дискурсу [1].

Науково-популярна література, як правило, має своїм читачем неспеціаліста, однак у сучасній науковій комунікації можна відмітити тенденцію до розширення адресатії науково-популярних текстів. Так, виділяють три форми популяризації: загальноосвітню, інтранаукову (направлену на задоволення професійних запитів спеціалістів, які намагаються вийти за межі вузької спеціалізації в межах своєї науки) та інтернаукову (спрямовану на заповнення міждисциплінарних інтересів вчених).

В науково-популярному тексті експресивні синтаксичні засоби відіграють важливу роль у досягненні комунікативного завдання науково-популярного тексту. Вони організовані в ньому на рівні всього тексту: виступають як засоби вираження та побудови предметних та емоційно-оціночних компонентів тексту. Вони розміщуються у «вузлових» місцях науково-популярного тексту: в назвах, на початку та в кінці тексту, в місцях, де формулюється основна тема, ставиться проблема, формулюються гіпотези. При цьому вони слугують для створення комунікативно-дискурсивної (початок та закінчення комунікації) та емоційно-оціночної рамки тексту (мобілізація уваги та інтересу адресата, висловлення авторської оцінки). Таким чином, засоби експресивного синтаксису в науково-популярному тексті відповідають основному стильовому принципу науково-популярного викладення – принципу доступності та наочності.

Тож, незважаючи на відмінності та периферійне положення текстів науково-популярного підстилю у порівнянні з текстами власне академічного підстилю, вони за своїми основними характеристиками розглядаються як елементи наукового дискурсу.

Розглянемо приклад. Відомий науковець та популяризатор науки Д. Сіманек в своїй роботі “Mistakes in Science” так описує новий технічний прилад: «*I would call it arty farty wiffle waffle*”

(*actually I would use other words but that is a more polite version*)...” [12], маючи на увазі, що він не у захваті від нового приладу та міг би використати і більш сильні вирази, але не може собі цього дозволити. За допомогою звукового повтору та жарту в цілому Сіманек надає негативну оцінку приладу, що в той же час створює гумористичний ефект і змушує читача посміхнутися та розважитися.

Припускаємо, що мовна гра виникає саме на перетині наукового дискурсу із іншими видами дискурсів. В основі такого перетину, як і в основі мовної гри, лежить порушення існуючого складу та правил побудування та функціонування текстів цього дискурсу. Таким чином, суміжні жанри – науково-популярні статті, книги, лекції, блоги вчernih – будуть мати в собі більш частотну реалізацію прийомів мовної гри. Такий перетин наукового дискурсу з іншими дискурсами та жанрами, який на практиці може реалізовуватися через, наприклад, жарт чи каламбур, має на меті спрощення сприйняття наукової інформації та, з іншого боку, привертання уваги читача / слухача до певних найбільш ключових питань статті / лекції.

В той же час, подібний перетин наукового дискурсу із іншими жанрами може реалізовуватися і в наукових текстах, що вважаються власне науковими. Це можна чітко прослідити на прикладі аналізу такого розділу дисертаційних досліджень та статей, як Acknowledgements – висловлення вдячності автором. Цей розділ є невід’ємним компонентом наукового дискурсу: у випадку дисертацій зазвичай є невеликим текстом на початку тексту дисертації, а у випадку статей подається наприкінці. Засоби вираження вдячності є доволі різноманітними, та за стилем висловлення розділ «Acknowledgements» може суттєво відрізнятися від решти тексту дисертації. Мовна гра в даних текстах реалізується за рахунок жартів та іронічних висловлювань, об’єктами яких можуть бути: 1) сам дисертант, його звички та стиль життя під час роботи над дисертацією; 2) науковий керівник (керівники); 3) члени родини та друзі; 4) колеги, консультанти, персонал наукових інститутів, дослідних організацій, волонтери, які брали участь у проведенні дослідження. Таким чином, припускаємо, що такі прийоми мовної гри представляють перетин наукового дискурсу із різними типами побутового дискурсу.

«*To Dr. Michael Burnett for his unfailing patience and suggestions, all those e-mails and phone calls to remind me to register for class, turn in whatever, supporting me when it looked like I simply was not going to finish this dissertation, and for being both a Mickey Mouse and a cat person!*» [13]. В даному прикладі дисертант порівнює наукового керівника із Міккі Маусом та кішкою та водночас робить самокритичну ремарку про те, що під час написання ним дисертації траплялись періоди, коли здавалося, що дисертація не буде закінчена. Однією з функцій використання мовної гри в таких випадках є привертання особливої уваги читачів та слухачів на публічному захисті до того факту, що дисертант відчуває полегшення завдяки завершенню роботи над текстом дисертації.

Таким чином, доходимо висновку про те, що мовна гра є творчим та нестандартним використанням мовних одиниць, що є виключно свідомим. В межах наукового дискурсу мовна гра виникає на перетині наукового дискурсу з іншими видами дискурсів, та в основі такого перетину лежить порушення існуючих правил функціонування текстів в межах цього дискурсу. Причинами поширення цього явища саме в науковому дискурсі є тенденція до спрощення дискурсу та тенденція до певної комерціалізації дискурсу, прагнення авторів вигідно продати результати своєї роботи, заробивши високий соціальний статус та матеріальні блага. На практиці мовна гра реалізується через жарт чи каламбур, направлений, з одного боку, на спрощення сприйняття наукової інформації, а з іншого боку, на привертання уваги реципієнта до ключових наукових питань, що обговорюються.

Перспективу дослідження вбачаємо у формулюванні прийомів та функцій мовної гри в науковому дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аликаев Р.С. Язык науки в парадигме современной лингвистики / Р.С. Аликаев. – Нальчик : Наука, 1999. – 210 с.
2. Витгенштейн Л. Коричневая книга / Л. Витгенштейн. – М. : Дом интеллектуальной книги, 1999. – 158 с.
3. Гридина Т.А. Языковая игра: стереотип и творчество / Т.А. Гридина. – Екатеринбург : Изд-во УГПУ, 1996. – 204 с.
4. Журавлева О.В. Когнитивные модели языковой игры : автореф. дис. на

соискание учен. степени канд. филол наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / О.В. Журавлева. – Барнаул : Алтайский гос. тех. ун-т, 2002. – 21 с. 5. Карасик В.И. О типах дискурса / В.И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5–20. 6. Кибрик А.Е. Моделирование языковой деятельности в интеллектуальных системах / А.Е. Кибрик, А.С. Нариньям. – М. : Наука, 1987. – 335 с. 7. Красиков Ю.В. Алгоритмы порождения речи / Ю.В. Красиков. – Ордзжоникидзе : Изд-во ИР, 1990. – 239 с. 8. Самохіна В.О. Гумор малих форм у комунікативному просторі Великої Британії і США: комунікативний та дискурсивний аспекти : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04 / Самохіна Вікторія Опанасівна. – Київ, 2010. – 518 с. 9. Санников В.З. Русский язык в зеркале языковой игры / В.З. Санников. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1999. – 544 с. 10. Сквородников А.П. Об определении понятия «языковая игра» / А.П. Сквородников // Игра как прием текстопорождения : кол. монография под ред. А.П. Сквородникова. – Красноярск : Сибир. федерал. ун-т, 2010. – С. 50–62. 11. Яхонтова Т.В. Лінгвістична генологія наукової комунікації : монографія / Т.В. Яхонтова. – Львів : Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 420 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. Abington-Cooper M. An Evaluation of the LSU Agricultural Center's Agricultural Development Program, 1988-2004: a dissertation submitted to the Graduate Faculty of the Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in the School of Human Resource Education and Workforce Development / Michele Abington-Cooper. – Baton Rouge, 2005. – 197 p. 13. Lectures by Donald Simanek [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.lhup.edu/~dsimanek/>

REFERENCES

- Alikaiev, R.S. (1999). *Yazyk nauki v paradigm sovremennoi lingvistiki [Scientific Language in the Paradigm of Modern Linguistics]*. Nalchik: Nauka Publ.
- Gridina, T.A. (1996). *Yazykovaia igra: stereotip i tvorchestvo [Language Game: Stereotype and Art]*. Ekaterinburg: UGPU Publ.
- Karasik, V.I. (2000). *O tipah diskursa [About Discourse Types]*. Volgograd: Peremena Publ.
- Kibrik, A.E., and Nariniam A.S. (1987). *Modelirovaniie yazykovoii deiatelnosti v intellektualnykh sistemah [Modeling Language Activity in Intellectual Systems]*. Moscow: Nauka Publ.
- Krasikov, Yu.V. (1990). *Algoritmy porozhdeniia rechi [Patterns of Speech Production]*. Ordzhonikidze: IR Publ.
- Samokhina, V.O. (2010). *Humor malykh form u komunikativnomu prostori Velykoyi Brytaniyi i SShA. Diss. dokt. filol. nauk [Humor of Minor Forms in the Communicative Area of Great Britain and the USA. Dr. philol. sci. diss.]*. Kyiv. 518 p. (in Ukrainian)
- Sannikov, V.Z. (1999). *Russkii yazyk v zerkale yazykovoii igry [The Russian Language in the Mirror of Language Game]*. Moscow: Shkola "Yazyki russkoi kultury" Publ.
- Skovorodnikov, A.P. (2010). *Yazyk kak priiom tekstoporozhdeniia [Language as a Means of Text Production]*. Krasnoyarsk: Sibirskii federalnyi universitet.
- Wittgenstein, L. (1999). *Korichnevaia kniga [Brown Book]*. Moscow: Dom intellektualnoi knigi Publ.
- Yakhontova, T.V. (2009). *Lingvistichna genologiya naukovoi komunikatsii [Linguistic Genology of Scientific Communication]*. Lviv: Ivan Franko LNU Publ.
- Zhuravliova, O.V. (2002). *Kognitivnyie modeli yazykovoii igry. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Cognitive Patterns of Language Game. Cand. philol. sci. diss. synopsis]*. Barnaul. (in Russian)

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.111-26:81'42:141.311

КОРЕЛЯЦІЯ КОНЦЕПТІВ *HUMAN BEING* vs. *ANIMAL*

В ІДІОСТИЛІ ДЖ. БАРНСА

О.Я. Дойчик, канд. філол. наук (Івано-Франківськ)

У статті досліджуються особливості вербалізації художнього концепту *HUMAN BEING* в ідіостилі сучасного британського письменника-постмодерніста Дж. Барнса. Для художньої концептосфери автора властиве порівняння рис характеру та соціальних якостей людини та тварини, тому дослідження концепту *HUMAN BEING* проводиться у його зіставленні з концептом *ANIMAL*. У процесі аналізу виокремлено індивідуально-авторські ознаки концептів *HUMAN BEING* та *ANIMAL*, які дозволяють схарактеризувати людину як природну істоту у зіставленні з представниками тваринного світу. Виявлено такі опозиції концептуальних ознак: 'примітивність, низький рівень інтелекту' – 'високий рівень розвитку', 'боягузливості' – 'сміливість', 'зневажливе ставлення до інших істот' – 'взаємоповага між видами тварин', 'ненадійність' – 'чесність', 'надмірна емоційність, дратівливість' – 'незворушність', 'незграбність' – 'грація', 'неохайність' – 'доглянутий зовнішній вигляд, чистота'. Зіставлення концептуальних ознак обох концептів дозволило також виявити їх авторську іронічну оцінку.

Ключові слова: авторський художній концепт, ідіостиль автора художнього твору, концептуальна ознака.

Дойчик О.Я. Корреляция концептов *HUMAN BEING* vs. *ANIMAL* в идиостиле Джулиана Барнса. Стаття посвячена дослідженню особливостей вербалізації художественного концепта *HUMAN BEING* в идиостиле сучасного британського письменника-постмодерніста Дж. Барнса. Художественної концептосфері автора свойственно порівняння якостей характеру і соціальних характеристик людини і тварини, тому дослідження концепта *HUMAN BEING* здійснюється шляхом його зіставлення з концептом *ANIMAL*. В процесі аналізу виявлені індивідуально-авторські ознаки концептів *HUMAN BEING* і *ANIMAL*, що дозволяють характеризувати людину як природне істоту в зіставленні з представниками тваринного світу. В результаті виділені наступні опозиції концептуальних ознак: 'примітивність, низький рівень інтелекту' – 'високий рівень розвитку', 'трусовість' – 'смелість', 'пренебрежливий ставлення до інших істот' – 'взаємоповага між видами тварин', 'ненадійність' – 'чесність', 'надмірна емоційність' – 'незворушність', 'незграбність' – 'грація', 'неохайність' – 'доглянутий зовнішній вигляд'. Зіставлення концептуальних ознак обох концептів дозволило також визначити їх авторську іронічну оцінку.

Ключевые слова: авторський художественний концепт, идиостиль автора художественного твору, концептуальний ознака.

Doichyk O.Ya. The Correlation of Concepts *HUMAN BEING* vs. *ANIMAL* in Julian Barnes' Idiostyle. The article focuses on the verbalization of the literary concept *HUMAN BEING* in the idiostyle of Julian Barnes. In the author's fictional conceptual sphere human traits of character and social qualities are compared to the respective features of animals, which serves the ground for the concept *HUMAN BEING* in its correlation with the concept *ANIMAL*. As a result, the conceptual properties of the author's concepts *HUMAN BEING* and *ANIMAL* reveal the author's vision of a human being as a natural creature opposed to the representatives of animal world. The following oppositions of the conceptual properties have been singled out: 'primitivism, low intelligence' – 'high level of development', 'cowardice' – 'bravery', 'scornful attitude to other creatures' – 'mutual respect among animals',

‘unreliability’ – ‘honesty’, ‘excessive emotionality’ – ‘coolness’, ‘clumsiness’ – ‘grace’, ‘untidiness’ – ‘neatness’. The comparison of the conceptual properties of both concepts reveal the author’s ironic evaluation of the conceptualized phenomena.

Key words: conceptual property, idiostyle, literary concept.

1. Вступ

Актуальність. Лінгвістичні особливості стилю відомого британського письменника Дж. Барнса останнім часом привертають увагу багатьох дослідників. Творчий доробок автора складають дванадцять романів, три книги оповідань, три збірки есе та численні публіцистичні праці. З часу виходу першого роману “Metroland” у 1980 р. письменника називають «хамелеоном британської літератури» [22, с. 29] завдяки різноманітності жанрів та наративних форм, притаманних його творчості. Три романи Дж. Барнса номінувалися на Букерівську премію, яку автор отримав у 2011 році за роман “The Sense of an Ending”.

Більшість дослідників вважають творчість Дж. Барнса репрезентативною для постмодернізму. Як зазначає С. Грос, «творчість Дж. Барнса, спочатку не постмодерністська, стала центральною у формуванні витоків Британського високого постмодерну у 1980-х» [17, с. 2]. Однак сам автор не вважає себе постмодерністом, підкреслюючи, що для нього мистецтво полягає не в тому, щоб відповідати певній літературній теорії, а в тому, щоб експериментувати. На думку письменника, «романи беруть початок з життя, а не з теорій», а «для того щоб писати, слід переконати себе в тому, що ти створюєш щось нове не тільки для себе, але й для всієї історії літератури» [22, с. 68].

Наше дослідження присвячене аналізу лінгвокогнітивних характеристик ідіостилу Дж. Барнса, зокрема, моделюванню ключових художніх концептів, вербалізованих у романах автора. Залучення когнітивного підходу до аналізу художнього тексту є актуальним, оскільки відкриває ширші перспективи для інтерпретації літературних творів.

Мета статті полягає у виявленні особливостей кореляції авторських художніх концептів *HUMAN BEING* vs. *ANIMAL* в ідіостилі Джуліана Барнса. Досягнення мети передбачає виконання таких завдань:

- уточнити поняття «ідіостиль автора художнього твору», «авторський художній концепт»;

- змоделювати авторські художні концепти *HUMAN BEING* та *ANIMAL* в ідіостилі Джуліана Барнса у їх кореляції; виокремити індивідуально-авторські ознаки концептів *HUMAN BEING* та *ANIMAL*, які дозволяють схарактеризувати людину як природну істоту у зіставленні з представниками тваринного світу.

2. Особливості вербалізації художніх концептів *HUMAN BEING* та *ANIMAL* в ідіостилі Дж. Барнса

Об’єктом нашого дослідження є ідіостиль Джуліана Барнса у лінгвокогнітивному вимірі. Предмет дослідження – особливості кореляції художніх концептів *HUMAN BEING* та *ANIMAL* як ключових елементів ідіостилу письменника.

2.1. Проблеми стилю, причин індивідуальної своєрідності власного буття здавна цікавлять людину. Мислителі, вчені, художники упродовж багатьох сторіч цікавилися, де бере початок джерело унікальності стилю: у самій природі людини або ж в об’єктивних закономірностях тих умов, із яких складається дійсність [7, с. 15].

У когнітивних теоріях особистості [5; 10; 16] стверджувалося, що шукати пояснення особистісним рисам і своєрідності індивідуальної поведінки слід в особливостях сприйняття, розуміння і пояснення людиною дійсності. Отже, у широкому значенні когнітивний стиль – це характерний для особистості спосіб вивчення реальності, у вузькому значенні – це індивідуально-своєрідні способи переробки інформації про своє оточення [9, с. 413].

Проблема аналізу художнього твору як явища словесного мистецтва і визначення адекватних засобів його лінгвістичної інтерпретації останнім часом набула первинного значення у лінгвістиці. Так, В.В. Виноградов зазначав, що “дослідження мови художнього твору є предметом спеціальної філологічної науки, близької до лінгвістики та літературознавства та, одночасно, відмінної від них” [4, с. 151]. Поняття стилю актуалізується всюди, де мова йде про індивідуальну систему засобів

вираження та відтворення, яка порівнюється або протиставляється іншим однорідним системам. Стиль письменника – це система індивідуально-естетичного використання засобів словесного вираження, притаманних певному періодові розвитку художньої літератури [там само, с. 8].

За В.І. Карасиком, індивідуальна мовна свідомість включає три набори знань та уявлень, що формують її цілісність: індивідуальний когнітивний простір, колективний когнітивний простір, когнітивну базу. Перший набір, а саме, індивідуальний когнітивний простір (унікальна структурована сукупність усіх знань і уявлень людини), вивчається у сучасних дослідженнях, присвячених особливостям мови та стилю того чи іншого автора [6, с. 8–9]. Тому центральним поняттям сучасних лінгвістичних досліджень є ідіостиль автора художнього твору.

Ідіостиль автора художнього твору визначаємо з опорою на праці І. Боктінга, Е. Семіно, К. Свіндлгерст, І.А. Тарасової як опосередкований у художньому тексті мовно-ментальний портрет письменника, який відображається у специфіці індивідуально-авторської концептуалізації дійсності, що детермінується системою особистісних цінностей.

Як зазначає Л.І. Белехова, «поняття “когнітивний стиль” письменника, на відміну від літературного стилю, припускає виокремлення способу художнього відображення дійсності у творчості певного автора, особливостей поетичного мислення, яке може бути визначено шляхом аналізу його виражальних мовних засобів у когнітивному аспекті» [3, с. 73]. На думку Е. Семіно, «оскільки когнітивний стиль (mind style) співвідноситься із мовним втіленням концептуалізації текстової дійсності, його дослідження найбільш ефективно здійснюється шляхом поєднання лінгвістичного аналізу та когнітивних теорій, які володіють значним інтерпретативним потенціалом та можуть застосовуватися для забезпечення чітких, систематичних та достовірних результатів лінгвістичного відтворення індивідуального стилю в художній літературі» [21, с. 95]. Отож, сучасний вектор вивчення ідіостилу спрямований від розгляду концептуальних пріоритетів письменника до їх мовної реалізації (праці Н.С. Болотнової, Л.О. Бутакової, В.Г. Ніконової, О.Г. Фоменко).

Центральною категорією когнітивних досліджень ідіостилу автора художнього твору виступає *художній концепт* (І.В. Бидіна, В.І. Карасик, В.Г. Ніконова), який розглядається, насамперед, як одиниця авторської свідомості, репрезентованої у сукупному тексті автора, котра відображає індивідуальне осмислення суті предметів чи явищ дійсності [12; 2, с. 6]. Художні концепти – образні, символічні, оскільки те, що вони позначають, виходить за межі їх змісту [1, с. 276].

Як зазначає З.Д. Попова, в художній картині світу, яка є відображенням індивідуальної картини світу письменника і втілюється в індивідуальному виборі мовних засобів, можна виявити концепти, притаманні тільки авторському сприйняттю світу – індивідуальні концепти письменника [11, с. 8]. У художньому концепті сублімуються поняття, уявлення, емоції, почуття, вольові акти автора, його світоглядні настанови, зумовлені авторським світосприйняттям і жанровою специфікою художнього тексту. Обсяг художнього концепту – фіксований внаслідок його обмеження творчістю окремого письменника як загальним контекстом дослідження [8, с. 219].

Матеріалом дослідження обрано роман Дж. Барнса “A History of the World in 10½ Chapters”.

За словами С. Гроса, «Дж. Барнс є, напевно, найбільш різноманітним (з погляду творчості) та непередбачуваним автором із усіх представників надзвичайно талановитого покоління письменників. Він є також надзвичайно плідним і “на ти” з багатьма жанрами» [17, с. 6]. Важливою рисою творчості Дж. Барнса є вражаюча різноманітність його творів, і одночасно стабільність тем, які автор досліджує знову і знову: «в кожному романі Дж. Барнс торкається центральних загальнолюдських тем щоразу в іншому – інноваційному – літературному контексті» [15, с. 1]. Відмінною ознакою творчості письменника є гуманізм. Так, деякі дослідники творчості Дж. Барнса називають його «квінтесенціальним гуманістом пре-постмодерністського типу» [19, с. 13]. Письменник ставить у центр **людину**, її любов, уяву, суб’єктивну правду [15, с. 4]. В одному з інтерв’ю Дж. Барнс каже: «я романіст, тому всі ідеї повинні корінитися в людині. Якщо я пишу про смерть <...>, вона повинна бути пов’язана з моїм досвідом» [23].

Людина, її внутрішній світ стає призмою, крізь яку автор осмислює наскрізні теми своєї творчості – співвідношення об'єктивної правди й її суб'єктивних варіацій; роль пересічної людини в історичному процесі; кохання, сім'я, адюльтер; страх смерті у світлі релігійного виховання й атеїстичного світовідчуття; роль мистецтва і культури у загальнолюдському й індивідуальному контекстах [14, с. хі; 20, с. 7; 18, с. 10–17].

2.2. Предметом аналізу обрано художній концепт *HUMAN BEING* у його кореляції з концептом *ANIMAL* у досліджуваному романі, оскільки саме такий фокус аналізу дозволяє виділити індивідуально-авторські концептуальні ознаки (КО), які характеризують людину як природну та суспільну істоту.

У романі основна увага письменника зосереджується на зіставленні *людина – тварина* і насамперед виявляються такі КО концепту *HUMAN BEING*, як 'розум' (тобто здатність мислити та приймати рішення) і 'нездатність нести відповідальність'.

КО 'розум' виявляється у тому, що людина, на думку письменника, – єдина тварина, яка наділена розумом і завдяки здатності мислити є визначальним компонентом природного світу. Однак вибір мовних одиниць (*mind simply got too clever for its own good, it got carried away*) свідчить про негативну авторську оцінку використання людиною цього дару. Так, жодна тварина не винайде зброю для власного знищення (*It was the mind that invented these weapons*), але людина, маючи розум, використовує його для самознищення: *You couldn't imagine an animal inventing its own destruction, could you? The mind simply got too clever for its own good, it got carried away <...> never knew when to stop* [13, с. 102].

Завдяки розуму людина отримала право втручатися у природне середовище. І знову ж-таки вибір мовних засобів для характеристики діяльності людини у житті природи відображає авторську негативну оцінку: *ruthlessly dealt with, death-warrant, keel-hauling of the ass, the exterminatory policy with cross-breeds, the death of the unicorn, elimination, sacrifice, traumatize, considerable sacrifices of the animal kingdom* [13].

КО 'нездатність нести відповідальність' відображає характеристики людини у романі "A History

of the World in 10½ Chapters" (*Blame someone else, that's always your first instinct* [13, с. 29]), де ця ситуація описується автором іронічно. Заперечуючи традиційно людське право на інтерпретацію історичної правди, автор надає слово тваринам, які, користуючись нагодою, у свою чергу, перекладають на людину відповідальність за жахливе ставлення, приниження, винищення, які нібито були на Ковчезі тощо: *we accepted double-peg locks, stall inspections, a nightly curfew; punishments and isolation cells; medical inspections* [13, с. 4–22]. Іншими словами, для тих, кому належить право голосу (чи люди, чи "олюднені" тварини), характерним є (*part of a pattern*) перекласти відповідальність на інших (*to shift responsibility; blame someone else; rewrite the rules; throwing our guilt on to them* [13, с. 29, 87]). Так, у гріхопадінні винен змії (*The Fall was the serpent's fault*), алкоголізму покладали початок кози (*Noah discovered the principle of intoxication by watching the goat get drunk on fermented grapes*), а люди, в свою чергу, винні у занепаді природи, і кожен запевняє, що їхня версія подій є єдино правдивою: *My account you can trust* [13, с. 4], *I'm reporting what the birds said, and the birds could be trusted* [13, с. 8].

КО 'нездатність нести відповідальність', як іронічно зображає автор, притаманна всім. Гра автора з читачем полягає у тому, що всі умовиводи, начебто достовірні описи та характеристики мають суб'єктивне забарвлення і є нічим іншим, як інтерпретацією об'єктивної істини, яка, незважаючи на запевнення оповідачів, є недосяжною для пізнання.

Аналіз морально-етичних характеристик людини у природі відбувається через її протиставлення представникам тваринного світу. Автор порівнює людину з тваринами, які традиційно не характеризуються з морально-етичних позицій. Зіставлення людини і тварин виявляють протилежні за змістом КО обох концептів. Опозиції цих ознак характеризують концепти *HUMAN BEING – ANIMAL* відповідно:

'примітивність, низький рівень інтелекту' – 'високий рівень розвитку': *He <Noah> was an ignorant man in many respects* [13, с. 14], *Put him <Noah> side by side with the gorilla and you will easily discern the superior creation* [13, с. 17];

‘боягузливість’ – ‘сміливість’: *Noah* <...> was <...> *cowardly* <...> Whereas *the unicorn* was <...> *fearless, impeccably groomed* [13, с. 16];

‘зневажливе ставлення до інших істот’ – ‘взаємоповага між видами тварин’: *Perhaps this is a concept difficult for you to grasp, but there was a mutual respect among us. Eating another animal was not grounds for despising it* [13, с. 10]

‘ненадійність’ – ‘чесність’: *Noah* <...> was <...> *unreliable* <...> Whereas *the unicorn* was strong, *honest* [13, с. 16];

‘надмірна емоційність, дратівливість’ – ‘незворушність’: *Noah* <...> a *hysterical rogue* [13, с. 8], *Noah* <...> was *bad-tempered* <...> Whereas *the unicorn* was <...> a *mariner who never knew a moment's queasiness* [13, с. 16];

‘незграбність’ – ‘грація’: *Put him <Noah> side by side with the gorilla and you will easily discern the superior creation: the one with graceful movement, superior strength* [13, с. 17];

‘неохайність’ – ‘доглянутий зовнішній вигляд, чистота’: *Noah* <...> was *smelly* <...> Whereas *the unicorn* was <...> *impeccably groomed* [13, с. 16]; *Put him <Noah> side by side with the gorilla and you will easily discern the superior creation: the one with an instinct for delousing* [13, с. 17], *He was a large man, Noah* <...> *indifferent to personal hygiene* [13, с. 17].

3. Висновки

Аналіз КО обох концептів через їх зіставлення дав змогу виявити, що в руслі традицій постмодернізму автор, ховаючись за персонажем оповідача, залишає право на подвійне декодування змісту твору. Вибір мовних засобів та численність ілюстративних позицій безперечно свідчать про авторську негативну оцінку якісних характеристик людини. Однак навмисна гіперболізація позитивних якостей у тварин, які живуть за законами природи і навіть «поїдають одне одного з повагою», та їх ідеалізація створюють іронічний і навіть іноді протилежний ефект, оскільки слід урахувати, що якості тварин поряд із людиною оцінюються у досліджуваному романі термітами.

Перспективним, на наш погляд, є подальше вивчення лінгвокогнітивних характеристик ключових художніх концептів в ідіостилі Дж. Барнса,

моделювання індивідуально-авторської художньої картини світу письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аскольдов С.А. Концепт и слово / С.А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста : антология / [под ред. В.П. Нерознака]. – М. : Academia, 1997. – С. 267–279.
2. Беспалова О.Е. Концептосфера поэзии Н.С. Гумилева в ее лексическом представлении : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / О.Е. Беспалова. – СПб. : Рос. гос. пед. ун-т им. А.И. Герцена, 2002. – 24 с.
3. Белехова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.04 / Белехова Лариса Іванівна. – Київ : Київ. нац. лінгв. ун-т, 2002. – 461 с.
4. Виноградов В.В. Проблема авторства и теория стилей / В.В. Виноградов. – М. : Гос. изд-во худ. лит-ры, 1961. – 613 с.
5. Егорова М.С. Влияние генотипа на соотношение показателей интеллекта и когнитивного стиля / М.С. Егорова, Н.М. Зырянова // Генетика. – 1997. – С. 110–115.
6. Карасик В.И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Москва : Гнозис, 2004. – 390 с.
7. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / А.В. Либин. – [3-е изд., испр.]. – М. : Смысл; Издат. центр «Академия», 2004. – 527 с.
8. Ніконова В.Г. Поетикокогнітивний аналіз драматичного тексту: художній концепт / В.Г. Ніконова // Вісник Дніпропетров. ун-ту. Серія «Мовознавство». – Т. 16, № 11. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2008а. – С. 215–220.
9. Палій А.А. Дифференціальна психологія : [курс лекцій] / А.А. Палій. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2007. – 776 с.
10. Палей А.И. Эмоциональность и когнитивный стиль : соотношения и психофизиологические характеристики / А.И. Палей // Психологические проблемы индивидуальности. – М.; Л., 1983. – Вып. 1. – С. 90–105.
11. Попова З.Д. Язык и национальная картина мира / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2002. – 60 с.
12. Тарасова И.А. Категории когнитивной лингвистики в исследовании идиостиля [Электронный ресурс] / И.А. Тарасова // Вестник СамГУ. – 2004. – № 1 (31). – Режим доступа : <http://www.russian.slavica.org>.
13. Barnes J. A History of the World in 10½ Chapters / J. Barnes. – New York : Vintage Books, 1989. – 308 p.
14. Conversations with Julian

- Barnes / [ed. by V. Guignery & R. Roberts]. – University Press of Mississippi. – 2009. – 198 p. 15. Dalton A. Julian Barnes and the Postmodern Problem of Truth [Електронний ресурс] / A. Dalton. – Wellesley College. – 2008. – Режим доступу : <http://julianbarnes.com/resources/theses.html>. 16. Gardner R.W. Cognitive Control of Differentiation in Perception Persons and Objects / R.W. Gardner, L.J. Loherenz, R.A. Shoen // *Perceptual and Motor Skills*. – 1968. – V. 26. – P. 311–330. 17. Julian Barnes (Contemporary Critical Perspectives) / [ed. by S. Groes & P. Childs]. – London : Continuum, 2011. – 192 p. 18. Moseley M. Understanding Julian Barnes / M. Moseley. – Columbia : University of South Carolina Press, 1997. – 198 p. 19. Oates J.C. But Noah Was Not a Nice Man / J.C. Oates // *New York Times Book Review*. – № 1. – Oct. 1989. – P. 12–13. 20. Pateman M. Julian Barnes : Writers and their Work / M. Pateman // Northcote House, 2002. – 106 p. 21. Semino E. A Cognitive Stylistic Approach to Mind Style in Narrative Fiction / E. Semino // *Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis* / [ed. by E. Semino and J. Culpeper]. – Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. – 2002. – P. 95–122. 22. Stout M. Chameleon Novelist / M. Stout // *New York Times Magazine*. – № 22. – November 1992. – P. 29, 68–72, 80. 23. Summerscale K. Julian Barnes: Life as He Knows It [Електронний ресурс] / K. Summerscale // *Telegraph* / – 2008. – № 1. – Режим доступу : <http://julianbarnes.com>.
- REFERENCES**
- Askoldov, S.Å. (1997). Kontsept i slovo [Concept and Word]. In V.P. Neroznak (ed.). *Russkaya slovesnost. Ot teorii slovesnosti k structure teksta: antologiya [Russian philology. From the theory of philology to the text structure]*. M: Academia Publ., pp. 267–279.
- Barnes, J. (1989). *A History of the World in 10 ½ Chapters*. New York: Vintage Books
- Belekhova, L.². (2002). *Obraznyi prostir amerykanskoyi poezii: lingvokognityvnyi aspekt. Diss. dokt. filol. nauk [Imagery Space of American Poetry: Linguo-Cognitive Perspective. Dr. philol. sci. diss.]*. Kyiv. 461 p. (in Ukrainian)
- Bespalova, Î.Å. (2002). *Kontseptosfera poezii N.S. Gumilyova v ee leksicheskoy predstavlennii Avtoref. diss. kand. filol. nauk [The conceptual sphere of N.S. Gumilyov's Poetry: Lexical Perspective. Cand. philol. sci. diss. synopsis]*. SPb, 24 p. (in Russian)
- Dalton, A. (2008). *Julian Barnes and the Postmodern Problem of Truth*. Available at: <http://julianbarnes.com/resources/theses.html>.
- Gardner, R.W., Loherenz, L.J., and Shoen, R.A. (1968). Cognitive Control of Differentiation in Perception Persons and Objects. *Perceptual and Motor Skills*, 26, 311–330.
- Groes, S., and Childs, P. (eds.). (2011). *Julian Barnes (Contemporary Critical Perspectives)*. London: Continuum.
- Guignery, V. and Roberts, R. (eds.). (2009). *Conversations with Julian Barnes*. University Press of Mississippi.
- Karasik, V.I. (2004). *Yazykovoï krug: lichnost, kontsepty, diskurs [Language Circle: Personality, Concepts, Discourse]*. İoscow: Gnosis.
- Libin, Å.V. (2004). *Differentsialnaya psikhologhiya: na peresechenii yevropeiskikh, rossiyskikh, amerikanskikh traditsiy [Differentiating Psychology: on the Crossroads of European, Russian, American Traditions]*. İoscow: “Academiya” Publ.
- Moseley, M. (1997). *Understanding Julian Barnes*. Columbia: University of South Carolina Press.
- Nikonova, V.H. (2008). Poetiko-kohnyivnyi analiz dramatychnoho tekstu: khudozhnii kontsept [Cognitive-Poetic Analysis of Dramatic Text: Fiction Concept]. *Visnyk Dnipropetr. Un-tu. – Dnipropetrovsk Un-ty Messenger, Volume 16, 11*, 215–220. (in Ukrainian)
- Oates, J.C. (1989). But Noah Was Not a Nice Man. *New York Times Book Review*, 1, 12–13.
- Palei, Å.I. (1983). Emotsyonalnost i kognityvnyi stil: sootnosheniye i psikhofizicheskiye kharakteristiki. [Emotionality and Cognitive Style: Correlation and Psychophysical Characteristics] *Psikhologicheskkiye problemy individualnosti. – Psychological problems of an Individual*, 1, 90–105 (in Russian)
- Palii, Å.Å. (2007). *Dyferentsiyalna psikhologhiya [Differentiating Psychology]*. Ivano-Frankivsk : VDV CIT Publ.
- Pateman, M. (2002). *Julian Barnes: Writers and their Work*. Northcote House: NHP.
- Popova, Z.D. (2002). *Yazyk i natsyonalnaya kartina mira [Language and National World View]*. Voronezh: Istoky Publ.
- Semino, E.A (2002). Cognitive Stylistic Approach to Mind Style in Narrative Fiction. In: Elena Semino and Jonathan Culpeper (eds.). *Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 95–122.
- Stout, M. (1992). Chameleon Novelist. *New York Times Magazine*, 22, 29, 68–72, 80.

- Summerscale, K. (2008). Julian Barnes: Life as He Knows It. *Telegraph*, 1. Available at: <http://julianbarnes.com>.
- Tarasova, I.À. (2004). Kategorii kognitivnoi lingvistiki v issledovanii idiostilya [Cognitive Linguistic Categories in Idiostyle Research]. *SamGU Vestnik. – SGU Messenger*, 1 (31). Available at: <http://www.russian.slavica.org>. (in Russian)
- Vynogradov, V.V. (1961). *Problema avtorstva i teoriya stilei* [The problem of Authorship and the Theory of Styles] Ìoskva : State Fiction Publ. (in Russian)
- Yehorova, M.S., and Zyryanova, N.M. (1997). Vliyaniye genotipa na sootnosheniye pokazateli intelekta i kognitivnoho stilya [The Influence of Genotype on Intelligence and Cognitive Style]. *Genetika. – Genetics*, 1, 110–115. (in Russian)

УДК 811.111:81'37:159.955

**ПРАЙМИНГ И ДЕФОКУСИРОВАНИЕ
В ЛИНГВОКОГНИТИВНОЙ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ
ИНТЕРСЕМИОТИЧЕСКОГО КОНТИНУУМА
КАТЕГОРИИ *EMOTIONS***

Ю.Ю. Шамаева, канд. филол. наук (Харьков)

Статья посвящена лингвокогнитивному осмыслению нового подхода к решению вопроса классификации эмоций посредством анализа специфики феноменов прайминга и дефокусирования, выполняющих ключевую роль в концептуализации и интерсемиотизации эмоций как составляющих категории ЭМОЦИИ в английском языке и англоязычном дискурсе. Выявлено, что вербализованные концепты базовых эмоций функционируют как прайм-стимулы при аттенциональном сдвиге из первичного фокуса в дефокусированную зону, способствуя более адекватной идентификации концептуализированных и оязыковленных эмоций и обеспечивая большую гибкость процессу категоризации.

Ключевые слова: дефокусирование, категория ЭМОЦИИ, концепт, прайминг, эмоция.

Шамаева Ю.Ю. Праймінг та дефокусування у лінгвокогнітивній репрезентації інтерсеміотичного континуума категорії *EMOTIONS*. Стаття присвячена лінгвокогнітивному осмисленню новітнього підходу до вирішення проблеми класифікації емоцій через аналіз специфіки феноменів праймінгу та дефокусування як таких, що виконують ключову роль у концептуалізації та інтерсеміотизації емоцій, ментальні репрезентації яких є складниками категорії ЕМОЦІЇ в англійській мові та англійськомовному дискурсі. Виявлено, що вербалізовані концепти базових емоцій відповідної категорії функціонують як прайм-стимули при атенціональному зсуві з первинного фокусу до дефокусованої-зони, що сприяє адекватнішій ідентифікації концептуалізованої та номінованої емоції, зумовлюючи гнучкість процесу категоризації.

Ключові слова: дефокусування, емоція, категорія ЕМОЦІЇ, концепт, праймінг.

Shamaieva Yu.Yu. Priming and defocusing in linguocognitively representing the intersemiotic continuum of the category *EMOTIONS*. This article focuses on linguocognitively considering a novel approach to solving the problem of classifying emotions through analyzing the peculiarities of priming and defocusing proved to play a key part in conceptualizing and intersemiotically representing emotions as components of the category *EMOTIONS* both in the English language and the English language discourse. It has been revealed that verbalized concepts of core emotions function as prime-stimuli, supported with an attentional shift from the primary focus into defocused zones, thus enhancing a more precise identification of conceptualized and nominated emotions and a higher degree of categorization flexibility.

Key words: category *EMOTIONS*, concept, defocusing, emotion, priming.

Изучение эмоций Homo sapiens, которые «составляют единство с разумом» [24, с. 161] и «пронизывают всю ментальную, вербальную и авербальную деятельность человека», поскольку «в языке все движимо эмоциями» [22, с. 383], особенностей их концептуализации (ибо «в концептах нет «знания» вне «эмоций» [18, с. 114]), категоризации и вербализации [10; 11; 25; 27; 31; 32; 33] принадлежит к наиболее интенсивно развивающимся

направлениям современных наук когнитивного цикла [3; 5; 6; 9; 26; 29]. Это и является «тем самым исследовательским фокусом, в котором перекрещивается целый ряд парадигм современной лингвистики» [23, с. 113], «диалогом «семиотики страстей» (термин Ж. Фонтанья и К. Кербрата-Орекьони [30]) между дисциплинами, относящимися к области гуманитарных, общественных, естественных, когнитивных и точных наук»

[28, с. 146], ибо «космос внутри нас, т.е. наш внутренний мир, который оказывается более значимым, чем мир внешний», наши эмоции как «неотъемлемая часть человеческой коммуникации» [36, с. 64] – «одна из самых сложных систем человека, в возникновении которой, её развитии и проявлении принимают участие все его системы – восприятие, физиологические реакции, интеллект и т. д.» [12, с. 101], что, наряду с органической вписанностью когнитивной эмотиологии как фундаментальной интерсемиотической составляющей (лингво)экологии личности (А.В. Кравченко, Д.А. Нурушева, Г. Орме, Н.П. Суворов, В.В. Тарасенко, М. Halliday, R. Harrі E. Haugen, S.V. Steffensen) в когнитивно-семиотический мейнстрим (ведь еще Ч.У. Моррис называл семиотику как измерение познания «органом всех наук» [17, с. 95]) и ацентом современной лингвокогнитологии на изучении распределения внимания как важнейшего фактора формирования значения и категорий [1; 2; 4; 14; 19] подтверждает актуальность нашей работы.

В этой связи, объект настоящего исследования составляют прайминг и дефокусирование, являющиеся ключевыми процессами концептуализации и интерсемиотизации эмоций в рамках категории EMOTIONS, понимаемой нами как вербально репрезентированное в английском языке и англоязычном дискурсе когнитивно-матричное объединение интерсемиотически объективированных концептов/концептуальных областей эмоций, интегрированное средствами языка в единый комплекс многоаспектного опытного знания с присущей ему уникальной структурно-содержательной архитектурой, выявлению и уточнению которой способствуют лингвокогнитивные процедуры, находящиеся в нашем исследовательском фокусе. Отметим, что, исходя из определения семиотик как «различных знаковых систем, хранящих и передающих информацию» [21, с. 83], функционирующих в общественной жизни и репрезентирующих реальность по принципу: «Alquid stat pro aliquo»: Нечто стоит вместо другого» [13; 15; 18], и концепции струн С. Хокинга [20, с. 146–149], интерсемиотическая объективированность концептов эмоций понимается нами как открытый процесс-континуум культурно-детерминированного семиозиса базовых кон-

цептуализируемых эмоций-составляющих категории EMOTIONS как «семиотического организма» [15, с. 122], включающий как семиотику естественного языка, так и комплексно-символические ритуально-религиозные семиотики, музыку, семиотику искусного слова (фольклорные коммуникативные жанры как «один из наиболее эффективных объясняющих механизмов при изучении ситуаций использования языка, порождения и интерпретации речи в антропоцентрическом языкознании» [7, с. 7]), художественного изображения (скульптура, графика, живопись, архитектура, фотография, кино) в совокупности их оптического, слухового, гаптического, вкусового и одорологического аспектов, выраженные средствами английского языка в синхронии и диахронии.

Отсюда, цель статьи – на основе обработанного нами обширного теоретического материала по вопросам когнитивной лингвистики, а также энциклопедий, справочников и словарей выявить функциональные особенности прайминга и дефокусирования, являющиеся предметом нашего исследования, которые обеспечивают этим двум взаимосвязанным, с нашей точки зрения, феноменам статус лингвокогнитивных инструментов более дифференцированного классификационного распознавания концептуализируемых и оязыковляемых базовых эмоций-матриц (*joy, sadness, interest, surprise, anger, fear, disgust* [35]), являющихся «не только простейшими «исходными» чувствами, но и сложнейшими «производными» оценочных психологических состояний, переводимыми при помощи языка в рациональные состояния сознания» [16, с. 251], обуславливая большую гибкость процесса реконструирования соответствующей категории, что эксплицирует новизну нашей работы.

В лингвокогнитологии распределение внимания считается эссенциальным фактором формирования содержания категорий, концептов и языкового значения их номинаций [2; 8; 11; 29], а семантика языковых выражений, морфологические, синтаксические и понятийные категории описываются как процесс фокусирования на определенных характеристиках референта/кластера референтов, осуществляемый посредством языка. В силу селективности внимания и ограниченного объема оперативной памяти языковой личности фокусиров-

ка неизбежно сопровождается полным или частичным подавлением нерелевантных на данный момент деятельности сигналов [16; 26; 34], поскольку процесс оязыковления с необходимостью детерминирован концептуальным осмыслением действительности и потребностью людей объективировать это осмысление [9; 25]. Действительно, будучи отражением когнитивных структур, языковые формы определяются целым рядом когнитивных феноменов, в частности, общей концептуальной организацией, структурами репрезентации знаний, эмоциональным восприятием, спецификой процесса категоризации.

Имя концепта эмоции как компонента категории ЭМОЦИИ с когнитивных позиций представляется многомерным концептуальным интерсемиотически перекодированным образованием, которое фиксирует значительный объем когнитивной информации, «схваченной» (вслед за Е.С. Кубряковой [11]) его значениями, причем главными критериями классификации концептуализированных эмоций наряду с различием значений их имен внутри «зонтикового имени» категории, репрезентированной в английском языке и актуализованной в англоязычном дискурсе, являются дискретизация и структуризация практики экспериенсера [10; 13; 33]. Значения слова-репрезентанта соответствующего концепта эмоции и интерсемиотики его референта, соотносящиеся с когнитивными единицами сознания, непосредственно детерминированы структурой деятельности и опыта человека, дифференцируясь в сознании с той степенью четкости, с которой разработан в опыте соответствующий участок человеческой деятельности.

В этой связи, огромное значение для осознания когнитивной природы явления лексикализации концептов эмоций как элементов категории EMOTIONS и для анализа процесса более адекватного распознавания значений имен эмоций и уточнения их классификации имеет процедура когнитивно-семантического прайминга, пришедшая в языковедение из психологии [4; 6; 15; 30], где «прайминг» (от английского глагола *to prime*, означающего «заранее предоставлять информацию, давать установку»: *If you prime smb to do smth, you prepare them to do it, for example by giving them information about it beforehand*)

понимается как свойство имплицитной памяти, которое представляет собой либо изменение скорости/точности решения задачи, либо повышение вероятности спонтанного воспроизведения этой информации в подходящих условиях [2; 4; 32]. Типологически различают когнитивный и эмоциональный, надпороговый и подпороговый (по факту наличия прайма в сознании), образный, вербальный и комбинированный (по форме предъявления прайма и целевого стимула), сенсорный, перцептивный и семантический (по глубине переработки), положительный и отрицательный разновидности прайминга [8; 13; 20; 28]. В свою очередь, вербальный прайминг охватывает семантическое, лексическое, морфологическое и синтаксическое измерения [1; 10; 30], а непосредственно сам прайм, или стимул, семантически связан с мишенью или же похож на неё.

Рассматривая возможность и целесообразность использования именно семантического, точнее когнитивно-семантического прайминга в сочетании с операцией дефокусирования как оптимального пути разрешения проблемы более тонкой дифференциации концептуализированных эмоций и их имен в рамках соответствующей категории, подчеркнем, что, как оказалось, когнитивно-семантический прайминг включает в себя ассоциативный прайминг, суть которого – в ускоренном распознавании концепта, именованного словом, если прайм связан с ним ассоциативно [19], и прайминг категориальный как ускоренное распознавание вербализованного концепта-цели после предъявления прайма, который относится к той же концептуальной категории [16; 33].

Слова, являющиеся именами эмоций в английском языке, употребляются человеком в процессе жизнедеятельности в самых разных узуальных контекстах (как индивидуально-личностном, так и ситуативно-прагматическом), впитывая контексты своего предшествующего употребления различной когнитивной природы, и в памяти происходит фиксация всего спектра употребления определенной лексической единицы, репрезентирующей тот или иной эмоциональный концепт. Следовательно, совокупность контекстов, ассоциируемых с некоторой лексемой, представляет собой комплексную многомерную ментальную репрезента-

цію, потенціально фіксуючу значительний об'єм концептуальної інформації [10; 16; 21, 32], т.е. будь-яке число концептуальних доменів, котрі виявляються релевантними для актуалізації даного конкретного значення імені концепта емоції. Така комплексна ментальна репрезентація, зв'язана категоріально і асоціативно з іменем концептуальної області емоції або, що відбувається частіше за все, концептуальної субкатегорії базової емоції в межах категорії EMOTIONS як мішенню, може, з нашої точки зору, виступати в якості прайм-стимула, сприяючи більш швидкій ідентифікації відповідного значення імен її концептуальних складових і, в свою чергу, більш точній класифікації диференційованих емоцій-референтів як області-мишені.

Розглянемо в якості прикладу лексическу одиницю, репрезентуючу субкатегорію INTEREST як складову категорії EMOTIONS: 1) *interest-involvement – a sense of concern with and curiosity about someone or something, e.g. an interest in music* (в даному випадку ментальна репрезентація-прайм містить концептуальну інформацію, котра асоціативно і категоріально зв'язана зі словом-репрезентантом, виконуючим функцію мишені – вказує на тип чуттєвого досвіду); 2) *interest-sake – a reason for wanting something done, e.g. for your sake; died for the sake of his country; in the interest of safety; in the common interest* (контекст в даному випадку активізує цілий комплекс доменів, зв'язаних з категоріями REASON і OUTWARD WILLINGNESS (в термінах Д. Лоритца [33]), фіксуючих деякі морально-ціннісні характеристики досвіду, що допомагає ідентифікувати прагматическу окрашеність досліджуваної емоції, її концепта і способу вербалізації); 3) *interest-interestingness – the power of attracting or holding one's attention (because it is unusual or exciting etc.), e.g. they said nothing of great interest; primary colors can add interest to a room* (ментальна репрезентація-прайм в цьому прикладі містить інформацію з концептуальної області QUALITY VALUED BY OTHERS, що дозволяє інтерпретувати емоцію не тільки як належність внутрен-

нього світу людини, але і як реіфікаційний ознак); 4) *interest-pursuit, pastime – a diversion that occupies one's time and thoughts (usually pleasantly, e.g. sailing is her favorite pastime; his main pastime is gambling; he counts reading among his interests; they criticized the boy for his limited interests* (цікавим в даному прикладі є те, що ментальна репрезентація-прайм фіксує знання про конвенційні ознаки передбанного часу проведення, ключовим з яких є інтелектуально-психологічна привабливість заняття, що метонімізується, репрезентуючи діяльність за допомогою акцентуації основної емоції експерієнцера).

Отже, комплексні ментальні репрезентації, містять концептуальну інформацію про репрезентант-мишені, можуть виступати в якості асоціативного і концептуального прайма, сприяючи більш адекватному розпізнаванню змісту концептуальної області-мишені і більш точній диференціації відтінків концептуальних емоцій. В той же час, як свідчать результати нашого аналізу фактичного матеріалу, фрагмент якого був представлений, ідентифікаційний процес праймінга з необхідністю зв'язаний з процесом дефокусування, оскільки в силу селективності уваги праймінг фокусування неминуче супроводжується частковим або повним придушенням нерелевантних на певний момент сигналів [4; 8; 16; 34], оскільки «само конструювання світу мовлячи за допомогою вибраних мовних способів інтерактивно, т.е. протікає в сиюминутному режимі з урахуванням прагматическої ситуації» [8, с. 12]. Насправді, повертаючись до специфіки вербалізації емоційно-субкатегоріального концепта INTEREST категорії EMOTIONS, на задньому плані виявилися такі аспекти концептуального референтного об'єкта, як *interest – a fixed charge for borrowing money; usually a percentage of the amount borrowed, e.g. How much interest do you pay on your mortgage?* і *interest-stake ((law) – a right or legal share of something; a financial involvement with something), e.g. They have interests all over the world; an interest in the company's future.*

Иными словами, всю совокупность явлений, обратных прайм-фокусировке (повышению уровня салиентности, профилированию, помещению в активную концептуальную зону [2; 6; 11; 17; 28; 34]) представляется возможным объединить в рамках одного явления – дефокусирования как целостного класса многофункциональных лингвокогнитивных процессов, характеризующихся широким диапазоном языковых воплощений, в ходе которых происходит изменение фокуса внимания экспериенцера, приводящее к понижению степени выделенности определенных элементов конструируемой ситуации или объекта-референта, т.е. к перемещению этих концептуальных элементов во вторичный фокус или фон, называемый дефокусированной зоной (далее – деФ-зоной). К последним могут относиться эксплицированный средствами языка вспомогательный (вторичный) фокус и неэксплицированный фон.

Обобщая наиболее существенные для реализации указанной выше цели работы характеристики дефокусирования в языке как способа вербальной репрезентации концептов эмоций в рамках категории EMOTIONS, отметим следующее. Во-первых, дефокусирование как лингвистическое явление находится на пересечении системного и функционального модусов языка, с одной стороны, и когницией как процессов селективного познания действительности – с другой [1; 8; 12; 19; 34], что эксплицирует его реляционный характер, поскольку этот феномен может быть описан исключительно относительно прайминг-фокусирования либо сдвигов аттенсионального фокуса. Во-вторых, границы между зонами фокус и деФ-зоной могут носить диффузный характер, не всегда осознаваясь экспериенцером. В-третьих, процессы (де)фокусирования базируются на универсальных законах зрительного и слухового восприятия, обработки и дистрибуции информации [4; 29; 32], которым присуща селективность, и при перцептивном распределении внимания для декодирования поступающего сигнала важно то, что находится в поле зрения человека, включая фон (например, *interest > enthusiasm (a lively interest) > mania (an excessive, extraordinary enthusiasm: e.g. Anglomania, balletomania)*). Как показывает анализ способов оязыковления концептов эмоций, интерпретация

подразумевает лингвокреативную реконструкцию экспериенцером когнитивных пропусков с целью восполнения коммуникативно релевантной информации. В-четвертых, дефокусирование осуществляется разноформатно, а значит необходимо разграничивать интерсемиотическую объективацию разных измерений дефокусирования – перцептивное и языковое (лексико-семантическое, синтаксическое и коммуникативно-прагматическое) перераспределение внимания, хотя соответствующие виды прайм-фокусирования и дефокусирования оказываются взаимосвязанными, следуя когнитивным законам перцепции и концепции.

Очевидно, что выявление субкатегорий эмоций в рамках исследуемой категории и их концептуальных составляющих в значительной степени опирается на прайминг и дефокусирование как понижение степени салиентности тех или иных актуальных ранее вербально репрезентированных концептуальных признаков, образующих систему фиксированных координат, где прайм-элемент оказывается в первичном фокусе, активируя целый диапазон новых культурно- и контекстуально-детерминированных концептуальных характеристик, которые становятся переменными координатами для всей категории. Таким образом, соотношение между прайм-фокусными и фоновыми элементами деФ-зоны носит разнообразный характер, определяя дальнейший путь категоризации. При этом вербализованные интерсемиотически репрезентированные концепты базовых эмоций категории EMOTIONS функционируют как прайм-стимулы при аттенсиональном сдвиге из первичного фокуса в дефокусированную зону, способствуя более адекватной идентификации концептуализированных и оязыковленных эмоций и обеспечивая большую гибкость процессу категоризации эмоций, дальнейшее лингвокогнитивное, лингвокультурологическое и семиотическое изучение которой в синхронии и диахронии составляет перспективу нашей научной работы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Болдырев Н.Н. Процессы концептуализации и категоризации в языке и роль в них имен абстрактной семантики / Н.Н. Болдырев // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство. – М. :

- Языки славянских культур, 2009. – С. 39–50. 2. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика. Введение в когнитивную лингвистику / Н.Н. Болдырев. – Тамбов : Изд. дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2014. – 236 с. 3. Борисов А.А. Эмоциональный концепт СТРАХ в лексике английского языка / А.А. Борисов // Лингвоконцептология: перспективные направления. – Луганск : Изд-во ГУ «ЛНУ имени Тараса Шевченко», 2013. – С. 184–198. 4. Величковский Б.М. Когнитивная наука: Основы психологии познания / Б.М. Величковский. – М. : Смысл, 2006. – 432 с. 5. Воробьева О.П. Концептология в Украине: обзор проблематики / О.П. Воробьева // Лингвоконцептология: перспективные направления. – Луганск : Изд-во ГУ «ЛНУ имени Тараса Шевченко», 2013. – С. 10–37. 6. Данько С.Г. Состояния коры мозга человека при внутренней индукции эмоций / С.Г. Данько // Когнитивные исследования : сб. науч. тр. – Вып. 2. – М. : Ин-т психологии РАН, 2008. – С. 48–72. 7. Дементьев В.В. Теория речевых жанров / В.В. Дементьев. – М. : Знак, 2010. – 600 с. 8. Ирисханова О.К. Игры фокуса в языке. Семантика, синтаксис и прагматика дефокусирования / О.К. Ирисханова. – М. : Языки славянской культуры, 2014. – 320 с. 9. Касевич В.Б. Когнитивная лингвистика: В поисках идентичности / В.Б. Касевич. – М. : Языки славянской культуры, 2013. – 192 с. 10. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Н.А. Красавский. – М. : Гнозис, 2008. – 374 с. 11. Кубрякова Е.С. В поисках сущности языка: Когнитивные исследования / Е.С. Кубрякова. – М. : Знак, 2012. – 208 с. 12. Маслова В.А. Homo lingualis в культуре / В.А. Маслова. – М. : Гнозис, 2007. – 320 с. 13. Мечковская Н.Б. Семиотика: Язык. Природа. Культура / Н.Б. Мечковская. – М. : Академия, 2004. – 432 с. 14. Морозова Е.И. Ложь как дискурсивное образование: лингвокогнитивный аспект / Е.И. Морозова. – Харьков : Экограф, 2005. – 300 с. 15. Розин В.М. Семиотические исследования / В.М. Розин. – СПб. : Университетская книга, 2011. – 256 с. 16. Рябцева Н.К. Язык и естественный интеллект / Н.К. Рябцева. – М. : Academia, 2005. – 640 с. 17. Семиотика: Антология / [сост. Ю.С. Степанов]. – М. : Академический Проект, 2001. – 702 с. 18. Степанов Ю.С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Ю.С. Степанов. – М. : Языки славянских культур, 2007. – 248 с. 19. Фаликман М.В. Внимание и перцептивные единицы / Фаликман М.В., Печенкова Е.В., Степанов В.Ю. // Когнитивные исследования : сб. науч. тр. – Вып. 5. – М. : Ин-т психологии РАН, 2012. – С. 102–116. 20. Хокинг С. Вселенная Стивена Хокинга. Три книги о пространстве и времени / С. Хокинг. – СПб. : Амфора, 2014. – 366 с. 21. Чернявская В.Е. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность / В.Е. Чернявская. – М. : ЛИБРОКОМ, 2009. – 248 с. 22. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций / В.И. Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с. 23. Шаховский В.И. Эмоции: Долингвистика, лингвистика, лингвокультурология / В.И. Шаховский. – М. : ЛИБРОКОМ, 2010. – 128 с. 24. Шаховский В.И. Эмоциональная аргументация в научном дискурсе / В.И. Шаховский // Человек. Язык. Культура : сб. науч. ст. – Киев : Изд. дом Д. Буряго, 2013. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 161–166. 25. Danes F. Cognition and emotion in discourse interaction: A preliminary survey of the field / F. Danes // XIVth International Congress of Linguistics Organized under the Auspices of CIPL (10-15 Aug. 1987). – Berlin : Quadrum, 1987. – P. 272–291. – (Preprints of the Plenary Session Papers). 26. Eerola T. A review of music and emotion studies: Approaches, emotion models and stimuli / T. Eerola, J. Vuuskoski // Music and Language Perception. – 2013. – Vol. 30, # 3. – P. 307–340. 27. Ekman P. Telling lies. Clues to deceit in the marketplace, politics, and marriage / P. Ekman. – NY : W.W. Noprton & Company, 2010. – 304 p. 28. Fontanille J. La sémiotique des passions à l'intersection des sciences humaines / J. Fontanille // Современная семиотика и гуманитарные науки. – М. : Языки славянских культур, 2010. – P. 128–145. 29. Goldie P. Getting feelings into emotional experience in the right way / P. Goldie // Emotion Review – 2012. – # 1(3). – P. 232–239. 30. Kerbrat-Orecchionni C. L'énonciation. De la subjectivité dans le langue / C. Kerbrat-Orecchionni. – Paris : Pompidou, 1997. – 180 p. 31. Kryk-Kastovsky B. Surprise, surprise: The iconicity-conventionality scale of emotions / B. Kryk-Kastovsky // The language of emotion: Conceptualization, expression, and theoretical foundation. – 2007. – Amsterdam : John Benjamins Publishing. – P. 155–173. 32. Le Doux J. The emotional brain: The mysterious underpinnings of our emotional life / J. Le Doux. – New York : Simon and Schuster, 2009. – 310 p. 33. Loritz D. How the emotional brain evolved language / D. Loritz. – London : Oxford University Press. – 2010. – 180 p. 34. Mahowald K. A meta-analysis of syntactic priming in language production [Электронный ресурс] / K. Mahowald et al // Journal of Memory and Language. – 2016. – Режим доступа : <http://dx.doi.org/10/1016/j.jml.2016.03.009>. 35. Shamaieva Iu.Iu. Classifying emotions through analyzing nominations of the category EMOTIONS

components / Iu.Iu. Shamaieva // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Сер. «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». – 2015. – № 1155. – С. 11–15. 36. Shevchenko I.S. Transformations of expressives through history in cognitive-communicative perspective / I. Shevchenko // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Сер. «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». – 2015. – № 1155. – С. 64–69. 37. Advanced Learner's Dictionary. – 2nd ed. – Cambridge : CUP, 2005. – 1572 p. 38. American National Corpus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.americannationalcorpus.org/OANC/index.html> 39. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.ldoceonline.com/>. 40. Merriam-Webster online dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.websters-online-dictionary.org/> 41. Oxford Dictionary and Thesaurus / [ed. by Sara Tulloch]. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – 1892 p. 42. WordNet ® 3.0. A Lexical Database for English [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wordnet.princeton.edu/>.

REFERENCES

- Boldyrev, N.N. (2009). Processy konceptualizacii i kategorizacii v jazyke i rol' v nih imen abstraktnoj semantiki [Processes of Conceptualization and Categorization in Language and the Role of Abstract Semantics Names in Them]. *Gorizonty sovremennoj lingvistiki: Tradicii i novatorstvo. – Horizons of modern linguistics. Traditions and novelty*, 39–50 (in Russian)
- Boldyrev, N.N. (2014). Kognitivnaja semantika. Vvedenie v kognitivnuju lingvistiku [*Cognitive Semantics. Introduction to Cognitive Linguistics*]. Tambov: Publishing House G.R. Derzhavin TSU.
- Borisov, A.A. (2013). Jemocional'nyj koncept STRAH v leksike anglijskogo jazyka [Emotional Concept FEAR in the Vocabulary of the English Language]. *Lingvokonceptologija: perspektivnye napravlenija. – Linguoconceptology: perspective mainstreams*, 184–198 (in Russian)
- Chernjavskaja, V.Ye. (2009). *Lingvistika teksta: Polikodovost', intertekstual'nost', interdiskursivnost'* [*Linguistics of Text: Polycode, Intertextuality, Interdiscursivity*]. Moscow: LIBROCOM.
- Dan'ko, S.G. (2008). Sostojanija kory mozga cheloveka pri vnutrennej indukcii jemocij [States of Human Cortex in the Process of Innerly Inducing Emotions]. *Kognitivnye issledovanija. – Cognitive studies*. 48–72 (in Russian)
- Danes, F. (1987). Cognition and emotion in discourse interaction: A preliminary survey of the field. *XIVth International Congress of Linguistics Organized under the Auspices of CIPL (10-15 Aug.1987)*. (Preprints of the Plenary Session Papers), 272–291.
- Dement'ev, V.V. (2010). *Teorija rechevyh zhanrov [Theory of Speech Genres]*. Moscow: Znak
- Eerola, T. (2013). A review of music and emotion studies: Approaches, emotion models and stimuli. *Music and Language Perception*, 30 (3), 307–340.
- Ekman, P. (2010). *Telling lies. Clues to deceit in the marketplace, politics, and marriage*. NY: W.W.Noprton&Company
- Falikman, M.V., Pechenkova Ye.V., and Stepanov V.YU. (2012). Vnimanie i perceptivnye edinicy [Attention and Perceptive Units]. *Kognitivnye issledovanija. – Cognitive research*, 102–116 (in Russian)
- Fontanille, J. (2010). La sémiotique des passions à l'intersection des sciences humaines. *Sovremennaja semiotika i gumanitarnye nauki [Modern semiotics and humanitarian sciences]*, 128–145.
- Goldie, P. (2012). Getting feelings into emotional experience in the right way. *Emotion Review*, 1(3), 32–239.
- Hoking, S. (2014). *Vselennaja Stivena Hokinga. Tri knigi o prostranstve i vremeni [Stephen Hawking's universe. Three books about space and time]*. St. Petersburg: Amphora
- Iriskhanova, O.K. (2014). *Igry fokusa v jazyke. Semantika, sintaksis i pragmatika defokusirovanija [Focus Games in a Language. Semantics, Syntax and Pragmatics of Defocusing]*. Moscow: Yaziki slavyanskoy kul'tury
- Kasevich, V.B. (2013). *Kognitivnaja lingvistika: V poiskah identichnosti [Cognitive Linguistics. Searching for Identity]*. Moscow: Yaziki slavyanskoy kul'tury
- Kerbrat-Orecchionni, C. (1997). *L'énonciation. De la subjectivité dans le langue* Paris: Pompidou
- Krasavskiy, N.A. (2008). *Jemocional'nye koncepty v nemeckoj i russkoj lingvokul'turah [Emotional Concepts in the German and Russian Linguocultures]*. Moscow: Gnosis
- Kryk-Kastovsky, B. (2007). Surprise, surprise: The iconicity-conventionality scale of emotions. *The language of emotion: Conceptualization, expression, and theoretical foundation*, 155–173.
- Kubryakova, Ye.S. (2012). *V poiskah sushhnosti jazyka: Kognitivnye issledovanija [Searching for the essence of language. Cognitive research]*. Moscow: Znak

- Le Doux, J. *The emotional brain: The mysterious underpinnings of our emotional life*. New York: Simon and Schuster
- Loritz, D. (2010). *How the emotional brain evolved language*. London: Oxford University Press
- Mahowald, K. (2016). A meta-analysis of syntactic priming in language production. *Journal of Memory and Language*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jml.2016.03.009>. 35
- Maslova, V.A. (2007). *Homo lingualis v kul'ture [Homo lingualis in culture]*. Moscow: Gnosis
- Mechkovskaya, N.B. (2004). *Semiotika: Jazyk. Priroda. Kul'tura [Semiotics. Language. Nature. Culture]*. Moscow: Academia
- Morozova, Ye.I. (2005). *Lozh' kak diskursivnoe obrazovanie: lingvokognitivnyj aspekt [Lies as a Discursive Unit: a Linguocognitive Dimension]*. Kharkiv: Ekograf
- Rozin, V. M. (2011). *Semioticheskie issledovanija [Semiotic research]*. St. Petersburg: Universitetskaya kniga
- Ryabtseva, N.K. (2005). *Jazyk i estestvennyj intellekt [Language and Artificial Intelligence]*. Moscow: Academia
- Shahovskij, V.I. (2008). *Lingvisticheskaja teorija jemocij [Linguistic theory of emotions]*. Moscow: Gnosis
- Shahovskij, V.I. (2010). *Jemocii: Dolvingvistika, lingvistika, lingvokul'turologija [Emotions. Pre-linguistics, linguistics, linguoculturology]*. Moscow: LIBROCOM
- Shahovskij, V.I. (2013). Jemocional'naja argumentacija v nauchnom diskurse [Emotional Argumentation in Scientific Discourse]. *Chelovek. Jazyk. Kul'tura. – Man. Language. Culture*, 161–166.
- Shamaieva, Iu.Iu. (2015). Classifying emotions through analyzing nominations of the category EMOTIONS components. *Visnyk Kharkiv nats. Un-tu im. V.N. Karazina. – V.N. Karazin Kharkiv National Univ. Messenger*, 1155, 11–15.
- Shevchenko, I. S. (2015). Transformations of expressives through history in cognitive-communicative perspective. *Visnyk Kharkiv nats. Un-tu im. V.N. Karazina. – V.N. Karazin Kharkiv National Univ. Messenger*, 1155, 64–69.
- Stepanov, Yu. S. (ed.) (2001). *Semiotika: Antologija [Semiotics. Antology]*. Moscow: Project
- Stepanov, Yu.S. (2007). *Koncepty. Tonkaja plenka civilizacii [Concepts. A Thin Cover of Civilization]*. Moscow: Jazyki slavjanskih kul'tur
- Velichkovskiy, B.M. (2006). *Kognitivnaja nauka: Osnovy psihologii poznaniya [Cognitive science. Basics of Psychology of Cognition]*. Moscow: Smysl
- Vorob'eva, O.P. (2013). Konceptologija v Ukraine: obzor problematiki [Conceptology in Ukraine: reviewing problematic issues]. *Lingvokonceptologija: perspektivnye napravlenija. – Linguoconceptology: perspective mainstreams*, 10–37 (in Russian)

СТИЛІСТИКА І ЛЕКСИКОЛОГІЯ

УДК 811.111'42

**ФЕНОМЕН АДРЕСАТА
В КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРИ КОМІЧНОГО**

В.О. Самохіна, докт. філол. наук (Харків)

Автор статті зосереджує увагу на адресаті – суб'єкті non-bona fide комунікації, тобто гумористичної ігрової діяльності, яка виявляється як кумедна несумісність, інконгруентність, відхилення від норм, паралакс. Робота виконується в межах функціонально-комунікативного напрямку лінгвістики. Виділяються комунікативно-прагматичні особливості жарту з урахуванням чинника адресата, який розглядається як учасник лінгвокреативної діяльності, як інтерпретатор комічної інформації. У роботі значну увагу приділено характеристиці типів адресатів, які приймають участь у карнавальному дискурсі гумору. Виокремлено основні риси адресату в гумористичній комунікації – широту фонових знань, готовність сприймати гумористичну тональність несерйозно, уміння здобувати інформацію з жарту, рівень мовної та соціокультурної компетенції тощо. Концепція адресата розкривається у зв'язку з діалектичними принципами взаємозв'язку, відображення, історизму, протиріччя, багатозначності, творчої активності суб'єкту і т. ін. Урахування принципів діалектичної логіки сприяє успішному вивченню проблеми адресатності в комунікативному просторі комічного.

Ключові слова: адресат, гумористичний різновид дискурсу, діалектичний принцип, інтерпретація жарту, почуття гумору.

Самохіна В.А. Феномен адресата в комунікативном пространстве комического. Автор статьи сосредотачивает внимание на адресате – субъекте non-bona fide коммуникации, т.е. юмористической игровой деятельности, которая определяется как забавная несовместимость, инконгруэнтность, отклонение от норм, паралакс. Работа выполняется в рамках функционально-коммуникативного направления лингвистики. Выделяются коммуникативно-прагматические особенности шутки с учётом фактора адресата, который рассматривается как участник лингвокреативной деятельности, как интерпретатор комической информации. В работе большое внимание уделяется характеристике типов адресатов, которые принимают участие в карнавальном дискурсе юмора. Выделены основные черты адресата в юмористической коммуникации – широту фоновых знаний, готовность воспринимать юмористическую тональность несерьёзно, умение добывать информацию из шутки, уровень языковой и социокультурной компетенции и т.д. Концепция адресата раскрывается в связи с диалектическими принципами взаимосвязи, отображения, историзма, противоречия, многозначности, творческой активности субъекта и др. Учет принципов диалектической логики способствует успешному изучению проблемы адресатности в коммуникативном пространстве комического.

Ключевые слова: адресат, диалектический принцип, интерпретация шутки, чувство юмора, юмористический вид дискурса.

Samokhina V.A. Phenomenon of the Addressee in Communicative Comic Space. The author of the article concentrates the reader's attention on the addressee – a subject of non-bona fide communication, i.e. humorous playing activity which manifests itself as funny incompatibility, incongruity, deviation from standards, parallax. The paper is fulfilled within the frames of functional-communicative branch of linguistics. Communicative-pragmatic peculiarities of the joke with due regard of the factor of the addressee, as well as types of addressees are singled out. The addressee is considered a participant of linguocreative activity, as comic information interpreter. A huge attention in the paper is given to the addressees characteristic types who take part in humor carnival discourse. The main

features of the addressee in humor communication are singled out – width of background knowledge, readiness not to perceive humor tonality seriously, an ability to get information from a joke, level of language and sociocultural competence etc. The conception of the addressee is exposed in connection with dialectical principles of intercommunication, reflection, historical method,

Адресація в широкому значенні слова означає зверненість «Я» к «Іншому» з метою взаємоспілкування [13, с. 177]. Актуальність і новизна дослідження полягають у розкритті чинника адресата в non-bona fide комунікації з урахуванням основних принципів діалектичної логіки, а також у всебічному аналізі його типів, функцій, специфіки вербальної і невербальної складових. Знання принципів діалектичної логіки сприяє більш успішному вивченню різних об'єктів дійсності, розширюють горизонти людського пізнання. Діалогічний принцип у *карнавальному дискурсі гумору* передбачає діалектичну взаємодію і інтерпретацію комічної дії як фундаментального підґрунтя справжніх людських взаєностосунків [16, с. 123]. Актуальність статті визначається також її суголосністю з ключовими аспектами сучасних лінгвістичних досліджень функціонально-комунікативного спрямування.

Психологічний процес, який пов'язаний з гумором, включає соціальний контекст, процес когнітивної оцінки, що складається зі сприйняття адресатом «кумедної несумісності, емоційної реакції радості та вокально-поведінкового виразу сміху» [9, с. 30]. Діалогічна взаємодія адресанта з адресатом – це важлива стилеутворююча риса гумору. Таким чином, гумористична комунікація – це не тільки з'ясування комічних фактів, але й становлення *товариства, спілки однодумців по комічній грі*: адресанта – виконавця комічного повідомлення і адресата – приймача комічної дії. Це – цільова адресація.

Об'єктом роботи є адресат як учасник інтенціональної лінгвокреативної діяльності, як інтерпретатор комічної інформації. Під адресатом розуміємо особу... чи групу осіб, який/яким мовець призначає своє повідомлення, та розглядаємо його як активного учасника комунікації, що детермінує

opposition, polysemanticity, the subject's creative activity and so on. Considering principles of dialectical logic is contribution to study the problem of addressing in communicative comic space.

Key words: addressee, dialectical principle, humorous type of discourse, joke interpretation, sense of humour.

*«Текст хранит в себе облик аудитории»
(Ю.М. Лотман)*

мовленнєву поведінку мовця, в тому числі й вибір форми адресатної референції [12, с. 9]. Адресант фокусує увагу адресата не тільки на розуміння жарту, але й на її генерацію, більш глибокий, когнітивний, концептуальний аналіз, який дозволяє в гумористичній, емоційній формі отримати додаткові знання про надану тему [17, с. 86]

Н.Д. Арутюнова відзначає, що для створення будь-якого тексту необхідний реципієнт [1, с. 366–367], тобто в тексті завжди відображається адресат, на якого орієнтується адресант. На думку вченого, тлумачення висловлювання в значній мірі залежить від чинника адресата і адресат, як і мовець, вступає в комунікацію не як особистість, а у певному амплуа, що відповідає аспекту мовця; параметри мовця і адресата повинні бути узгодженими між собою [там само, с. 357]. Таким чином, реалізуються принципи діалектичного протиріччя: принципи протилежності (комуніканти передбачають наявність одне одного) та принцип взаємозв'язку: діалектичні принципи знаходять відображення в постійному процесі протиставлення і в той же час взаємозв'язку розміреного життя «кипінню» свята.

Non-bona fide – це несерйозний модус комунікації, одним з яких є гумористичний різновид дискурсу (далі – ГРД). ГРД є особливим, унікальним, тому що повідомлення будується таким чином, щоб задовольнити вимогам вихідної моделі і прагматичним «фільтрам» учасників комунікації для позначення вибіркового сприйняття адресата. Ю.М. Лотман наводить гумористичний випадок, в якому відомий математик П.Л. Чебишев обрав для себе свою аудиторію: «На лекцію вченого, присвячену математичним аспектам розкroю сукні, прийшла непередбачувана аудиторія: кравці, модні пані... Проте перша ж фраза лектора: «Уявіть для простоти, що людське тіло має форму кулі» при-

мусила їх тікати. В залі залишилися лише математики, які не знаходили в такому початку нічого дивного. Текст «відібрав» собі аудиторію, створив її за образом та подобою своєю» [8, с. 161]. Кризь сприйняття адресата проникає певна або конкретна кількість інформації, яка здатна впливати на його реакцію і оцінку комічного тексту. Н.К. Рябцева відзначає, що «можна виділити особливі «жанри позитивного настрою»: вони передають і створюють «позитивну енергію», ґрунтоване «посилання», оптимістичний стимул, гарний настрій, породжують настанову на сприятливий хід розвитку подій, відношень і т. ін.: ...жарт, анекдот тощо» [14, с. 425]. Жарт як функціонально-емотивний текст транслює емоції на адресата. Для такого типу тексту головне – висловити їх так, щоб адресат усвідомив цей інформаційний фокус. Тому «емотивний текст – це перш за все текст для адекватного сприйняття і розуміння емоційного змісту. А розуміння це може бути або раціональним, або емоційним, оскільки тепер уже незаперечним є факт, що за кожним текстом стоїть не тільки система мови, але й мовна особистість, яка по-своєму її інтерпретує» [4, с. 144–153; 20, с. 182]. Такий підхід відповідає діалектичному принципу відображення і творчої активності суб'єкта:

Приклад 1. *Motorist: I'm terribly sorry, but I've just run over your cat. Is there anything I can do for you? Lady of the house: Can you catch mice?* (1, р. 20).

У ГРД суб'єктом оцінки є як окрема особистість, так і колектив. І.М. Панченко виводить також моноадресатного (тобто референція є до одиничного адресата) і поліадресатного (референція становить співвіднесеність із множиною адресатів) референтів [12, с. 8] Крім слухача / читача в якості адресата може також виступати радіо-, теле- та Інтернет-аудиторія. Адресат жарту є суб'єктом оцінки та емоції. Фактором, що визначає оцінне відношення, є входження фрагменту світу, відбитого в жарті, в життєве середовище мовця. Результатом суб'єктивної інтерпретації оцінюваного фрагменту світу є емоція адресата. Ілюкутивна сила емоційної оцінки жарту полягає у «вираженні емоційної оцінки адресанта, яка в свою чергу впливає на емоційний стан адресата» [19, с. 191]. В емоційному стані адресата, який

змінюється в результаті гумористичної мовленнєвої дії, і полягає його перлокутивний ефект.

Стосовно гумору, В.І. Карасик характеризує такі типи адресатів: *адресат-критик* і *адресат-емпатик*. Перший прагне неупереджено оцінити жарт, а другий, захоплений процесом розповідання жарту, співпереживає його учасникам. Адресат-критик, почувши жарт, повинен спочатку оцінити, чи смішний він, а потім, можливо, прореагувати на нього. Адресат-емпатик заздалегідь перебуває на стороні мовця, асоціює себе з ним і готовий розсміятися, навіть не дослухавши жарт до кінця. Зрозуміло, ці типи, як і багато інших є досить умовними, але для нас важливо підкреслити ту обставину, що гумористичну тональність спілкування формують адресати-емпатики [5, с. 306]. Співвідношення між критичним і емпатичним сприйняттям гумору відповідає співвідношенню між інтелектуально обробленим і більш простим видами гумору. Дотепні висловлювання розраховані не тільки на сміхову реакцію, але й на оцінку інтелектуальних здібностей адресата. У міру того, як зростає інтелектуальність гумору, зростає і ймовірність переходу гумористичного висловлювання в іншу площину, з одного боку, за рамки гумору в серйозне спілкування ... і, з іншого боку, за рамки гумору в недружнє спілкування, в сатиру, сарказм, знущання чи розіграш [там само, с. 307]. Пряме співвідношення повідомлення з адресатом означає, що слухач мислиться як реальний суб'єкт дії з подальшою реакцією на жарт. Адресат жарту розглядається як рівноправний партнер, який належить до одного з адресантом мікросвіту і характеризується знанням життєвої емпірики. Це – адресат з багатим індивідуальним когнітивним простором, який схоплює знання про культуру, літературу, історію, політику, різні професійні галузі [6, с. 183].

Адресата жарту можна порівняти з *глядачем*, оскільки адресант розіграє жарт, залучає адресата до комічної гри. У свою чергу, адресат дає свою оцінку жарту, і ця оцінка є важливою для адресанта, тому що містить або позитивний, або негативний відгук. І.М. Панченко також проводить межі між *експліцитним* і *імпліцитним* адресатами [12, с. 9]. «Перший є експліцитно оформлений за допомогою вербальних/невербальних засобів одержувача повідомлення, другий – це адресат, апеляція

до якого відбувається у непрямий спосіб і виводиться на основі дискурсивного контексту» [там само].

Виділимо ще два типи адресатів: *національний* і *іншокультурний*. Національному адресату ближче «рідні» жарти, які не викликають труднощів у дешифруванні культурних реалій, фактів дійсності, інтертекстуальних посилань; іншокультурному адресату потрібна певна підготовка у сприйнятті «чужого» гумору, в якому багато реалій призводять до втрати гумористичного ефекту. Що не викликає труднощів у іншокультурного адресата, – це універсальні жарти, об'єднані побутовою тематикою: стосунки в сім'ї, діти, навчання і т. ін. У свою чергу, національний і іншокультурний адресати підрозділяються за *гендерною* (чоловіча – жіноча стать), *віковою* (дитина, підліток, доросла людина), *освітньою* (середній – високий рівень інтелектуального розвитку) (див. дет. [7; 9]) ознаками. Адресатом жарту може виступати мовна особистість з будь-якою комунікативною роллю: *слухаючий, читаючий, підслуховуючий*. У будь-якому випадку, кожен з них по-своєму його інтерпретує. Для розуміння жарту необхідні певний ступінь уяви і певний інтелектуальний і лінгвокультурний рівень, а також почуття гумору. Тому адресати типологізуються таким чином: A_1 – людина, що має почуття гумору, і A_2 – людина, що не має такого.

Почуття визначається як одна із психічних функцій свідомості, що є порівняно *стійким* і *предметним* різновидом переживань власного відношення до дійсності... Почуття є одним із *пізнавальних* механізмів разом із мисленням, відчуттям, інтуїцією. Почуття є *регуляторним механізмом* людської діяльності. Різновидами почуття є *позитивні* і *негативні*, а також *моральні, естетичні, інтелектуальні*. Виокремлюють також *настрої* – тривалі емоційні стани, *афекти* – найсильніші переживання, і *пристрасті* – тривалі та сильні почуття. У *мовних знаках почуття* відображені у вигляді *конотативних відтінків* у масиві емоційної лексики, в модальних словах тощо. Почуття опосередковують текстову категорію емотивності шляхом множинної репрезентації аксіологічної модальності, що належить авторові – функції, *гіпотетичному й реальному адресатові*, персонажам художнього твору [18, с. 581].

Усе це цілком можна віднести до ГРД, де адресат а) переживає жарт; б) пізнає жарт; в) інтерпретує жарт; г) виражає свої емоції; д) налаштовується на комічну тональність; е) емотивно і експресивно реагує вербальними і невербальними засобами на жарт. Сказане узагальнюємо в рис. 1, який значно доповнено [15, с. 177].

Адресат жарту

- має / не має почуття гумору
- активний/пасивний
- експліцитний/імпліцитний
- конкретний/гіпотетичний
- критик/емпатик
- компетентний/некомпетентний
- національний/іншокультурний
- конкретний/випадковий
- за гендерним фактором (чоловік, жінка)
- професійний/непрофесійний
- за віковим фактором (дорослий, дитина)
- за рівнем інтелектуального розвитку
- окрема сучасна особистість (моноадресатна)/колектив (поліадресатна)
- за комунікативною роллю (слухаючий, читаючий, підслуховуючий)
- причетний до певної соціальної групи
- радіо-, теле-, Інтернет-аудиторія, глядач, читач

Рис. 1 Типи адресатів жарту

Розглядаючи особливості адресата в гумористичній комунікації, ми виділяємо його **основні** риси: готовність сприймати гумористичну тональність несерйозно, широту фонових знань, знання екстралінгвальної ситуації, вміння добувати з жарту інформацію, якою він володіє в своїй або чужій лінгвокультурі. Адресат виконує *когнітивну операцію* з розшифровки тексту жарту – це певні знання адресата про його жанрово-стильові особливості: адресат «дізнається» про модель жарту, його знакову систему, в якій діють відмінні від інших жанрів правила поєднань, комбінацій і взаємодій знаків, що забезпечують відповідну реакцію адресата. У цьому зв'язку М. Мусійчук акцентує на гуморі як формі інтелектуальної активності [11], яка ґрунтується на паралаксі (від грец. – відхилення), зокрема відхиленні від норми. У залежності від обсягу фонових знань у адресата стає зрозумілим той чи інший жарт, який адресується адресату-сучаснику. Адресат вірно розуміє жарт адресанта і адекватно (тобто в тій самій тональності) реагує на нього.

З фактором адресата нерозривно пов'язана мета повідомлення. Цей елемент комунікативно-прагматичної структури жарту узгоджується з функціонально-комунікативною установкою і типом мовленнєвого акту, які реалізуються зокрема через композиційно-мовленнєву форму подачі інформації. Аналіз структурно-сміслової організації мовних одиниць дозволяє виявити тип жарту – динамічний зсув у бік комічного «вибуху», що є типологічно маркованою ознакою жарту і найбільш адекватною формою передачі однієї з основних цілей повідомлення – викликати сміхову реакцію в адресата. Сукупність і співвідношення іллокутивних інтенцій адресанта зумовлює також внутрішню організацію жарту. У зв'язку з високим ступенем концентрації ентропії комічної інформації в жарті виникає проблема забезпечення адекватності його сприйняття, усунення ентропії під час дешифрування і можливих неточностей інтерпретації повідомлення адресатом. Тому для організації жарту важливу роль відіграє його внутрішнє членування, що визначає особливості функціонування діалектичного принципу дискретності.

Рівновага комунікативних центрів адресант-адресат виникає під час співвідношення особис-

того досвіду (фонових знань) адресата з досвідом адресанта. Ступінь активності, так само як і форми її вираження, адресанта та адресата в процесі спілкування, різні. Для адресанта цей процес вищеплений, оскільки жарт «прагне» до того, щоб постати цілком перед адресатом, для адресата ж – він відкритий у часі. Активність адресанта-виконавця двоєдина. З одного боку, це – активність утілення, яка матеріально організована у фольклорних образах. Чим значніше та дієвіше образи і ситуації, які описуються в ньому, тим багатший процес спілкування і довші співпереживання адресата. З іншого боку, авторська активність – активність, яку можна втілити, бо образ автора-адресанта зсередини переживається і організується буквально на очах адресата (жести, міміка і т. ін.). І тоді стає важливим самий хід розповідання жарту, який, як правило, викликає в адресата певні асоціації і провокує його продовжити «жартівливу дуель» на цю тему. Адресант і адресат міняються ролями: адресат стає адресантом, репрезентуючи гомогенну інтерактивність: діалогічна гумористична комунікація передбачає у цьому випадку *адресантно-адресатну інверсію*, зворотній зв'язок, що відповідає діалогічному принципу взаємозамінювання в умовах діалогової ситуації.

Приклад 2. *One moron asked another who kept reaching for things, «Haven't you got a tongue?» «Yes,» said the other, «but my arms are longer»* (3, p. 198).

У цьому випадку має місце буквальне розуміння слів, що створює комізм: можна уявити людину, яка язиком дістає їжу. Змістовне очікування (асоціативний стереотип), який виходить з початку жарту, вступає в різке протиріччя із змістом кінцівки. Адресат може продовжити тему, стаючи, таким чином, адресантом:

Приклад 3. *Three little morons were sleeping in a bed. It was kind of crowded so one put his pillow on the floor to sleep there. Another leaned over and said, «You might as well come back in. It's not crowded now»* (3, p. 200).

У цьому жарті задіяний механізм абсурдного алогізму, який робить ситуацію комічною. Такий підхід співпадає з дефініцією Ф. де Соссюра, який використовував поняття «комунікативне коло» [21, с. 39].

Оскільки найбільш частим випадком архітектонічного оформлення жарту виступає його реалізація в рамках однієї надфразової єдності, це дає можливість загострити увагу адресата на кожному етапі дії, і значно полегшити декодування інформації та запам'ятовування в експлозивній частині. Компресія інформації сприяє тому, що адресат приділяє увагу основним пунктам жарту, щоб потім у тій же послідовності його переказати. Таким чином, адресат жарту є умовним учасником ГРД.

Адресант приховує факт запозичення жарту і видає адресату його за свій. Жарт руйнується, якщо адресат здогадається, що адресанту жарт не належить. Існує певний «договор» між адресантом і адресатом, що жарт є придуманим адресантом, а факт «плагіаторства» нібито заперечується. Адресант розраховує на те, що жарт незнайомий адресату, що адресат його раніше не чув. Якщо жарт відомий адресату, то він може мати двоїсту реалізацію: а) не викликати сміху; б) викликати сміхову реакцію.

Метатекстові вступи задають *режим інтерпретації* жарту (тобто, прямо вказують на те, яким чином слід інтерпретувати гумор). Так, дискурсивними ознаками мовленнєвого жанру жарту є такі: *Hey listen to this, have you heard this joke? Have you heard a joke about...? In this connection there is a joke.* Homo Loquens і Homo Ridens установлюють і зміцнюють таким чином внутрішньо-груповий зв'язок, який сприяє зняттю психологічної напруги, створює режим гри, що ґрунтується на діалектичному принципі взаємозв'язку. Жарт завжди спрямований на адресата, створюється заради нього. Від його реакції залежить його успіх. Першою реакцією найчастіше є невербальна – сміх, який може супроводжуватися й іншими невербальними проявами: адресат може, сміючись, прикладати руку до грудей, відкинути голову назад, у нього можуть виступити сльози від сміху і т. ін. Метатекстові вербальні прояви – різні: це і вигуки, й оцінні вирази типу «*Great!*», «*Super!*» тощо.

Лінгвоситуативний гумор більше зрозумілий адресату, ніж лінгвальний, який вимагає від нього достатньої підготовки.

Приклад 4. *Waiter: I have stewed liver, boiled tongue and frogs' legs'.*

Customer: Don't tell me your troubles, just fetch me the menu! (1, p. 18).

Лінгвоситуативний контекст, у якому реалізується цей гумор, – досить широкий. Особливо нелегко адресату декодувати британські жарти, більшість із яких будується на двозначності [див. дет. 4]:

Приклад 5. *Two friends meet and one of them says: "I've taught my dog to speak English!" – "That's impossible", says the other man, "dogs don't speak!" – "It's true! I'll show you". He turns to his dog, "How's the situation in England?" The dog answers: "Rough, rough"* (1, p. 45).

Говорячи про типові сміхові реакції, ми маємо на увазі перш за все прийнятий у тій чи іншій культурі ступінь емоційного самоконтролю. Якщо адресат намагається стримати свій сміх або, навпаки, демонструє нестримні веселощі, ми стикаємося з тією чи іншою типовою сміховою реакцією, яка підпорядковується статистичним узагальненням. У будь-якій культурі є люди, схильні до голосного щирого сміху, але в англійській культурі існує типова реакція у вигляді ледь помітного стриманого сміху – *chuckle*, така реакція отримала спеціальне найменування в мові (в українській та російській мовах аналогічного поняття немає). Це означає, що таке явище є типовим для англо-мовної мовленнєвої спільноти [5, с. 307].

Адресант свідомо використовує гумор у відповідній в цьому ситуації спілкування. Адресат з різних причин (особистісних, психологічних) може не зрозуміти жарт, у результаті чого має місце комунікативна невдача. Адресат може зробити вигляд, що не розуміє жарт і тоді не реагувати на нього певним чином або прореагувати у іншому ключі (наприклад, якщо б це був не жарт, а серйозна сентенція). Так, А.М. Морозова детально розглядає різні види поведінки адресата в ситуаціях гумористичної тональності [10].

Гумористичний текст і гумористична комунікація дещо відрізняються один від одного. Сприйняття гумористичного письмового тексту являє собою нелінійний дискретний тип «спілкування», в тому сенсі, що читач одночасно бачить слова, фрази та речення, що оточують цей текст. Це створює «комфортні» умови для його повноцінної і адекватної інтерпретації адресатом; це також аналітичний підхід до розуміння гумористичного тексту: адресат має можливість відтворити втрачений еле-

мент, який впливає на створення комізму, повернутися до першого речення, прочитати текст знову. При цьому, «дії читача і слухача спрямовані не тільки на те, щоб сприйняти смисли і засоби, але й на те, щоб їх схарактеризувати» [3, с. 4]. Тут реалізується діалектичний принцип однозначності, тобто принцип адекватного сприйняття інформації.

Стосовно гумористичного тексту можна додати, що він спроможний управляти процесом розуміння: починаючи з перших усвідомлених одиниць поділу, у адресата формується механізм, який пов'язаний з прогнозуванням подальшого гумористичного змісту.

Приклад 6. *У мене чоловік Стрілець за гороскопом, хочу подарувати йому рушницю. – А в мене чоловік – Козерог...* (2, с. 14).

Розуміння письмового комічного тексту, його інтерпретація може бути представлена як взаємодія тексту і адресату в умовах гумористичної комунікації. Адресант прогнозує в адресаті певний образ, орієнтуючись на який, він відчуває «загальний фонд знань, загальну апперцепційну базу, вибирає стилістичний реєстр і т. ін.» [11, с. 57].

Приклад 7. *Адмиралу Нельсону ко дню рождения Королева подарила морской бинокль. – Извините, Ваше Величество, а морского монокля у Вас нет?* [2, с. 6]

Цей приклад ілюструє діалектичний принцип історизму, який устанавлює співвідношення між історичною дійсністю, що розвивається, та її відображенням у процесі пізнання.

Основною умовою успіху жарту є наявність у фонових знаннях адресата релевантних відомостей, а також адекватної рефлексії адресантом фонових знань адресата. Діти розповідають один одному так звані «дитячі анекдоти»: вони говорять про те, що їх оточує (однолітки, улюблені мультфільми тощо). «Дитячий» адресат особливо непередбачуваний у гуморі:

Приклад 8. – *What is the difference between an elephant and an apple? – An apple is red!* (4, р. 7)

Жарт побудований на прийомі неочікуваного сподівання: дитячий мозок ідентифікує дві різні речі за ознакою кольору.

Приклад 9. *What should you not eat before breakfast? Lunch and supper!* (4, р. 77).

«Дитяча логіка» є досить оригінальною. У вищеведеному прикладі порушуються пресупозиції, створюючи ефект обманутого очікування. Тут спрацьовує діалектичний принцип взаємозамінування – дитина виводить зовсім іншу інференцію.

Адресат реагує на гумор завдяки спрацюванню діалектичного принципу багатозначності, який базується на тому, що адресат повинен обирати те і значень, яке створює комічний ефект:

Грош *Вы хотите провести отпуск на Багамах? Пойдите проспитесь!* (2, с. 61)

(багатозначність слова «проспитесь» указує на дві ситуації: або у вас немає таких грошей, щоб відпочивати на Багамах, або у значенні: поїдьте і відпочиньте). Пор. також багатозначність, яка ґрунтується на афоризмах і ідіомах:

Приклад 11. *Должна ли леди:*

- *одевать каблуки, если джентльмен с ней на короткой ноге?*

- *выполнить волю джентльмена, если он на неё ещё не вышел?*

- *молоть кофе, если джентльмен варит воду?*

- *наставлять джентльмену рога, если это рога изобилия?*

- *поздно приходит к джентльмену, если у него не все дома?* (2, с. 20).

Такі приклади є найбільш емоційними, вони ґрунтуються на когнітивній здогадці.

На інтуїції та здогадці адресата побудований комічний ефект обманутого очікування, в такому анекдоті:

Приклад 12. *У ресторані в Парижі відвідувач випиває декілька чарок коньяку одну за іншою. Офіціант каже йому злісно:*

– *Через алкоголь страждає кожен другий француз.*

– *Мене це не турбує, я – датчанин* (2, с. 13).

Урахування чинника адресата визначає той факт, що політичні, історичні, еротичні анекдоти не розповідають дітям. Грубі, вульгарні анекдоти не розповідають начальникам, викладачам, а лише – добре знайомим людям, в «інтимному колі». Таким чином, забезпечення адекватного впливу вимагає від адресанта прийняття до уваги великої кількості прагматичних факторів, пов'язаних з адресатом [2], а саме: його інформованості, рівня

мовної та соціокультурної компетенції. З іншого боку, діалектичні принципи допомагають краще зрозуміти гумористичні об'єкти; вони є аподиктичними – доказовими, переконливими, безумовно достовірними; пояснюють особливості пізнавальної діяльності людини, зокрема гумористичної діяльності, адже діалектична логіка спрямовує свої умовиводи на практику. Дотримання всіх цих факторів обумовлює ефективність жарту в ГРД.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Фактор адресата / Н.Д. Арутюнова // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. – М. : Наука, 1981. – Т. 40. – № 4. – С. 356–367. 2. Бакланова И.И. Образ автора и образ адресата нехудожественного текста : монография / И.И. Бакланова. – М. : Гос. ин-т рус. яз. им. А.С. Пушкина, 2014. – 272 с. 3. Богин Г.И. Схемы действий читателя при понимании текста / Г.И. Богин. – Калинин : Изд-во КГУ, 1989. – 70 с. 4. Карасик В.И. Анекдот как предмет лингвистического изучения / В.И. Карасик // Жанры речи. – Саратов : Изд-во гос. УНЦ «Колледж», 1997. – С. 144–153. 5. Карасик В.И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с. 6. Карпчук Н.П. Адресованість в офіційному та неофіційному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Карпчук Наталія Петрівна. – Х., 2005. – 218 с. 7. Кулинич М.А. Лингвокультурология юмора (на материале английского языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Кулинич Марина Александровна. – Самара, 2004. – 264 с. 8. Лотман Ю.М. Избранные статьи в 3-х томах / Ю.М. Лотман. – Таллин : Александрия, 1992. – Том 1. – 479 с. 9. Мартин Р. Психология юмора / Р. Мартин ; [пер. с англ. под ред. Л.В. Куликова]. – СПб. : Питер, 2009. – 480 с. (Серия «Мастера психологии»). 10. Морозова А.М. Дискурсивная специфика реализации юмористической тональности : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.09 «Теория языка» / А.М. Морозова. – Волгоград, 2013. – 19 с. 11. Мусийчук М. Юмор как форма интеллектуальной активности. Философско-психологический анализ / М. Мусийчук. – М. : LAP Lambert Academic Publishing, 2012. – 324 с. 12. Панченко І.М. Імплицитна адресатна референція в німецькомовному дискурсі: структурно-семантичний і прагматичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.0 «Гер-

манські мови» / І.М. Панченко. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. – 20 с. 13. Постовалова В.И. Адресация в православном-христианском дискурсе : проповедь, исповедь, молитва / В.И. Постовалова // Логический анализ языка. Адресация дискурса ; [отв. ред. Н.Д. Арутюнова]. – М. : Индрик, 2012. – С. 177–191. 14. Рябцева Н.К. Дискурс и сознание адресата : манипулирование vs. эмпатия / Н.К. Рябцева // Логический анализ языка. Адресация дискурса ; [отв. ред. Н.Д. Арутюнова]. – М. : Индрик, 2012. – С. 424–436. 15. Самохіна В.О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США : монографія / В.О. Самохіна. – Вид. 2-е, перероб. і доп. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 360 с. 16. Самохіна В.А. Карнавальний діалог(изм) / В.А. Самохіна // Шостий міжнародний науковий форум. Сучасна стилістика: До 85-річчя кафедри англійської філології: тези доп.; за ред. В.О. Самохіної. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – С. 123–125. 17. Самохіна В.А. Креативная личность Linguisticus-шутника, или ученые-лингвисты смеются / В.А. Самохіна // Когниция, коммуникация, дискурс : междунар. электрон. сб. науч. ст. – 2016. – № 12. – С. 84–97. – Режим доступа : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home> 18. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с. 19. Фролова И.Е. Инфинитивные и номинативные предложения как средство выражения эмоциональной оценки / И.Е. Фролова, Е.В. Стеценко // Формально-семантические корреляции языковых единиц : сб. науч. тр. ; [редкол.: Е.Н. Старикова и др.]. – К. : УМК ВО, 1989. – С. 189–196. 20. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций : монография / В.И. Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с. 21. Saussure F. de. Cours de linguistique generale / Saussure F. de. – Paris : Payot, 1965 (рус. пер.: Ф. де Соссюр. Труды по языкознанию. – М : Прогресс, 1977. – 695 с.)

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Revolting jokes. – London : Octopus Publishing Group Ltd, 2004. – 126 p. 2. Тысяча и один анекдот. – К. : О.о.о. «Серга и Серга, О.о.о. ТИВИС», 1994. – 104 с. 3. Once there was a man. American Folklore. – М. : Астрель : АСТ: Транзит книга, 2205. – 382 с. 4. Rayner S. The Midnight Feast Joke Book. – London : Rontledge, 2003. – 96 p.

REFERENCES

- Arutjunova, N.D. (1981). Faktor adresata [An addressee's factor]. *Izvestija Akademii Nauk SSSR. Ser. Literatura i jazyk. – The news of the Academy of Sciences of the USSR. Literature and Language*, 4, 356–367 (in Russian).
- Baklanova, I.I. (2004). *Obraz avtora i obraz adresata nehudozhestvennogo teksta [The image of the author and the image of the recipient in non-fiction text]*. Moskva: Gosudarstvennyj institut russkogo jazyka im. A.S. Pushkina Publ.
- Bogin, G.I. (1989). *Shemy dejstvij chitatelja pri ponimanii teksta [The reader's actions schemes when understanding the text]*. Kalinin: KGU Publ.
- Formanovskaya, N.I. (2007). *Rechevoe vzaimodeystvie: kommunikatsiya i pragmatika. [Speech interaction: communication and pragmatics]*. Moskva: «IKAR» Publ.
- Frolova, I.E., and Stecenko E.V. (1989). Infinitivnyie i nominativnyie predlozheniya kak sredstvo vyrazheniya emotsionalnoy otsenki [Infinitive and nominative sentences as the means of expressing emotional assessment]. In: E.N. Starikova (ed.) *Formal'no-semanticheskie korrelyacii jazykovykh edinic [Formal semantic correlations of language units]*. Kyiv: UMK VO Publ., pp. 189–196
- Karasik, V.I. (1997). Anekdot kak predmet lingvisticheskogo izucheniya [Anecdote as a subject of the linguistic study]. *Zhanry rechi. – Speech genres*, 1, 144–153 (in Russian).
- Karasik, V.I. (2004). *Yazykovoy krug: lichnost, kontsepty, diskurs [Language circle: personality, concepts, discourse]*. Moskva: Gnozis Publ.
- Karpchuk, N.P. (2005). *Adresovanist v ofitsiynomu ta neofitsiynomu diskursi. Dis. kand. filol. nauk [Addressing in official and unofficial discourse. Cand. philol. sci. diss.]*. Kharkiv. 218 p. (in Ukrainian)
- Kulinich, M.A. (2004). *Lingvokulturologiya yumora (na materiale angliyskogo yazyka). Dis. kand. filol. nauk [Linguistic culture studies of humor (based on the English language). Cand. philol. sci. diss.]*. Samara. 264 p. (in Russian).
- Lotman, Yu.M. (1992) *Izbrannyye stati v tryoh tomah [Selected articles in three volumes]* (Vol. 1). Tallin: Aleksandra Publ.
- Martin, R. (2009). *Psihologiya yumora [The psychology of humor]*. SPb.: Piter Publ.
- Morozova, A.M. (2013). *Diskursivnaya spetsifika realizatsii yumoristicheskoy tonalnosti. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Discursive specificity of humorous tonality realization. Cand. philol. sci. diss. synopsis]*. Volgograd. (in Russian).
- Musiychuk, M. (2012). *Yumor kak forma intellektualnoy aktivnosti. Filosofsko-psihologicheskii analiz. [Humor as a form of intellectual activity. Philosophical-psychological analysis]*. Moskva: LAP LAMBERT Academic Publishing.
- Panchenko, I.M. (2016). *Implitsytna adresatna referentsiia v nimetskomovnomu diskursi: strukturno-semantychnyi i prahmadyskursyvnyi aspekty. Avtoref. dis. kand. filol. nauk [The implicit addressee's reference in German discourse: structural-semantic and pragmadiscursive aspects. Cand. philol. sci. diss. synopsis]*. Kharkiv (in Ukrainian).
- Postovalova, V.I. (2012). *Adresatsiya v pravoslavno-hristianskom diskurse: propoved, ispoved, molitva [The addressing in orthodox-christian discourse: sermon, confession, prayer]*. In: N.D. Arutjunova (ed.). *Logicheskij analiz jazyka. Adresacija diskursa [Logical analysis of the language. Discourse addressing]*. Moskva: Indrik Publ., pp. 177–191.
- Ryabtseva, N.K. (2012). *Diskurs i soznanie adresata: manipulirovanie vs. empatiya [Discourse and the addressee's cognition: manipulation vs. empathy]*. In: N.D. Arutjunova (ed.). *Logicheskij analiz jazyka. Adresacija diskursa [Logical analysis of the language. Discourse addressing]*. Moskva: Indrik Publ., pp. 424–436.
- Samohina, V.A. (2015). *Karnaval'nyj dialog(izm) [Carnival dialogue or dialogism]*. Tezy dopovidei Shostoho mizhnarodnoho naukovofo forumu (Proc. 6th Int. sci. forum). Kharkiv, 123–125.
- Samohina, V.A. (2016). *Kreativnaja lichnost' Linguisticus-shutnika, ili uchenye-lingvisty smejujsja [A creative personality of the Joking linguist, or linguists say in jest]*. *Kognicija, Kommunikacija, Diskurs. – Cognition, Communication, Discourse*, 12, 84–97 (in Russian)
- Samokhina, V.O. (2012). *Zhart u suchasnomu komunikativnomu prostori Velikoyi Britaniyi ta SShA [Joke in the modern communicative space of Great Britain and the USA]*. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University Publ.
- Saussure, F. de. (1977). *Cours de linguistique generale. Paris: Payot Publ.*
- Selivanova, O.O. (2010). *Linhvistychna entsyklopediia. [Linguistic encyclopedia]*. Poltava: Dovkillya Publ.
- Shahovskiy, V.I. (2008). *Lingvisticheskaja teorija jemocii [Linguistic theory of emotions]*. Moskva: Gnozis Publ.

ЗАСОБИ ТА НАСЛІДКИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ПРЕЦЕДЕНТНОГО ІМЕНІ В КОМУНІКАЦІЇ

О.Д. Нефьодова, канд. філол. наук (Харків)

У статті проаналізовано прецедентне ім'я як різновид інтертексту, його лінгвостилістичні та лінгвокультурні властивості, інтеграційний потенціал і комунікативні наслідки інтеграції до нових текстів при встановленні інтертекстуальних зв'язків під час розгорнення дискурсу. Прецедентне ім'я є результатом еволюції прецедентних феноменів, котрі утворюються на матеріалі вербальних, креолізованих і невербальних творів і входять в інтертекстуальну енциклопедію лінгвокультурної спільноти. Прецедентне ім'я розглядається як ідеальний інтертекст, маркована форма якого сприяє його інтеграції та упізнанню, а план змісту – реалізації інтертекстуального посилання внаслідок утворення концептуального бленду на основі кількох вхідних просторів. Адекватний перебіг цих процесів викликає в аудиторії нового тексту його нове розуміння, що сприяє реалізації категорії перспекції, а також відчуття задоволення та втіхи. За умов виявлення прецедентного імені в новому тексті при неможливості декодувати реалізоване ним інтертекстуальне посилання, читач відчуває негативні емоції та відчуження від лінгвокультурної мікрогрупи, для якої таке посилання є актуальним.

Ключові слова: інтертекст, інтертекстуальність, прецедентне ім'я, прецедентний текст.

Нефёдова Е.Д. Средства и последствия актуализации прецедентного имени в коммуникации. В статье анализируется прецедентное имя как разновидность интертекста, его лингвостиллистические и лингвокультурные характеристики, интеграционный потенциал и коммуникативные последствия интеграции в новые тексты при установлении интертекстуальных связей в процессе развертывания дискурса. Прецедентное имя является результатом эволюции прецедентных феноменов, которые формируются на материале вербальных, креолизованных и невербальных произведений и входят в интертекстуальную энциклопедию лингвокультурного сообщества. Прецедентное имя рассматривается как идеальный интертекст, маркированная форма которого способствует его интеграции, а план содержания – реализации интертекстуальной ссылки в результате концептуального блендинга на основе нескольких пространств ввода. Адекватное протекание этих процессов вызывает у аудитории нового текста его новое понимание, что способствует реализации категории перспекции, а также чувству удовлетворения и радости. При выявлении в новом тексте прецедентного имени, реализующего интертекстуальную ссылку, которую невозможно декодировать, читатель испытывает отрицательные эмоции и отчуждение от лингвокультурной микрогруппы, для которой такая ссылка является актуальной.

Ключевые слова: интертекст, интертекстуальность, прецедентное имя, прецедентный текст.

Nefyodova O.D. Means and Consequences of Using the Precedent Name in Communication. The article researches into the intertextual potential of the precedent name, its stylistic and cultural properties and communicative consequences of its integration into emerging texts. The precedent name is a result of the evolution of a precedent phenomenon, part of the intertextual encyclopaedia of a linguistic and cultural community. The precedent name is viewed as an ideal intertext, whose marked form fosters its integration and identification, while its semantics enables an intertextual link as a result of conceptual blending. A successful completion of these processes gives the audience a new insight, activates foreshadowing and ensures the reader's joy and satisfaction. If the intertextual message rendered by the detected precedent name resists decoding, the reader experiences negative emotions and estrangement from the micro community, who finds the message meaningful.

Key words: intertext, intertextuality, precedent name, precedent text.

Феномен інтертекстуальності, його когнітивне, семіотичне, лінгвокультурне підґрунтя та реалізація в процесі комунікації залишаються у фокусі сучасних лінгвістичних досліджень. Метою цієї статті є дослідити інтертекстуальний процес актуалізації прецедентного імені (ПІ) в комунікації з урахуванням когнітивних, дискурсивних та лінгвостилістичних наслідків. Об'єктом дослідження є ПІ як засада для встановлення міжтекстових відносин у процесі розгорнення дискурсу, а предметом – лінгвістичні і лінгвокультурні характеристики ПІ, котрі зумовлюють його інтертекстуальний та лінгвокультурний потенціал. Актуальність статті полягає в інтеграції доробку теорії інтертекстуальності, досліджень інтердискурсивності, елементів когнітивної лінгвістики, лінгвостилістики та лінгвокультурології для утворення методологічного підґрунтя досліджень інтертекстуальних процесів, що реалізуються ПІ. Матеріалом дослідження є фрагменти романів Е. Віра *“The Martian”*, Дж.Р.Р. Толкіна *“The Lord of the Rings”*, їхніх екранізацій та відгуки читачів і глядачів.

У сучасній лінгвістиці інтертекстуальність тлумачиться як “онтологічна властивість культури, в основі якої перебуває поняття діалогізму (діалогу адресанта з адресатом за допомогою тексту), діалогізму як діалектичної взаємодії текстів і переосмислення діалогічних відносин у новому контексті” [7, с. 23]; відкритість однієї текстової (сміслової) системи по відношенню до іншої, що маркується як наявність у тексті відсилань “до інших текстів, дискурсів, кодів” [10, с. 118, 126]). Такі відсилання, що вербалізуються на рівні лінгвостилістичного оформлення тексту, є наслідком дії складних когнітивно-комунікативних механізмів. Як зазначає В.Є. Чернявська [9, с. 221], появи інтертекстуальності передують інтердискурсивність, яка, за І.С. Шевченко, “з когнітивно-комунікативної точки зору є інтегральною гіперкатегорією, результатом “накладання” (поліфонії, нелінійності) дискурсотвірних концептів, які належать дискурсам різних типів, що, в свою чергу, призводить до взаємодії дискурсивних стратегій, котрі відповідають таким концептам, у кожній окремій мовленнєвій події» [11, с. 192]. Саме на цьому рівні спрацьовує механізм концептуального блендінгу [12], базовий для встановлення інтертекстуальних зв'язків.

Прецедентні феномени, які беруть участь в інтертекстуальних процесах, що розгортаються в комунікації, формуються навколо саме таких дискурсотвірних концептів і не є вербальними утвореннями, навіть якщо утворилися на основі вихідного вербального твору. Як зазначає І.М. Колєгаєва, “циркулюючи в комунікативному просторі, текст підпадає під різновекторні трансформації” [5, с. 70], базовою з яких є трансформація компресії, обумовлена властивостями пам'яті людини. Саме це пояснює зміну мовного коду під час процесів встановлення інтертекстуального зв'язку, котра водночас супроводжується повтором фрагментів текстової форми: структури, ритму, епіграфу, імен персонажів тощо (див. [9, с. 128–131]). Виключно важливий статус імен персонажів у процесах перетворення вихідного тексту на прецедентний підтверджується експериментально. Так, за даними Л.В. Сахарного, експеримент з виділення набору ключових слів окремого художнього тексту показує, що “у загальній масі всіх слововживань, у відповідях опитаних біля половини – найменування дійових осіб” [8, с. 109]. Таким чином, найчастотнішим залишком процесів згорнення тексту під час набуття ним прецедентності є ПІ – інтертекст, утілений власним ім'ям-вербалізатором прецедентного образу, котре відповідає базовим критеріям прецедентності: входить до етнокультурної пам'яті як частина спільної для носіїв апперцепційної бази, втілює когнітивний рівень асоціативно-вербальної сітки, відображає національний менталітет окремої лінгвокультурної спільноти, має інформаційну та емоційну цінність для її членів та вживається ними при побудові нових текстів [3, с. 9; 4, с. 216]. ПІ є ідеальним інтертекстом: завдяки своїй компактній вербальній формі воно легко інтегрується до мовленнєвих структур більш високого рівня, завдяки аномальній графемній/фонемній формі ПІ яскраво виділяється у тексті-приймачі як фрагмент чужого тексту і водночас переважно однозначно ідентифікує відповідний прецедентний текст.

У циклі функціонування ПІ можна виділити стадії активного / клішованого вживання. Протягом першої, ПІ є частиною проміжного шару інтертекстуальної енциклопедії окремої лінгвокультурної спільноти (див. [2; 3, с. 12–13]). Згодом, зміни

національного менталітету та системи цінностей можуть призвести до втрати III свого статусу та виходу зі складу такої енциклопедії. В іншому разі, висока частотність уживання окремого III може зумовити його перехід до базового шару такої енциклопедії (універсальних прецедентних текстів) або знизити його стилістичний та інтертекстуальний потенціал (згідно до закону Піотровського) та призвести до втрати зв'язку з вихідним текстом, десемантизації.

Одним з важливих прецедентних феноменів англійської лінгвокультури, котрий зараз є складовою проміжного шару її інтертекстуальної енциклопедії, є *“The Lord of the Rings”* [*“LOTR”*], утворений унаслідок процесів концептуалізації романів Дж.Р.Р. Толкіна *“The Lord of the Rings”*, *“The Hobbit, or There and Back Again”*, *“The Silmarillion”*, його малих творів з циклу про Середзем'я [*Middle Earth*] (див., зокрема, [1]) та їхніх креолізованих адаптацій (передусім, кінотрилогій *“The Lord of the Rings”* [2001–2003 pp.] та *“The Hobbit”* [2012–2014 pp.]) режисера Пітера Джексона). Прецедентний феномен *“LOTR”* існує як складне концептуальне утворення, що інтегрує вербальну, візуальну та аудіо інформацію вихідних джерел для формування його складових: прецедентних образів персонажів, прецедентних ситуацій тощо, на підставі основоположних архетипів “подорож”, “самотній вцілілий”, “рай на землі”, “пустиня”, “подорожуючий герой, який визволяє землю від прокляття або чудовиська”, ... “молодший брат, що потерпає від презирства, але досягає величі” [12, с. 85]. Однією з багатьох складових прецедентного феномену *“LOTR”* є прецедентна ситуація *“The Council of Elrond”*, засідання у ельфійського володаря Елронда, на якому приймається визначальне рішення про знищення кільця Влади. Дискурсотвірним концептом для цієї прецедентної ситуації, назва якої саме й формується за допомогою III *“Elrond”*, є концепт [ВИЗНАЧАЛЬНЕ] РІШЕННЯ / [MOMENTOUS] DECISION. З цією прецедентною ситуацією, яка існує у вигляді концепту-сценарію [6], асоціюються прецедентні образи головних та другорядних персонажів: ельфа Елронда [*Elrond*], гобіта Фродо [*Frodo*], людських воїнів Боромира [*Boromir*] та Арагорна [*Aragorn*], чарів-

ника Гендальфа [*Gandalf*], ельфійського воїна Глорфіндела [*Glorfindel*] та інших, а також прецедентний образ-*prop* кільця Влади [*The One Ring*]. Візуальна складова прецедентної ситуації *“The Council of Elrond”* та відповідних прецедентних образів головним чином утворюється на підставі екранізацій П. Джексона та малюнків Дж.Р.Р. Толкіна, використаних для їхньої сценографії. Можливий варіант вербалізації цієї прецедентної ситуації наведено в кінострічці *“The Martian”* (2015 р.) режисера Рідлі Скота:

Приклад 1

The Council of Elrond (1), it's from *Lord of the Rings* (2). It's the meeting (3) where they (4) decide to destroy (5) the One Ring (6). (*The Martian*)

Наведений приклад демонструє вербалізацію основних елементів прецедентної ситуації *“The Council of Elrond”* як концептуального утворення: 1) її ім'я *“the Council of Elrond”*, до складу якого входить III *“Elrond”*; 2) атрибуцію *“from Lord of the Rings”*, здійснену іншим III; 3) ідентифікацію феномену лексемою *“meeting”*; 4) позначення прецедентних образів дійових осіб займенником *“they”*; 5) передачу їхніх акціональних параметрів складним присудком *“decide to destroy”*; 6) позначення прецедентного образу-*prop* номінативним словосполученням *“the One Ring”*. Як видно з наведеного прикладу, при породженні нового тексту вербалізація прецедентного феномену характеризується визначною компресією, адже 42 сторінки вихідного тексту розділу *“The Council of Elrond”* кишенькового видання стиснуто до 21 слова, зокрема образи 13 персонажів актуалізуються займенником *“they”*.

Інтеграція III до тексту, що породжується, відбувається внаслідок процесів концептуального блендінгу, зумовленого наявністю аналогічних елементів у вхідних просторах. Так, інтеграція III *“Elrond”* та *“Glorfindel”*, які походять з твору у жанрі фентезі, до твору відверто протилежного жанру наукової фантастики *“The Martian”* Енді Віра уможливлується тим, що відповідні фрагменти текстів *“LOTR”* та *“The Martian”* є осередком функціонування дискурсотвірного концепту [ВИЗНАЧАЛЬНЕ] РІШЕННЯ / [MOMENTOUS] DECISION.

<i>LOTR</i>	<i>The Martian</i>
[MOMENTOUS] DECISION: <i>to destroy the One Ring;</i> <u>довірити справу недосвідченому молодика</u> <i>[Frodo Baggins, a hobbit]</i>	[MOMENTOUS] DECISION: <i>to return the astronaut to Earth;</i> <u>довірити справу недосвідченому молодика</u> <i>[Rich Purnell, Afro-American astrodynamist]</i>
концепт-сценарій: <i>a secret brainstorming meeting</i>	концепт-сценарій: <i>a secret brainstorming meeting</i>
образи учасників: <u>чоловіки різних рас:</u> <i>Humans;</i> <i>Boromir [Sean Bean];</i> <i>Elves: Elrond</i> <i>Hobbits;</i> <i>Mayar;</i> <i>Dwarves.</i>	образи учасників: <u>чоловіки різних рас:</u> <i>Caucasian Americans;</i> <i>flight director</i> <i>Mitch Henderson</i> <i>[Sean Bean];</i> <i>Chinese National;</i> <i>Afro-Americans.</i>
справжнє ім'я учасника: <i>Glorfindel</i>	жінка: <i>Caucasian American</i>
	кодове ім'я учасника <i>Glorfindel</i>
	образ-prop: Project <i>Elrond</i>

Схема 1. Елементи вхідних просторів “LOTR” та “The Martian”

Як видно зі схеми 1, незважаючи на очевидні жанрові відмінності вихідних творів, вхідні простори “LOTR” та “The Martian” мають значну кількість аналогічних елементів, які й уможливають їхній інтертекстуальний зв'язок, що маркується вербальним інтертекстом, а саме ПІ “Elrond”, “Glorfindel”, та візуальним інтертекстом: актор Шон Бін, котрий втілює в екранізації “LOTR” прецедентний образ воїна Боромира, учасника епізоду наради “The Council of Elrond”, візуалізує також образ директора польотів Мітча Гендерсона, котрий також бере участь у нараді. У результаті співвіднесення спільних елементів вхідних просторів “LOTR” та “The Martian”, сигналом до якого є використання ПІ “Elrond”, “Glorfindel”, аудиторія отримує нове, миттєве розуміння подій нового тексту, описаних Е. Віром та екранізованих Р. Скотом, що дозволяє реалізувати категорію проспекції стосовно ролей персонажів та завершення ситуації: як і в *LOTR*, поставлену мету буде досягнуто, рятівником виявиться недосвідчений юнак, роль, виконана Ш. Біном у стрічці “The Martian”, буде другорядною. При цьому, глядачі навіть очі-

кували від останнього встановлення більш експліцитного інтертекстуального зв'язку з прецедентним феноменом “LOTR” за допомогою немаркованого інтертексту-цитати його власних слів у ролі Боромира в прецедентній ситуації “The Council of Elrond” з екранізації П. Джексона:

Приклад 2

... I would have Sean say, «One does not simply...followed up by technical space jargon. (Friend)

На рівні лінгвостилістичного оформлення, ПІ “Elrond” та “Glorfindel” інтегруються до тексту “The Martian” як складові прямого мовлення персонажів. Вони марковані інтонаційно (у кінострічці) або графічно (великими літерами та лапками у вихідних текстах роману та кіносценарію), а також завдяки своєму незвичному для англійської номінативної традиції фонемному складу. Така маркованість сприяє їх ідентифікації аудиторією та подальшим когнітивним та дискурсивним процесам, пов'язаним з їх декодуванням та атрибуцією.

Прецедентні феномени актуалізуються в комунікації з багатьох причин, оскільки функції інтер-

текстуальності можна співпоставити з мовними. Водночас, однією з домінуючих функцій інтертексту є ігрова, що набуває особливої актуальності у теперішній культурі, яка успадкувала від епохи постмодерна позитивне ставлення до насолоди, розваг, гри. Отже, в екранізації Р. Скота “*The Martian*”, на питання, чому серйозний міжурядовий космічний рятувальний проект назвали “*Project Elrond*”, обравши цю назву персонаж відповідає “*I had to make something up*”.

Адекватне сприйняття ПІ і ідентифікація відповідного прецедентного тексту, який актуалізує цей інтертекст в породжуваному тексті, викликає позитивні емоції: радість, захоплення, сміх, які часто не мають пояснення. Саме це демонструють відгук глядачів на відповідний епізод кінострічки “*The Martian*”.

Приклад 3

I'm laughing out loud I'm watching the Martian. and they call a secret meeting and call it Project Elrond. ... and Sean Bean is there. he literally says “Because it's a secret meeting.” and the director of NASA says: “if we're going to call something project Elrond, I would like my codename to be Glorfindel” I am laughing out loud. (ofplanet-earth)

Приклад 4

I love this scene. I don't even know why it makes me so happy. (Norm Chouinard)

Приклад 5

Venkat decides to call the meeting «Project Elrond.» If you're a «Lord of the Rings» fan you may have chuckled. (K. Acuna)

Навпаки, неспроможність адекватного сприйняття ПІ та актуалізованого ним міжтекстового зв'язку породжує гнів, роздратування, обурення, як це демонструє вербальна та невербальна реакція учасниці наради з кіноепізоду “*The Martian*”. директриси НАСА зі зв'язків з громадськістю Анні Монтроз, не знайомої з відповідним прецедентним текстом та ПІ:

Приклад 6

Annie Montrose (AM): What the hell is “Project Elrond”?

Venkat: I had to make something up.

AM: Yeah, but “Elrond”?

Mitch Henderson: Because it's a secret meeting.

AM: How do you know that? Why does “Elrond” mean a “secret meeting”?

Bruce Ng: The Council of Elrond, it's from Lord of the Rings. It's the meeting where they decide to destroy the One Ring.

Teddy Sanders: If we're gonna call something project Elrond, I would like my code name to be Glorfindel.

AM: OK, I hate every one of you. (Project Elrond)

Роздратування пані Монтроз, викликане неспроможністю ідентифікувати відповідний прецедентний текст за ПІ, у кінострічці “*The Martian*” вербалізується інвективною “*What the hell is ...?*” (котра послабила оригінальну інвективу роману “*What the f... is ...?*”), низкою квеситивів, котрі в романі маркуються дієсловом “*asked*” і посилюються дієсловами та дієприслівником, що передають роздратовану манеру мовлення персонажу та її негативні почуття: “*Annie pressed. ... Annie asked, getting annoyed*”. Роздратування і відповідна вербальна реакція Анні Монтроз зумовлена тим, що для неї ПІ реалізувало лише одну властивість інтертексту: лінгвостилістичної маркованості як чужерідного елементу породженого тексту. Але помічена маркованість фрагменту тексту не підтримана декодуванням плану змісту маркованої одиниці, що й викликає роздратування.

Неможливість декодувати інтертекстуальне посилання викликає негативні емоції не лише через неможливість успішно провести відповідні процеси смислотворення. Основною функцією інтертекстуальних посилань є ідентифікація та відбір членів мікроспільноти, до якої належить сам автор посилання. Інтертекстуальна енциклопедія має складну структуру: у синхронії вона поділяється на шари, котрі є прецедентними лише для певних мікрогруп в межах окремої лінгвокультурної спільноти. Роздратування пані Монтроз пояснюється перед усім тим, що вона усвідомлює свою неприналежність до групи, утвореної всіма іншими учасниками наради. Ситуація підсилюється расовим та гендерним складом присутніх: пані Монтроз єдина жінка європейської раси серед чоловіків різних рас. Тому, пані Монтроз висловлює свою ненависть до співрозмовників в екранізації Р. Скота (див. приклад 6), а в романі Е. Віра вдається до вербального нападу, спрямованого на приниження

співрозмовників, атакуючи, таким чином, їхню мікрогрупову лінгвокультуру, котрій вона не належить:

Приклад 7

“Jesus,” Annie said. “None of you got laid in high school, did you?” (P. Weir)

Мікрогруповою лінгвокультурою, для якої прецедентний текст “LOTR” актуалізується за допомогою ПІ “Elrond” та “Glorfindel”, є “nerds”:

Приклад 8

Hello, fellow nerd; yes, that’s exactly whom it’s meant for :-). (M. Gill)

На відміну від неспроможності пані Монтроз адекватно сприйняти ПІ, котра відчужує її від групи співрозмовників, використання адміністративним працівником НАСА Тедді Сандерсом ПІ “Glorfindel” демонструє його приналежність до означеної лінгвокультурної мікрогрупи, незважаючи на суто адміністративну посаду, аналогічну посаді Монтроз.

Приклад 9

The beating, nerdy soul of The Martian, for me, can be found in a single line ... by ... Teddy Sanders, ... that will go down in nerd lore. ... If he’s going to take part in a secret meeting, Teddy says, “I would like my code name to be Glorfindel.”

The head of NASA, up until this point Teddy was the bureaucrat, ... more concerned with public relations ... than the science... With his suit and tie and his officious-seeming manner, he’s the square in the den of nerds. And then he drops a Lord of the Rings reference like it’s nothing. ... Of course he’s a nerd. ... (Rand al’Thor)

Таким чином, ПІ як маркований фрагмент прецедентного тексту є активатором процесів концептуального блендінгу, що відбувається між прецедентним та новим текстами, і сприяє новому розумінню останнього; фактором, котрий визначає комунікативні ролі та успішність процесу комунікації; маркером приналежності до окремої лінгвокультури та одиницею лінгвостилістичного оформлення тексту, адекватне декодування якої дозволяє читачеві/глядачеві відчути задоволення та втіху. Перспективним для подальшого дослідження обра-

ної проблематики вважаємо узагальнення когнітивно-комунікативних передумов та механізмів встановлення інтертекстуального зв’язку в ситуації текстотворення та перевірки отриманих висновків статистичним експериментом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бережна А.В. Трансформація претексту при інтертекстуальних взаємодіях (на матеріалі трилогії Дж.Р.Р. Толкіна “The Lord of the Rings”) / А.В. Бережна // Актуальні проблеми сучасної лінгвістики та методики навчання іноземних мов у дослідженнях студентів. – Х. : ХНУ, 2013. – Вип. 9 (ч. 1) – С. 16–20.
2. Денисова Г.В. В мире интертекста: язык, память, перевод / Г.В. Денисова – М. : Азбуковник, 2003. – 298 с.
3. Караулов Ю.Н. Предисловие / Ю.Н. Караулов // Денисова Г.В. В мире интертекста: язык, память, перевод. – М. : Азбуковник, 2003. – С. 9–15.
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов – М. : ЛКИ, 2010. – 264 с.
5. Колегаева И.М. Текстовая парадигма: МИКРО-, МАКРО-, МЕГА-, ГИПЕР- и просто текст / И.М. Колегаева // Записки з романо-германської філології. – Одеса : Фенікс, 2008. – Вип. 20 – С. 70–79.
6. Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 191 с.
7. Самохіна В.О. Діалектико-діалогічна сутність феномена інтертекстуальності як поліфонії текстів / В.О. Самохіна // Вісник Харків нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2015. – Вип. 81. – С. 21–28.
8. Сахарный Л.В. Введение в психолінгвістику / Л.В. Сахарный. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1989. – 184 с.
9. Чернявская В.Е. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность / В.Е. Чернявская. – М. : Либроком, 2009. – 248 с.
10. Чернявская В.Е. Текст в медиальном пространстве / В.Е. Чернявская. – М. : URSS, 2013. – 232 с.
11. Шевченко И.С. Этюды об интердискурсивности / И.С. Шевченко // Записки з романо-германської філології – Одеса : Вид-во ОГУ, 2015. – Вип. 1 (34) – С. 189–195.
12. Fauconnier G. The Way We Think: conceptual blending and the mind’s hidden complexities / G. Fauconnier, Mark Turner. – NY : Basic Books, 2003. – 440 p.
13. Stephens J. Language and Ideology in Children’s Fiction / J. Stephens. – London and New York : Longman, 1992. – 308 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Acuna K. There's a really clever "Lord of the Rings" reference in "The Martian" / K. Acuna // Business Insider: Tech News Available at: <http://www.businessinsider.com/the-martian-lord-of-the-rings-council-of-elrond-2015-10> (Accessed 25 September 2016)
2. Chouinard N. I love this scene / Norm Chouinard // Project Elrond aka Flight Director Boromir Available at: https://www.youtube.com/watch?v=_YmDT2BgI-0 (Accessed 25 September 2016)
3. Friend The director missed an important opportunity / Friend // Project Elrond aka Flight Director Boromir Available at: https://www.youtube.com/watch?v=_YmDT2BgI-0 (Accessed 25 September 2016)
4. Gill M. Hello, fellow nerd / Mike Gill // Project Elrond aka Flight Director Boromir Available at: https://www.youtube.com/watch?v=_YmDT2BgI-0 (Accessed 25 September 2016)
5. The Martian / Dir. R. Scott. – 20th Century Fox, 2015.
6. ofplanet-earth I'm laughing out loud / ofplanet-earth // Project Elrond Available at: <https://www.tumblr.com/search/project%20elrond> (Accessed 25 September 2016)
7. Project Elrond aka Flight Director Boromir Available at: https://www.youtube.com/watch?v=_YmDT2BgI-0 (Accessed 25 September 2016)
8. Rand al'Thor 46.1k13216324 / al'Thor Rand Available at: <http://scifi.stackexchange.com/questions/111648/why-did-teddy-jeff-daniels-character-pick-glorfindel-from-the-council-of-elrond> (Accessed 25 September 2016)
9. Weir A. The Martian / Andy Weir. – NY : Broadway Books, 2016. – 383 p.

REFERENCES

- Berezhna, A.V. (2013). Transformatsiya pretekstu pry intertekstualnykh vzayemodiyakh [Pretext Transformation in Intertextual Relations]. *Aktualni problemy suchasnoyi lingvistiky ta metodyky navchannya inovemnykh mov u doslidzhennyakh studentiv. – Topical Issues of Contemporary Linguistics and FLT Methodology in Student Research*, 9(1), 16-20 (in Ukrainian)
- Cherniavskaya, V.Ye. (2013). *Tekst v medial'nom prostranstve [The Text Within the Medial Space]*. Moscow : URSS.

- Chernjavskaja, V.Ye. (2009). *Lingvistika teksta: Polikodovost', intertekstual'nost', interdiskursivnost' [Text Linguistics: polycode, intertext, interdiscourse]*. M.: Librokom.
- Denisova G.V., (2003). *V mire interteksta: yazyk, pamyat', perevod [In the World of Intertext: language, memory, translation]*. Moscow: Azbukovnik.
- Fauconnier, G., and Turner, M. (2003). *The Way We Think: conceptual blending and the mind's hidden complexities*. NY: Basic Books.
- Karaulov, Yu.N. (2003). Predisloviye [Introduction]. In G.V. Denisova. *V mire interteksta: yazyk, pamyat', perevod [In the World of Intertext: language, memory, translation]*. Moscow: Azbukovnik, pp. 9-15 (in Russian)
- Karaulov, Yu.N. (2010). *Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost' [The Russian Language and the Linguistic Personality]*. Moscow : LKI.
- Kolegayeva, I.M. (2008). Tekstovaya paradigma: MIKRO-, MAKRO-, MEGA-, GIPER- i prosto tekst [The Textual Paradigm: MICRO-, MACRO-, MEGA-, HYPER- and just text]. *Zapysky z romano-germanskoj filologii. – Notes on Romanic and Germanic Philology*, 20, 70–79 (in Russian)
- Popova, Z.D., Sternin, I.A. (2001). *Ocherki po kognitivnoj lingvistike [Sketches on Cognitive Linguistics]*. Voronezh: Istoki.
- Sakharnyi, L.V. (1989). *Vvedeniye v psikholingvistiku [Introduction to Psycholinguistics]*. Leningrad : Leningrad State University's Publishing House.
- Samokhina, V.O. (2015). Dialektyko-dialogichna sutnist' fenomena intertekstual'nosti yak polifoniyi tekdiv [The Dialectic and Dialogical Essence of Intertextuality as Textual Polyphony]. *Visnyk KhNU. – Messenger of Kharkiv Karazin National University*. Kharkiv, 81, 21–28 (in Ukrainian)
- Shevchenko, I.S. (2015). Etyudy ob interdiskursivnosti [Studies on Interdiscourse]. *Zapysky z romano-germanskoj filologii. – Notes on Romanic and Germanic Philology*, 1 (34), 189–195 (in Russian)
- Stephens, J. (1992). *Language and Ideology in Children's Fiction*. London and New York : Longman.

СИНТАКСИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА КАК ЭЛЕМЕНТ МЕЖТЕКСТОВОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В ТЕКСТЕ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ПАРОДИИ

Н.Н. Савченко, канд. филол наук, А.В. Котова, канд. филол. наук (Харьков)

Статья посвящена осмыслению синтаксических средств в тексте пародии, построенных на принципе интертекстуальности. Синтаксические средства рассматриваются как интертексты, то есть как элементы прецедентного текста. Доказана интертекстуальная природа синтаксических средств, которые заимствуются из прецедентного текста и вводятся в текст англоязычной пародии в трансформируемом виде. При помощи межтекстовых синтаксических средств ведется диалог «пародия-прецедентный текст». Синтаксические средства усложняют текст пародии, потому что обращают пародийный текст к прецедентному тексту. Межтекстовые синтаксические средства являются одним из главных приемов реализации интертекстуальной сущности текста англоязычной пародии. Применение разнообразных межтекстовых синтаксических средств приводит к реализации и усилению комического эффекта в тексте англоязычной пародии; пародия приобретает индивидуальные и своеобразные характеристики и становится непохожей на другие тексты.

Ключевые слова: интертексты, комический эффект, межтекстовое взаимодействие, прецедентный текст, синтаксические средства, текст пародии.

Савченко Н.М., Котова А.В. Синтаксичні засоби як елемент міжтекстової взаємодії у тексті англійської пародії. Статтю присвячено осмисленню синтаксичних засобів в тексті англійської пародії, побудованих на принципі інтертекстуальності. Синтаксичні засоби розглядаються як інтертексти, тобто елемент прецедентного тексту. Доведена інтертекстуальна природа синтаксичних засобів, які запозичуються із прецедентного тексту і вводяться в текст пародії в трансформованому виді. За допомогою міжтекстових синтаксичних засобів ведеться діалог «пародія-прецедентний текст». Синтаксичні засоби ускладнюють текст пародії, тому що звертають пародійний текст до прецедентного тексту. Міжтекстові синтаксичні засоби є одним з головних прийомів реалізації інтертекстуальної сутності тексту англійської пародії. Вживання різноманітних міжтекстових синтаксичних засобів призводить до реалізації та посиленню комічного ефекту в тексті англійської пародії; пародія набуває індивідуальних і своєрідних характеристик і стає несхожою на інші тексти.

Ключові слова: інтертексти, комічний ефект, міжтекстова взаємодія, прецедентний текст, синтаксичні засоби, текст пародії.

Savchenko N.M., Kotova A.V. Syntactic means as an element of intertextual relations in the text of english parody. The article deals with comprehension of syntactic means that are grounded on the principle of intertextuality in the text of English parody. Syntactic means are regarded as intertexts, that is elements of the precedental text. Intertextual essence of syntactic means that are borrowed from the precedental text and brought in the text of parody in a transformed way has been proved. Due to intertextual syntactic means, dialogue between the text of parody and precedental text is formed. Syntactic means make the text of parody more complicated as they refer it to the precedental text. Intertextual syntactic means are ones of the main instruments of realizing intertextual essence of the text of English parody. The use of various intertextual syntactic means contributes to realizing and enhancing comic effect in the text of English parody; the text of parody acquires distinctive and unique characteristics and it becomes different from other texts.

Key words: comic effect, intertexts, intertextual contacts, precedental text, syntactic means, text of parody.

Межтекстовые синтаксические средства являются одним из главных приемов реализации интертекстуальной сущности пародии. Данное исследование выполнено в функционально-стилистической парадигме, которая сфокусировала внимание лингвистов [см., напр., 5, 9, 10, 13] на феномене интертекстуальности как необходимом условии существования любого текста.

Такой подход делает особенно актуальным для лингвистических исследований анализ особенностей реализации интертекстуальных элементов в пародийном тексте.

Цель данного исследования состоит в выявлении и анализе синтаксических средств, определяющих реализацию категории интертекстуальности в пародийном тексте, что способствует его адекватному восприятию.

Объектом исследования являются синтаксические средства как формы проявления категории интертекстуальности в пародийном тексте.

Предметом изучения выступают специфические черты синтаксических средств в тексте англоязычной пародии.

Материалом для исследования послужили интертексты из англоязычных пародийных текстов XIX – XX вв.

Именно при помощи межтекстовых синтаксических средств ведется диалог “пародия-прецедентный текст”. Ведущей чертой связи двух текстов должно быть тождество, лингвистической реализацией которого является повтор. Однако очевидно и то, что это – тождество неабсолютное, видоизмененное, а повтор неидентичный, преобразованный. В лингвистике не существует единого термина для обозначения этого вида тождества, касающегося пародии.

Это – «направленность на и против» у Ю.Н. Тынянова [15, с. 290], «фальшивое воспроизведение» у Д.С. Лихачева [8, с. 195], «категория сходства-различия» [4, с. 98]. В дефинициях пародии также указывается на специфику тождества элементов пародийного текста – «комедийное преувеличение в подражании» [3, с. 232], «имитация ... с целью осмеяния» [1, с. 220].

Отсюда следует, что «разговор» пародии предполагает помимо тождества, наличие этих категорий, т.е. противоположность и неравенство. При-

чем все эти три категории тесно взаимосвязаны. Тождество потому и фальшивое, что обязательно сочетается с противоположностью или неравенством. Например, межтекстовый повтор, как правило, нарочито многократный, чтобы быть замеченным /тождество плюс неравенство/ [11, с. 18].

Так, в пародии Р. Чендлера «Beer in the Sergeant-Majors Hat» на произведения Э. Хемингуэя [2] используется фраза «*She shouldn't have done it*», которая повторена шестнадцать раз на трех страницах текста, с целью высмеивания знаменитого приема повтора Э. Хемингуэя и, тем самым, создания комического эффекта в данной пародии.

Повтор также используется в пародии Л. Кэрролла «The Lang Coortin'» на такой распространенный жанр, как баллада. Использование повтора в балладе служит целям передачи определенного настроения, напряженности ситуации и т.д. как на уровне отдельных слов (существительных, глаголов и др. частей речи), так и на уровне целых предложений [1, с. 59]. Таким образом, прием повтора является прецедентным для пародии «The Lang Coortin'»:

*«Sadly, sadly he crossed the floor
And tirmed at the pin:
Sadly went he through the door
Where sadly he com'in»* [3, с. 801].

Однако, несмотря на то, что прием повтора в пародийном тексте является прецедентным приемом, данный прием выполняет функцию, противоположную функции повтора в оригинале. Разрядка приводит к резкому переходу от возвышенного к обыденному, внезапному снижению эмоциональной насыщенности, к обманутому ожиданию и созданию комического эффекта в пародии.

По мнению В. А. Самохиной, неожиданность, противоречие, отклонение от нормы являются базовыми факторами порождения комического эффекта. Имеется в виду не всякое отклонение от нормы а лишь такое, которое вызывает возникновение комического смысла [13, С. 58]. Автор пародийного текста «в смехе разрушает основания и созидает переосмысленную реальность, являющуюся «кривым зеркалом», в котором отражается нелепость и несовершенство окружающего нас непреложного мира» [16, с. 318].

Одной из разновидностей повторов является нарастающий повтор, получивший в английской традиции название «*incremental repetition*». Примером использования нарастающего повтора является пародийная баллада Л. Кэрролла «*The Lang Coortin*» и, таким образом, “*incremental repetition*” является прецедентным приемом для данной пародии:

«*Whilk I sent by post, whilk I sent by bok,/ whilk I sent by the carrier?* –подхваченные снова через строфу: *Whilk I sent to the frae the far countrie*» [3, с. 798].

В приведенном примере речь идет не о какой-то крайне напряженной ситуации, а о нелепом факте посылки доказательств любви героем баллады своей возлюбленной, оставленной им на 30 долгих лет без каких-либо на то видимых причин, с одной лишь целью – укрепить ее чувство.

В пародии используется прием снижения, поскольку усилительная функция повтора, направленная в балладе на повышение эмоционального воздействия, в тексте пародии порождает комический эффект. Следует также отметить, что высокая концентрация пародийных приёмов предполагает предельно внимательное чтение, иначе маркеры пародии могут остаться незамеченными.

В пародии также имеет место повтор клише. В понимании Ю. А. Ладыгина, клише – это характерные приёмы, присущие определённому направлению или определённому автору, служащие средством создания художественного значения. Клише как «общее место» может особым образом использоваться в каждом художественном тексте и становиться признаком «поэтичности» [7, с. 66].

Клише нередко сигнализирует интертекстуальность. Клише занимают особое место в пародии. Во-первых, они служат маркерами пародируемого объекта, благодаря клише этот объект может быть узнан. Во-вторых, именно клише подвергаются пародированию как устаревшие или несостоятельные, на взгляд автора пародии, формы.

Например, в пародии У. Селлара и Р. Йетмэна «*1066 And All That*» [6] каждый факт истории оценивается либо как хороший, либо как плохой – *good thing or bad thing*, каждое историческое лицо тоже получает ярлык «хорошее» или «плохое» – *good King/Queen/man/woman*. Практически на каждой

странице встречаются избитые штампы типа *Romantic Revolution, Successful Invaders, memorable Event* [там же].

Таким образом, в пародии повтор типичных элементов пародируемого текста необходим уже потому, что благодаря ему происходит узнавание прецедентного текста. Повтор в пародии, как правило, многократный, чтобы быть замеченным, чтобы служить подсказкой для узнавания прецедентного текста и для того, чтобы подчеркнуть, выпятить его недостатки.

Более того, прием повтора помогает достичь максимальной целостности пародийного текста. Переплетение, взаимодействие ассоциаций, возникающих в каждом отдельном высказывании, создает тематическое единство и завершенность пародии в целом. Именно при помощи повтора, осуществляется осмеяние оригинала, показывается новый взгляд на прецедентный текст и создается комический эффект пародии.

Близким по значению к повтору является припев /рефрен/, сохранившийся во многих балладах, часто нелепый по смыслу и потерявший свое первоначальное значение. Мы встречаем его также и в пародиях Л. Кэрролла. Использование припева является прецедентным приемом для пародий Л. Кэрролла. Так же, как в балладах, он лишен смысла, сохраняя лишь аллитерацию и звуковую значимость, хотя звучащие в нем слова сами по себе значимы и легко идентифицируются, и лишь их сочетание и контекст делают их бессмысленным набором, что приводит к созданию комического эффекта в тексте пародии:

«*King fisher courted lady Bird
Sing Beans, sing Bones, sing Butterflies!
Find me my match, he said.
With such a noble head –
With such a beard, as white as curd
With such expressive eyes!*» [3, с. 480].

Этот припев, но в измененном виде, повторяется в последующих строфах:

*Sing Cats, sing Corks, sing Cowslip tea!/
Sing Flies, sing Frogs, sing Fiddle – strings* [там же].

В пародиях Л. Кэрролла мы находим и другие внешние, формальные признаки баллады, которые часто становятся прецедентными для пародийных текстов. К ним относятся такие явления, как

внутренняя рифма (*For me to annoy it was ever his joy*) и инверсия (*Then up and spake the popinjay*) или (*Sal wisely counselled he*) [3, с. 480].

Для того чтобы написать портрет героя, пародистам необязательно прибегать к повтору одного и того же слова или словосочетания. К примеру, чтобы выразительнее выписать образ Бертрама Вустера, персонажа романа П.Дж. Вудхауза «*The Code of the Woosters*» (пародия на произведения о Шерлоке Холмсе А. К. Дойля), от лица, которого идет рассказ, автор опирается на такую текстовую категорию, как ретроспекция.

«Ретроспекция является, в сущности, своеобразным повтором – повтором мысли. Она порождается содержательно-фактурной информацией, дает возможность переосмыслить эти факты в новых условиях с учетом того, что было сказано до ретроспективной части. В процессе ретроспективного анализа событий и фактов происходит изменение субъективно-оценочного плана» [14, с. 70–71].

На протяжении всего повествования Бертрам Вустер характеризует себя (нередко даже в третьем лице) по-разному, но всегда с положительной стороны:

*«...it would have taken a far less astute observer than Bertram to fail to read what was passing in Pop Bassett's mind;
I was astounded at my keenness of perception...;
The Woosters are brave, but not rash;
I gave him one of my looks;
It has often been said tha disaster brings out the best in the Woosters;
I turned to the intruder and gave him long, level stare, in which surprise and hauser were nicely blended»* [6, с. 120].

Однако все эти самовосхваления происходят на фоне событий и ситуаций, которые показывают полную несостоятельность героя. Вследствие этого у читателя выкристаллизовывается глубоко пародийный образ. Все предыдущие высказывания героя приобретают иную окраску в свете происходящего на страницах книги.

Для создания пародийного текста характерно и употребление вводных конструкций. Они дают возможность создавать различные, в том числе, комические эффекты, выражать эмоциональное

отношение автора и героев к происходящему – сожаление, сомнение, уверенность [6, с. 144].

Так, по мнению О.В. Красиковой, слова и словосочетания почти в равной мере представлены в качестве вводных элементов. Однако если слова к какой бы части речи они ни принадлежали (будь то модальные слова, адвербализированные прилагательные, наречия, глаголы в повелительном наклонении, имена существительные) не придают высказываниям ироничного звучания, то вводные словосочетания часто несут в себе ироническую или пародийную модальность – либо авторскую, либо действующих лиц произведений [там же, с. 138].

Рассмотрим, к примеру, отрывок из романа П.Дж. Вудхауза «*The Code of the Woosters*». Как уже говорилось выше, данный роман является пародией на рассказы А. Конан Дойля, в произведениях которого употребляются вводные конструкции. Таким образом, прием использования вводных конструкций является прецедентным для пародии «*The Code of the Woosters*»:

«As it turned out, I was one of his (мирового судьи – прим. авт.) last customers for a couple of weeks later he inherited a pot of money from a distant relative and retired to the country. That, at least, was the story that had been put about. My own view was that he had got the stuff, by striking like glue to the fines. Five quid here, five quid there – you can see how it would mount up over a period of years» [6, с. 134].

Этим вклиниванием – *at least* – герой подчеркивает свое недоверие к честности мирового судьи. Комичность ситуации состоит в том, что говорящий был оштрафован, и, как он считает, несправедливо, этим судьей. Комический эффект достигается благодаря противоречию между нейтральным (а иногда возвышенным) тоном повествования и едким стилем «замечаний в скобках» [6, с. 232].

Рассмотрим отрывок из романа «*The Code of the Woosters*», где применяется данный прием:

«He (деревенский полицейский – прим. авт.) had picked the glove up on the scene of the outrage – while measuring footprints or looking for cigar ash, I suppose» [6, с. 128].

Недалекому и необразованному полицейскому приписываются методы сыщиков, вроде Шерло-

ка Холмса, что создает комический, уничижающий эффект.

Распространенным средством реализации иронии и создания комического эффекта выступает такой прием как синтаксическая конвергенция. «Под синтаксической конвергенцией понимается особая синтаксическая конструкция, состоящая из подчиняющегося слова и двух или более однопорядковых элементов, находящихся в отношении подчинения к подчиняемому слову. Участвовать в создании конвергенции могут средства разных языковых уровней» [2, с. 232].

Благодаря способности развертываться за счет присоединения все новых и новых блоков, вводится дополнительная информация [12, с. 85–87]. Рассмотрим отрывок из рассказа П. Дж. Вудхауза «The Code of the Woosters», где заимствуется прием синтаксической конвергенции, который характерен для манеры А. К. Дойля:

«One can fill the picture for oneself, I think, aunt Dalia? The trusting girl who learned too late that men betray... the little bundel... the last mournful walk to the river-bank... the splash... the bubbling cry... I fancy so, don't you?» [6, с. 125].

Нагромождение информации в данном примере ведет к подчеркиванию, выделению коммуникативного задания высказывания и созданию комического эффекта.

При создании пародийного текста используются различные синтаксические явления языка. Пародия с ее гиперболизирующей способностью приводит в действие эти явления, так как пародийный текст является тем материалом, на котором можно изучать разнообразные языковые аспекты.

В заключении следует отметить, что стилистические синтаксические средства занимают основополагающее место в пародии в силу её специфической природы. Пародия и воспринимается только на фоне, в тесной связи, параллельно с прецедентным текстом. Синтаксические средства обогащают пародийный текст, поскольку они служат его более глубокому осмыслению, привлекая, как и в случае других интертекстуальных элементов, тезаурус реципиента. Без знания и понимания прецедентного текста, а также правильной оценки отношения текста пародии к прецедентному тексту, восприятие пародии станет невозможным

и будет иметь место не интерпретация пародии как пародии, а как оригинального текста.

ЛИТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды / Ю. Д. Апресян. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1995. – 472 с. – (Лексическая семантика; т. 1).
2. Арнольд И. В. Стилистика. Современный Английский язык : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед.] / И. В. Арнольд. – М. : Флинта, 2002. – 384 с.
3. Борев Ю. Б. Эстетика / Ю. Б. Борев. – М. : Высш. шк., 2002. – 511 с.
4. Вербицкая М. В. Литературная пародия как объект филологического исследования (на материале английского языка): [учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед.] / М. В. Вербицкая. – Тбилиси : Изд-во Тбилис. ун-та, 1987. – 166 с.
5. Воркачев С. Г. Интертекстуальность, прецедентность и лингвокультурный концепт // Интертекстуальность и фигуры интертекста в дискурсах разных типов : колл. монография / науч. ред. Т. Н. Колокольцева, В. П. Москвин. – М. : Флинта; Наука, 2014. – С. 52–70.
6. Красикова О. В. Вводные элементы предложения как стилистико-синтаксический прием в произведениях Дж. К. Джерома / О. В. Красикова // Специфика и эволюция функциональных стилей. – Пермь : ПГУ, 1979. – № 8. – С. 136–144.
7. Ладыгин Ю. А. О клише в системе художественного текста // Вопросы теории текста, лингвостилистики и интертекстуальности. Вестник ИГЛУ. Серия «Лингвистика». – Иркутск, 2005. – № 11. – С. 66–72.
8. Лихачев Д. С. Поэтика древнерусской литературы / Д. С. Лихачев. – М. : Наука, 1979. – 360 с.
9. Лушникова Г. И. Интертекстуальность художественного произведения / Г. И. Лушникова. – Кемерово : Кемеров. гос. ун-т, 1995. – 60 с.
10. Москвин В. П. Теория интертекстуальности: категориальный аппарат // Интертекстуальность и фигуры интертекста в дискурсах разных типов : колл. монография / науч. ред. Т. Н. Колокольцева, В. П. Москвин. – М. : Флинта; Наука, 2014. – С. 16–51.
11. Походня С. И. Языковые виды и средства реализации иронии / С. И. Походня. – К. : Наукова думка, 1989. – 128 с.
12. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук, 2001. – 656 с.
13. Самохина В. А. Текстуальный и дискурсивный аспекты современной англоязычной шутки / В. А. Самохина // Когниция, коммуникация, дискурс : междунар. электрон. сб. науч. ст. – Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина. – 2012. – № 5. – С. 52–73. – Режим доступа : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home>
14. Скребнев Ю. М. Стилистические функции вводных элементов в современ-

ном английском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Ю.М. Скребнев. – Л., 1968. – 32 с.
15. Тынянов Ю.Н. Поэтика. История литературы. Кино / Ю.Н. Тынянов. – М. : Наука, 1977. – 574 с.
16. Фомичева Ж.Е. О языковых средствах создания комического эффекта в пародийном художественном тексте / Ж.Е. Фомичева // Известия Тул. гос. ун-та. Гуманитарные науки. – 2009. – № 1. – С. 309–318.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ

ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. Англо-американская литературная пародия («То, чего не было») / [сост. А.Я. Ливергант]. – М. : Радуга, 1983. – 368 с.
2. Bloomfield L. Pease [Электронный ресурс] / L. Bloomfield. – Режим доступа : www.gutenberg.org/etext/.
3. Chandler R. Beer in the Sergeant-Majors Hat [Электронный ресурс] / R. Chandler. – Режим доступа : www.etext.lib.virginia.edu/eaf/anth/knickgall.htm.
4. The Complete Illustrated Lewis Carroll / Lewis Carroll. – L. : Wordsworth Editions Ltd, 1996. – 1165 p.
5. Doyle A.C. The Adventures of Sherlock Holmes [Электронный ресурс] / A.C. Doyle. – Режим доступа : www.gutenberg.org/catalog/world/recod?file=etext99.
6. Wodehouse P.G. The Code of the Woosters / P.G. Wodehouse. – London : Penguin Books Ltd, 1974. – 224 p.

REFERENCES

Apresyan, Yu.D. (1995). *Izbrannye trudy [Izbrannye trudy]*. M.: Shkola “Jazyki russoj kul”tury”.

Arnol'd, I.V. (2004). *Stilistika. Sovremennyj Anglijskij jazyk [Stilistika. Sovremennyj Anglijskij jazyk]*. M.: Flinta Publ.

Borev, Ju.B. (2002). *Jestetika [Jestetika]*. M.: Vyssh. shk Publ.

Fomicheva, Zh.E. (2009). O jazykovyh sredstvah sozdanija komicheskogo jeffekta v parodijnom hudozhestvennom tekste [About Language Means of Creating Comic Effect in the Text of Parody]. *Izvestija Tul'skogo gosud. un-ta – Tula. Gos. Univ. Messenger, 1*, 309–318 (in Russian)

Krasikova, O.V. (1979). Vvodnye jelementy predlozhenija kak stilistiko-sintaksicheskij priem v proizvedenijah Dzh. K. Dzheroma [Introductory Elements of the Sentence as Syntactical Stylistic Devices in the Works of J. K. Jerome]. *Specifika i jevoljucija funkcional'nyh stilej – Specifics and Evolution of Functional Styles, 8*, 136–144 (in Russian)

Ladygin Ju.A. (2005). O klishe v sisteme hudozhestvennogo teksta [About Cliche in the System of Literary Text]. *Vestnik Irkutsk. gosud. un-ta. – Irkutsk. Gos. Univ. Messenger, 11*, 78–62 (in Russian)

Lihachev, D.S. (1979). *Pojetika drevnerusskoj literatury [Poetics of Old Russian Literature]*. M.: Nauka.

Lushnikova, G.I. (1995). *Intertekstual'nost' hudozhestvennogo proizvedenija [Intertextuality of Work of Fiction]*. Kemerovo: Kemerovskij gos. un-t.

Moskvin, V.P. (2014). *Teorija intertekstual'nosti: kategorial'nyj apparat [The theory of intertextuality: categorical apparatus]*. M.: Flinta, Nauka.

Pochepcov, G.G. (2001). *Teorija kommunikacii [Theory of Communication]*. M.: Refl-buk.

Pohodnja, S.I. (1989). *Jazykovye vidy i sredstva realizacii ironii [Language Types and Means of Irony]*. K.: Naukova dumka.

Samohina, V. A. (2012). Tekstual'nij i diskursivnij aspekti sovremennoj anglojazychnoj shutki [Textual and Discursive Aspects of Modern English Joke]. *Kognicija, kommunikacija, diskurs. – Cognition, Communication, Discourse, 5*, 52–73 (in Ukrainian)

Skrebnev, Ju.M. (1968). *Stilisticheskie funkcii vvodnyh jelementov v sovremennom anglijskom jazyke. Aftoref. diss. kand. filol. nauk [Stylistic Functions of Introducers in Modern English. Cand philol. sci. diss. synopsis]*. Saint Petersburg, 32 p. (in Russian)

Tynjanov, Ju.N. (1977). *Pojetika. Istorija literatury. Kino [Poetics. History of Literature. Cinema]*. M.: Nauka.

Verbickaja, M.V. (1987). *Literaturnaja parodija kak ob'ekt filologicheskogo issledovanija [Literary Parody as an Object of Philological Studies]*. Tbilisi: Izd-vo Tbilisskogo un-ta.

Vorkachev, S.G. (2014). *Intertekstual'nost', precedentnost' i lingvokul'turnyj koncept [Intertextuality, Precedence and Linguacultural Concept]*. M.: Flinta, Nauka.

ПАСАЖ ЯК ОДИНИЦЯ СТРУКТУРУВАННЯ ІДЕАЦІЙНОЇ ПРОМОВИ

Д.М. Кайсіна (Харків)

У статті викладаються результати лінгвокогнітивного аналізу принципів структурування ідеаційної промови як обмеженого часовими рамками мовлення ідеатора, укупі з невербальними комунікативно значущими діями, адресованого аудиторії (реципієнтам), безпосередньо або опосередковано включеній у ситуацію комунікації. Стратегічною комунікативною метою ідеаційної промови є втілення в соціальну практику певної ідеї через здійснення впливу на реципієнтів. Структурно-смысловими компонентами ідеаційної промови є пасажі, тобто фрагменти мовлення, що характеризуються єдиним типом викладу та лексико-граматичною гомогенністю. Результати лінгвокогнітивного аналізу дозволяють поділити пасажі ідеаційної промови на імпліцитно/експліцитно персуазивні й експліцитно/імпліцитно спонукальні. Імпліцитно персуазивні/спонукальні пасажі не містять ні прямого переконування, ні прямого спонукування, здійснюючи вплив на реципієнта шляхом розповіді життєвої історії (пасаж-наратив) або опису стану речей (пасаж-опис), які слугують опосередкованим доказом цінності ідеї й опосередкованим спонукуванням долучитися до втілення ідеї в соціальну практику. Експліцитно персуазивні/імпліцитно спонукальні пасажі містять експліцитне переконування в цінності ідеї через інформування про стан речей (пасаж-інформування), раціональне аргументування (пасаж-доведення) або вираження ставлення до стану речей (пасаж-декларування), проте не містять прямого спонукування. Експліцитно спонукальні/імпліцитно персуазивні пасажі (пасаж-імператив) містять пряме спонукування долучитися до втілення ідеї в соціальну практику, проте переконують в цінності такої ідеї лише імпліцитно.

Ключові слова: дискурс ідеації, ідеаційна промова, ідеація, пасаж, переконування, спонукування.

Кайсіна Д.М. Пассаж как единица структурирования идеационной речи. В статье изложены результаты лингвокогнитивного анализа принципов структурирования идеационной речи как ограниченной временными рамками речи идеатора, в сочетании с невербальными коммуникативно значимыми действиями, адресованной аудитории (реципиентам), непосредственно или опосредственно включенной в ситуацию коммуникации. Стратегической коммуникативной целью идеационной речи является воплощение в социальную практику определенной идеи через влияние на реципиентов. Структурно-смысловыми компонентами идеационной речи являются пассажи, т. е. фрагменты речи, которые характеризуются единым типом изложения и лексико-грамматической гомогенностью. Результаты лингвокогнитивного анализа позволяют разделить пассажи идеационной речи на имплицитно/эксплицитно персуазивные и эксплицитно/имплицитно побуждающие. Имплицитно персуазивные/побуждающие пассажи не содержат ни прямого убеждения, ни прямого побуждения, оказывая воздействие на реципиента через рассказ жизненной истории (пассаж-наратив) или описание положения вещей (пассаж-описание), которые служат опосредственным доказательством ценности идеи и опосредственным побуждением присоединиться к воплощению идеи в социальную практику. Эксплицитно персуазивные/имплицитно побуждающие пассажи содержат эксплицитное убеждение в ценности идеи через информирование о положении вещей (пассаж-информирование), рациональное аргументирование (пассаж-убеждение) или выражение отношения к положению вещей (пассаж-декларирование), но не содержат прямого побуждения. Эксплицитно побуждающие/имплицитно персуазивные пассажи (пассаж-императив) содержат прямое побуждение присоединиться к воплощению идеи в социальную практику, но убеждают в ценности такой идеи лишь имплицитно.

Ключевые слова: дискурс идеации, идеационная речь, идеация, пассаж, побуждение, убеждение.

Kaysina D.M. Passage as a structural component of ideation speech. The article provides the results of linguistic and cognitive analysis of structural components of the ideation speech viewed as a time-limited verbal and non-verbal performance of the ideator addressing the audience (recipients), directly or indirectly included into the

situation of communication. The strategic communicative goal of an ideation speech is to implement some idea into social practice by exerting influence on the recipients. An ideation speech is structured in terms of passages, i.e. speech fragments characterised by a specific type of narration and also lexical and grammatical homogeneity. The results of linguistic and cognitive analysis prompt the classification of an ideation speech passages into implicit/explicit persuading and implicit/explicit urging. Implicit persuading/urging passages contain neither direct persuading nor urging and exert the influence on the recipients by telling a life story (narrative passages) or describing the state of affairs (descriptive passages), serving as an indirect proof of the idea relevance and an indirect urging to get involved in implementation of the idea into social practice. Explicit persuading/implicit urging passages involve explicit persuading of the idea relevance by informing about the state of affairs (informative passages), rational argumentation (argumentative passages) or expressing one's attitude to the state of affairs (declarative passages) but they do not contain direct urging. Explicit urging/implicit persuading passages (imperative passages) contain direct urging to get involved in implementation of the idea into social practice but they convince in the relevance of the idea only indirectly.

Key words: ideation, ideation discourse, ideation speech, passage, persuading, urging.

1. Вступ

Вивчення дискурсу ідеації спрямоване на розв'язання пріоритетної наукової проблеми встановлення і опису лінгвокогнітивних операцій, що лежать в основі комунікативної діяльності людини. Результати такого дослідження мають міждисциплінарне прикладне значення, об'єднуючи представників усіх гуманітарних наук навколо проблеми впливу на свідомість і підсвідомість людини з метою розповсюдження певних соціальних практик. Це зумовлює актуальність теми дослідження.

Мета цієї статті полягає у виявленні й описі лінгвокогнітивної природи пасажу як одиниці структурування ідеаційної промови.

Завдання статті включають: 1) лінгвокогнітивне визначення понять ідеації, дискурсу ідеації, ідеаційної промови; 2) встановлення типів структурно-сміслових компонентів ідеаційної промови; 3) опис типів структурно-сміслових компонентів ідеаційної промови у лінгвокогнітивному ракурсі.

Об'єктом статті є пасажі як структурно-сміслові компоненти ідеаційних промов, а предметом – їх лінгвокогнітивні характеристики.

Матеріалом пілотного дослідження є 10 відеозаписів промов учасників TED конференцій. TED конференція є щорічним заходом некомерційного позапартійного світового проекту "Technology, Entertainment and Design" (TED), який бере початок у 1984 році у місті Монтерей, штат Каліфорнія. Втілюючи в життя гасло «Ідеї варті розповсюдження», TED вбачає своє призначення у пошуку найцікавіших людей, які можуть генерувати ідеї та передавати їх зацікавленій аудиторії [17].

Методологічно дослідження спирається на когнітивний підхід до розуміння мови, який передбачає, що мовленнєва діяльність є одним із видів когнітивної діяльності людини, а мовні явища можуть бути адекватно розтлумачені тільки в контексті інших когнітивних процесів, як загальних біологічних, таких як перцепція, сенсомоторика, орієнтація у просторі, здатність до логічного мислення, так і соціокогнітивних, таких як здатність спільно фокусувати увагу на об'єкті, розпізнавати інтенції, імітувати інтенціональні дії тощо (Р. Ленекер, Дж. Лакофф, М. Джонсон, М. Тернер, М. Томаселло, Ж. Фоконьє).

2. Лінгвокогнітивні характеристики пасажів ідеаційних промов

Термін «ідеація» був запропонований Е. Гуссерлем у феноменології для позначення спрямованості свідомості людини безпосередньо на «загальне» та методу споглядання цього загального [3, с. 325]. Філософи вважають, що ідеація є обміркованим спогляданням будування понять та формування ідей. При цьому «ідеювати щось» означає споглядати саму сутність предмета, відсторонюючись від будь-яких індуктивних та дедуктивних процедур [там само, с. 634].

У психології ідеацією називають здатність та/або процес породження абстрактних або конкретних психічних відображень об'єктів, які не підлягають актуальному сприйняттю, так званих, «відсутніх стимулів» (тобто процес формування абстрактних понять або уявлень), а також здатність та/або процес довільного оперування

цими структурами свідомості [2, с. 78–84].

Дослідники відносин з громадськістю, а також маркетингологи вважають ідеацію креативним процесом генерування, розвитку та розповсюдження нових ідей, де ідея розуміється як базовий елемент думки, що може бути представленим як візуально, так і у вигляді чіткого формулювання або абстрактно [16, с. 54].

Уводячи поняття *ідеації* у систему понять лінгвістики, ми розуміємо його як процес комунікативної взаємодії, де об'єктом є ідея як думка, втілена вербальними та невербальними засобами комунікації, а суб'єктами – ідеатор та реципієнт/-и, які здійснюють когнітивно-комунікативну діяльність, пов'язану із вербальним/невербальним втіленням та інтерпретацією й прийняттям/неприйняттям ідеї, відповідно.

Термін «когнітивно-комунікативна діяльність» розширює тлумачення дискурсу, передбачаючи включення до розгляду контекстуально прив'язаних лінгвокогнітивних операцій інтерсуб'єктного творення дискурсивних смислів, актуалізованих комплексом вербальних і невербальних засобів. Відтак, під *дискурсом ідеації* ми розуміємо когнітивно-комунікативну взаємодію ідеатора і реципієнта/-ів, змістом якої є релевантність втілення у соціальну практику певної ідеї.

Відповідно, *ідеаційна промова* є структурованим й обмеженим часовими рамками мовленням ідеатора укупі з невербальними комунікативно значущими діями, яке відбувається перед аудиторією (реципієнтами), безпосередньо або опосередковано включеною у ситуацію комунікації (тобто такою, що знаходиться в одних і тих самих або різних часово-просторових координатах з мовцем). Стратегічною комунікативною метою ідеаційної промови є втілення в соціальну практику певної ідеї шляхом спричинення мовленнєвого впливу на реципієнтів.

Як і кожний усний чи письмовий текст, ідеаційна промова складається із певних структурно-сміслових компонентів. А.О. Кібрик використовує для позначення таких компонентів термін «пасаж», який визначає як фрагмент дискурсу, що характеризується лексико-граматичною гомогенністю і єдиним типом викладу [6, с. 9].

А.О. Кібрик не першим звертається до поняття пасажу. А.К. Грессер та Ш.М. Гудман викори-

стовують пасаж як інструмент літературознавчого аналізу англomовної літератури і розрізняють наративні, експозиторні (пояснювальні), персуазивні та дескриптивні пасажі [15, с. 142]. В.Ф. Брюер поділяє пасажі за структурою на дескриптивні, експозиторні та наративні, а за «силою» (force) – на інформуючі, переконуючі, розважальні та «літературно-естетичні» [11, с. 142].

Ми беремо за основу визначення терміну «пасаж» А.О. Кібрика, а також його класифікацію пасажів на оповідальні (наративні), описові (дескриптивні), роз'яснювальні (експозиторні), інструктивні та переконуючі (аргументативні) [6, с. 9], яку розбудовуємо у відповідності із специфікою аналізованого матеріалу.

Аналіз пасажів здійснюємо у когнітивному (пропозиційному) і лінгвальному: структурно-семантичному (морфологічному, синтаксичному, лексичному) та стилістичному аспектах.

Пропозицію розуміємо як елемент фрейму – абстрактної когнітивної структури (схеми), яка гіпотетично організує знання комунікантів у вигляді концептуальної сітки, що забезпечує комунікативну діяльність (продукування й інтерпретацію мовлення). *Фрейм* тлумачимо за Ч. Філлмором, як набір концептів, пов'язаних таким чином, що для розуміння одного з них потрібно зрозуміти цілісну структуру, до складу якої вони залучені [14, с. 111]. У термінах пропозиції ці концепти співвідносні з актантами/аргументами, які репрезентують предметні сутності, і предикатами, які репрезентують властивості сутностей або відношення між ними. Типова пропозиція співвідносна із предикацією, проте до пропозиції можна звести і цілий текст або фрагмент тексту [7, с. 150–151]. Між пропозиціями встановлюються каузальні або некаузальні залежності [4, с. 59–60]. Каузальний зв'язок передбачає, що дія/стан справ/явище/подія, відображені однією пропозицією, мисляться як мотив виникнення іншої дії/стану справ/події/явища, відображених іншою пропозицією [10, с. 530].

Лінгвальний рівень аналізу пасажів передбачає встановлення особливостей їх морфолого-синтаксичної структури й її лексичного наповнення. Морфологічна організації пасажів конституюється засобами втілення темпоральності (темпоральна сітка), модальності (об'єктивної і суб'єктивної –

модальна сітка) і персональності (особова сітка), які зводяться до усталеної системи координат «его/я – hic/тут – нunc/тепер» [1, с. 12]. Синтаксична організація пасажів вивчається в термінах типів характерних для них синтаксичних структур; стилістична – в термінах стилістичних засобів та прийомів (тропів).

Пасаж-нарратив за способом викладу інформації становить собою розповідь певної історії, як правило, із життя мовця (розповідь ведеться від імені першої особи):

For example, I think of how one night, when I was around 12 years old, on an overnight field trip to another city, my friends and I bought Super Soakers and turned the hotel parking lot into our own water-filled battle zone. We hid behind cars, running through the darkness that lay between the streetlights, boundless laughter ubiquitous across the pavement. But within 10 minutes, my father came outside, grabbed me by my forearm and led me into our room with an unfamiliar grip. Before I could say anything, tell him how foolish he had made me look in front of my friends, he derided me for being so naive. Looked me in the eye, fear consuming his face, and said, «Son, I'm sorry, but you can't act the same as your white friends. You can't pretend to shoot guns. You can't run around in the dark. You can't hide behind anything other than your own teeth» (3).

На пропозиційному рівні пасаж-нарратив типово містить такі елементи, як актанти (співвідносні, як правило, із живими істотами); динамічні предикати, що відображають дії/події, в яких беруть участь актанти; час та місце дій/подій. Конститутивною рисою пасажу-нарративу є зміна однієї дії/події іншою, динамічна послідовність подій у часі.

Окрім власне прямого мовлення ідеатора, пасажі-нарративи можуть містити непряме мовлення ідеатора (*Before I could say anything, tell him how foolish he had made me look in front of my friends*), а також пряме мовлення інших актантів, вкраплене в мовлення ідеатора (*Looked me in the eye, fear consuming his face, and said, «Son, I'm sorry, but you can't act the same as your white friends»*).

У морфологічно-лексичному аспекті аналізований пасаж характеризується вживанням: у мов-

ленні ідеатора – суб'єктних (*hid, came*) та суб'єктно-об'єктних дієслів фізичної дії (*bought, turned, grabbed, led, derided, looked, said*) у формі індикативу минулого часу (Past Non-Continuous Non-Perfect), а у непрямому мовленні ідеатора – у формі індикативу позаминулого часу (Past Non-Continuous Perfect); займенників 1-ої і 3-ої особи (*I, we, he*); номінацій членів родини/друзів (*my father, my friends*); словосполучень/предикацій із темпоральним (*one night, when I was around 12 years old*) та локативним значенням (*another city, the hotel parking lot*); у прямому мовленні інших актантів – дієслів фізичної дії у складі модальних інфінітивних конструкцій із значенням заборони, які є імперативними за змістом (*can't act*) й, відповідно, займенника 2-ої особи (*you*).

У граматикино-синтаксичному аспекті для пасажів-нарративів у мовленні ідеатора характерними є складнопідрядні речення із підрядними часу, які вводяться сполучниками *when* (*when I was around 12 years old... my friends and I bought Super Soakers and...*), *before* (*Before I could say anything.... he derided me for being so naive*), що вказують на відносний час дій/подій, про які йдеться в пасажі; означальні речення, які вводяться сполучником *that* і надають додаткову інформацію про ті чи інші елементи пропозиції, як наприклад, місце дії/події (*We hid behind cars, running through the darkness that lay between the streetlights*); а також прості речення із однорідними членами, вираженими дієсловами, що відображають послідовність дій/подій (*But within 10 minutes, my father came outside, grabbed me by my forearm and led me into our room*). Відповідно, між простими предикаціями, а також між підрядними означальними і головними клаузами встановлюються некаузальні відношення «додавання інформації», а між підрядними часу і головними клаузами – каузальні відношення «часові рамки дії/події як передумова дії/події і власне дія/подія».

У прямому мовленні, включеному в мовлення ідеатора, мають місце прості речення із підметом у формі 2-ої особи і складним модальним дієслівним присудком з дієсловом *can* у заперечній формі теперішнього часу із конвенціональним імперативним значенням заборони.

Синтаксичний повтор однорідних членів речення у прямому мовленні ідеатора задає ритм наративу, полегшуючи його сприйняття. Синтаксичний повтор модальної конструкції *you can't V + Vinf* у прямому мовленні, включеному у мовлення ідеатора, акцентує множинність заборон, які обмежують свободу афроамериканців в американському суспільстві.

Щодо стилістичного аспекту, наратив може включати ідіоматичні вирази, як наприклад *to hide behind one's own teeth*.

Пасаж-опис і за способом викладу інформації, і за лінгвокогнітивними характеристиками є схожим на пасаж-нاراتив, проте тут немає історії:

But growing up, I saw my parents, both religiously devout and spiritual people, pray and praise God for their blessings, namely me of course, but among others. (Laughter) They were kind and funny and patient, limitlessly patient, the kind of patience that having 11 kids forces you to have. And they were fair. I was never subjected to religion through a cultural lens. I was treated the same, the same was expected of me. I was never taught that God judged differently based on gender. And my parents' understanding of God as a merciful and beneficial friend and provider shaped the way I looked at the world. (1)

На пропозиційному рівні пасаж-опис, як і нарратив, містить актанти (в залежності від того, хто/що є об'єктом опису, ці актанти можуть співвідноситися як із живими істотами, так і предметами), проте місце динамічних предикатів переважно займають процесуальні або статичні. Конститутивною рисою пасажу-опису є статичність у темпоральному просторі минулого.

У морфологічно-лексичному аспекті пасажам-описам є притаманним вживання дієслова-зв'язки *to be* у минулому часі як компонента складного іменного присудку з прикметниками у функції предикативу (*they were fair*) або як компонента пасивної форми індикативу минулого часу суб'єктно-об'єктних дієслів (*I was treated the same*); займенників 1-ої і 3-ої особи (*I, they*); номінацій членів родини (*my parents*); якісних прикметників (*devout, spiritual, kind, funny, patient, fair* тощо); дієслів перцепції (*saw*), ритуальної дії (*pray, praise*), кау-

зативної духовної дії (*treat, subject, shape*) у минулому часі (Past Non-Continuous Non-Perfect).

У граматико-синтаксичному аспекті для пасажів-описів характерними є прості речення із складеним іменним присудком (*And they were fair*), ускладнені вторинними предикаціями (*I saw my parents... pray and praise God*); складносурядні речення (*I was treated the same, the same was expected of me*); складнопідрядні означальні (*They were kind and funny and patient, limitlessly patient, the kind of patience that having 11 kids forces you to have*) та складнопідрядні додатку (*I was never taught that God judged differently based on gender*), що надають більше інформації про сутності, які підлягають опису. Між окремими предикаціями встановлюються некаузальні відношення «додавання інформації».

Синтаксичний повтор предикацій із складеним іменним присудком, а також із дієслівним присудком у формі пасиву полегшують сприйняття мовлення, ритмізуючи його.

Пасаж-інформування, як пише Р.Є. Декер, в першу чергу має інформувати читача, розкриваючи зміст ідеї. Проте він відмічає, що деякі роз'яснювальні пасажи можуть використовувати для розважання, переконання чи просто задля естетичного ефекту [13, с. 14]. Наприклад:

Humanae is a pursuit to highlight our true colors, rather than the untrue white, red, black or yellow associated with race. It's a kind of game to question our codes. It's a work in progress from a personal story to a global history. I portray the subjects in a white background. Then I choose an 11-pixel square from the nose, paint the background, and look for the corresponding color in the industrial palette, Pantone (2).

На пропозиційному рівні пасаж-інформування, як і пасаж-опис, містить актантів-істот або неістот (в залежності від того, хто/що є об'єктом роз'яснення), а також статичні або динамічні предикати в залежності від комунікативної мети. Конститутивною рисою пасажу-інформування є репрезентація статичних і динамічних атрибутів актантів у темпоральному просторі теперішнього часу, що включає момент мовлення й, водночас, знімає темпоральні рамки теперішнього – минулого – май-

бутнього, відображаючи ці атрибути як існуючі поза часом.

У морфологічно-лексичному аспекті пасажам-інформуванням є притаманним вживання дієслова-зв'язки *to be* у формі теперішнього часу як компонента складного іменного присудку з іменниками у функції предикативу (*Humanae is a pursuit*), а також дієслів фізичної й духовної дії у формі теперішнього часу (Present Non-Continuous Non-Perfect); займенника 1-ої особи (*I*).

У граматико-синтаксичному аспекті інформувальні пасажі характеризуються використанням простих речень зі складним іменним присудком або із простим дієслівним присудком у формі теперішнього часу. Між окремими предикаціями встановлюються некаузальні відношення «додавання інформації». Синтаксичний повтор полегшує сприйняття мовлення.

Як показує аналіз емпіричного матеріалу дослідження, у рамках переконуючого типу пасажу можна виділити доказовий та декларативний підтипи. Виділяючи ці підтипи, ми спираємося на Й.А. Стерніна, який розмежовував *доведення*, що ґрунтується на фактах і логічних аргументах, і *переконування*, що спирається на емоційний тиск: «Переконуємо ми приблизно так: «По-перше... по-друге... Повір, так воно й є! Це справді так! Й інші так думають. Я це точно знаю. Ну чому ти мені не віриш? Повір, це справді так...» і т. д. Переконуючи, ми намагаємося фактично нав'язати свою точку зору» [9, с. 65].

Аргументи переконування, на відміну від аргументів доведення, можуть апелювати не лише до раціональної сфери свідомості, але й до емоцій адресата. Якщо довести щось можна лише за допомогою істинних аргументів, то переконати можна й за допомогою фальшивих. Для переконування велике значення має інтонація, емоційність викладу. Звідси висновок про те, що аргументація (переконування), окрім логічного переконування (доведення), розрахованого на раціональне мислення й прийняття рішень, охоплює і емоційне переконування [7, с. 160], яке називаємо *декларуванням*.

Пасаж-доведення є мовленням, метою якого є спричинення впливу на реципієнта через раціональне обґрунтування релевантності певної думки/ідеї:

Religious institutions are dominated by men and driven by male leadership, and they create policies in their likeness, and until we can change the system entirely, then we can't realistically expect to have full economic and political participation of women (1).

На пропозиційному рівні аргументативний пасаж містить актантів, співвідносних з особами або предметними сутностями. Щодо предикатів, вони можуть бути як динамічними, так і статичними в залежності від тактичних комунікативних цілей. Конститутивною рисою пасажу-аргументації є те, що його зміст, незалежно від реального синтаксичного аранжування, зводиться до антецедентної та консеквентної пропозицій, пов'язаних каузальним зв'язком.

Так, у структурному плані наведений аргументативний пасаж становить собою чотирьохкомпонентне складносурядне речення із вкрапленням підрядного зв'язку. На пропозиційному рівні це речення зводиться до двох каузально пов'язаних пропозицій [Оскільки соціально-політична система мусульманських країн закорінена на владі чоловіків [для забезпечення доступу жінок до влади треба змінити систему]].

У рідких випадках аргументативні пасажі структурно співпадають із складнопідрядними реченнями причини:

We have to stop giving up our position, because by remaining silent, we allow for the continued persecution and abuse of women worldwide (1).

У морфологічно-лексичному аспекті пасаж-аргументація характеризується вживанням дієслів як фізичної, так і духовної дії як у функції простих присудків активного/пасивного стану у теперішньому часі, так і у функції складників дієслівних модальних присудків теперішнього часу; а також використанням займенника 1-ої особи множини (*we*).

У граматико-синтаксичному плані цей тип пасажу характеризується вживанням складних речень, що можуть містити предикації, поєднані як сурядним, так і підрядним зв'язком із підрядними часу, причини тощо.

Пасаж-декларування є мовленням, метою якого є спричинення впливу на реципієнта через висловлення власного ставлення до існуючого стану справ:

And I refuse to accept that we can't build this world into something new, some place where a child's name doesn't have to be written on a t-shirt, or a tombstone, where the value of someone's life isn't determined by anything other than the fact that they had lungs, a place where every single one of us can breathe (3).

На пропозиційному рівні цей пасаж містить актантів, співвідносних з особами або предметними сутностями. Щодо предикатів, вони можуть бути як динамічними, так і статичними в залежності від комунікативних цілей. Конститутивною рисою пасажу-декларування є аксіологічність, що проявляється не у віддзеркаленні існуючого стану справ, а у вираженні ставлення мовця до цього стану справ й, імпліцитно, заклику реципієнтів розділити це ставлення.

У морфологічно-лексичному аспекті цей тип пасажу характеризується вживанням дієслів інтелектуальної дії типу *refuse* у теперішньому часі, що співпадає з моментом мовлення (Present Non-Continuous, Non-Perfect); займенника першої особи однини (*I*).

У граматикино-синтаксичному плані для цього пасажу є характерними складні речення із поєднанням сурядного і підрядного зв'язку. Між окремими предикаціями встановлюються некаузальні відношення «додавання інформації».

За А.О. Кібриком пасаж, що містить в собі імператив, є інструктивним та навчальним пасажем (instructive and hortatory) [6, с. 9]. У нашій інтерпретації подібні пасажі називаємо імперативними, оскільки інструкція передбачає алгоритмічне слідування певним утилітарним діям при відсутності будь-якої емоційної або оцінної складової як з боку мовця, так і реципієнта, у той час як імператив обов'язково включає емоційність і заангажованість, а отже і аксіологічність, й відтак більшою мірою відповідає сутності описуваного феномена.

Пасаж-імператив, як впливає з його назви, становить собою мовлення, мета якого полягає у здійсненні прямого впливу на реципієнта:

But we have to do it. We have no other option than to reclaim the message of human rights, the principles of our faith, not for us, not for the women in your families, not for the women in this room, not even for the women out there,

but for societies that would be transformed with the participation of women. And the only way we can do that, our only option, is to be, and remain, at the table (1).

На пропозиційному рівні пасаж-імператив містить актантів, співвідносних з особами. Щодо предикатів, вони є динамічними, проте, на відміну від інших пасажів, тут вони відображають не наявність у актантів статичних/динамічних атрибутів, а бажаність наявності таких атрибутів. Конститутивною рисою пасажу-імперативу є імперативна модальність, що проявляється не у віддзеркаленні існуючого стану справ, а у вираженні бажання і волевиявлення щодо зміни цього стану справ.

У морфологічно-лексичному аспекті пасаж-імператив характеризується вживанням конструкцій з модальними дієсловами зі значенням необхідності здійснення дії у формі теперішнього часу (*have + Vinf*); займенника 1-ої особи множини (*we*).

У граматикино-синтаксичному аспекті пасажам-імперативам притаманне вживання означень, які відносяться до членів речення, позначених словосполученнями із номінаціями *option/way* (вибір, шанс, шлях) (*We have no other option than to reclaim the message of human rights*) або побудова підрядних предикативу, де подібні номінації відіграють роль підметів (*the only way we can do that, our only option, is to be, and remain, at the table*). Такі синтаксичні структури містять інформацію про те, які дії необхідно здійснити, щоб використати шанс/піти вірним шляхом.

Між окремими предикаціями встановлюються некаузальні відношення «додавання інформації». Синтаксичний повтор полегшує сприйняття мовлення й, у той же час, додає переконливості.

3. Висновки

Ідеаційна промова, як і кожний текст, має певні структурно-сміслові компоненти, якими в дискурсі ідеації виступають пасажі, тобто фрагменти дискурсу, що характеризуються єдиним типом викладу та лексико-граматичною гомогенністю. Результати пілотного аналізу дозволяють поділити пасажі ідеаційної промови за «силою» мовленнєвого впливу на імпліцитно персуазивні (пасаж-наратив, пасаж-опис), експліцитно персуазивні (пасаж-роз'яснен-

ня, пасаж-доведення, пасаж-декларування) і спонукальні (пасаж-імператив).

Імпліцитно персуазивні й, водночас, імпліцитно спонукальні пасажі не містять ні прямого переконання, ні прямого спонукання, здійснюючи вплив на реципієнта шляхом розповіді життєвої історії (пасаж-нарратив) або опису стану речей (пасаж-опис), які слугують опосередкованим доказом цінності ідеї й опосередкованим спонуканням долучитися до втілення ідеї в соціальну практику.

Експліцитно персуазивні/імпліцитно спонукальні пасажі містять експліцитне переконання в цінності ідеї через інформування про стан речей (пасаж-інформування), раціональне аргументування (пасаж-доведення) або вираження ставлення до стану речей (пасаж-декларування), проте не містять прямого спонукання. Експліцитно спонукальні/імпліцитно персуазивні пасажі містять пряме спонукання долучитися до втілення ідеї в соціальну практику, проте переконують в цінності такої ідеї лише імпліцитно.

Перспективою подальших досліджень є встановлення відповідностей між типами пасажів та тактичною комунікативною метою мовлення ідеатора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бірюкова Д.В. Інтратекстові описи інтер'єру в англомовному художньому дискурсі (на матеріалі прозових творів XIX–XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Д.В. Бірюкова. – К., 2016. – 20 с.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь / Л.С. Выготский ; [изд. 5, испр.]. – М. : Лабиринт, 1999. – С. 78–84.
3. Гуссерль Э. Логические исследования. Т. 2. / Э. Гуссерль. – М. : ДИК, 2001. – 529 с.
4. Ільченко М.Л. Гендерна специфіка стратегій комунікативного домінування в американських передвиборчих теледебатах : дис. ... канд. філол. наук. : 10.02.04 / М.Л. Ільченко. – Х., 2013. – 253 с.
5. Кибрик А.А. Анализ дискурса в когнитивной перспективе : диссертация в виде научного доклада, составленная на основе опубликованных работ, представленная к защите на соискание учен. степ. докт. филол. наук : 10.02.19 / А.А. Кибрик. – М., 2003. – 90 с.
6. Кибрик А.А. Модус, жанр и другие параметры классификации дискурсов / А.А. Кибрик // Вопросы языкознания. – 2009. – № 2. – С. 3–21.
7. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Мака-

- ров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
8. Мартинюк А.П. Дискурсивний інструментарій аналізу англомовної реклами / А.П. Мартинюк // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – 2009. – Вип. 3. – С. 159–167.
9. Стернин И.А. Введение в речевое воздействие / И.А. Стернин. – Воронеж : ВГУ, 2001. – 252 с.
10. Философия: энциклопедический словарь / [под ред. А.А. Ивина]. – М. : Гардарики, 2004. – 1072 с.
11. Brewer W.F. Literary theory, rhetoric, stylistics: Implications for psychology // R.J. Spiro, B.C. Bruce, & W.F. Brewer (Eds.). Theoretical issues in reading comprehension. – Hillsdale, NJ : Erlbaum, 1980. – P. 221–239.
12. Chafe W. Integration and involvement in speaking, writing, and oral literature / W. Chafe // Spoken and written language: Exploring orality and literacy (ed. D. Tannen). – Norwood : Ablex, 1982. – P. 35–54.
13. Decker E.R. Patterns of exposition / E.R. Decker. – Boston : Little Brown and Co., 1978. – 424 p.
14. Fillmore Ch.J. Frame semantics / Ch.J. Fillmore // Linguistics in the morning calm: Selected papers from the SICOL-1981. – Seoul : Hanship, 1982. – P. 111–137.
15. Graesser A.C. Implicit knowledge, question answering, and the representation of expository text / A.C. Graesser, S.M. Goodman // B. Britton & J.B. Black (eds.). Understanding expository text. – Hillsdale, N.J. : Erlbaum, 1985. – P. 142–145.
16. Graham D. Ideation: The birth and death of ideas / D. Graham, T.T. Bachmann. – Hoboken, NJ : John Wiley & Sons, 2004. – 240 p.
17. TED: Ideas worth spreading [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ted.com>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Alaa Murabit: What my religion really says about women [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ted.com/talks/alaamurabit_what_my_religion_really_says_about_women.
2. Angélica Dass: The beauty of human skin in every color [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.ted.com/talks/angelica_dass_the_beauty_of_human_skin_in_every_color.
3. Clint Smith: How to raise a black son in America [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ted.com/talks/clint_smith_how_to_raise_a_black_son_in_america.

REFERENCES

- Biryukova, D.V. (2016). *Intratekstovi opisy interyeru v anhlomovnomu khudozhn'omu dyskursi (na materialy prozovoykh tvoriv XIX–XX st.)*. Avtoref. diss. kand. filol. nauk. [Intratext interior descriptions in English-language literary discourse (as exemplified on prose

- of XIX–XX c.) *Cand. sci. diss. synopsis*]. Kyiv. 20 p. (in Ukrainian).
- Brewer, W.F. (1980). Literary theory, rhetoric, stylistics: Implications for psychology. In R.J. Spiro, B.C. Bruce, & W. F. Brewer (Eds.). *Theoretical issues in reading comprehension*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, pp. 221–239
- Chafe, W. (1982). Integration and involvement in speaking, writing, and oral literature. In: D. Tannen (ed.). *Spoken and Written Language: Exploring Orality and Literacy*. Norwood: Ablex, pp. 35–54.
- Decker, E. R. (1972). *Patterns of exposition*. Boston: Little-Brown.
- Fillmore, Ch.J. (1982). Frame semantics In The Linguistic Society of Korea (eds.). *Linguistics in the morning calm: Selected papers from the SICOL-1981*. Seoul: Hanship, pp. 111–137.
- Graesser, A.C. & Goodman, S.M. (1985). Implicit knowledge, question answering, and the representation of expository text. In B. Britton & J.B. Black (eds.). *Understanding expository text*. Hillsdale, N.J.: Erlbaum., pp. 109–171
- Graham, D., & Bachmann, T.T. (2004). *Ideation: The birth and death of ideas*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Gusserl, E. (2001). *Logicheskie issledovaniya [Logic research]*. Moscow: DIK Publ.
- Il'chenko, M.L. (2013). *Henderna spetsyfika stratehiy komunikatyvnoho dominuvannya v amerykans'kykh peredyborchyykh teledebatakh*. *Dyss. kand. filol. nauk [Gender specific character of communication domination strategies in American presidential debates. Cand. philol. sci. diss.]*. Kharkiv. 253 p. (in Ukrainian).
- Ivina, A.A. (ed.). (2004). *Filosofiya: entsiklopedicheskiy slovar [Philosophy: Encyclopedia]* Moscow: Gardariki Publ.
- Kibrik, A.A. (2003). *Analiz diskursa v kognitivnoy perspektive. Dyss. doct. filol. nauk [Discourse analysis in cognitive perspective. Dr. philol. sci. diss.]*. Moscow. 90 p. (in Russian).
- Kibrik, A.A. (2003). Modus, zhanr i drugie parametryi klassifikatsii diskursov [Mode, genre, and other discourse classification parameters]. *Voprosy yazykoznaninya. – Issues in Linguistics*, 2, 3–21 (in Russian).
- Makarov, M.L. (2003). *Osnovyi teorii diskursa [Discourse theory basics]*. Moscow: ITDGK Gnozis Publ.
- Martynyuk, A.P. (2009). *Dyskursyvnyy instrumentariy analizu anhlomovnoyi reklamy [Discourse analysis tools of English-language advertisement]. Linhvistyka XXI stolittya: novi doslidzhennya i perspektyvy. – XXI century linguistics: new research and perspectives*, 3, 159–167 (in Ukrainian).
- Sternin, I.A. (2001). *Vvedenie v rechevoe vozdeystvie [Introduction to speech influence]*. Voronezh: VGU Publ.
- TED: *Ideas worth spreading* (n.d.) Available at: <https://www.ted.com>.
- Vygotskiy, L.S. (1999). *Myishlenie i rech [Thinking and speech]*. Moscow: Labirint Publ.

МЕДІАПРОСТІР САТИРИКО-САРКАСТИЧНОГО ДИСКУРСУ (на прикладі американських он-лайн видань)

Я.Л. Ковалевська (Харків)

Стаття присвячена дослідженню сатирико-саркастичного дискурсу в межах нового медіа жанру – інфотейнменту – з ціллю виявлення найбільш дієвих засобів впливу на адресата у сучасному американському медіапросторі, а також розгляду стилістичних прийомів, що використовуються в псевдоновинах для досягнення бажаного емоційного впливу на одержувача інформації. Американські медіа-жанри дають можливість не тільки отримувати інформацію (не завжди точну або навіть вигадану (псевдоновини)), автор також звертається до емоцій аудиторії, з їх ставленням до конкретної проблеми або відомій людині, як правило, з метою створення інтересу, щоб заінтригувати і розважити. Інфотейнмент розмиває кордони між інформацією та розвагами. Одне з його основних завдань полягає в тому, що читач повинен бути не тільки зацікавленим в утриманні новин, але й відчувати яскраві емоції. Мета сатирико-саркастичного дискурсу в рамках інфотейнменту – опис соціальних явищ, подій, новин з певною оцінкою й засудження конкретної особистості з точки зору справедливості автора. Завдяки сатирико-саркастичному дискурсу в текстах псевдоновин, статті мають розважальний характер з різкою критикою сучасних проблем США.

Ключові слова: інфотейнмент, медіапростір, псевдоновини, сарказм, сатира, сатирико-саркастичний дискурс.

Ковалевская Я.Л. Медиапространство сатирико-саркастического дискурса (на примере американских он-лайн изданий). Статья посвящена исследованию сатирико-саркастического дискурса в рамках нового медиа жанра – инфотейнмента – с целью выявления наиболее действенных способов воздействия на адресата в современном американском медиапространстве, а также рассмотрению стилистических приемов, которые используются в псевдоновостях для достижения желаемого эмоционального воздействия на получателя информации. Американские медиа жанры дают возможность не только получать информацию (не всегда точную или даже выдуманную (псевдоновости)), автор также обращается к эмоциям аудитории, с их отношением к конкретной проблеме или известному человеку, как правило, с целью создания интереса, чтобы заинтриговать и развлечь. Инфотейнмент размывает границы между информацией и развлечениями. Одна из его основных задач заключается в том, что читатель должен быть не только заинтересован в содержании новостей, но и испытывать яркие эмоции. Цель сатирико-саркастического дискурса в рамках инфотейнмента – описание социальных явлений, событий, новостей с определенной оценкой и осуждение конкретной личности с точки зрения справедливости автора. Благодаря сатирико-саркастическому дискурсу в текстах псевдоновостей, статьи несут развлекательный характер с резкой критикой современных проблем США.

Ключевые слова: инфотейнмент, медиапространство, псевдоновости, сарказм, сатира, сатирико-саркастический дискурс.

Kovalevska I.L. Media Space of Satirical and Sarcastic Discourse (on the Example of American on-line Editions). The article touches upon the study of satirical and sarcastic discourse in a new genre of media space – infotainment – revealing the most efficient ways of influence on the addressee in modern American media space. Stylistic means which are used in faked news to achieve a desired emotional effect on the receiver are analyzed. US media genres give an opportunity not only to receive information (mostly inaccurate or even invented (faked news)), the author also appeals to emotions of the audience, with their relation to a specific issue or a famous person, usually to create an interest, to capture and entertain. Infotainment blurs boundaries between information and entertainment. One of its main tasks is that the reader should be more than just interested in the content of the

news, but also have passionate emotions that it arouses. The aim of the satirical and sarcastic discourse in the frames of infortainment is the description of social phenomena, events, news with a certain valuation and conviction of a person in the position of the author's justice. Thanks to the satirical and sarcastic discourse in the texts of faked news, the articles entertain with a sharp criticism of contemporary problems of the USA.

Key words: faked news, infortainment, media space, sarcasm, satire, satirical and sarcastic discourse.

Актуальність роботи полягає у вивченні нового типу дискурсу – сатирико-саркастичного – у сучасному медіапросторі США в межах жанру інфотейнмент. Об'єктом дослідження виступає американський сатирико-саркастичний дискурс. Предмет – стилістичні прийоми вираження сатири та сарказму. Мета статті полягає у виявленні засобів впливу на адресата у сучасному американському медіапросторі, що приводять до сатирико-саркастичного ефекту. Матеріалом для аналізу слугували сучасні американські статті з псевдоновинами в сатирико-саркастичних он-лайн виданнях, таких як *The Onion*, *The Best Page in the Universe*, *The Red Tractor in the USA* тощо.

Друга половина ХХ – початок ХХІ ст. характеризується стрімким зростанням масової комунікації (преси, радіо і телебачення) і нових ЗМІ (зокрема, Інтернету). Поява і поширення «Всесвітньої павутини» приводить до створення єдиного інформаційного простору, особливого віртуального середовища, утвореного сукупністю безлічі медіапотоків [1, с. 38]. Сучасне суспільство чітко усвідомлює, яку суттєву роль засоби масової інформації відіграють у його житті. Це – суспільство споживачів. З плином часу сферою споживання стала і «всесвітня павутина», тому що користувачі виявляють постійний до неї інтерес і активно відвідують різні сайти. Не оминули уваги й сайти новин. Сучасні он-лайн газети або журнали дозволяють авторам новин індивідуалізувати подачу інформації, висловлювати власну думку, надають можливість обговорювати новини із адресатами в межах одного дискурсу. Величезне значення для текстів масової інформації має правильність сприйняття матеріалу, яке забезпечується не тільки мовними одиницями і їх з'єднанням, але й необхідним загальним комунікативним фоном знань, що має адресат. Задля сприяння існування невпинного інтересу до новинних сайтів, інформація часто має гострий критико-комічний характер. Автори текстів новин спираються також на традицію обігрування

комізму несумісних понять. Джерелом сміху виступає сатира та сарказм. Так, у сучасному американському медіапросторі можливо знайти комічні журнали сатирико-саркастичного характеру. Серед відомих періодичних он-лайн видань США.

Сучасні медіа-новини дають змогу не лише отримувати інформацію, хоча не завжди достовірну або навіть вигадану (псевдоновини), автори статей апелюють до емоцій глядачів, до їх відношення до певної проблеми або відомої особи, найчастіше з метою викликати інтерес, захопити і розважити, проте інформація має також гострий критично-комічний характер за рахунок підбору сатирико-саркастичних новин. Більша частина матеріалу тримається на уявленні повсякденних подій у вигляді важливих новин. Нові можливості в медіапросторі приводять до появи нового інтегрованого жанру – інфотейнмент (англ. «infortainment» від «information» – інформація та «entertainment» – розвага) [2; 3; 5]. «Infortainment» передбачає стирання кордонів між інформацією і розвагою [5, с. 239]. Тобто, мова йде про орієнтацію авторів будь-яких медійних продуктів на видовищність і розважальність інформації, що повідомляється. Одним із головних завдань, яке вирішує жанр інфотейнмент – читач повинен бути не лише зацікавлений у змісті тексту новин, але й захоплений емоціями, що він навіює. Сенс інфотейнменту найкраще проявляється там, де розвазі, здавалося б, найменше місця – в інформаційно-аналітичних і новинних передачах. С.П. Поцелуєв виділяє також субжанр інфотейнменту – політейнмент. Л.М. Землянова та Л.А. Катаєва окрім політейнменту виділяють також субжанр ед'ютейнмент. Якщо розглянути вищезгадані жанри, в усіх них присутній суфікс -tainment, від англ. entertainment – розвага, тобто вони націлені як на розвагу, так і на інформування аудиторії різними новинами: навчальними, політичними, спортивними, соціальними тощо. Ми припускаємо також наявність й інших субжанрів інфотейнменту, а саме спорттейнменту,

соціотейнменту тощо. Перш за все, ми звертаємо увагу на характерну для інфотейнменту техніку подачі матеріалу – лаконічність. Тенденція полягає в тому, що соціальні та політичні зміни починають ілюструватися через зображення конкретної людини. В сатирико-саркастичному дискурсі виражається, як правило, в висміюванні окремого персонажу, зазвичай відомого, або персонажів медіа-тексту, але це не просте висміювання у вигляді жартівливого перевертання загальноприйнятих норм. Невід'ємною складовою є оціночний елемент. При цьому оцінка завжди є негативною і супроводжується викриттям певних суспільних, політичних, особистих вад, тобто оцінка надається лише в негативному ключі. Автор висловлює свою оцінку як на основі власних почуттів, так і з урахуванням соціальних стереотипів. Тож, оцінка є наслідком функціонально-комунікативного напрямку дискурсу [6, с. 109], у нашому випадку – сатирико-саркастичного забарвлення. Метою сатирико-саркастичного дискурсу є подання соціальних явищ, подій, новин з певним оціночним посилом та переконання адресата повідомлення у справедливості позиції автора. Фігура адресата є дуже важливою у цьому типі дискурсу, адже саме від неї залежить, чи буде прийнято послання автора у межах певного жанру або субжанру.

Досліджуючи вищезгадані видання, ми відзначили, що сатира та сарказм вживаються невід'ємно один від одного у межах одного дискурсу, бо сатира розглядається як критика усього суспільства, а сарказм – критика окремої особистості. Одне не може існувати без іншого. Сьогодні простежується тенденція використання сатири та сарказму в політичних текстах новин он-лайн видань. Аналізуючи це явище, сучасна американська дослідниця А. Дей підкреслила пряму взаємозалежність між розвитком сучасних технологій та поширенням сатири, що виникає на політичному підґрунті, насамперед, за допомогою медіа- та телекомунікацій [11, с. 24]. Д. Нільсон розглядає сатиру як засіб взаємодії з суспільством в цілому, а саме зі світом політики [14, с. 46]. П. Сімсон описує сатиру як засіб висміювання культурних цінностей, установ, поглядів і переконань в цілому у суспільстві. Він вважає сатиру жанром літератури, метою якого є не тільки вказати на соціальні

вади, але щоб було зрозуміло, що ці вади є неприпустимими у суспільстві [15, с. 112]. Д. Тест також підкреслює висміювання соціальної поведінки шляхом сатири не лише в літературних творах, але й в медіа-просторі [18, с. 9]. Р. Еліот надає таке визначення сатири: «Сатира, художня форма, в основному літературна та драматична, в якій загальнолюдські або окремі вади, примхи, зловживання або недоліки використовують задля осуду у вигляді насмішки, глузування, бурлеску, іронії, пародії, карикатури, або інших методів, іноді з наміром надихнути до певних соціальних реформ» [12]. О.С. Редкозубова, спираючись на поняття сатири як виду комічного, визначає не лише естетичний аспект сатири, а й соціальний, головним завданням якого є критика, викриття, осміяння будь-яких соціальних, суспільно-політичних та побутових явищ [7]. Н.П. Худаєвцева вважає, що головне у сатирі – комедійна критика, що підводить до заперечення явища через протиставлення його ідеалу [10]. О.В. Харченко вивчає сатиру американських письменників та журналістів як явище інтернаціональне, що обертається, загострює та влучає в найактуальнішу проблематику сучасного життя. Це може стосуватися політики, бізнесу, шоу бізнесу, спорту тощо [9]. На відміну від сатири, сарказм «характеризується відкрито ворожим ставленням до об'єкту розваги, має соціально знищуючий характер, але при цьому зберігається гумористична атмосфера. Глибинними інтенціями виступають сміх та агресія. Комунікативна ціль – жорстке висміювання об'єкту розваги із застосуванням найбільш ефективних засобів комічного впливу. Часто саркастичний дискурс представлений гострим та дотепним глузуванням над об'єктом сміху» [9, с. 235]. Такої ж інтерпретації сарказму дотримується й Д. Кемпел, котрий підкреслює присутність певної людини, щоб образити та висміяти її [13, с. 7]. Адресованість сарказму до певної особи або осіб також розглядає С. Петерс [17, с. 2]. В.О. Самохіна відмічає, що «сатира і сарказм є різновидами комічного, особливу роль в яких відіграє ефект несподіваності, раптовості» [8, с. 58]. Таким чином, ми помітили, що сучасні автори під сатирою розуміють вид комічного, об'єктом якого є соціальні пороки, що мають широку суспільну значущість, порушен-

ня норм моралі, а під сарказмом – вид комічного, об'єктом якого є людина та якості, що їй притаманні: жадність, заздрість, жадоба, лінощі тощо.

В сатирико-саркастичному дискурсі важливу роль у подачі матеріалу також відіграють стилістичні прийоми – порівняння, гіпербола, метафора тощо. Завдяки ним надається більш емоційне забарвлення, гостра критика, викриття певних вад, типової людської поведінки та характерних рис, що притаманні людям або, найчастіше, відомим особистостям. Саме тому, завдяки стилістичним прийомам зростає й зацікавленість текстами псевдоновин. Наведемо приклад із відомого сучасного американського сатирико-саркастичного онлайн видання “The Onion”, де ми зустрічаємо таку статтю з псевдоновинами, що належить до медіа-жанру інфотейнмент:

*ITHACA, NY—According to a study released this week by geneticists at **Cornell University**, substantial evidence indicates that **rich people and poor people—disparate populations long thought to be entirely unrelated—may have once shared a single common ancestor. “After conducting careful DNA analysis, our research team was taken aback to discover that the wealthy and the working class actually have a considerable number of genetic similarities,” said study co-author Kenneth Chang, adding that despite the disparity between the modern-day affluent and low earners in terms of behavior, appearance, and lifestyle, numerous genetic markers revealed that their predecessors may have once lived beside one another without any noticeable differences. “Side by side, poor people and rich people look almost nothing alike, of course. It took months of chromosomal comparison to discover that links exist between, say, a top-level consultant at Bain Capital living in a gated community and a mother of three relying on multiple low-wage jobs to survive. And upon close inspection, it is possible to detect subtle, but striking, physical resemblances between these vastly different peoples.” Scientists also determined that the ultra-rich were closely related to jellyfish and other soft-bodied invertebrates (The Onion, 2015).***

Як засвідчує наведений приклад, комізм досягається завдяки стилістичним засобам сатирико-саркастичного дискурсу – гіперболізації (*It took months of chromosomal comparison to discover that links exist between, say, a top-level consultant at Bain Capital living in a gated community and a mother of three relying on multiple low-wage jobs to survive*) та порівняння (*the ultra-rich were closely related to jellyfish and other soft-bodied invertebrates*), де жартівливо висміюють зв'язок між бідними та багатими у вигляді псевдонаукових фактів.

Ще одна стаття апелює до емоцій глядачів завдяки згадуванню відомої американської політичної діячки, в минулому державного секретаря США, Хіларі Клінтон. Інформація має гострий критично-комічний характер завдяки саркастичних висловлювань в її адресу та сатиричних – коли під жорстку критику підпадають й усі американські політики, що мають «дуже багато» повсякденних справ у сфері політики. Тут також використовується гіпербола з ціллю навмисного перебільшення, негативного забарвлення, посилення враження від такого поширеного явища як зайва вага у американців.

WASHINGTON—Capping off a packed week of weighing options and giving serious thought, former Secretary of State Hillary Clinton spent a busy day in Washington fueling speculation and not ruling things out, her spokesman confirmed today. “After dedicating a few hours in the morning to drawing a lot of focus, laying groundwork, and calculating risks, Mrs. Clinton conducted a full afternoon of taking stock of and thinking it through, as well as several hours of careful considering,” Clinton press aide Nick Merrill said of the 66-year-old’s breakneck schedule of entertaining various possibilities and seeing all sides. “Between looking ahead and setting the stage, Mrs. Clinton has been putting in 18-hour days of late. No sooner has she finished up an evening’s worth of hinting at than she has to wake up the next morning at 6 a.m. and resume being touted as.” At press time, sources reported that Clinton was trying to squeeze in several more minutes of not rushing to decisions before sparking rumors and generating buzz. (The Onion, 2015).

Як ми бачимо на прикладі жанру інфотейнмент, обговоренню підлягають не тільки соціальні або політичні сфери, але й зокрема, її діячі. Завдяки сатирико-саркастичному дискурсу статті мають розважальний характер з гострою критикою сучасних проблем, реальних відомих осіб через гіперболізацію людських рис або ситуацій з метою критики та висміювання, що робить їх ближче до звичайних людей та їх повсякденних турбот.

Перспективи подальшого дослідження сатирико-саркастичного дискурсу вбачаємо в поглибленому аналізі усіх компонентів сатирико-саркастичного дискурсу – цілей, завдань, учасників, контексту, мовних засобів – з урахуванням жанру інфотейнмент та його різновидів, на матеріалі сучасних он-лайн видань США.

ЛІТЕРАТУРА

1. Добросклонская Т.Г. Роль СМИ в динамике языковых процессов [Текст] / Т.Г. Добросклонская // Вестник Моск. ун-та. – Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2005. – № 3. – С. 38–53.
2. Землянова Л.М. Зарубежная коммуникативистика на рубеже веков / Л.М. Землянова // От книги до Интернета: Журналистика и литература на рубеже нового тысячелетия. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2000. – С. 61–74.
3. Катаева Л.А. Конвергенция СМИ и проблемы сетевой журналистики [Электронный ресурс] / Л.А. Катаева. – 2012. – Режим доступа : <http://mojuniver.net/konvergenciya-smi-i-problemy-setevoj-zhurnalistiki/>
4. Луканина М.В. Текст средств массовой информации и конвергенция / М.В. Луканина // Вестник : Политическая лингвистика. – Вып. 20. – Екатеринбург, 2006. – С. 205–214.
5. Поцелуев С.П. Политические парадигмы : монография / С.П. Поцелуев. – Ростов н/Д : Изд-во ЮФУ, 2008. – 392 с.
6. Приходько А.И. Когнитивно-дискурсивный потенциал оценки и способы его выражения в современном английском языке : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.04 / А.И. Приходько. – Запорожье : Запорож. гос. ун-т, 2004. – 399 с.
7. Редкозубова О.С. Структура смеховой культуры. Аналитика культурологии [Электронный ресурс] / О.С. Редкозубова. – 2009. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/struktura-smehovoy-kultury>
8. Самохіна В.О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії і США : монографія / В.О. Самохіна. – Вид. 2-е, перероб. і доп. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 360 с.
9. Харченко О.В.

- Американський дискурс комічного ХХ й ХХІ сторіч (на матеріалі комедійних фільмів, художніх та публіцистичних творів) : монографія / О.В. Харченко. – К. : ТОВ Видавництво “Сталь”, 2010. – 356 с.
10. Худавердова Н.П. Комическое и смех в истории мировой эстетической мысли [Электронный ресурс] / Н.П. Худавердова. – 2012. – Режим доступа : <http://publishing-vak.ru/file/archive-philosophy-2012-2/6-khudavedrova.pdf>
 11. Day A. Satire and Dissent: Interventions in Contemporary Political Debate / A. Day – Indianapolis, Indiana : Indiana University Press, 2011. – 240 p.
 12. Elliott R.C. The nature of satire [Electronic resource] / R.C. Elliott // Encyclopædia Britannica. – Режим доступа : <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/524958/satire>
 13. John D. Campbell. Investigating the Necessary Components of a Sarcastic Context (Spine title: Investigating Components of Sarcastic Context). Thesis format : Monograph [Electronic resource] / John D. Campbell. – 2012. – Режим доступа : <http://ir.lib.uwo.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=1545&context=etd>
 14. Nilsson Johan. American Critic: Satire and Political Discourse in Warren Beatty’s Bulworth : article [Electronic resource] / Nilsson Johan. – 2009. – Режим доступа : http://www.academia.edu/4382862/American_critic_Satire_and_political_discourse_in_Warren_Beattys_Bulworth
 15. Paul Simpson. On the Discourse of Satire: Towards a Stylistic Model of Satirical Humor / Paul Simpson. – John Benjamins Publishing, 2003. – 242 p.
 16. Roger J. Kreuz. Lexical Influences on the Perception of Sarcasm : article [Electronic resource] / Roger J. Kreuz, Gina M. Caucci. – 2007. – Режим доступа : <http://dl.acm.org/citation.cfm?id=1611529>
 17. Sara Ann Peters. The Relevance of Sarcasm In Resolving Ambiguous References In Spoken Discourse : Doctoral dissertation [Electronic resource] / Sara Ann Peters. – 2013. – Режим доступа : <http://scholarcommons.sc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3508&context=etd>
 18. Test George Austin. Satire: spirit and art : book [Electronic resource] / George A. Test. – 1991. – Режим доступа : https://books.google.com.ua/books?id=QkhMi6mKmUMC&pg=PA7&hl=ru&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false

REFERENCES

- Campbell, J.D. (2012). *Investigating the Necessary Components of a Sarcastic Context (Spine title: Investigating Components of Sarcastic Context)*. Available at: <http://ir.lib.uwo.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=1545&context=etd>

- Day, A. (2011). *Satire and Dissent: Interventions in Contemporary Political Debate*. Indianapolis: Indiana University Press.
- Dobrosklonskaia, T.H. (2005). Rol SMI v dynamyke yazykovykh protsessov [The role of the media in the dynamics of linguistic processes]. *Vest. Mosk. un-ta. – Moscow State University Messenger*, 3, 38–53 (in Russian)
- Elliott, R.C. (2007). The nature of satire. In *Encyclopædia Britannica*. Available at: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/524958/satire>
- Kataeva, L.A. (2012). *Konverhentsyia SMI y problemy setevoi zhurnalistyky [Convergence of media and problems of network journalism]*. Available at: <http://moyuniver.net/konvergenciya-smi-i-problemy-setevoj-zhurnalistiki/>
- Kharchenko, O.V. (2010). *Amerykanskyi dyskurs komichnogo ÕÕ i ÕÕ² storich (na materialii komediinykh filmiv, khudozhnikh ta publitsystychnykh tvoriv) [American comic discourse of the twentieth and twenty-first centuries (based on comedy films, fiction and nonfiction works)]*. K.: TOV Vydavnytstvo “Stal” Publ.
- Khudavedrova, N.P. (2012). *Komicheskoe i smekh v istori mirovoi esteticheskoi misli [The comic and laughter in the history of aesthetic thought]*. Available at: <http://publishing-vak.ru/file/archive-philosophy-2012-2/6-khudavedrova.pdf>
- Kreuz, R.J., Caucci, G.M.. (2007). Lexical Influences on the Perception of Sarcasm. In A. Feldman, X. Lu (eds.). *Proceeding FigLanguages '07 Proceedings of the Workshop on Computational Approaches to Figurative Language*. Madison: Omnipress Inc., pp. 1–4.
- Lukanyna, M.V. (2006). Tekst sredstv massovoi ynformatsyy y konverhentsyia [The text of the media and convergence]. *Vestnyk: Polytycheskaia lnhvystyka. – Messenger: Polytechnic Linguistics*, 20, 205–214 (in Russian)
- Nilsson, J. (2009). American Critic: Satire and Political Discourse in Warren Beattys Bulworth. *American Studies in Scandinavia*, 41(2), 45–59
- Peters, S.A. (2013). *The Relevance of Sarcasm In Resolving Ambiguous References In Spoken Discourse* (Doctoral dissertation). Available at: <http://scholarcommons.sc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3508&context=etd>
- Potseluev, S.P. (2008). *Polytycheskye paradyalohy [Political paradiologues]*. Rostov n/D: Yzd-vo YuFU Publ.
- Prykhodko, A.Y. (2004). *Kohnytyvno-dyskursyvnyi potentsyal otsenky y sposoby eho vyrazheniya v sovremennom anhlyiskom yazyke. Diss. dokt. filol. nauk [Cognitive-discursive potential of the evaluation methods and its expression in modern English. Dr. philol. sci. diss.]*. Zaporozhe. 399 p. (in Russian)
- Redkozubova, O.S. (2009). *Struktura smekhovoi kultury. Analytyka kulturolohyi [The structure of the culture of laughter. Analysis of Cultural Studies]*. Available at: <http://cyberleninka.ru/article/n/struktura-smehovoy-kultury>
- Samokhina, V.O. (2012). *Zhart u suchasnomu komunikatyvnomu prostori Velykoyi Brytaniyi i SShA [The joke in modern communicative space of the UK and the USA: Monograph]*. Kh.: V.N. Karazin Kharkiv. National Univ. Publ.
- Simpson, P. (2003). *On the Discourse of Satire: Towards a Stylistic Model of Satirical Humor*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Test, G.A. (1991). *Satire: spirit and art*. Available at: https://books.google.com.ua/books?id=QkhMi6mK m U M C & pg = P A 7 & hl = ru&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false
- Zemlianova, L.M. (2000). Zarubezhnaia komunikativistyka na rubezhe vekov [International communication studies at the turn of the century]. In E.L. Vartanova (ed.). *Ot knyhy do Ynterneta: Zhurnalistyka y lyteratura na rubezhe novoho tysiacheletyia [From Book to the Internet: Journalism at the turn of a new century]*. Moscow: MGU Publ., pp. 61–74.

МАСКА-ІМІДЖ У АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

С.О. Тарасова (Харків)

У статті розглядається проблема феномену маски-іміджу в політичному англomовному дискурсі. Саме маска стає невід'ємною характеристикою сьогодення та соціокультурної ситуації у політичному світі. Маска розглядається як багатофункціональний, універсальний, багатовимірний засіб утілення ідей. У політичному дискурсі вона досліджується нами як форма естетизації життя, яка пов'язана з бажанням людини відповідати соціокультурним нормам та вимогам, стилізувати себе під час, простір та відповідну ситуацію. Маска в цьому дискурсі одягається як із серйозними намірами (інформування соціуму, підвищення авторитету і т.д.), так і несерйозними (розсмішити електорат, розрядити атмосферу і т.д.). Визначено основні вектори актуалізації маски-іміджу в політичній сфері – харизматичність, маніпуляція, естетичність, створення іміджу, стилю та гри. Надано детальний аналіз функціональних особливостей маски-іміджу в політичному англomовному дискурсі та наведено актуальні приклади їх реалізації. Описана у статті типологія феномену маски-іміджу в англomовному політичному дискурсі демонструє реалізацію низки цілей – від гармонізації спілкування та привернення уваги аудиторії до висміювання дій опонента та його особисто.

Ключові слова: карнавальна культура, маска, політичний дискурс, роль.

Тарасова С.А. Маска-имидж в англоязычном политическом дискурсе. В статье рассматривается проблема феномена маски-имиджа в политическом англоязычном дискурсе. Именно маска становится неотъемлемой характеристикой настоящего и социокультурной ситуации в политическом мире. Маска рассматривается как многофункциональное, универсальное, многомерное средство воплощения идей. В политическом дискурсе она исследуется нами как форма эстетизации жизни, которая связана с желанием человека отвечать социокультурным нормам и требованиям, стилизовать себя под время, пространство и соответствующую ситуацию. Маска в этом дискурсе одевается как с серьезными намерениями (информирование социума, повышение авторитета и т.д.), так и несерьезными (рассмешить электорат, разрядить атмосферу и т.д.). Определены основные векторы актуализации маски-имиджа в политической сфере – харизматичность, манипуляция, эстетичность, создание имиджа, стиль и игра. Предоставлен детальный анализ функциональных особенностей маски-имиджа в политическом англоязычном дискурсе и приведены актуальные примеры их реализации. Описанная в статье типология феномена маски-имиджа в англоязычном политическом дискурсе демонстрирует реализацию ряда целей – от гармонизации общения и привлечения внимания аудитории до высмеивания действий оппонента и его лично.

Ключевые слова: карнавальная культура, маска, политический дискурс, роль.

Tarasova S.O. Mask-image in the English political discourse. The article deals with the problem of mask-image phenomenon in English political discourse. The mask itself has become an integral feature of the present and socio-cultural situation and in political world. Mask is considered as a multi-purpose, universal, multidimensional mean of implementation of ideas. In political discourse it is investigated by us as a form of aestheticization of life which is associated with a desire to meet human socio-cultural norms and requirements to stylize ourselves under time, pace and the proper situation. Mask in this discourse is dressed with serious intentions (information of society, increasing credibility, etc.) and non-serious (make electorate laugh, lighten the atmosphere, etc.). The main vectors of actualization of masks-image in political sphere are charisma, manipulation, aesthetics, creation of image, style and game. Profound analysis of functional characteristics of mask-image is given and actual examples of its implementation are provided. Described typology of mask-image phenomenon in English political discourse demonstrates implementation of a number of purposes – from harmonization of communication and attraction the audience's attention up to ridiculing actions of the opponent and him personally.

Key words: carnival culture, mask, political discourse, role.

*Masked, I advance.
(René Descartes)*

Карнавал є однією з найважливіших складових частин традиційної народної культури, системою поведінки, яка виробила протягом століть свою мову, яку «до кінця не можна перекласти на словесну мову» [22], але яка володіє величезним творчим потенціалом, що зумовлює актуальність її аналізу.

Карнавальна модель світу є варіантом специфічного світосприйняття та діалектично розвинутою – простежується її розвиток від класичної середньовічної карнавальної ходи до сучасних естрадних вистав, гумористичних ток-шоу, кухонних посиденьок, стенд-ап комедій, які організовані на основі сміху, «світу навиворіт», де дійсність представлена у сміховому порядку, на протигагу норми [13, с. 85]. Сама культура виступає як шоу, соціум – як інтегрований спектакль. За В.О. Самохіною, сучасний карнавал перестав бути тимчасовим [там само], він розчиняється в повсякденності. Це, свого роду, тривалий карнавал, який переріс відведени йому просторово-часові рамки. Таким чином, його елементи завжди присутні в культурі, мистецтві та людській природі – карнавальна культура проникає в серйозні інституційні дискурси, де створює стилізовані образи.

У соціумі людина опосередкується, адаптується через «неписані закони», одним з яких є розігрування членами суспільства **соціальних ролей**. «Соціальну роль» розуміємо слідом за І.С. Коном як «безособову соціальну функцію і норму, виконання якої обов'язково для тих, хто займає дану позицію» [4, с. 136]. Тобто соціальна роль – це те, що «очікується в суспільстві від будь-якої людини, що займає певне місце в соціальній системі, вона є показником різновидів соціальних відносин, що входять в поведінковий репертуар» [там само, с. 136]. Соціальна роль є символічною репрезентацією інституційного соціального порядку. Для кожної конкретної людини його соціальна роль є інтегрованою сукупністю ролей, виконуваних ним в різних життєвих площинах, тобто вбачаємо, що людина приймає на себе роль та в ній існує.

Існування в ролі в соціальному просторі є **буття у виставі** – виконання ролі дозволяє нам розглядати соціальний простір як спектакль [цит. за 14, с. 3]. Наприклад, С. Корнєв вважає, що су-

часний соціальний простір існує як соціальний спектакль, діючий і організований відповідно до системи нормативних і рольових форм, представлених як «Великий Каталог» [5, с. 9]. Соціальне приписує людині набір фіксованих атрибутів, певну роль, відводячи йому простір, окреслений контурами цієї ролі, включаючи його в загальний простір вистави-карнавалу.

Інструментом утілення соціальної ролі людини в карнавальній культурі є **маска** – об'єкт нашого аналізу. Вона є невід'ємною характеристикою сьогодення та соціокультурної ситуації, названої Гі Дебором «суспільством спектаклю» [цит. за 14, с. 3]. Маска є багатофункціональним, універсальним, багатовимірним засобом утілення ідей [9, с. 8]. Вона виводить людину з повсякденності, відкриваючи їй нову систему координат: сакральну, карнавальну, соціальну, конструюючи її іншу [6, с. 5]. Ю. М. Лотман писав, що в історико-культурному просторі людського буття маска є одним з давніх супутників «людини культурної» в численних іпостасях, приховуючи її справжнє «Я» і представляючи в личині, за висловом М. Фуко, «Іншу, відмінну від інших» [22]. Для сучасної людини маска як відмова від власного вигляду, власної ідентичності є важливою частиною її детермінації у суспільстві та культурі, які диктують певні правила і закони, а також необхідною умовою входження до соціального дискурсу. Як зазначається С.І. Сероштан, «природно-необхідна властивість людини адаптуватися виявила себе в ході історії як своєрідна культурна форма – маска» [14, с. 8–9].

Маска є іманентною формою буття та присутня в різних формах комунікативних відносин. А.О. Медведєва класифікує маски за такими категоріями: 1) маска-імідж (передбачає індивідуальний стиль мовлення, жестикуляції, пластичної образності); 2) маска-пародія (гіперболізовано демонструє конкретну особистість, висвітлює манери жестикуляції та фізичної поведінки людини); 3) маска-фігура (свідомо примітивізована ілюстрація характерних рис політичної або публічної особи та недоліків її поведінки опонентами); 4) маска-артист (демонструє стиль у сталій манері самовизначеності, вигаданої узагальнено-карикатурної

фігури); 5) маска-універсал (використовується виконавцями відповідно до виконуваної ними ролі та дає здатність безапеляційно її змінювати, щоб не було заштампованості персонажу); 6) маска-типаж (постійна маска артиста, його роль у всіх творчих номерах) [9, с. 11].

Характерним дискурсом, якому властивий феномен маски, є серйозний інституційний дискурс, наприклад, політичний, у якому ми розглядаємо *маску в рамках карнавальної культури*, що підкреслює актуальність дослідження. Політичний дискурс визначається як спілкування в заданих межах статусно-рольових відношень і виділяється на основі двох ознак: цілей й учасників спілкування. Маска в політичному дискурсі розглядається нами як форма естетизації життя, яка пов'язана з бажанням людини відповідати соціокультурним нормам та вимогам, стилізувати себе під час та простір. В цьому дискурсі вона одягається як з серйозними намірами (інформування соціуму, підвищення авторитету і т.ін.), так і несерйозними (розсмішити електорат, розрядити атмосферу і тощо). Новизною дослідження є вивчення прийомів комічного для втілення намірів політиків, що актуалізуються маскою в політичному дискурсі.

У межах категорії карнавальності суб'єктів політичного дискурсу – політиків – розглядаємо як карнавальних особистостей, які «перебувають в безперервному становленні, розвитку та мають приховані можливості» [13, с. 87]. Їх особливістю є гострий розум, вони можуть підмічати в оточуючих комічні сторони, емоційно на них реагувати, а що є найголовнішим – фіксувати різноманітні протиріччя та давати їм оцінку з комічної, позитивної сторони [там само]. Влучним буде також віднести політиків до представників «особливих особистостей», квінтесенцією яких є «...не її борода, кров, не абстрактна фізична природа, а її соціальні характеристики» [22]. Таке визначення є метафоричною назвою для людей у масках як яскравих та унікальних індивідуумів, відкритих для соціалізації. Саме завдяки таким характеристикам їх дуже часто називають блазнями, адже вони є дуже освіченими людьми з багатим досвідом, але задля справи їм доводиться прикидатися, грати свої ролі.

Беручи за основу класифікацію масок, викладену А.О. Медведевою [9], вважаємо, що характерною символічною маскою для політичного дискурсу є **маска-імідж**, яка керує зовнішнім виглядом та діями носія. Політики прагнуть стати якомога ближче до аудиторії, достукатися до неї, підлаштуватися під соціальні потреби публіки, відтак їм потрібно надягати маску – саме маска дає їм змогу відчувати свободу, нав'язати свій погляд, отримати вплив та сказати або зробити те, що було б нетипово для них у звичайному житті. Дуже влучно про такі характеристики маски-іміджу писав А. Толошин: «вони є запереченням тотожності, вираженням опозицій, відстороненням і гротеском, пародією, блазнюванням, «естетикою залякування», фантастичним спотворенням обличчя і, зрештою, сатирою, створенням сміхового виворітного світу» [17, с. 63–64]. Слід підкреслити, що маска-імідж демонструє здатність політика до мистецтва театральності у просторі “гри в життя”, де невід’ємним атрибутом є використання комічного.

Специфіка політичного дискурсу обумовлює виділення нами проявів маски-іміджу та створення її типології.

1. Харизматична маска-імідж

Політики – це лідери. Сьогодні вимагає бачити харизматичного, здатного забезпечити стабільне функціонування суспільства та покласти на себе відповідальність за доленосні рішення лідера [15, с. 6].

Харизматичний політичний лідер здійснює емоційний мовленнєвий вплив, основою якого є стан максимального піднесення, запалу [11, с. 125], і в тому числі *комічність*: він надихається ідеями та може надихати ними інших.

Наприклад, під час зустрічі з жителями Аннандейл в штаті Вірджинія кандидат в президенти США від Демократичної партії Хілларі Клінтон удалася до включення найпопулярнішої мобільної гри десятиліття Pokemon GO у свою передвиборчу промову:

(1) *“I don't know who created Pokemon Go... but I'm tryin' to figure out how we get them to have Pokemon Go To The Polls!” (Applauses) [4].*

Харизматичність спричинюється маскою обізнаності Хілларі Клінтон у сучасних трендах,

результатом чого стало шалене піднесення присутніх – вигуки й оплески з боку присутніх – а також підвищення рейтингів Х. Клінтон на 5 % порівняно з попередніми політичними опитуваннями. В основі харизматичності лежить комічність ситуації, спричинена абсурдністю: покемони – це нереальні персонажі, яких за мотивами гри неможливо зловити, а тому і включити їх до передвиборчих перегонів неможливо.

2. Маніпулятивна маска-імідж

Політик, який одягає маску, завжди переслідує визначену ціль, а для того, щоб досягти цієї цілі, йому потрібно маніпулювати іншими, маска стає механізмом, що полегшує та сприяє цьому маніпулюванню за допомогою комічності.

У наступному прикладі президент Рональд Рейган одягає маніпулятивну маску-імідж, коментує абсурдність спроб уряду контролювати розвиток злочинності в країні, використовуючи іронію:

(2) *“We have the **technological genius** to send astronauts to the moon and bring them safely home. But we’re **having trouble** making it safe for a citizen to take a walk in the evening through a park”* [2, с. 314].

В основі іронії лежить протиставлення високого технічного прогресу, розвитку суспільства та неможливістю уряду вирішити буденну проблему злочинності.

Ще одним яскравим прикладом реалізації маніпулятивної маски-іміджу в політичному дискурсі є виступ Барака Обама, який висміює політичні наміри свого опонента:

(3) *This week in Tampa, my opponents will **offer you their agenda**. It should be a **pretty entertaining show**.*

(Laughter) [6].

Таке гумористичне висміювання виступає способом зміни ставлення адресата до певної ситуації або людини, а інструментом створення комічного є порівняння політичної кампанії (*offer you their agenda*) і розважального шоу (*a pretty entertaining show*). Сам по собі маніпулятивний ефект маски-іміджу вплив ґрунтується на майстерності використання іронії та створення ілюзорної дійсності.

Таким чином, в політичному дискурсі маніпулювання свідомістю адресата можна характеризува-

ти як стратегію, що залежать “від здатності зачепити потрібну струну в потрібний час” [20, с. 108].

3. Маска-імідж реноме

Г.І. Марченко зазначає, що політика все більше будується на візуальних основах [8, с. 20], які і створюють імідж. В. Шепель вважає імідж личиною, тобто формою життєпрояву людини, завдяки якій на люди виставляються сильні характеристики людини [20, с. 142–143]. Розуміємо імідж як самопрезентацію, конструюванням свого образу для інших, перш за все опонентів, тобто за допомогою маски впевненості та лідерства політики можуть продемонструвати свої переваги конкурентам. Іміджотворчість підсилюється комічністю.

Прикладом актуалізації іміджотворчої маски є промова Б.Обама у передвиборчій гонці 2008 року. Під час візиту на благодійний захід Б.Обама прокоментував присутність на ньому свого опонента Джона МакКейна, акцентуючи увагу на його економічних повноваженнях:

(4) *Now, recently, one of John’s top advisers told “The Daily News” that if we keep talking about the economy, McCain is going to lose. So tonight, **I would like to talk about the economy,**” he quipped* [5].

Убачаємо, що у цьому випадку Б. Обама надягає на себе маску політика, впевненого у своїй перемозі, що створює йому імідж лідера, готового на все заради перемоги. Комічний ефект створюється вживанням Б. Обамою прийомів синтаксичного і лексичного паралелізму та повтору *to talk about the economy*, що служить для виділення ключових слів і тематичних понять.

4. Стильова маска-імідж

Відомим є вислови Р. Бертон «Стиль виявляє (arguit) людину» і Бюффона «Стиль – це людина» [16].

Стильова маска-імідж використовується задля того, щоб політик був упізнаваний своїм електоратом передчасно або навіть дистанційно. Ю. Зущик вважає, що змістовий зріз структури стилю включає в себе такі елементи: а) ідеологічний тип («політичне обличчя», «політичне забарвлення» тощо); б) особисті риси (реальні чи «награні»); в) соціальні ролі («соціальний статус», «соціальне походження» тощо); г) «прізвисько», «псевдонім» лідера [2, с. 142]. Іншою стороною є функціональний зріз,

який включає: мову (зокрема, лексикон); зовнішню атрибутику (одяг, зачіску, окуляри, автомобіль тощо); міміку, пантоміміку, жестикуляцію та інші елементи невербальної поведінки. Слід зазначити, що особлива увага приділяється вербальній стороні, щоб політичний лідер запам'ятовувався електорату своїми фразами. Шармом цих висловів є їх комічність.

Поєднання змістового та функціонального зрізів стильової маски спостерігаємо, коли президент Лінкольн успішно справлявся з нападами опозиції, він додавав під кінець кожної такої промови:

(5) *And so the man recovered from the bite, the dog it was that died* [1].

Гарне почуття гумору робили містера Лінкольна беззаперечним лідером нації та були його стилем та шармом.

5. Естетична маска-імідж

Як зазначає О.І. Шейгал, «театральність політичного дискурсу пов'язана з тим, що одна зі сторін комунікації – клієнт – народ – виконує у ній переважно роль не прямого адресата, а адресата-спостерігача, який сприймає політичні події як певне дійство, що розігрується для нього» [19, с. 86]. Політики користуються очікуваннями аудиторії, тому кожного разу доводять свою готовність спілкуватися, намагаються перебувати завжди у позитивному настрої, доводити інформацію високо професійною мовою, жартувати з аудиторією, підтримувати контакт. Тобто маска красномовця та «позитивного політика» сприяє формуванню в аудиторії почуття прекрасного, виховує в неї добрий смак.

Цікавим з цього приводу є висловлювання Дж. Буша-молодшого:

(6) *I always jest to people, the Oval Office is the kind of place where people stand outside, they're getting ready to come in and tell me what for, and they walk in and get overwhelmed by the atmosphere. And they say "man, you're looking pretty."* [6]

Джордж Буш демонструє себе як усміхнений політичний діяч, який жартома підтримує контакт з аудиторією, використовуючи сленгові вирази. Така маска «позитиву» допомагає йому викликати прихильність до себе, а люди вірять, що зробили правильний вибір, бо їх обранець виглядає людяним, відкритим та здатним іти на компроміс.

6. Ігрова маска-імідж

На політичній арені політик завжди грає з аудиторією, одягаючи маску фіглярна [10, с. 123–124]. Це дозволяє викликати більший інтерес до його промов, створити атмосферу безпеки для публіки, зрозуміти їх бажання та заохотити до виразу емоційного світу.

Прикладом гри з аудиторією є промова Барака Обама щодо стимулюючих програм з економіки США у січні 2010, яка спочатку не отримала належного схвалення людьми:

(7) *Obama joked when Republicans didn't greet these policies with cheers: "I thought I'd get some applause on that one"* [3].

Барак Обама не збентежився таким неприйняттям публіки, а, навпаки, у виступі проявив своє гостре почуття гумору, спонукаючи натовп до вираження своїх емоцій.

6. Висновки

Описана типологія феномену маски-іміджу в англomовному політичному дискурсі демонструє реалізацію низки цілей – від гармонізації спілкування та привернення уваги аудиторії до висміювання опонента.

Перспективою подальших пошуків убачаємо аналіз феномену маски в інших типах інституційного і неінституційного дискурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзялошинский И.М. Манипулятивные технологии в масс-медиа / И.М. Дзялошинский // Вестник Моск. ун-та. Сер. 10. Журналистика. – 2005. – № 1. – С. 29–54.
2. Зушик Ю. Идеологичний тип лексикону політичного лідера в структурі політичної психології / Ю. Зушик – К., 1995. – 142 с.
3. Карцева Е. Три лица имиджа или кое-что об искусстве внушения / Е. Карцева // Иностранная литература. – 1971. – № 9. – 51 с.
4. Кон И.С. Люди и роли / И.С. Кон // Новый мир. – 1970. – № 12. – С. 136.
5. Корнев С. Имидж в эпоху спектакля / С. Корнев // ИНАЧЕ. – 2001. – № 4. – С. 6–11.
6. Костомаров А.С. Маска как способ объявления лица в социо-культурном пространстве : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия» / А.С. Костомаров. – Самара : Самар. гос. ун-т, 2006. – 20 с.
7. Крючкова Т.Б. Общественно-политическая лексика и терминология: основные свойства и тенденции развития / Т.Б. Крючкова. – М., 1991. – 108 с.
8. Марченко Г.И. Имидж в полити-

ке / Г.И. Марченко, И.А. Носков. – М. : Владос, 1997. – 208 с. 9. Медведева А.О. Маска у сценічному мистецтві артисту театру та естради : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознав. наук : спец. 26.00.01 «Теологія та історія культури» / А.О. Медведева. – Київ, 2012. – 24 с. 10. Панина М.А. Комическое и языковые средства его выражения : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Панина Маргарита Анатольевна. – М., 1996. – 144 с. 11. Петлюченко Н.В. Харизматична особистість політичного лідера в просторі німецького та українського апелятивних дискурсів: зіставний аспект : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.17 / Петлюченко Наталія Володимирівна. – Одеса, 2010. – 486 с. 12. Подшивайлова Г.М. Мовні засоби маніпулятивного впливу в політичному дискурсі (на матеріалі друкованих російськомовних ЗМІ України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Г.М. Подшивайлова. – К., 2009. – 20 с. 13. Самохіна В.О. Креативна особистість Linguisticus-жартівника, або Вчені-Лінгвісти Сміються / В.О. Самохіна // Когніція, комунікація, дискурс : міжнарод. електрон. сб. науч. ст. – 2016. – № 12. – С. 84–97. – Режим доступу : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home> 14. Сероштан С.І. Топологія маски: філософсько-антропологічний аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.04 «Естетика» / С.І. Сероштан. – Харків, 2007. – 23 с. 15. Сидоренко І.Г. Харизматична особистість та спільнота: морально-етичний аспект взаємодії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.07 «Етика» / І.Г. Сидоренко. – Київ, 2009. – 20 с. 16. Стиль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/> 17. Толшин А. Значение и свойства маски в карнавале и маскараде / А. Толшин // Изв. РГПУ имени А.И. Герцена. – 2007. – № 8 (41). – С. 62–69. 18. Философия: 100 экзаменационных вопросов (экспресс-справочник для студентов вузов). – Ростов-на-Дону : Издат. центр «Март», 1998. – 256 с. 19. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса : дис. доктора филол. наук : 10.02.01, 10.02.19 / Шейгал Елена Иосифовна. – Волгоград, 2000. – 440 с. 20. Шепель В. Имиджеология: секреты личности обаяния. / В. Шепель – М. : ЮНИТИ, 1994. – С. 142–143. 21. Bayley P. Live oratory in the television age: The language of formal speeches / P. Bayley // G. Ragazzini, D.R.B.P. Miller eds. Campaign language: Language, image, myth in the U.S. presidential elections 1984. – Bologna : Cooperativa Libreria Universitaria Editrice Bologna, 1985. – P. 77–74. 22. Lotman J. Mask in an artistic

world of Gogol, and the masks of Anatoli Kaplan [Електронний ресурс] / J. Lotman. – Режим доступу : <http://philpapers.org/rec/LOTMIA>

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

23. Dahlberg W.A. Lincoln The Wit. University of Oregon. – P. 424–427. 24. John C. Meyer. Humor as a Double-Edged Sword: Four Functions of Humor in Communication. – P. 310–331. 25. <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=a293YX7gOsYo> 26. <http://dailycaller.com/2016/07/14/hillary-clinton-is-good-at-telling-jokes/#ixzz4KQ1awiDe> 27. <http://www.euronews.net/2008/10/17/obama-andmccain-trade-jokes-at-charity-dinner/> 28. <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=101980>

REFERENCES

Bayley, P. (1985) Live oratory in the television age: The language of formal speeches. In G. Rsgszini (ed.). *Campaign language: Language, image, myth in the U.S. presidential elections 1984*. Bologna: Cooperativa Libreria Universitaria Editrice Bologna, pp. 77-174

Bloomberg News. (n.d.). Available at: <http://www.bloomberg.com/apps/news>

Dahlberg, W.A. (1945) Lincoln The Wit. *Quarterly Journal of Speech*, 4, 424–427.

Dzyaloshinskiy, I.M. (2005) *Manipulyativnyie tehnologii v mass-media. [Manipulative technologies in mass media]*. *Vestnik Mosk. un-ta. – Moscow State University Messenger*, 1, 29–54. (in Russian)

Filosofiya: 100 ekzamenatsionnyih voprosov (ekspress-spravochnik dlya studentov vuzov [Philosophy: 100 exam questions (express guide for college students)] (2006). Rostvov-na-Donu: Izdatelskiy tsentr «Mart» Publ.

Kartseva, E. (1971). Tri litsa imidzha ili koe-chto ob iskusstve vnusheniya. [Three faces of image or something about the art of suggestion]. *Inostrannaya literature*, 9, 229–237 (in Russian)

Kon, I.S. (1970). Lyudi i roli. [People and roles]. *Novyy mir*, 12, 136 (in Russian).

Kostomarov, A.S. (2006). *Maska kak sposob ob'yavleniya litsa v sotsio-kulturnom prostranstve. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [The mask as a way to show face in social and cultural space. Cand. philos. sci. diss. snopsis]*. Kyiv. 20 p. (in Ukrainian)

Kryuchkova, T.B. (1991). *Obschestvenno-politicheskaya leksika i terminologiya: osnovnyie svoystva i tendentsii razvitiya. Diss. dokt. filol. nauk [Social*

- and political vocabulary and terminology: key characteristics and trends of development. Dr. philol. sci. diss.].* Moscow. 450 p.
- Marchenko, G.I. (1997). *Imidzh v politike. [Image in politics]* M.: Vldos Publ.
- Medvedeva, A.O. (2012). *Maska u stsenichnomu mystetstvi artystu teatru ta estrady. Avtoref. diss. kand. mystetstvozn. nauk. [Mask in scenic art of theater and stage actor. Cand. art. sci. diss. synopsis].* Kyiv. 24 p. (in Ukrainian)
- Meyer, J.C. (2000). *Humor as a Double-Edged Sword: Four Functions of Humor in Communication. Communication theory, 10(3), 310–331.*
- Obama and McCain Trade Jokes at Charity Dinner. (October 17, 2008). Available at: <http://www.euronews.net/2008/10/17/obama-andmccain-trade-jokes-at-charity-dinner/>*
- Obama, B. (2008). *Remarks at a Campaign Rally in Ames, Iowa. Available at: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=101980>*
- Panina, M.A. (1996). *Komicheskoe i yazykovyie sredstva ego vyirazheniya. Diss. kand. filol. nauk [Comic and language means of its expression. Cand. philol. sci. diss.].* Moscow. 144 p. (in Russian)
- Petlyuchenko, N.V. (2010). *Harizmatichna osobistist politichnogo lidera v prostori nimetskogo ta ukrayinskogo apelyativnih diskursiv: zistavniy aspekt. Diss. dokt. filol. nauk [Charismatic personality of political leader in German and Ukrainian appeal discourses: comparable dimension. Dr. philol. sci. diss.].* Odessa. 480 p. (in Ukrainian)
- Podshivaylova, G.M. (2009) *Movni zasobi manipulyativnogo vplivu v politichnomu diskursi (na materiali drukovanih rosiyskomovnih ZMI Ukrayini). Avtoref. diss. kand. filol. nauk. [Language means of manipulative influence in political discourse (on the material of Russian print media of Ukraine). Cand. phil. sci. diss. synopsis].* Kyiv. 20 p. (in Ukrainian)
- Seroshtan, S.I. (2007). *Topologiya maski: filosofsko-antropologicheskiiy analiz. Avtoref. diss. kand. filos. nauk. [Mask topology: philosophical and anthropological analysis. Cand. phil. sci. diss. synopsis].* Kharkiv. 23 p. (in Russian)
- Shepel, V. (1994). *Imidzheologiya: sekretyi lichnosti obayaniya. [Imageology: secret charm of personality]* Moscow: Juniti.
- Sheygal, E.I. (2000). *Semiotika politicheskogo diskursa. Diss. dokt. filol. nauk [Semiotics of political discourse. Dr. philol. sci. diss.].* Volgograd. 440 p. (in Russian)
- Sidorenko, I.G. (2009). *Harizmatichna osobistist ta spilnota: moralno-etichniy aspekt vzaemodiyi. Avtoref. diss. kand. filos. nauk. [Charismatic personality and community, moral and ethical dimension of interaction. Cand. philos. sci. diss. synopsis].* Kyiv. 20 p. (in Ukrainian)
- Treacher, J. (2016, July 14) *Hillsry Clinton Is Good at Telling Jokes [Weblog message]. Available at: <http://dailycaller.com/2016/07/14/hillary-clinton-is-good-at-telling-jokes/#ixzz4KQ1awiDe>*
- Zuschik, Yu. (1995). *Ideologichniy tip leksikonu politichnogo lidera v strukturi politichnoyi psihologiyi. Diss. kand. filol. nauk [The ideological lexicon type of political leader in the structure of political psychology. Cand. philol. sci. diss.].* Kyiv. 142 p. (in Ukrainian)

УДК 811.111'371

**КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ КОНЦЕПТУ ДІМ – HOUSE / HOME
В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ
В МЕЖАХ РІЗНИХ ДОМЕНІВ**

І.В. Давиденко, канд. філол. наук (Харків)

У дослідженні, яке виконано у руслі когнітивної лінгвістики, зміст дублетного концепту ДІМ – HOUSE / HOME виводиться зі значень (ЛСВ) полісемантичних менників *house* і *home* та їхніх синонімів. Значення лексем *house* і *home* упорядковуються за допомогою моделі концептуальної мережі та тематично стратифікуються між поняттєвими доменами. Значення, що конституують концепт ДІМ – HOUSE / HOME, профілюються у домені МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ. У роботі аналізується частотність реалізації цих значень у художньому тексті. ЛСВ лексем *house* і *home* поєднуються у комплексній моделі дублетного концепту ДІМ – HOUSE / HOME. Ця модель має інтегральну та дві диференційні зони. Інтегральна зона представлена ЛСВ “споруда, де живе людина (зі своєю сім’єю)”, “помешкання”, “житло сім’ї”, “сім’я”, спільними для лексем *house* і *home*. Диференційні зони представлені відмінними ЛСВ цих лексем.

Ключові слова: домен, концепт ДІМ, концептуальна мережа, лексико-семантичний варіант, лексичне значення, полісемія, синонімія.

Давыденко И.В. Когнитивный аспект концепта ДОМ – HOUSE / HOME в английском языке: особенности перевода в пределах различных доменов. В исследовании, выполненном в русле когнитивной лингвистики, содержание дублетного концепта ДОМ – HOUSE / HOME выводится из значений (ЛСВ) полисемантичных лексем *house* и *home* и их синонимов. Значения лексем *house* и *home* упорядочиваются согласно концептуальной сети полисемии в рамках понятийных доменов. Значение, конституирующие концепт ДОМ – HOUSE / HOME, профилируются в домене МЕСТО НАХОЖДЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА. В работе анализируется частотность реализации этих значений в художественных текстах. ЛСВ лексем *house* и *home* представляют комплексную модель дублетного концепта ДОМ – HOUSE / HOME. Данная модель имеет интегральную и две дифференциальные зоны. Интегральная зона образована значениями “строение, в котором живет человек (как правило, со своей семьей)”, “обитаемое жилище”, “жилище семьи”, “семья”. Дифференциальные зоны представлены отличными ЛСВ данных лексем.

Ключевые слова: домен, концепт ДОМ, концептуальная сеть, лексико-семантический вариант, лексическое значение, полисемия, синонимия.

Davydenko I.V. The cognitive linguistic aspect of the concept HOUSE / HOME in the English language: peculiarities of translation within different domains. This study presents the HOUSE / HOME concept from the standpoint of cognitive linguistics. HOUSE / HOME is considered to be a conceptual duplex constituted by various senses of the polisemous nouns *house* and *home*, and elaborated by the meanings of synonyms compatible with these senses. The latter are arranged within a conceptual network stratified into domains. Those senses which constitute the HOUSE / HOME conceptual duplex are profiled within the domain of HUMAN'S LOCATION. The research represents its salience in speech (in literary texts), considers their contextual elaborations. The multiple senses of the two lexemes – *house n* and *home n* – are blended together within a model of the HOUSE / HOME conceptual duplex. This model has an integral part and two differential parts. The integral part is constituted by the senses “a dwelling and its inhabitants”, “a dwelling”, “a family's dwelling”, “a family” shared by the lexemes *house n* and *home n*. The differential parts are formed by the senses which are specific for each lexeme.

Key words: concept HOUSE / HOME, conceptual domain, lexical meaning, polysemy, sense, synonymy, conceptual network.

1. Вступ

У статті розглядається концепт ДІМ – HOUSE / HOME [1; 8], представлений в семантиці англомовних лексичних одиниць. Концепт ДІМ перебуває у центрі уваги різних дисциплін: семіотики (Л.Г. Невська, Т.В. Цив'ян, А.А. Плотнікова), соціології (В.П. Козирьков), психології (З. Фрейд), міфології, історії, культурології (Ф. Брокгауз, Б. Мілічіч).

Актуальність дослідження визначається тим, що в ньому в рамках домінуючої когнітивно-комунікативної парадигми сучасної лінгвістики пояснюються особливості типових для лексичної системи явищ полісемії та синонімії, пов'язаних з вербалізацією концепту ДІМ – HOUSE / HOME, що є одним із ключових концептів культури англомовного суспільства.

Метою дослідження є визначення особливостей змістового наповнення концепту ДІМ – HOUSE / HOME, яке відстежується в різних значеннях англомовних полісемантів – іменників *house* і *home* та у значеннях їх синонімів.

Предметом дослідження є зміст концепту ДІМ – HOUSE / HOME, представленого лексичними засобами англійської мови.

Матеріалом дослідження слугують словарні дефініції іменників-полісемантів *house* і *home* та їх синонімів, а також понад випадки вживання цих лексичних одиниць в англомовних художніх текстах XIV–XX ст..

Об'єктом дослідження є концепт ДІМ – HOUSE / HOME, вербалізований лексемами-полісемантами та їхніми синонімами в англійській мові.

Розгляд фактичного матеріалу дослідження відбувається за допомогою комплексної методики, яка включає метод аналізу словникових дефініцій (для виокремлення ЛСВ іменників *house* і *home*), метод компонентного аналізу (для з'ясування особливостей змісту різних ЛСВ та сформованих на їхній основі синонімічних рядів), а також методики побудови концептуальних мереж (для відтворення концептуальних мереж полісемії іменників *house* і *home* [5; 11] та для побудови структури різних лексичних значень цих іменників).

2. Принципи лінгвокогнітивного аналізу лексичного концепту ДІМ – HOUSE / HOME

Поняття ДІМ є культурною універсалією, одним з основних матеріальних умов існування людини. Сучасне поняття ДІМ сходить до біблійних та міфологічних уявлень. У біблійному трактуванні поняття ДІМ – це “житло”, “захисток”, “сховище”, “сімейний побут”, “господарство”, “сімейство”, “рід”, “домочадці, об'єднані вірою” (Ф. Брокгауз, Г. Майєр, Ф. Рінекер). Витоки концепту ДІМ лежать в міфологічних уявленнях як “відправній точці еволюції концепту” (Ю.С. Степанов).

Поняття ДІМ, представлене у фразеологізмах, можна вважати образом-символом таких архетипів, як САМІСТЬ (орієнтованість житлового простору на центр – *вогнище / камін*; ДІМ втілює область душі, де центр – це місце знаходження САМОСТІ: *home is where the heart is*), ТІНЬ (лабіринт, підвал, льох символізують потойбічний світ: *to go one's last home*), МУДРИЙ СТАРИЙ (уособлення впорядкованого внутрішнього простору в порівнянні із зовнішнім космічним хаосом; традиції роду: *be as safe as houses, an Englishman's home is his castle*), ВЕЛИКАМАТИ (зв'язок будинку з жінкою: *home is women's kingdom*), МАСКА/ ПЕРСОНА (відповідність житла соці-альній ролі його господаря: *a bachelor home*) [6].

Засоби лексичної репрезентації концепту ДІМ – HOUSE / HOME в англійській мові включають декілька базових лексем-синонімів: іменники *house, home, building, dwelling, abode, household*. Кількість їхніх словникових значень істотно різниться: *house* і *home* мають 21 і 22 значення відповідно, а інші лексеми – не більше 2–4 значень кожна. Зміст лексем *house* і *home* повністю охоплює зміст їхніх синонімів. Тож обидва полісеманта є іменами концепту ДІМ – HOUSE / HOME [2; 3].

Етимологічний шар концепту (за Ю.С. Степановим) утворений значеннями “ховатися” і “селитися” (від *house* протогерм. **khusan* – “ховатися” і *home* – протойндоевроп. **tkei* – “селитися”),

що обумовлює їх внутрішні форми – “захисток” (*house*) і “житло” (*home*). Етимологія і внутрішні форми лексем *house* (*n.*) і *home* (*n.*) свідчать про їхню полісемантичну і частково синонімічну природу. Синонімія простежується у спільних значеннях лексем: “місце проживання”, “сім’я” [7].

Аналіз змісту концепту ДІМ – HOUSE / HOME здійснюється через аналіз значень його лексичних номінацій у три етапи. На першому етапі за даними словників визначається перелік ЛСВ лексем *house n* і *home n*. Після визначення ЛСВ іменників *house* і *home* будуються концептуальні моделі полісемії (С.А. Жаботинська). Кожний з ЛСВ, представлених у мережах полісемії лексем *house* і *home*, аналізується на предмет частотності його реалізації у мовленні (в художніх текстах). Наступним кроком аналізу є виокремлення поняттєвих доменів, до яких належать ЛСВ іменників *house* і *home*, інтегровані в концептуальних мережах полісемії. На другому етапі об’єктом аналізу стає тільки той поняттєвий домен у складі концептуальних мереж ЛСВ лексем *house* і *home*, який безпосередньо пов’язаний з концептом ДІМ – HOUSE / HOME. Цей домен – МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ – присутній у мережах полісемії обох аналізованих лексем і представлений як спільними, так і відмінними ЛСВ цих лексем. Інформація моделюється за допомогою концептуальних мереж, побудованих шляхом комбінаторики пропозицій базисних фреймів, відстежується значення синонімів, ряди яких є автономними для кожного ЛСВ. На третьому етапі аналізу відтворюється інтегративна концептуальна модель, що поєднує ЛСВ лексем *house* і *home*, які профілюються в домені МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ. Ця модель структурує концепт ДІМ – HOUSE / HOME як ідеографічний дублет.

3. Лінгвокогнітивні характеристики концепту ДІМ – HOUSE / HOME в англійській мові і в мовленні

Аналіз словникових значень лексеми *home n* дозволив виділити 22 ЛСВ, які було об’єднано у 13 основних значень зі своїми варіантами, пов’язаними родо-видовими відношеннями. Між цими ЛСВ лексеми *home n* існують зв’язки, що моделюються пропозиціями базисних фреймів.

Це партитивна та локативна схеми, схеми схожості та подібності, а також схема класифікації. На основі цих схем формуються ономазіологічні моделі, в яких первинне та кінцеве (цільове) поняття виступають як ономазіологічні ознака та базис [4].

Об’єднання зазначених пропозиціональних схем дозволяє побудувати концептуальну мережу полісемії лексеми *home n*, різні ЛСВ якої профілюються у трьох доменах [5]:

(1) **МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ** – субдомени: ЖИТЛО ЛЮДИНИ (ЛСВ 1, 2, 3, 4, 10); ОРГАНІЗАЦІЯ, ЩО ЗДІЙСНЮЄ ПЕВНИЙ ВИД ДІЯЛЬНОСТІ (ЛСВ 5, 8, 9);

(2) **МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ РОСЛИНИ/ТВАРИНИ** (ЛСВ 6);

(3) **МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ НЕЖИВОГО ОБ’ЄКТА** – субдомени: МІСЦЕ РЕЧІ (ЛСВ 11); МІСЦЕ ПОДІЇ (ЛСВ 7); ПОЗИЦІЯ (КОМП’ЮТЕР) (ЛСВ 12); МІСЦЕ-ЦІЛЬ (СПОРТ) (ЛСВ 13).

У мовленні (в тексті) найчастіше застосовуються такі значення лексеми *home*, що зумовлюють специфіку поняття ДІМ – HOME:

“житло сім’ї”: *We shall find five hundred adventurers like ourselves when we join the emigrant ship, for whom their native land has no occupation and no home. /W. Collins/*

“помешкання”: *Roofs of poor men’s homes were in the distance... /Ch. Dickens/*

“житло-споруда” і “види споруд”: *It was then perceived to be a small home with a large mangle in it... /Ch. Dickens/*

“сім’я”: *He had been taken to that town by some good persons distantly related to his dead father, and by them adopted and tenderly cared for. But on that evening the poor child had strayed from home and was lost in the desert. / A. Bierce/*

Для лексеми *house n* нами було виділено 21 ЛСВ, тематично об’єднані у 14 основних значень зі своїми варіантами – родо-видовими поняттями. Зв’язки між цими значеннями представлені ономазіологічними моделями, утворюваними на підставі пропозицій базисних фреймів: схем класифікації, інклюзивності, схожості та подібності [4].

Зазначені пропозиціональні схеми утворюють концептуальну мережу полісемії лексеми *house n*, різні ЛСВ якої профілюються у чотирьох доменах [11]:

(1) **МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ** – субдомени: ЖИТЛО ЛЮДИНИ (ЛСВ 1а, 1б, 2а, 2б, 3, 4в), КОМЕРЦІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ (ЛСВ 8а, 8б, 9), АДМІНІСТРАТИВНИЙ ОРГАН (ЛСВ 6а, 6б, 7), РОЗВАЖАЛЬНИЙ ЗАКЛАД (ЛСВ 10а, 10б, 10в, 10г, 11);

(2) **МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ ТВАРИНИ** (ЛСВ 4г, 5);

(3) **МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ НЕЖИВОГО ОБ’ЄКТА** – субдомени: МІСЦЕ РЕЧІ (ЛСВ 4а, 4б), МІСЦЕ НА НЕБІ (ЛСВ 12), МІСЦЕ (СПОРТ) (ЛСВ 13); (4) **МУЗИКА** (ЛСВ 14).

У мовленні (в тексті) найчастіше реалізуються такі ЛСВ лексеми *house*, що зумовлюють специфіку поняття ДІМ – HOUSE:

“споруда, де живе людина (зі своєю сім’єю)”: *But the glory of the house was its kitchen. There were all things that heart could desire in this kitchen, saucepans with lids that took on and off, a flat-iron and a rolling-pin. /J. K. Jerome/*

“будинок законодавчого органу”, “палата законодавчого органу”: *It is amusing to think how much conservative ingenuity has been wasted in the defence of the House of Lords by men who were desperately endeavouring to prove that the House of Lords consisted of clever men. /G.K. Chesterton/*

“сім’я”: *And all the house did the same. They talked about their fathers and mothers, and brothers and sisters... /Ch. Dickens/*

Таким чином, іменники-полісеманти *house* і *home* позначають як концепти, що належать до домену МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ, так і концепти, профільовані в інших доменах (на рис. 1 домени позначені жирною лінією, субдо-

мени – тонкою, зони профілювання спільних ЛСВ лексем *house* і *home* зафарбовані).

Згідно з рис. 1, обидва іменника – *house* і *home* – профілюють свої значення в межах трьох спільних доменів: МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ, МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ НЕЖИВОГО ОБ’ЄКТА та МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ ТВАРИНИ / РОСЛИНИ, що є одним із свідчень їхньої синонімії. Доменом, асоційованим з концептом ДІМ – HOUSE / НОМЕ, є МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ, інші домени для цього концепту не є релевантними. У домені МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ суміжною областю концептуальних мереж полісемії іменників *house* і *home* є субдомени ЖИТЛО ЛЮДИНИ, в якому профілюються ЛСВ, спільні для обох лексем: “споруда, де живе людина (зі своєю сім’єю)”, “помешкання”, “житло сім’ї”, “сім’я”.

Інтегральна зона дублетного концепту ДІМ – HOUSE / НОМЕ, в якій має місце частковий перетин понять HOUSE і НОМЕ, сформована спільними значеннями іменників *house* і *home*:

“споруда, де живе людина (зі своєю сім’єю) / “житло сім’ї”: *You see, there are seven of us at home /A. Christie/; This was not an easy matter to compass in a poor house like ours /W. Collins/;*

“помешкання”: *Dr. Renard inhabited a high and comfortable house at the top of a steep street... /G. Chesterton /; She was living at her home in Oakland /A. Bierce/;*

“сім’я, родина”: *All the houses <...> talked about their fathers and mothers... /Ch. Dickens/; She was an orphan, she had never disclosed what her former home had been /A. Doyle/.*

home

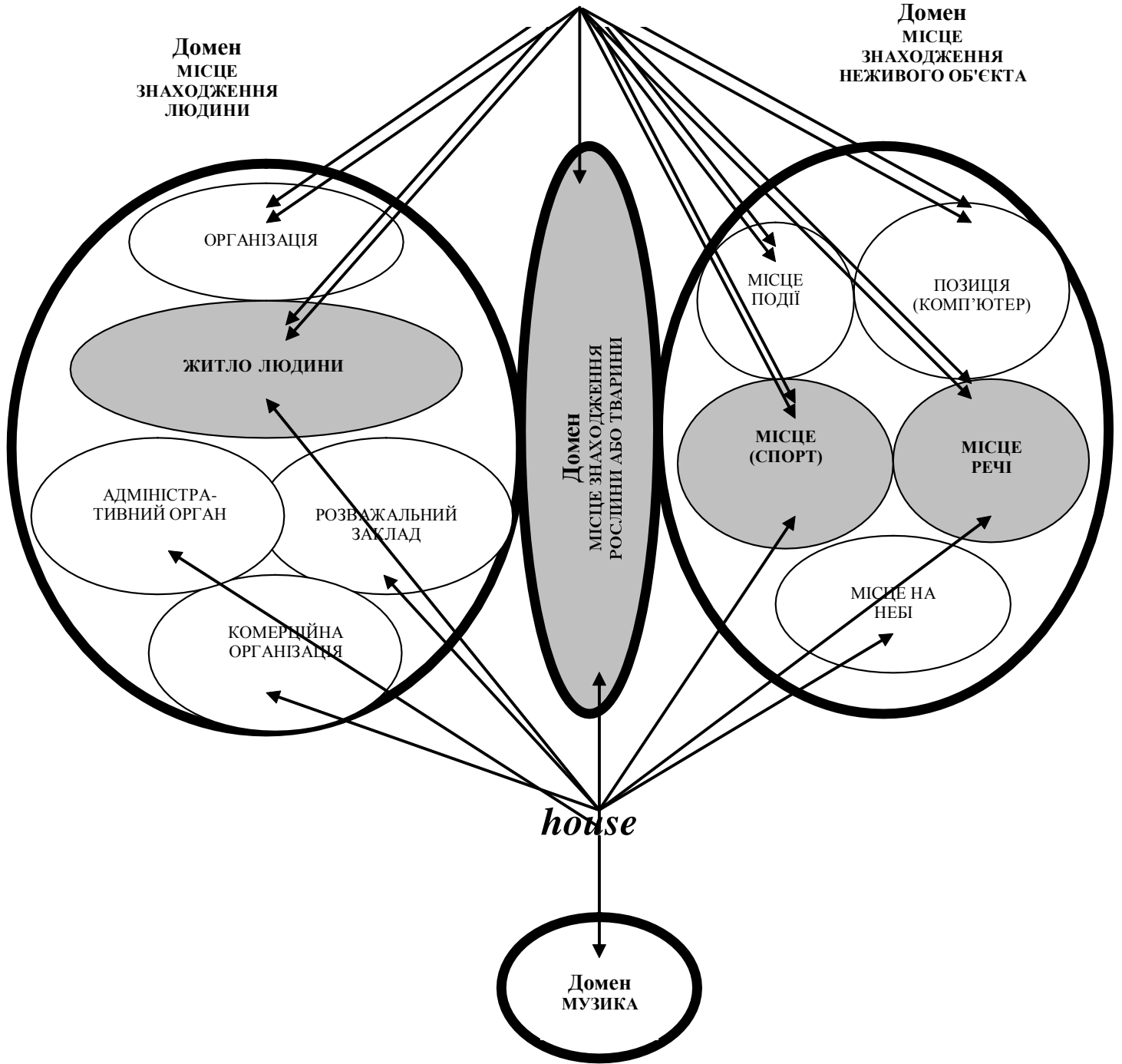

Рис. 1. Поняттєві домени ЛСВ іменників-полісемантів *house* і *home*

Рис. 2. Концепт ДІМ – HOUSE / HOME

Дві диференційні зони концепту ДІМ – HOUSE / HOME утворені відмінними складниками: для поняття HOME це ЛСВ “люди – мешканці оселі”, “місце, де знаходиться домівка”, “місце, де знаходиться батьківський дім / батьківщина”, “організація, яка піклується про людей, яким необхідна допомога: види організацій”; для поняття HOUSE це ЛСВ “династія / давній

рід”, “університетський гуртожиток”, “група студентів, що проживає в університетському гуртожитку”, “комерційна організація: види організацій”, “персонал / керівництво організації”, “будинок / палата законодавчого органу”, “кворум законодавчого органу”, “розважальний заклад: види розважальних закладів”, “публіка в театрі”.

4. Висновки

Концепт ДІМ – HOUSE / HOME є поняттєвим дублетом, вербалізованих за допомогою полісемантичних іменників *house* і *home* та їхніх синонімів. Етимологічний шар концепту (за Ю.С. Степановим) утворений значеннями “ховатися” і “селитися” (від *house* протогерм. **khusan* – “ховатися” і *home* – протоіндоєвроп. **tkei* – “селитися”), що обумовлює їхні внутрішні форми – “захисток” (*house*) і “житло” (*home*). Етимологія і внутрішні форми лексем *house* (*n.*) і *home* (*n.*) свідчать про їхню полісемантичну і частково синонімічну природу. Синонімія простежується у спільних значеннях лексем: “місце проживання”, “сім’я”. Встановлення змісту концепту ДІМ – HOUSE / HOME здійснено шляхом комплексного аналізу, що включає декілька етапів.

Модель дублетного концепту ДІМ – HOUSE / HOME містить інтегральну зону, представлену спільними для лексем *house* та *home* значеннями, та двома диференційними зонами, сформованими їх різними значеннями.

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо лінгвокогнітивний аналіз полісемії лексем *house* і *home* в діахронії, що дозволить виявити еволюцію значень цих лексем та, відповідно, еволюцію концепту ДІМ – HOUSE / HOME.

ЛІТЕРАТУРА

1. Давыденко И.В. Концепт ДОМ в английской языковой картине мира / И.В. Давыденко // Ученые записки Харьковского гуманитарного университета “Народная украинская академия”. – 2006. – Т. 12. – С. 519–527.
2. Давыденко И.В. Когнитивные характеристики ДОМ – HOME / HOUSE в английской ЯКМ / И.В. Давыденко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2009. – № 866. – С. 40–44.
3. Давыденко И.В. Когнитивные характеристики полисемантов *house*, *home* в английском языке / И.В. Давыденко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2010. – № 928. – С. 38–47.
4. Давыденко И.В. Средства номинации концепта ДОМ в английском языке: семантико-этимологический анализ / И.В. Давыденко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2011. – № 954. – С. 132–138.
5. Давыденко И.В. Концептуальная сеть полисемии полисеманта *home* (*n.*) – имени концепта ДОМ / HOME / И.В. Давыденко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2011. – № 953. – С. 87–94.
6. Давы-

- денко И.В. Архетипический образ концепта ДОМ / ЖИЛИЩЕ в английской картине мира / И.В. Давыденко // Записки з романо-германської філології. – Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова, 2011. – № 27. – С. 29–35.
7. Давыденко И.В. Концепт ДОМ в английской языковой картине мира: этимология слова *home* / И.В. Давыденко // Молодые ученые Харьковщины : материалы науч. конф. – Харьков : ХГУ “НУА”, 2006. – С. 52–53.
 8. Давыденко И.В. Концепты HOME и ДОМ в английской и русской лингвокультурах / И.В. Давыденко // Переклад у 21 столітті : матеріали науч. конф. – Харьков : Воен. ин-т внутр. войск, 2005. – С. 8–9.
 9. Давыденко И.В. Типология дискурса: интердискурсивные аспекты концепта ДОМ / И.В. Давыденко // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : матеріали VII Всеукр. наук. конф. (5 лютого 2008 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2008. – С. 84–85.
 10. Давыденко И.В. Дом в британской концептосфере: аспект дидактики / И.В. Давыденко // Материалы конференции по методике преподавания иностранных языков. – Харьков : ХНУ им. В.Н. Каразіна, 2010. – С. 57–59.
 11. Давыденко И.В. Концептуальная сеть полисемии полисеманта *house* (*n.*) – имени концепта ДОМ / HOUSE / И.В. Давыденко // Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів : матеріали Третьої міжнар. наук. конф. (19 бер. 2011 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – С. 25–28.

REFERENCES

- Davydenko, I.V. (2006). Konzept DOM v anglijskoj jazykovej kartine mira [Concept HOUSE / HOME in the English worldview]. *Uchenye zapiski Har'kovskogo gumanitarnogo universiteta "Narodnaja ukrainskaja akademija" – Proceedings of the Kharkiv humanitarian University "People's Ukrainian Academy"*, 12, 519–527 (in Russian)
- Davydenko, I.V. (2009). Kognitivnye harakteristiki DOM – HOME / HOUSE v anglijskoj JaKM [Cognitive characteristics of HOUSE / HOME in the English linguistic worldview]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im. V.N. Karazina – V.N. Karazin Kharkiv. National Univ. Messenger*, 866, 40–44 (in Russian)
- Davydenko, I.V. (2010). Kognitivnye harakteristiki polisemantov house, home v anglijskom jazyke [Cognitive characteristics of polysemous words house, home in the English language]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im. V.N. Karazina – V.N. Karazin Kharkiv. National Univ. Messenger*, 928, 38–47 (in Russian)

- Davydenko, I.V. (2011). Sredstva nominacii koncepta DOM v anglijskom jazyke: semantiko-jetimologičeskij analiz [Ways of nomination of HOME / HOUSE in the English language: semantic and etymological analyses]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im. V.N. Karazina – V.N. Karazin Kharkiv. National Univ. Messenger*, 954, 132–138 (in Russian)
- Davydenko, I.V. (2011). Konceptual'naja set' polisemii polisemanta home (n.) – imeni koncepta DOM / HOME [Conceptual polisemous net of the polisemous noun home nominating the concept HOME]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im. V.N. Karazina – V.N. Karazin Kharkiv. National Univ. Messenger*, 953, 87–94 (in Russian)
- Davydenko, I.V. (2011). Arhetipičeskij obraz koncepta DOM / ZhILISHhE v anglijskoj kartine mira [Iconic mode of HOME / HOUSE in the English worldview]. *Zapiski z romano-germans'koï filologii – Proceedings of Roman – German philology*, 27, 29–35 (in Russian)
- Davydenko, I.V. (2006). Koncept DOM v anglijskoj jazykovoï kartine mira: jetimologija slova home [Concept HOME in the English worldview: etymology of home]. *Molodye uchenye Har'kovshhiny : materialy nauch. konf. [Young scientists of Kharkiv region: proceedings of the conference]*. Kharkiv, 52–53 (in Russian)
- Davydenko, I.V. (2005). Koncepty HOME i DOM v anglijskoj i ruskoj lingvokul'turah [Concept HOME in the English and Russian worldviews]. *Pereklad u 21 stolitti : materialy nauch. konf. – [Translation in the 21st century: proceedings of the conference]*. Kharkiv, 8–9 (in Russian)
- Davydenko, I.V. (2008). Tipologija diskursa: interdiskursivnye aspekty koncepta DOM [Typology of discourse: inter-discursive aspects of HOUSE / HOME]. *Karazins'ki chitannja: Ljudina. Mova. Komunikacija : materialy VII Vseukr. nauk. konf. (5 ljutogo 2008 Harkiv). [Karazin readings: Human. Language. Communication: proceedings of the 7th Ukrainian scientific conference (February, 5, 2008 Kharkiv)]*. Kharkiv, 84–85 (in Russian)
- Davydenko, I.V. (2010). Dom v britanskoj konceptosfere: aspekt didaktiki [HOUSE / HOME in the British sphere of concepts: aspect of didactics]. *Metodika prepodavanija inostrannyh jazykov : materialy konf. [Teaching techniques of foreign languages: proceedings of the conference]*. Kharkiv, 57–59 (in Russian)
- Davydenko, I.V. (2011). Konceptual'naja set' polisemii polisemanta house (n.) – imeni koncepta DOM / HOUSE [Conceptual polisemous net of the polisemous noun house nominating the concept HOUSE]. *Kognitivno-pragmatični doslidzhennja profesijnih diskursiv : materialy Tret'oi mizhnar. nauk. konf. (19 ber. 2011 Harkiv) [Cognitive – pragmatic research of the professional discourses: proceedings of the 3rd international scientific conference (March, 19, 2011 Kharkiv)]*. Kharkiv, 25–28 (in Russian)

**КОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ ВІДТВОРЕННЯ ОНІМІВ
У АНГЛО-УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ
ПОЕМИ ЛЬЮІСА КЕРРОЛЛА «ПОЛЮВАННЯ НА СНАРКА»**

Л.А. Богуславська (Харків)

У статті надаються результати когнітивного аналізу англо-українських перекладів антомазійних онімів з поеми Л. Керролла «Полювання на Снарка», виконаного із застосуванням інструментарію теорії концептуальної інтеграції. Інструментарій теорії концептуальної інтеграції дозволяє взяти до уваги когнітивні механізми, що лежать в основі комунікативно успішного перекладу антомазійних онімів. Антомазійні оніми активують у свідомості інтерпретатора два вхідних ментальних простори, що містять інконгруентні семантичні структури, які відображають асоціації, породжувані онімами у реальному просторі, що узгоджується з онтологічними нормами, і у фантазійному просторі Л. Керролла, що суперечить цим нормам. Проектування інконгруентних структур у бленд і усвідомлення їх семантичної інконгруентності у процесі «розпаковування» бленду породжує комічний ефект. У процесі зворотного проектування у вхідні простори інконгруентність переосмислюється на основі енциклопедичного знання і більш широкого лінгвального контексту і породжує множинність інтерпретацій. Ступінь реалізації інтерпретаційних можливостей перекладу залежить від когнітивного і емоційного досвіду читача. Застосування інструментарію теорії концептуальної інтеграції задає алгоритм перекладацького аналізу, що дозволяє уникнути суб’єктивності.

Ключові слова: онім, переклад, теорія концептуальної інтеграції.

Богуславская Л.А. Когнитивный анализ отображения онимов в англо-украинских переводах поэмы Льюиса Керролла «Охота на Снарка». В статье представлены результаты когнитивного анализа англо-украинских переводов антомазийных онимов из поэмы Л. Керролла «Охота на Снарка» с применением инструментария теории концептуальной интеграции. Инструментарий теории концептуальной интеграции позволяет учесть когнитивные механизмы, лежащие в основе коммуникативно успешного перевода антомазийных онимов. Антомазийные онимы активируют в сознании интерпретатора два входных ментальных пространства, содержащих инконгруэнтные семантические структуры, отображающие ассоциации, порождаемые антомазийным онимом в реальном мире, подчиняющемся онтологически нормам, и в фантазийном мире Л. Керролла, отклоняющемся от этих норм. Проектирование инконгруэнтных структур в бленд и осознание их семантической инконгруэнтности в процессе «распаковки» бленда порождает комический эффект. В процессе обратного проектирования во входные пространства инконгруэнтность семантических структур переосмысливается на основе энциклопедического знания и более широкого лингвального контекста и порождает множество интерпретаций. Коммуникативно успешный перевод антомазийных онимов должен отражать семантическую инконгруэнтность оригинала, открывающую возможность для таких интерпретаций. Степень реализации интерпретационных возможностей перевода зависит от когнитивного и эмоционального опыта читателя. Применение инструментария теории концептуальной интеграции задает алгоритм переводческого анализа, позволяющий избежать субъективности.

Ключевые слова: оним, перевод, теория концептуальной интеграции.

Boguslavska L.A. Cognitive analysis of rendering proper names in the English-Ukrainian translations of the poem «Hunting of the Snark» by Lewis Carroll. The article presents the results of a cognitive analysis of English-Ukrainian translations of the antonomastic proper names from L. Carroll's poem «Hunting of the Snark» with the apparatus of the conceptual blending theory. The conceptual blending theory explains cognitive mechanisms which underpin a communicatively successful translation of antonomastic proper names. Such proper names activate in the mind of an interpreter two input mental spaces containing semantically incongruent structure,

representing associations a proper name has in the world of reality and in the fantastic world of L. Carroll's poem. Projection of the structure from the input spaces in the blend and realising this incongruity while unpacking the blend sanctions recognition of the humorous stimulus. In the process of backward projection to the input mental spaces this incongruity is reassessed against the background of encyclopaedic knowledge and broader linguistic context and gives rise to various interpretations. A communicatively successful translation of antonomastic proper names must render semantic incongruity of the original which open the possibility of such interpretations. Realisation of this possibility depends on the cognitive and emotional experience of the reader. Applying the instrumental notions of the conceptual blending theory in translation analysis builds the algorithm of analysis to avoid subjectivity.

Key words: conceptual blending theory, proper name, translation.

1. Вступ

Потужний розвиток когнітивних досліджень в останні десятиріччя надає нові інструменти і методики аналізу, які дозволяють знизити суб'єктивність перекладацького опису і пояснити феномени, що залишаються поза сферою уваги дослідника в рамках класичного структуралістського погляду на комунікативну, а значить і перекладацьку діяльність, як декодування, кодування і продукування мовлення при перемиканні з одного коду на інший.

З точки зору когнітивної лінгвістики, переклад, як і будь який процес інтерпретації і продукування мовлення, пояснюється в термінах *концептуалізації*, тобто контекстуально прив'язаного когнітивного процесу, в якому мовні одиниці слугують тригерами, що запускають когнітивні операції із залученням концептуальних структур досвіду (енциклопедичного знання) [3, с. 98; 4; 6, с. ix–xlvi; 7, с. 155–156; 8, с. 144–146; 10, с. 206].

Мета цього дослідження полягає у встановленні концептуальних структур та когнітивних операцій, що забезпечують комунікативну успішність перекладу онімів як виявів мовної гри у тексті поеми англійського романтика середини XIX сторіччя Льюїса Керролла «Полювання на Снарка», за допомогою інструментарію когнітивної лінгвістики, а саме теорії концептуальної інтеграції.

Основними завданнями статті є перекладацький аналіз онімів із застосуванням інструментарію теорії концептуальної інтеграції; розкриття когнітивної природи процесу перекладу онімів як лінгвального феномена, інтерпретація якого здійснюється на основі активації, інтеграції й розбудови у свідомості інтерпретатора інтеграційної мережі концептуальних структур; пояснення комунікативної успішності перекладу онімів в термінах схожості / кон-

трастності концептуальних структур, активованих оригіналом і перекладом.

Розгляд перекладу мовної гри Л. Керролла з опорою на теоретико-методологічну платформу когнітивної лінгвістики дозволяє встановити й описати когнітивне підґрунтя успішної перекладацької діяльності, що зумовлює актуальність дослідження.

2. Когнітивні основи комунікативно успішного перекладу онімів

Теорія концептуальної інтеграції [5] пояснює інтерпретацію мовлення в термінах активації інтеграційної мережі ментальних просторів, тобто структур знань, що породжуються он-лайн у процесі розумово-мовленнєвої взаємодії задля забезпечення такої взаємодії. Прототипова інтеграційна мережа включає як мінімум чотири ментальних простори: узагальнюючий металний простір, який містить найбільш абстрактну інформацію про тематизовані сутності, два вихідних простори й інтеграційний простір або бленд, в якому поєднується інформація із двох вихідних просторів і породжується нова інформація на основі переосмислення інформації із вихідних просторів у процесі «зворотного проектування» [там само, с. 333]; більш детально про застосування інструментарію теорії концептуальної інтеграції для аналізу лінгвального гумору див. [9]).

Комунікативно успішний переклад мовної гри Л. Керролла передбачає, що текст перекладу має активувати у свідомості читача усі (або якомога більше) ментальних просторів, які активує текст оригіналу.

Об'єктом аналізу є перекладацькі прийоми, використані в англо-українських перекладах онімів, а предметом – концептуальні структури та когнітивні операції, що забезпечують успішність застосування цих перекладацьких прийомів.

Матеріалом дослідження слугують оніми з поеми Л. Керролла «Полювання на Снарка» й їх український переклад Юрієм Позаяком.

Методи дослідження включають як традиційний порівняльний перекладацький аналіз, так і інструментарій аналізу теорії концептуальної інтеграції.

Пристаючи до аналізу онімів, не можна не звернути увагу на той очевидний факт, що практично всі вони (*Bellman, Book, Barrister, Broker, Billiard-maker, Banker, Beaver, Baker, Butcher, Bandersnatch*) є елементами мовної гри на основі дистантної алітерації, оскільки починаються з одного і того самого приголосного, втілюваного літерою – «В». Виключення становлять лише оніми *Jub-Jub, Snark* і *Maker of Bonnets and Hoods*, хоча *Snark*, як впливає із контексту поеми, має ще одну, вже алітеричну назву, – *Boojum*, а онім *Maker of Bonnets and Hoods* включає алітеричний компонент *Bonnets*.

Щодо причин, чому Л. Керролл обрав саме цю літеру, Н.М. Демурова вказує на той факт, що Л. Керролл використовував псевдонім «Б.В.» (англ. «В.В.»), підписуючи деякі свої ранні вірші [1]. М. Гарднер пов'язує цю алітеричну гру із концептом БУТТЯ (BEING): «Чи усвідомлював Керролл, що “Б”, домінуюча літера його балади, – це символ буття? Я думаю, що усвідомлював. Літера Б звучить в поемі як невпинний барабанный дріб, починаючи з першого знайомства з Будозвоном, Боєм та іншими персонажами поеми, потім наростає все настирніше і настирніше аж до фінального громового розкату – явлення Буджума» [13].

Команда полювальників на Снарка сама по собі є дуже специфічною, адже складається з представників різних професій та навіть однієї тварини (*Beaver / Бобер*), що в поемі являє собою фантастичний образ створіння, яке ні в чому не поступається розумом іншим членам команди та є повноцінним персонажем.

Застосовуючи загально прийняті критерії вмотивованості / невмотивованості, імена персонажів поеми-нонсенсу Л. Керролла поділяємо на такі що:

а) наближаються до типової власної назви, яка не має сигніфікативного значення й денотат якої набуває різноманітних ознак у контексті художнього твору – невмотивовані / «ненавантажені»

імена (*Snark, Boojum*): читач дізнається, хто такий Снарк, як він пов'язаний із Буджумом (як виявляється, це тип Снарка) й якими є його характерні ознаки, у процесі ознайомлення із текстом поеми-нонсенсу; подібні власні імена не володіють антомазійним потенціалом;

б) відхиляються від типової власної назви, оскільки характеризуються певним сигніфікативним значенням – вмотивовані / «навантажені» імена (*Barrister, Broker, Banker* і т.п.). Сигніфікативне значення виникає в результаті того, що персонаж іменується за певною притаманною йому ознакою (професійною, фізичною/психічною, психологічною, поведінковою тощо); такий спосіб іменування є характерним для антомазії.

Проте такий поділ є доволі умовним, оскільки насправді власні імена цієї поеми-нонсенс є невмотивованими лише на перший погляд, для неосвідченого інтерпретатора. Для інтерпретатора, знайомого з ідіостилем Л. Керролла, усі вони є семантично багатоплановими й активують різні смисли в різних вихідних просторах, які й зіштовхуються інтеграційному ментальному просторі, створюючи гумористичний ефект через неочікуваність поєднання цих смислів.

Так, ім'я одного із персонажів «Полювання на Снарка», онім *Bellman*, буквально означає «людина із дзвоном» або людина, яка «дзвонить у дзвін». Звичайно дзвонять у дзвін з якихось серйозних причин – щоб сповістити про настання певної події (рутинної або нежданої, як то небезпека). Відтак у семіотичному плані дзвін є індексальним знаком, який навантажений значущою інформацією. Із тексту поеми ж впливає, що *Bellman* дзвонить у дзвін зовсім не для того, щоб про щось сповістити, оскільки він є необізнаним, неосвіченим і невмілим базікою і його дзвін зовсім не є семіотично значущим.

Для створення гумористичного ефекту комунікативно успішний переклад має активувати у свідомості читача два вихідних ментальних простори: реальний, де дзвін є індексальним семіотичним знаком, бо у дзвони дзвонять із серйозних приводів, і фантастичний ментальний простір поеми, де дзвін не є індексальним семіотичним знаком і не має стосунку до серйозних речей, що знецінює цю дію, «перевертає її з ніг на голову». Зіткнення цих несуну-

місних смислів в інтеграційному просторі породжує інференційні процеси, результатом яких є усвідомлення комізму ситуації.

Перекладач Ю. Позаяк надає такий коментар з цього приводу: «Найскладнішою для перекладу є назва головного члена команди, її капітана. В оригіналі він виступає під іменем *Bellman*, що перекладається як «глашатай», а буквально означає «людина зі дзвоном» (*bell* – дзвін, *man* – чоловік). Необхідно було зберегти елемент «дзвін», оскільки у тексті *Bellman* часто калатає у дзвона, а також додати елемент, який би починався на літеру Б і в якийсь спосіб позначав лідерство персонажа. Назву Будодзвін («той, що будить дзвоном») довелося вмотивувати додатковою строфою, якої немає в оригіналі» [11].

Юрій Позаяк вмотивовує свій переклад такими рядками: *Мідним дзвоном він совість команди будив, А знічев'я частенько бив склянки*. Ця мотивація видається надмірною, особливо з огляду на те, що у тексті оригіналу про склянки зовсім не йдеться (хоча окремі російськомовні перекладачі перекладали цей онім саме як *Бил Склянки*). Українське слово *Будодзвін* утворене за допомогою основокладання за принципом знаменитих слів-портмоне Л. Керролла. І перша і друга основи (*будити* – *дзвонити*) легко прочитуються і без коментарів. Окрім того, okazіональний неологізм *Будодзвін* ще й римується зі словом *пустодзвін* (зневажл. той, хто схильний до довгих, беззмістовних розмов), і відтак, активує звукову пам'ять слова (здатність притягувати близькі за звучанням слова, створюючи патронімічну атракцію) і ритміко-синтаксичну пам'ять слова, переносючи цю характеристику на *Будозвона*. У підсумку, онім *Будодзвін* активує обидва ментальних простори (реальний, де існує елемент ДЗВОНАР із усіма йому притаманними характеристиками, і фантастичний, де за принципом метафоричного перенесення існує елемент БУДОДЗВІН, якому приписується такі дії, як пробудження членів команди дзвонами і, водночас, беззмістовне базікання, а також (по мірі ознайомлення із тестом) – неумілість, необізнаність, неосвіченість, несерйозність і т.д.). Окрім того, у фантастичному вихідному просторі цьому елементу ще й приписується роль КАПІТАН. Зіткнення цих несумісних

характеристик в інтеграційному просторі виступає тригером інференційних процесів, в результаті яких читачі усвідомлюють одіозність ситуації, її невідповідність нормі, що і спричиняє гумористичний ефект.

Найширші дискусії викликає онім *Snark*. Більшість керролознавців, посилаючись на Беатрис Хетч, яка у статті «Льюїс Керролл» стверджує, що таке тлумачення запропонував сам автор, уважають, що *Snark* є характерним для Л. Керролла словом-портмоне, яке складається з основ слів *snail* (равлик) і *shark* (акула) або *snake* (змія) і *shark* (акула). Ще однією альтернативною парою є *snarl* (гарчати) і *bark* (гавкати) [1].

Саме на ці тлумачення орієнтується і Ю. Позаяк. Щоправда, він знаходить і оригінальний «вітчизняний» відповідник – *Снавр*, пояснюючи, що це слово «схоже на назву якогось динозавра, а водночас є центральним терміном такої радянської науки, як цивільна оборона (СНАВР – своєчасні й необхідні аварійно-відновлювальні роботи). Проте, оскільки Снарк уже давно здобув міжнародне визнання, в тексті залишено оригінальну назву» [11]. Відтак, перекладач реалізує стратегію форенізації [2, с. 143], яка втілюється в даному випадку в застосуванні такого способу перекладу, як транслітерація.

Уважаємо, що таке рішення є єдиним прийнятним варіантом, оскільки у випадку застосування «вітчизняного слова-портмоне», були б втрачені усі асоціативні смисли, породжувані зрощенням основ названих вище англійських слів. Транслітерація ж не лише залишає таку можливість, щоправда лише для читачів, які володіють англійською мовою, а й допускає інші інтерпретації.

Можна, наприклад, припустити, як це робить Н.М. Демурова, що Л. Керролл знав древньогерманське слово *snark*, яке позначає спосіб піймання тварини, і саме воно раптово прийшло йому в голову того липневого дня, коли народилася ідея «Снарка» [1]. За умови активації в інтеграційному ментальному просторі, що утворюється при інтерпретації цього імені, несумісних смислів «спосіб піймання» і «невловимість» (адже загадкового Снарка так і не вдалося піймати) тут можливий гумористичний ефект. Проте він виникає лише за умови, що читач володіє знанням про древньо-

германське етимологічне коріння цього слова, що є маловірогідним.

Існує ще одне, неочікуване, тлумачення імені *Snark*. У статті «The Incorruptible Crown», опублікованій в журналі «Knight Letter» (№ 71, весна 2003 р., с. 15), який видається Північноамериканською асоціацією Льюїса Керролла, сучасна дослідниця його творчості Кейт Лайон (Kate Lyon), фокусуючи увагу на любові Л. Керролла до мовних ігор, як то утворення слів через їх зворотне написання, доводить, що *Snark* є написаним навпаки голландським словом *krans*, яке існувало і в англійській мові. Це слово позначає «вінок» або «венець», проте не простий венець, а «венець незайманості» (*virgin's crown*) – погребальний венець, який вивішують в англійських приходських церквах в пам'ять про померлих у дитинстві або юності, або навіть в похилому віці незаміжніх жінок. Про такий вінок згадується у «Гамлеті» У. Шекспіра («*virgin crants*» Офелії (акт V, сцена 1)). Традиція вивішування в церкві погребальних вінців незайманості живе в Англії і в наші дні [12].

Іншою умовно невмотивованою власною назвою, яка теж перекладається способом транслітерації, є *Voajum* – *Буджум*. Слід вважати такий спосіб перекладу виправданим, оскільки цей персонаж запозичений автором із вірша «Jabberwocky» із тексту «Аліси у Задзеркаллі» і його транслітероване ім'я є пізнаваним для читача (на момент створення «Снарка» це ім'я вже фактично функціонує як прецедентне, дякуючи зростаючій популярності казок про Алісу) й тому має алюзійний зміст, активуючи ментальний простір цих казок. Поема «Полювання на Снарка» безпосередньо пов'язана з баладою «Джеббервоккі», хоча її головний персонаж і не згадується в поемі. Сам Л. Керролл в листі до матері Гертруди Чатауей, дівчинки, якій присвячена ця поема, пише, що «острів, який часто відвідували – Jubjub та Bandersnatch, – безперечно той самий, де був вбитий Jabberwock» [1].

Завдання перекладу вмотивованих власних назв ускладнюється пропорційно обсягу семантичного навантаження, притаманного тій чи іншій власній назві. Відтворення вмотивованих власних назв здійснюється на основі стратегії доместикації [2, с. 145], яка в аналізованому випадку виявляється

як: а) еквівалентний переклад (*Broker* – *Брокер* і т.п.) і б) творчий переклад (*Bellman* – *Будодзвін*, *Barrister* – *Борзописець*).

Еквівалентний переклад не передбачає особливих труднощів у тих випадках, коли українські еквіваленти англійських онімів також починаються на співзвучний англійському приголосному В – приголосний Б й характеризують персонажів за ремеслом, дякуючи якому вони можуть бути корисними в команді, що полює на Снарка (*Broker* – *Брокер*, *Banker* – *Банкір*, *Billiard-maker* – *Більярди́ст*, *Baker* – *Булочник*). Усі ці оніми зберігають в перекладі антономазійну природу й активують відповідні асоціативні зв'язки. У випадку *Beaver* еквівалентний переклад *Бобер* відображає буквальне іменування цієї тварини. Онім *Butcher* отримує два варіанти перекладу: системно еквівалентний / словниковий (*Бійник*) і контекстуально еквівалентний (*Бобропіз*) – у тексті поеми-нонсенс персонаж описується як такий, що «вбивав лише бобрів» (*He could only kill Beavers*).

Творчий переклад вимагає від перекладача більш високої кваліфікації. Хоча онім *Boots* теж має словниковий відповідник – *Коридорний* (метонімічне перенесення за принципом «об'єкт – суб'єкт» (той, в обов'язки якого входить дбати про взуття клієнтів готелю, виставлене в коридор для того, щоб його почистили)), проте перекладачеві доводиться вдаватися до пошуків синоніму *Boots*, український словниковий відповідник якого починався би на літеру Б. Такий вимозі відповідає англійське слово *boy*, добре знайоме україномовному читачеві. Відтак перекладач передає його через транслітерацію – БОЙ, додаючи пояснення, – ГОТЕЛЬНИЙ.

Так само вдало перекладач вирішує проблему перекладу *Maker of Bonnets and Hoods*, використовуючи для цього okazіоналізм *Бриляр*, утворений від основи слова бриль (головний убір з широкими полями) за допомогою продуктивного суфікса агенса дії *-яр*, що дозволяє йому зберегти ефект алітерації за допомогою стратегії доместикації.

Оніми *Bellman* та *Barrister* (букв. *Дзвонар* та *Адвокат*) неможливо перекласти за допомогою словникового відповідника, не загубивши при цьому ефект мовної гри Л. Керролла. Для подолання цієї проблеми перекладач вдається до створення okazіоналізмів *Будодзвін* та *Борзописець*.

Оказіональне ім'я *Будодзвін* створюється внаслідок поєднання основ двох лексем *будити* та *дзвонити* за допомогою інтерфіксу *-о-* (детальний аналіз цього оніму здійснено вище).

Онiм *Борзописець* теж утворений основокладанням за участю інтерфікса *-о-*. Складені основи співвідносяться із компонентами словосполучення, побудованого за типом підрядного зв'язку (*борзий* – (діал.) прудкий, швидкий, моторний і *писець* (істор.) – переписувач і упорядник рукописних книг; та (заст.) писар). Власне саме слово *борзописець* має значення «плодовитий, але поганий письменник, журналіст». У газетно-публіцистичному стилі сучасної української мови слово *борзописець* використовується на позначення неправдивих журналістів, які схильні фабрикувати факти в своїх есе та репортажах. Відтак, хоча ім'я *Борзописець* прямо не асоціюється з *Barrister*, проте, викликаючи асоціації «людина, яка пише охоче, але недбало, наспіх» – «людина, яка вигадує» – «поверхнева поспішна людина» – воно досить точно відтворює якості персонажа, який є людиною, що мислить поверхнево та вигадує. Відтак, дякуючи творчому підходу, перекладачеві вдається не лише відтворити основні риси персонажів, а й зберегти ефект мовної гри.

Онiм *Bandersnatch* – ім'я страшного звіра, що напав на Банкіра під час полювання на Снарка й перелякав його, так що той втратив розум – є оказіональним неологізмом, утвореним Л. Керролом для іменування одного із персонажів вірша «Джеббервоккі» зі «Аліси у Задзеркаллі» й відтак, становить собою ще одне прецедентне ім'я. Це ім'я також є ще одним словом-портмоне автора, що розкладається на слова *bander* – «товариш, спільник» та *snatch* – «хапати, виривати». В перекладі використовується дистантна горизонтальна компенсація – *Дряпогриз*, слово-портмоне, що розкладається на «дряпати» та «гризти», що в даному випадку посилює образ, створений Л. Керролом. Таке нагромадження загрозливих негативних рис не може не створити гумористичного ефекту.

Онiм *Jubjub* – ім'я злого птаха, що наганяв страх на полювальників, особливо на Боброріза й Бобра – теж є прецедентним іменем, запозиченим Л. Керролом із «Джеббервоккі». *Jubjub* є зрощенням основ двох слів – ономатопеї *jug-jug*, яка

в українській мові має відповідник «тьох-тьох», та іменника *hubbub* – «шум, гамір». Перекладач скористувався ресурсами мови перекладу та запропонував переклад – *Грох-Тьох* та *Тьох-Грох*, що передає сховані в даному слові-портмоне складові. Окрім того, перекладач міняє місцями основи аби зберегти риму твору. Хоча у перекладі *Jubjub* втрачає прецедентну алюзійність, його все ж таки слід вважати вдалим, оскільки він добре передає поліфонію смислів Л. Керролла.

Відтак, усі проаналізовані варіанти українського перекладу активують мінімум два вихідних ментальних простори, елементи яких зіштовхуються в інтеграційному просторі створюючи гумористичний ефект.

3. Висновки

Усе сказане приводить до висновку, що Керролівський нонсенс таїть в собі цілу Вселену смислів, комунікативна успішність перекладу яких залежить від перекладача лише частково. Перекладач має прагнути залишити відкритими для інтерпретації якомога більше «закодованих» смислів, а здатність їх розкодувати і глибина проникнення в Керролівські смисли залежить вже від когнітивного (як і афективного, і перцептивного) досвіду інтерпретаторів.

Застосування інструментарію теорії концептуальної інтеграції у перекладацькому аналізі дозволяє, по-перше, ближче підійти до відтворення реальних інтерпретаційних процесів, що передують появі тексту перекладу, і по-друге, знизити суб'єктивність перекладацького аналізу.

Перспективи дослідження пов'язуємо із подальшою розробкою запропонованої методики і застосуванням її для аналізу різноманітних виявів мовної гри.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демурова Н.М. Льюис Кэрролл. Очерк жизни и творчества [Электронный ресурс] / Н.М. Демурова. – М. : Наука, 1979. – 200 с. – Режим доступа : www.lewis-carrol.ru/.
2. Ребрій О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі : [монографія] / О.В. Ребрій. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 376 с.
3. Croft W. Cognitive linguistics / W. Croft, D.A. Cruse. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 356 p.
4. Fauconnier G. Conceptual projection and middle spaces [Electronic resource] / G. Fauconnier. – San

Diego : University of California, Department of Cognitive Science Technical Report 9401, 1994. – Access : <http://www.blending.stanford.edu>. 5. Fauconnier G. The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities / G. Fauconnier, M. Turner. – New York : Basic Books, 2002. – 440 p. 6. Lakoff G. Foreword to Gilles Fauconnier / G. Lakoff, E. Sweetser // *Mental Spaces*. – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – P. ix–xlvi. 7. Langacker R. Foundations of cognitive grammar / R. Langacker. – Stanford : Stanford University Press, 1987. – Vol. 1. Theoretical prerequisites. – 516 p. 8. Langacker R. Discourse in cognitive grammar / R. Langacker // *Cognitive Linguistics* 12. – 2001. – № 2. – P. 143–188. 9. Martynyuk A. Metaphoric political insults and humour: Cognitive analysis / A. Martynyuk // *US-China Foreign Language*. – 2015. – № 13 (1). – P. 814–820. 10. Turner M. Reading minds: the study of English in the age of cognitive science / M. Turner. – Princeton, NJ : Princeton Univ. Press, 1991. – 318 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

11. Керролл Л. Полювання на Снарка [Електронний ресурс] / Л. Керролл [пер. з англ. та комент. Ю. Позаяка]. – Режим доступу : <http://bukvoid.com.ua/library/>. 12. Кэрролл Л. Охота на Снарка [Аннотированный Снарк – 2] [Электронный ресурс] / Л. Кэрролл ; [пер. с англ. и комент. А. Москотельнико-ва]. – Режим доступа : <http://musicalworld.ws/extra/carroll-15.html>. 13. Carroll L. Hunting of the Snark [The Annotated Hunting of the Snark] / L. Carroll [ed., notes by M. Gardner, illustr. by H. Holiday, introd. by Adam Gopnik]. – N.Y. : W.W. Norton and Company, 2006. – 192 p.

REFERENCES

Croft, W., and Cruse, D.A. (2004). *Cognitive linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Demurova, N.M. (1979). *L'juis Kjerroll. Ocherk zhizni i tvorchestva [Lewis Carroll. An essay of life and works]*. Available at: www.lewis-carroll.ru/

Fauconnier, G. (1994). *Conceptual projection and middle spaces*. (University of California, Department of Cognitive Science Technical Report 9401). Available at: <http://www.blending.stanford.edu>.

Fauconnier, G., and Turner, M. (2002). *The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. New York: Basic Books.

Lakoff, G., Sweetser, E. (1994). Foreword. In G. Fauconnier. *Mental Spaces*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. ix – xvi.

Langacker, R. (2001). Discourse in cognitive grammar. *Cognitive Linguistics*, 12(2), 143–188.

Langacker, R.W. (1987). *Foundations of cognitive grammar: Theoretical Prerequisites*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Martynyuk, A. (2015). Metaphoric political insults and humour: Cognitive analysis. *US-China Foreign Language*, 13(1), 814–820.

Rebriy, O.V. (2012). *Suchasni kontseptsiiyi tvorchosti u perekladi [Contemporary conceptions of creativity and translation]*. Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina Publ.

Turner, M. (1991). *Reading minds: the study of English in the age of cognitive science*. Princeton, NJ : Princeton Univ. Press.

МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИ ЛІНГВІСТИКИ ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ

УДК 81'23-13

ИНТУИЦИЯ КАК МЕТОД НАУЧНОГО ПОЗНАНИЯ В ЛИНГВИСТИКЕ И ПЕРЕВОДОВЕДЕНИИ

*Г.В. Ейгер, докт. филол. наук (Гамельн),
Л.Р. Безуглая, докт. филол. наук,
Е.Н. Бабич, канд. филол. наук (Харьков)*

В статье рассматривается роль интуиции в процессе научного познания. Интуиция как синтетическое представление об объекте познания, которое возникает при его непосредственном восприятии и охватывает объект в целом, требует подтверждения аналитическими научными методами. Интегративная психолингвистическая модель интуитивных процессов в структуре деятельности включает 12 блоков и механизмов, которые могут действовать последовательно или частично перекрываться во времени. При использовании данной модели в анализе процессов классифицирования с точки зрения теории систематики неотъемлемым считается соединение логики и интуиции, основанное на понимании логики как анализа, а интуиции – как первичного синтеза. Выделение объектов классифицирования на основе признаков проводится на основе интуиции, сравнение и выбор признаков, а также построение классификационной схемы – на основе аналитических методов. Применение данной модели в обучении переводу состоит в разработке на ее основе схем-моделей перевода с применением теории решения изобретательских задач и метода формализации.

Ключевые слова: анализ, интуиция, классификация, перевод, синтез, систематика.

Ейгер Г.В., Безугла Л.Р., Бабич О.М. Інтуїція як метод наукового пізнання в лінгвістиці та перекладознавстві. У статті розглядається роль інтуїції в процесі наукового пізнання. Інтуїція як синтетичне уявлення про об'єкт пізнання, яке виникає за його безпосереднього сприйняття і охоплює об'єкт у цілому, потребує підтвердження аналітичними науковими методами. Інтегративна психолінгвістична модель інтуїтивних процесів у структурі діяльності складається з 12-ти блоків і механізмів, котрі можуть діяти послідовно або частково перетинатися в часі. При використанні цієї моделі в аналізі процесів класифікації з точки зору теорії систематики невід'ємним вважається поєднання логіки й інтуїції, що ґрунтується на розумінні логіки як аналізу, а інтуїції – як первинного синтезу. Виокремлення об'єктів класифікації на ґрунті ознак проводиться з опертям на інтуїцію, порівняння й вибір ознак, а також побудова класифікаційної схеми – з опертям на аналітичні методи. Застосування цієї моделі в навчанні перекладу полягає в розробці на її базі схем-моделей перекладу з використанням теорії вирішення винахідницьких задач і метода формалізації.

Ключові слова: аналіз, інтуїція, класифікація, переклад, синтез, систематика.

Yeyger G.W., Bezugla L.R., Babych O.V. Intuition as method of scientific cognition in linguistics and translation studies. The article considers the role of intuition in the process of scientific cognition. Intuition as synthetic notion of the object of cognition which appears as a result of its immediate perception requires justification through analytical scientific methods. Integrative psycholinguistic model of intuitive processes in the activity structure includes 12 units and devices which can work consecutively or overlap in time. Using this model in analysis of classification processes in terms of the classification theory involves combination of logics and intuition based on understanding logics as analysis, and intuition – as primary synthesis. Classification objects are identified intuitively

based on their attributes, which are pointed out and picked through analytical methods, as well as the classification system is built. This model can be applied in translation training through developing translation model structures that introduce the theory of inventive problem solving and formalization method.

Key words: analysis, classification, intuition, translation, synthesis, systematics.

1. Вступительные замечания

В современной науке наблюдается повышение интереса к научной интуиции, проблемы интуитивного познания изучаются в психологическом [7; 16], философском [2, с. 47] и лингвистическом [17; 18] аспектах. Интуиция связывается с семантическими обобщениями, относящимися к определенному классу задач, в том числе и типа «нечетких множеств» («геометрическая интуиция», «чувство языка») [7, с. 42-43]. В языкознании интуиция рассматривается как один из общелингвистических исследовательских методов наряду с наблюдением и интроспекцией; при этом интуиция считается релевантной для так называемой автономной лингвистики – начиная с фонологии и заканчивая лингвопрагматикой, а для социо- и психолингвистики характерны наблюдение и эксперимент [18, с. 129]. Однако, отдельные исследования научной интуиции пока не привели к созданию единой теории, которая явилась бы основой для последовательной междисциплинарной методологии. Причина этого кроется, по словам Э. Итконена, в том, что «современная философия науки не в состоянии создать адекватную концепцию научной интуиции» [18, с. 127].

Цель настоящей статьи – на основании анализа понятия «интуиция» установить возможности применения метода интуитивного познания в лингвистике, в частности при составлении классификаций и в дидактике перевода.

После рассмотрения понятия интуиции предлагается психолингвистическая модель интуитивных процессов в структуре деятельности при решении научных задач, затем описывается применение этой модели в классификационной деятельности и обучении переводу.

2. Понятие интуиции

То понимание интуиции, которое представляется нам наиболее конструктивным, было сформулировано еще в эпоху Возрождения. У Р. Декарта читаем: «Под интуицией я разумею не веру в шат-

кое свидетельство чувств и не обманчивое суждение беспорядочного воображения, но понятие ясного и внимательного ума, порождаемое лишь естественным светом разума и, благодаря своей простоте, более достоверное, чем сама дедукция» [3, с. 86].

Впоследствии к оценке роли интуиции в научном исследовании возвращались многие ученые. Чрезвычайно интересный анализ этого понятия дал А. Пуанкаре [6]. Признавая правомерность и необходимость интуиции в математике, он рассматривает вопрос о том, какое место занимают оба эти направления мысли в науке. Рассматривая ряд примеров из истории математики, он указывает, что интуиция не дает достоверности. Строгость возникает тогда, когда ее с самого начала вводят в определения. Дальнейшие рассуждения приводят А. Пуанкаре к мысли о том, что в науке логика должна дополняться интуицией: «наука доказывать не есть еще вся наука, <...> интуиция должна сохранить свою роль как дополнение – я сказал бы, как противовес или как противоядие логики» [6, с. 163–164]. Рассматривая связь логики и интуиции с понятиями анализа и синтеза, А. Пуанкаре приходит к следующему выводу: «логика и интуиция играют каждая свою необходимую роль. Обе они неизбежны. Логика, которая одна может дать достоверность, есть орудие доказательства; интуиция есть орудие изобретательства» [6, с. 166–167].

На основании анализа определений интуиции в авторитетных справочных изданиях (см. напр. [13, т. XII, с. 278]) можно сделать следующие выводы относительно трактовки этого понятия:

- Интуиция – представление об объекте познания, которое возникает при его непосредственном восприятии, помимо анализа, логического или дискурсивного мышления. Интуиция охватывает объект в целом, включая его внутренние связи.
- С интуицией связано предварительное представление об объекте познания, которое впо-

следствии требует подтверждения обычными научными методами. Логика связана с аналитическим исследованием объектов и процессов, при синтезе сведений об объекте требуется интуиция.

- Сочетание логики и интуиции закономерно и свойственно науке в целом и ее областям в отдельности, так как в процессе познания чередуются анализ и синтез.

3. Интуитивные процессы в структуре деятельности

На основании изложенного выше понимания интуиции предлагаем психолингвистическую модель интуитивных процессов в структуре деятельности, представленную на рис. 1. Блоки данной модели могут, в зависимости от характера деятельности, выключаться из рассмотрения, а специфические – добавляться; они могут действовать последовательно или частично перекрываться во времени.

Рассмотрим подробнее блоки и механизмы их взаимодействия: эти блоки и механизмы построены и объединены на основе метода микроструктурного анализа, который используется для изучения кратковременных познавательных и исполнительных действий (подробнее см. [5, с. 186]).

Блок 1. В блоке анализа задачи определяются цели создания продукта деятельности и его функции, требования к нему на основе его свойств и возможностей.

Блок 2. Блок составления абстрактной схемы продукта деятельности предполагает построение схемы на основании данных блока 1.

Блок 3. Блок выбора путей решения задачи – стратегий (иногда и тактик), а также материальных или знаковых средств, предполагает возможность обращения к тому участку долговременной памяти, где хранятся типовые задачи и их решение (с возможными вариантами) (3а). Выбор задач может осуществляться ассоциативно. Если задача является абсолютно новой (или кажется таковой), то ассоциации здесь играют особую роль. Ассоциативный механизм психики является необходимым условием продуктивного мышления,

именно благодаря ему происходит объединение воспринимаемых, часто разнородных, раздражителей, увязывание новых сведений с прежними знаниями, выявление новых, нетрадиционных связей между ними [15, с. 8]. Наблюдения авторов над процессами перевода и классификации в лингвистике и филологии подтвердили эти психологические данные. Следует заметить, что рассматриваемый механизм, несмотря на многочисленные психологические исследования, все же изучен еще явно недостаточно; для повышения его эвристической ценности требуется создание достаточно полной модели.

В этом блоке в соответствии с его задачами формируются гипотезы о дальнейшем ходе решения задачи. Из пространства логических возможностей выделяется пространство возможностей реализации, на основе которого делаются гипотезы.

Блок 4. Механизм решения действует в соответствии с блоком 3. Речь идет о конкретном отборе средств решения; над ними производятся операции фильтрации, конструирования (объединения в более крупные единицы), деконструирования (разделения или выделения элементов), компрессии, сужения, обобщения и другие трансформации.

Блок 5. Блок переформулирования задачи подключается в случае, если работа блока 4 не дает приемлемого результата. Из психологии известно, что если решение задач переходит на некоторое плато и дальнейшее использование применяемой стратегии не дает ощутимых результатов, то перед тем, как подойти к решению задачи с другой стороны, требуется ее переформулировка (т.е. создание другого вербально-содержательного представления о задаче), что может оказать стимулирующее действие. В процессе решения возможны несколько переформулировок как общей задачи, так и частных приемов.

Блок 6. Блок решения задач новыми способами обусловлен переформулировкой, которая обычно требует создания новой стратегии и/или нового комбинирования уже использованных ранее средств.

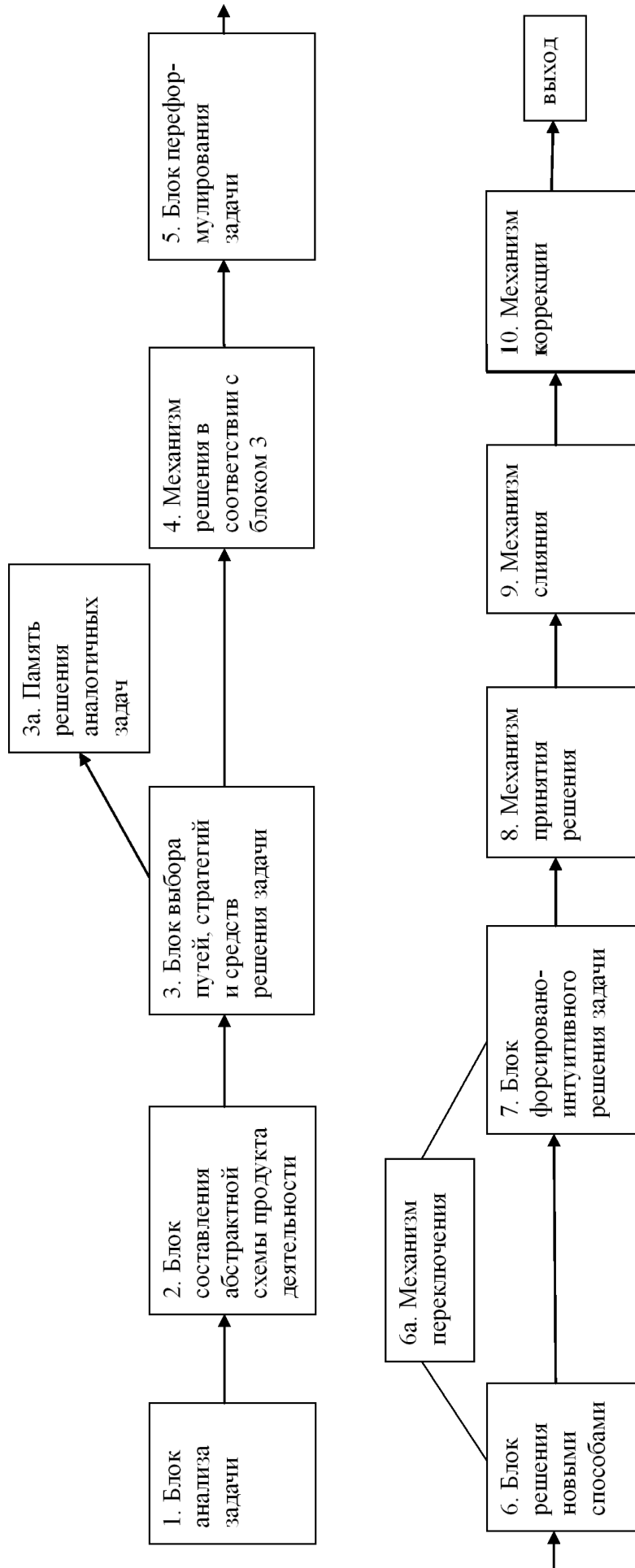

Рис. 1. Интуиция в составе деятельности (интегративная модель)

Блок 7. Блок форсировано-интуитивного решения задачи включается, если решение все еще не достигнуто. Идет «челночный» просмотр предшествующих операций и результатов решений, которые получены в блоках 6 и 4; выбирается лучший из зафиксированных в памяти вариантов или создается из них новая комбинация, удовлетворяющая условиям задачи. Во всех блоках у решающего может возникать чувство близости решения и/или более или менее ясный результат. Так, Гауссу приписывают слова: «У меня уже есть результат, но я не знаю еще, как его получить». В этой связи интересно также утверждение Ферми: «Я знал результат, но я его забыл».

Обнаруживаются также случаи, когда вдруг найденное решение сохраняется некоторое время в памяти, ср. воспоминания Р. Трахтенберга: «Вдруг я понял, как это сделать! И как же просто это получится! И как точно, абсолютно точно, работает! Это чудо непрерывно жило и развивалось в моей голове долгие годы. Ему послушно отдавал я и свободное время в ущерб возможным удовольствиям и отдыху, книгам, языкам, и развлечениям. С ним засыпал, и оно сразу было тут как тут, когда просыпался. <...> В мозгу, между тем, с необыкновенной отчетливостью вращались одновременно и согласованно, как в торжественном танце, – вал мотора, части резольвера, магнитное поле. Пульсировали зарождающиеся в обмотках синусоиды напряжений, плавно двигались очереди взаимно сходящихся и расходящихся импульсов, в конечном итоге действовавших на мотор и снова на самих себя» [8, с. 7].

Переход от блоков 4 и 5 к блокам 6 и 7 происходит с помощью механизма переключения (6а). Этот механизм играет огромную роль во всех процессах перехода от одного вида операций к другим. Переключаемость внимания заключается в способности быстро переключаться из одних условий

в новые, изменившиеся. Она связана с динамическими аспектами деятельности, которые выполняются в условиях ограниченного времени (что весьма существенно для коммуникативных процессов). Легкость и скорость действия переключения зависит от лабильности и подвижности нервной системы. Подвижность отражает быстроту и легкость отстранения от работы в одном поле и вхождения в другое поле; лабильность, способность легко менять свои свойства. По-видимому, переключаемость имеет место между блоками 4-5, 6-7 и между механизмами 8-11. Механизм переключения изучен очень мало, однако по некоторым данным в него входят гезитация, наложение следов прошлой деятельности на текущую и др. Модель этого механизма представлена на рис. 2.

Решение более или менее сложной задачи требует нередко особого, «фокусированного» внимания. Но оно может завести и в инерционный тупик. В этих случаях требуется, наоборот, снизить форсирование, которое не позволяет увидеть и использовать новые пути и средства решения задачи. Как показали нейропсихологические исследования [19], эффективность деятельности повышается, если ослабить внимание и предоставить мыслям некоторое время свободно течь. Сканирование мозга в экспериментальном исследовании этого феномена показало, что в передних лобных долях мозга возникают сигналы, свидетельствующие о том, что моделируется новая стратегия. Исследователям удалось даже установить момент изменения стратегии, причем признаки того, что начинается переосмысление, происходило на несколько минут раньше, чем испытуемые это замечали. Они сообщали экспериментатору, что заметили переход на новую стратегию лишь позже, когда стали ее применять. Возможно, имел место известный в философии механизм предвосхищения.

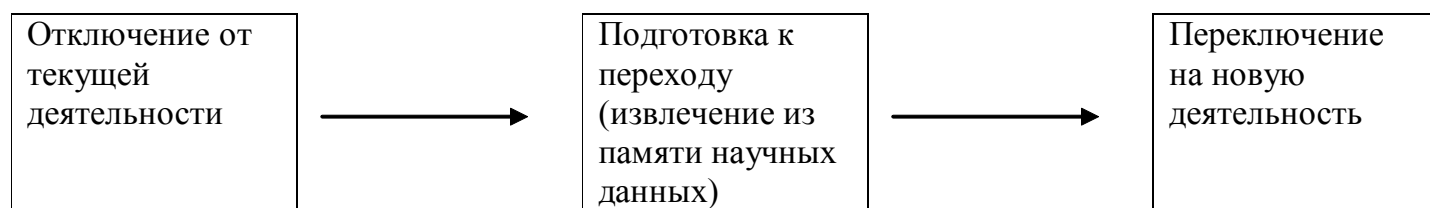

Рис. 2. Модель механизма переключения

С помощью механизма переключения передаются три способа научения, возникающее в данном случае естественным путем: 1) наращение (аккреация) – добавления новых данных о способах решения задачи; 2) создание структур – в данном случае, новых схем, моделей и т.п.; 3) настройка – приспособление полученных данных к задаче: существующие схемы и способы решения существуют или найдены уже, но не пригодны – или потому, что они слишком общие, или потому, что они плохо приспособлены для данного конкретного исследования. Поэтому эти знания нужно «настраивать». Наращивание возможно в блоках и механизмах 4, 6, 7, 11.

Блок 8. Механизм принятия решения позволяет принять на основе блоков 6 и 7 предварительное решение, которое в дальнейшем (блок 9) подлежит проверке. Такая проверка, однако, требуется не всегда: в результате сложной проработки информации может возникать интуитивная уверенность в правильности решения. Основой такой уверенности служит ретроспекция – пересмотр прошлых ответов (в данном случае, пробных решений). В этом смысле, интуиция – это память, в которой сохранилась сумма прошлых решений. Тактика пересмотра заключается не в повторении одних и тех же взаимодействий, а представляет собой их преобразование и взаимодействие. Если в результате работы механизма принятия решения окажется, что существует несколько вариантов решения задачи, то предстоит еще выбор нужного варианта. Чем сложнее задача, тем меньше вариантов и, вообще, вероятность их появления. Именно здесь имеет место так называемый «ага-эффект», осознание правильности решения сложной задачи. В этом случае блоки 9 и 10 могут не использоваться. Заметим, что рассматриваемый эффект может возникать и при работе в блоке 4, и в блоках 6 и 7.

Блок 9. Механизм слияния отвечает за слияние данных с блоками 2 и 4, что происходит по-разному, в зависимости от вида продукта деятельности и опыта решающего задачу. Обычно выделяется единица слияния, сопоставляется с соответствующей единицей в продукте деятельности и принимается решение о совпадении или несовпадении. Выбор единицы сравнения также определяется ука-

занными выше факторами. Новичку требуется для сравнения больше признаков и связей между ними; опытному специалисту требуется их меньше, как и времени на само слияние. Рассматриваемый механизм представлен на рис. 3.

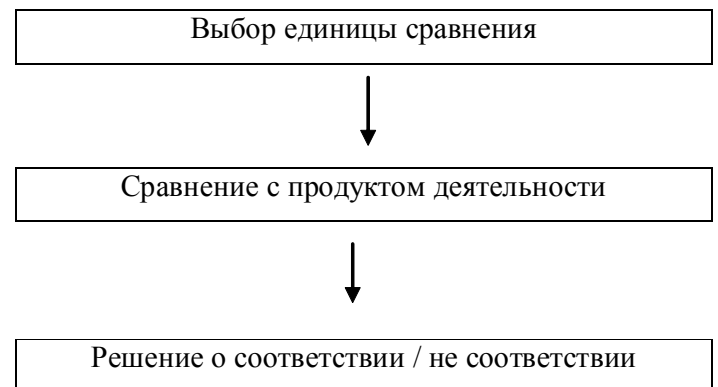

Рис. 3. Механизм слияния

Блок 10. Механизм коррекции вступает в силу, если принято решение о полном или частичном несоответствии. Схема работы этого механизма представлена на рис. 4.

Рис. 4. Механизм коррекции

В отдельных случаях механизм коррекции связывается с долговременной памятью для нахождения субститута. Результат коррекции фиксируется в памяти и/или на каком-либо другом носителе. Все блоки, в которых хранится необходимая для дальнейшего решения информация, передаются в оперативную память, а затем, в случае ненадобности, удаляются из нее (на схеме для удобства пользования оперативная память специально не показана, как и механизм контроля, обслуживающий по преимуществу блоки 4, 6, 12, 7, 8, 9, 10).

Исследования, проведенные на другом материале, показали, что в разных блоках, в которых

происходит принятие предварительного решения (или частных решений), а также в блоке слияния, возможно возникновение ошибок – не только за счет пропуска признаков, не укладывающихся в рамки эталона, но и в связи с тем, что высокая уверенность блокирует проверку вынесенного суждения, сводя контрольное изучение до уровня поверхностного свернутого осмотра [4, с. 5]. Таким образом, еще раз подтверждается неоднократно высказанная исследователями мысль о возможности ошибок в интуитивных процессах.

Исследования художественного творчества [9] заставляют предположить, что в рамках блоков и механизмов 3, 4, 6, 7 работают два обслуживающих механизма: организационно-направляющий и релейный. Первый приводит выделенные признаки (средства, структуры) в органически-упорядоченное, «настроенное» состояние, а релейный механизм – своеобразный орган исполнения, который посредством малых действий открывает каналы для совершения больших действий [9, с. 90–91]. Кроме того, во всех блоках и механизмах действует еще обслуживающий их «стоп-механизм», останавливающий их работу для обдумывания и отдыха.

4. Роль интуиции в процессе классифицирования и в обучении переводу

Рассмотренная схема носит интегративный характер и может быть использована при анализе различных процессов, например, при классифицировании. Биологами разработана теория систематики, в которой неотъемлемым считается соединение логики и интуиции, основанное на понимании логики как анализа, а интуиции – как понятия, связанного с первичным синтезом (по А. Пуанкаре). Систематик, располагая обширными сведениями о категоризируемом объекте, создает его целостный образ – гештальт. Разработка и использование определителей основано на искусственном соподчинении произвольно избранных систематических признаков (= искусственная «классификация»), и имеют преимущественно аналитический характер. Однако эти признаки – не более чем выборка из описания как гештальта. Именно поэтому интуиция оказыва-

ется важнейшим компонентом всякого творческого процесса [14].

Для создания классификации необходима интуиция как важнейший элемент научного творчества. Интуиция систематика состоит в его ощущении достаточности используемых признаков для характеристики вида как целого, в понимании того, что он классифицирует целостные образы видов, при определении ранга систематических групп видов и т.д. Таксономическое решение систематик начинает принимать, руководствуясь «неявным», неартикулируемым знанием, а окончательное решение он принимает, используя интуицию.

Построение классификации требует апостериорной оценки признаков, установление таксонов, их иерархии и синтеза, включающего сильный интуитивный компонент. При этом систематик видит гораздо больше признаков, чем он использует в классификации, и, несомненно, учитывает их, принимая окончательное таксономическое решение. Интуиция проявляется и в прогностических возможностях систематики. Она может подсказать, насколько вероятна корреляция разных признаков, которая в разных таксонах может быть разной. Иногда приходится признавать, что прогноз нельзя осуществить с достаточной уверенностью. Разумеется, интуиция определяется талантом и опытом систематика, однако, логически обоснованное решение можно осуществить только после получения необходимой информации.

Сам процесс построения классификации можно представить в такой последовательности: 1) интуитивное выделение объектов классифицирования на основе признаков, их расположения и связей; 2) сравнение по разным параметрам признаков выделенных объектов и/или связи между ними; 3) выбор некоторых общих признаков (или признака) как основы для первичной классификации; 4) построение классификационной схемы; 5) заполнение схемы объектом с выделенными признаками; 6) в случае, если не все объекты укладываются в схему, меняются сами признаки и/или их связи; если таких объектов много, то меняется вся классификация.

По такому принципу строится и лингвистическая классификация, например, распределение слов по частям речи. В 1965 году харьковские лингвисты

ты Б.С. Хаймович и Б.И. Роговская в результате анализа различных классификаций частей речи в английском языке пришли к выводу, что они не построены на четко выделенных признаках и, кроме того, не отвечают логическим требованиям. В результате, они создали классификацию, выделив в качестве классификационных признаков обобщение лексико-грамматического значения слова, сочетаемость, грамматические категории и синтаксические связи [10]. По словам авторов, во время классификации они столкнулись с трудностями отнесения местоимений, слов «да» и «нет», вспомогательных глаголов и др. к определенным частям речи, поскольку те не отвечали всем выдвинутым критериям. После долгих размышлений они выделили местоимение в отдельную часть речи по признаку, имеющему «наибольший вес» – признаку замещаемости, а слова «да» и «нет» – по признаку «ответ». Вспомогательные глаголы не отвечали важнейшему признаку – «обобщенное лексико-грамматическое значение»; более того, они только по форме (но не по значению) относятся к словам. Поэтому их пришлось рассматривать как особые образования – «словоморфемы»: по функции это морфемы, по форме – слова. Отметим, что так же логично и скрупулезно проанализированы и расклассифицированы и грамматические категории, так что все классификации в грамматике этих авторов оказались связанными.

Эти наблюдения дают основание полагать, что человек оперирует в процессе классификации неосознанно, на основе концепции «нечетких (расплывчатых) множеств»; «понятие расплывчатости относится к классам, в которых могут иметь место разные градации и степени принадлежности, промежуточной между полной и непринадлежностью объектов к данному классу» [11, с. 54]. Ясно, что эти процессы тесно связаны с интуицией.

Некоторые блоки из описанной модели можно использовать для выделения речи из шума – для получения информации от определенного члена (или членов) коммуникативного сообщества (речь на родном или на иностранном языке в транспорте, в дискуссиях, в теледебатах и т.п.).

Широкую область применения описанная модель имеет и в дидактическом аспекте. Пилот-

ные эксперименты показали, что данную модель можно применять при обучении переводу, например, по методике планомерного формирования понятий и умственных действий П.Я. Гальперина: сначала обучаемым показывается модель на конкретном примере, а затем будущие переводчики работают в соответствии с этой моделью (краткое описание этого метода см. в [12, с. 196–204]).

В этой связи существенный интерес представляют для обучения переводу методы применения теории решения изобретательских задач (ТРИЗ), разработанной Г.С. Альтшуллером [1]. В школе этого автора на основе анализа многочисленных патентов области технологического конструирования разработаны приемы, пути и методы, применяемые для создания технических устройств; они достаточно подробно описаны и представлены в виде моделей (схем) решения изобретательских задач; эти модели могут преобразовываться, объединяться и последовательно применяться в процессе их решения.

Представляется, что в памяти для решения аналогичных задач у переводчика должны храниться типичные трансформации и определенные стратегии. Переводческие приемы, которые могут использоваться при переводе практически любых текстов, уже описаны в разных теоретических работах и учебниках. Актуальная задача – их систематизировать, классифицировать и – для дальнейшей разработки и сообщения переводчикам – представить в виде определенных схем-моделей. Они, на наш взгляд, будут более сложные, чем в ТРИЗ, но их можно обобщить и построить особую систему, возможно на основе «мягкой» формализации, например: $A_1 \sim A$ – прямое соответствие; $A_{1\text{Syn}} \perp A$ – синонимическая замена; $A_{1\text{Ant}} + N \perp A$ – антонимическая замена. Также можно представить эквивалентные, родовые замены и пр. Обучение переводу в соответствии с рассмотренной моделью сочетает использование эвритмов и приемов развития ситуации.

5. Выводы

Суммируя вышеизложенное, заметим, что интуиция как синтетическое представление об объекте познания, которое возникает при его непосред-

ственном восприятии и охватывает объект в целом, требует подтверждения аналитическими научными методами. Интегративная психолінгвістическа модель інтуїтивних процесів в структурі діяльності включає 12 блоків і механізмів, які можуть діяти послідовально або частково перекриватися во часі. При використанні даної моделі в аналізі процесів класифікування з точки зору теорії систематики неотъемлемым считается соединение логики и интуиции, основанное на понимании логики как анализа, а интуиции – как первичного синтеза. Выделение объектов классифікування на основе признаков проводится с опорой на интуицию, сравнение и выбор признаков, а также построение классифікационной схемы – с опорой на аналитические методы. Применение данной модели в обучении переводу состоит в разработке на ее основе схем-моделей перевода с применением теории решения изобретательских задач и метода формализации.

Перспективним представляється впровадження описаної моделі в дослідження різних семиотических і, в тому числі, комунікативних процесів.

ЛИТЕРАТУРА

1. Альтшуллер Г.С. Творчество как точная наука: теория решения изобретательских задач / Г.С. Альтшуллер. – М. : Сов. радио, 1979. – 175 с. 2. Вербицкий В.Г. Творчество и продуктивная деятельность / В.Г. Вербицкий. – Харьков : Основа, 2000. – 48 с. 3. Декарт Р. Избранные произведения / Р. Декарт. – М.-Л. : Госполитиздат, 1950. – 712 с. 4. Иванов Л.М. Роль визуальных представлений врача-рентгенолога в процессе опознания патологии на рентгенограммах : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. психол. наук : 19.00.03 / Л.М. Иванов. – Ярославль : Ярослав. гос. ун-т, 1989. – 20 с. 5. Психологический словарь / [под ред. В.В. Давыдова, А.В. Запорожца, Б.Ф. Ломова и др.]. – М. : Педагогика, 1983. – 448 с. 6. Пуанкаре А. Ценность науки / А. Пуанкаре // А. Пуанкаре. О науке. – М. : Наука, 1983. – 740 с. 7. Семантика, логика и интуиция в мыслительной деятельности человека (Психологические исследования) / [под ред. А.Н. Соколова, Л.Л. Гуровой, Н.И. Жинкина]. – М. : Педагогика, 1979. – 184 с. 8. Трахтенберг Р. Прозрение (Записки бывшего советского инженера) / Р. Трахтенберг. –

Иерусалим, 2003. – 509 с. 9. Филиппев Ю.А. Сигналы эстетической информации / Ю.А. Филиппев. – М. : Наука, 1971. – 111 с. 10. Хаймович Б.С. Теоретическая грамматика английского языка / Б.С. Хаймович, Б.И. Роговская. – М. : Высшая школа, 1987. – 293 с. 11. Чораян О.Г. Размытые алгоритмы мыслительных процессов / О.Г. Чораян. – Ростов на Дону : Изд-во РГУ, 1979. – 159 с. 12. Эксперимент и квазиэксперимент в психологии / [Корнилова Т.В., Климов Е.А., Григоренко Е.Л. и др. ; под ред. Т.В. Корниловой]. – СПб. : Питер-М, 2004. – 254 с. 13. Энциклопедический словарь / под ред. И.Е. Андреевского, К.К. Арсеньева, Ф.Ф. Петрушевского ; изд. Ф.А. Брокгауз [Лейпциг], И.А. Ефрон [Санкт-Петербург]. – СПб. : Семеновская Типо-Литография И.А. Ефрона, 1890-1907. – Т. 1-41А [1-82], доп. 1-2А [1-4]. 14. Эпштейн В.М. Анализ и синтез при построении таксонов, их классификаций и реконструкций филогенеза / В.М. Эпштейн // Вестник зоологии. – 1988. – № 6. – С. 3–7. 15. Юхимик Ю.В. Проблема ассоциативности в искусстве : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.04 / Ю.В. Юхимик. – К. : Киев. ун-т, 1990. – 18 с. 16. Faas A. Intuition: Zum rechten Zeitpunkt das Richtige tun / A. Faas. – München : Herder, 2000. – 224 S. 17. Botha R.P. Protecting General-Linguistic Hypothesis from Refutation / R.P. Botha // Stellenbosch Papers in Linguistics 1. – 1978. – P. 1–31. 18. Itkonen E. The Concept of Linguistic Intuition / E. Itkonen // A Festschrift for Vative Speaker. – The Hague etc. : Mouton, 1982. – P. 127–140. 19. Schuck N.W. Implicit learning of what comes when and where within a sequence / N. Schuck, R. Gaschler, P. Frensch. // Advances in Cognitive Psychology 8. – 2012. – P. 83–97.

REFERENCES

Al'tshuller, G.S. (1979). *Tvorchestvo kak tochnaja nauka: teorija reshenija izobretatel'skih zadach [Creativity as an Exact Science: The Theory of Inventive Problem Solving]*. Moscow: Sov. Radio Publ.

Andreevskij, I.E., Arsen'eva, K.K., and Petrushevskij F.F. (1980–1907). *Jenciklopedicheskij slovar' [Encyclopedic Dictionary]*. SPb.: Semenovskaja Tipo-Litografija I.A. Efrona Publ.

Botha, R.P. (1978). Protecting General-Linguistic Hypothesis from Refutation. *Stellenbosch Papers in Linguistics, 1*, 1–31.

Chorajan, O.G. (1979). *Razmytye algoritmy myslitel'nyh processov [Blurred algorithms of cognition]*. Rostov na Donu: RGU Publ.

- Davydov, V.V., Zaporozhec, A.V., and Lomova, B.F. (eds.). (1983). *Psihologicheskij slovar' [Psychological dictionary]*. Moscow: Pedagogika Publ.
- Dekart, R. (1950). *Izbrannye proizvedenija [Selected works]*. M.-L.: Gospolitizdat Publ.
- Faas, A. (2000). *Intuition: Zum rechten Zeitpunkt das Richtige tun*. München: Herder Publ.
- Filip'ev, Ju.A. (1971). *Signaly jesteticheskoy informacii [Aesthetic information signals]*. Moscow: Nauka Publ.
- Hajmovich, B.S., and Rogovskaja, B.I. (1987). *Teoreticheskaja grammatika anglijskogo jazyka [Theoretical Grammar of English]*. Moscow: Vysshaja shkola Publ.
- Itkonen, E. (1982). The Concept of Linguistic Intuition. In F. Coulmas (ed.). *A Festschrift for Vative Speaker*. The Hague etc.: Mouton, pp. 127–140.
- Ivanov, L.M. (1989). *Rol' vizual'nyh predstavlenij vracha-rentgenologa v processe opoznanija patologii na rentgenogrammah. Avtoref. dis. kand. psih. nauk [The role of a radiologist's visual representations in the identification process of pathologies on radiographs. Cand. psychol. sci. diss. synopsis]*. Jaroslavl'. 20 p. (in Russian)
- Jepshtejn, V.M. (1988). Analiz i sintez pri postroenii taksonov, ih klassifikacij i rekonstrukcij filogeneza [Analysis and synthesis in the construction of taxa, their classification and phylogeny reconstruction]. *Vestnik zoologii – The bulletin of zoology*, 6, 3-7.
- Juhimik, Ju.V. (1990). *Problema asociativnosti v iskusstve. Avtoref. dis. kand. filos. nauk [Contiguity problem in art. Cand. philos. sci. diss. synopsis]*. K. 18 p. (in Russian)
- Kornilova, T.V. (ed.). (2004). *Jeksperiment i kvazijeksperiment v psihologii [Experiments and quasi-experiments in psychology]*. SPb.: Piter M Publ.
- Puankare, A. (1983). Cennost' nauki [Value of science]. In A. Puankare. *O nauke [On science]*. Moscow: Nauka Publ., pp. 197–365.
- Schuck, N.W., Gaschler, R., and Frensch, P. (2012). Implicit learning of what comes when and where within a sequence. *Advances in Cognitive Psychology*, 8, 83–97.
- Sokolov, A.N., Gurova, L.L., and Zhinkin, N.I. (eds.). (1979). *Semantika, logika i intuicija v myslitel'noj dejatel'nosti cheloveka (Psihologicheskie issledovanija). [Semantics, logic and intuition in human mental activity (Psychological Research)]*. Moscow: Pedagogika Publ.
- Trahtenberg, R. (2003). *Prozrenie (Zapiski byvshego sovetskogo inzhenera) [Insight (Notes of a former Soviet engineer)]*. Ierusalim: Ierusalim Publ.
- Verbickij, V.G. (2000). *Tvorcestvo i produktivnaja dejatel'nost' [Creativity and productive activity]*. Har'kov: Osnova Publ.

УДК 811.111'42

МОВЛЕННЄВА КУЛЬТУРА СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА І СТУДЕНТА

В.Г. Пасинок, докт. пед. наук (Харків)

У статті розглядаються теоретичні та практичні аспекти мовленнєвої культури як інтегративної науки про ефективність мовленнєвого спілкування. Однією з задач є вирішення проблеми розвитку професійної мовленнєвої компетенції викладача і студента вищого навчального закладу у системі підвищення кваліфікації. Автор пропонує створити спеціальний курс з мовленнєвої компетенції викладача і студента, який передбачає лекційні і практичні заняття, використання відео-лекцій, інтернет-ресурсів, рольових ігор. У цьому зв'язку розкривається коло питань, які відносяться до культури мовлення, зокрема дослідження академічного мовлення. Надається аналіз наукових джерел, присвячених методичним пошукам ефективних шляхів підвищення рівня культури мовлення майбутніх фахівців. Підкреслюється головна роль сучасного викладача – допомогти студентові оволодіти культурою мовлення, скоректувати його кроки на тернистому шляху пізнання норм і варіантів мовленнєвого спілкування.

Ключові слова: культура мовлення, норма, сучасна концепція культури мовлення.

Пасынок В.Г. Речевая культура современного преподавателя и студента. В статье рассматриваются аспекты речевой культуры как интегративной науки про эффективность речевого общения. Одной из задач является решение проблемы развития профессиональной речевой компетенции преподавателя и студента высшего учебного заведения в системе повышения квалификации. Автор предлагает создать специальный курс по языковой компетенции преподавателя и студента, который предусматривает лекционные и практические занятия, использование видео-лекций, интернет-ресурсов, ролевых игр. В связи с этим раскрывается круг вопросов, которые относятся к культуре речи, в том числе исследование академической речи. Приводится анализ научных источников, посвященных методическим поискам эффективных путей повышения уровня культуры речи будущих специалистов. Подчеркивается главная роль современного преподавателя – помочь студенту овладеть культурой речи, скорректировать его шаги на тернистом пути познания норм и вариантов речевого общения.

Ключевые слова: культура речи, норма, современная компетенция культуры речи.

Pasynok V.G. Speech Culture of the Contemporary Lecturer and Student. The article deals with theoretical and practical aspects of speech culture as integrative science about effectiveness of speech communication. One of the purposes is to solve the problem of development of professional speech competence of a lecturer and a student of higher educational establishment in advanced training system. The author offers to create a special course in speech competence of a lecturer and a student that provides lectures and practices, including video lectures, internet recourses, role-playing games. A range of questions that concerns speech culture, which includes investigations of academic speech, is developed. Analysis of scientific sources dealing with methodical search of effective ways of raising the level of speech culture of future specialists is carried out. The main role of a contemporary lecturer is highlighted – to help a student to handle speech culture, to correct his steps on a thorny way of speech communication learning norms and variants.

Key words: contemporary concept of speech culture, norm, speech culture.

*“Это должен быть творчески мыслящий человек,
коммуникативный лидер, умеющий эффективно
воздействовать на аудиторию”
(Л.П. Лулева)*

Принцип сучасної гуманітарної освіти: “Люди-на в усьому” – у мовленні, спілкуванні, поведінці, спеціальності! Людина – в педагогу та в учні! Цей принцип допускає, що, за В.Ф. Шаталовим, виховання через спілкування, пізнання через спілкування, спілкування, союз учнів та вчителів, викладачів та студентів, піклування про розвиток відчуття власної гідності. Принцип гуманізму також передбачує психологічну комунікативну установку на успіх, на самовдосконалення, на щастя, на взаєморозуміння та дружелюбність, гармонійну взаємодію, спілкування, діалог. Тому гуманізація освіти, яка потребує виховання гармонійно розвинутої, культурної особистості, не може змиритися з наявністю дисгармонії у спілкуванні та поведінці [8, с. 172].

Проблема формування і розвитку професійної мовленнєвої компетенції викладача вищого навчального закладу повинна розглядатися як задача системи підвищення кваліфікації. Розвиток теорії культури мовлення останнім часом пов’язується з посиленням інтересу до комунікативного компоненту, укріпленням антропоцентризму, культурологічної орієнтованості. У наш час нормативність розуміється не тільки як властивість одиниць мовної системи, але і як параметр дискурсу і тексту, тобто поряд із мовними виділяються комунікативні й стилістичні норми. Культура мовлення стає інтегративною наукою про ефективність мовленнєвого спілкування [2, с. 20]. Е.Н. Ширяєв надав досить змістовне визначення культури мовлення: «Культура мовлення – це такий набір і така організація мовних засобів, які у певній ситуації спілкування при дотриманні сучасних мовних норм і етики спілкування дозволяють забезпечити найбільший ефект у досягненні поставлених комунікативних завдань» [9, с. 13].

Актуальність і перспективи нашого дослідження цієї важливої теми вбачаємо у розробці і впровадженні в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна спеціального курсу «Мовленнєва компетенція викладача і студента».

Цей курс передбачає лекції і практичні заняття з використанням відео-лекцій, інтернет-ресурсів, рольових ігор. Гра, що імітує умови, зміст, відносини у педагогічній діяльності, сприяє формуванню не тільки професійно значущих комунікативних знань, вмінь та навичок, але й системи відносин, соціальної перцепції [1, с. 42]. Наш досвід показує, що викладачі і студенти часто не дотримуються норм спілкування, що провокує помилки в усному й письмовому мовленні. Наш курс розробляється таким чином, щоб продемонструвати нормативний характер культури мовлення і відхід від норми як викладачами, так і студентами.

Роль сучасної вищої школи полягає у формуванні своєї «космополітичної» генерації, якій належатиме вирішальна роль у майбутньому розвитку людства. Важливою складовою цього процесу є така підготовка студента, яка допоможе йому після закінчення вищого навчального закладу стати повноцінним членом світової спільноти. Однак, уже під час навчання мовна підготовка студента має бути такою, яка б надавала йому можливість брати участь у міжнародних академічних програмах і культурних заходах, наукових конференціях і симпозіумах, отримувати гранти, друкувати наукові праці в закордонних виданнях, успішно складати іспити іноземною мовою тощо. У центрі будь-якої навчальної діяльності перебуває викладач – експерт та джерело знання, яке передається студентам. Ефективність професійної діяльності педагога переважно визначається рівнем сформованості в нього майстерного спілкування з іншими учасниками навчально-виховного процесу. За допомогою педагогічного спілкування здійснюється трансляція певного суспільного й професійного досвіду від викладача до тих, хто навчається, а також відбувається обмін особистісними характеристиками, пов’язаними з досліджуваними об’єктами й життям взагалі. Тому, таке спілкування виконує провідну роль у формуванні особистості молодої людини, її самосвідомості, ціннісних настанов і способу життя в загалом.

Вивчення будь-якої мови є активним, а не пасивним процесом. Метою **студента** є не репродукування отриманих знань, а продукування нових знань на базі вже засвоєних. Ця настанова компетентнісної педагогіки [10] значною мірою стосується навчання мови на просунутому етапі (творче письмо, проекти, дебати з нагальних суспільних питань, концерти та театральні вистави, тощо), але дотримання цього принципу є дуже важливим і на початкових етапах навчання. Навіть якщо інформація повторюється неодноразово, не можна впевнено стверджувати, що студент її насправді засвоїв. Для того щоб опанувати знання, студент має сам їх здобути. Це, однак, не означає, що студент це повинен зробити самотужки: головна роль сучасного **викладача** і полягає в тому, щоб допомогти студентові в цьому пошуку, скерувати його кроки на тернистому шляху пізнання. У своїх попередніх роботах ми розглядали різні аспекти культури мовлення [див. 11–16].

Саме **культура мовлення викладача і студента** – майбутнього фахівця – є ступенем досконалості, досягнутої в оволодінні усною і письмовою мовою, вищим рівнем мовної майстерності, який передбачає оволодіння та вміння використовувати виразні засоби в різних умовах спілкування відповідно до цілей [21]. Культура мовлення виступає елементом зовнішнього вигляду людини. Сучасна концепція культури мовлення як об'єкта лінгвоекотології включає чотири компоненти:

1. **Мовний компонент**, для якого діє оцінна опозиція: правильно – неправильно.

2. **Комунікативний компонент** – це облік ситуації спілкування і фактора адресата. Гарна мова – це, перш за все, мова доцільна. Будь-яке висловлювання не може оцінюватися поза ситуативним контекстом. Для цього компонента культури мовлення діє оцінна опозиція: доречно – недоречно, зрозуміло – незрозуміло.

3. **Естетичний компонент** має на увазі, що мова повинна викликати у слухача почуття естетичного задоволення. Для цього компонента культури мовлення діє оцінна опозиція: красиво – некрасиво, виразно – невиразно.

4. **Етичний компонент культури мовлення** визначає вибір мовних і мовленнєвих засобів з урахуванням морального кодексу і культурних

традицій (дотримання мовного етикету, доречність мови).

Професійний успіх, професійний ріст більшості визначається володінням мовленнєвою культурою. Недостатня мовленнєва культура як писемна, так і усна знижує рейтинг будь-якого професіонала, чия діяльність пов'язана з мовленнєвим спілкуванням. Культура мовлення – лінгвістична наука, яка займається проблемами нормалізації мовлення, розробляє рекомендації з умілого використання мови. Культура мовлення – це такий вибір і така організація мовних засобів, які в тій чи іншій ситуації спілкування за умови дотримання сучасних мовних норм і етики спілкування дозволяють забезпечити найбільший ефект в досягненні поставлених комунікативних задач [19, с. 5].

Поняття “культура мовлення” необхідно розглядати в декількох аспектах: наука, характеристика якості мовлення, навчальна дисципліна. У сучасному полікультурному просторі вимоги до якості освіти є високими. Це стосується як викладачів, так і студентів, які повинні мати високий рівень культури мовлення. Передумовою успіху виховної роботи є культура мовленнєвого спілкування, мистецтво людських контактів викладача та студента – двох головних фігур навчального процесу у вищій школі. Їхнє спілкування на заняттях, у позакласній роботі, на дозвіллі стає важливою умовою ефективності навчально-виховного процесу, засобом формування професіонала.

Метою нашої розвідки є застосування аспектів культуромовленнєвого підходу до підготовки фахівців викладачами вищих навчальних закладів.

В.І. Шупеніна констатує, що «нарешті спільнота усвідомила, в якому жалюгідному стані знаходиться мовленнєва культура. Навіть з'явилося таке поняття – «Екологія мовленнєвого середовища», тобто те, що потребує захисту, порятунку, очищення. Можна назвати занадто багато факторів «забруднення» мовлення сучасної людини: а) велика кількість слів паразитів, ці слова доволі стереотипні – *так би мовити, значить, ну, ось, як би*; б) забруднення мовлення жаргонізмами: мовлення сучасних людей – це мовлення жаргонізоване. Жаргонізми перетворюються на модні висловлювання в мовленні журналістів, політиків, бізнесменів, різного роду «зірок». Сьогодні жаргон-

не слово відчуває себе вільно там, де, здавалося б, йому не мало бути місця – у парламентському мовленні, у виступах державних чиновників, у офіційному спілкуванні. Жаргонізований тип мовленнєвої культури є сьогодні одним з найвпливовіших та експансивних; в) примітивні слова та вирази; г) порушення літературних норм вимови, вживання слів, побудови фраз; д) забруднення мови іноземними словами. Запозичення – один із найдинамічніших процесів мови; е) уживання ненормативної лексики стало майже нормальним явищем; ж) катастрофічне зрушення об'єму словникового запасу «середньої людини»; з) збіднення виразних засобів мови [19, с. 6].

Як зазначає Захарчук-Дуке, неодмінною умовою успіху є дотримання загальних вимог, які визначають рівень культури усного мовлення: якісність, неоднозначність у формулюванні думки; логічність, смислова точність, небагатослівність мовлення; відповідність між мовними засобами та обставинами мовлення; співмірність мовних засобів та стилю викладу; різноманітність мовних засобів (багатство лексики в активному словниковому запасі мовця; самобутність, нешаблонність в оцінках, порівняннях, зіставленнях у побудові висловлювань; виразність дикції, відповідність інтонації мовленнєвій ситуації [3, с. 22].

Цілком очевидно, що ці вимоги мають базуватися на: а) бездоганному знанні норм літературної мови, передусім тих, що реалізуються в усній формі; б) чутті мови як здатності людини відчувати належність слова до певного стилю, доречність чи недоречність його вживання в певній ситуації. Вони пов'язані з: а) ерудицією і світоглядом людини; б) культурою мислення; в) ступенем оволодіння технікою мовлення; г) психологічною та комунікативною культурою мовця [там само].

Які існують засоби та методи підвищення мовленнєвої культури викладача та студента?

1. Придбання нових знань, накопичування інформації з різноманітних галузей науки та техніки, отримання інформації з періодичних видань, передач радіо та телебачення, читання наукової, публіцистичної, художньої літератури. 2. Розширення лінгвістичного кругозору, знань про мову. 3. Збагачення словникового запасу. 4. Розвиток мовленнєвого слуху. Слід слухати, як говорять, як вимовля-

ють слова, як вживають слова, тобто звертати увагу не лише на зміст мовлення, але й на форму підношення матеріалу, мовну майстерність, ораторські прийоми. 5. Практика говоріння (ведення бесіди, переговорів, виступ перед широкою аудиторією, участь в дискусіях тощо). 6. Оволодіння технікою мовлення. 7. Ознайомлення з основами ораторської майстерності. Добре поставлений голос – це одна з умов успішного мовлення. 8. Аналіз текстів. Читаючи тексти, важливі документи, виконуйте роль редактора – текст читається повільно, слово за словом, намагаючись встановити, як інакше можна розтлумачити окремі слова та речення, які думки сформульовані неясно. Ваша задача полягає в тому, щоб знайти слабкі місця у тексті. 9. Оволодіння нормами літературної мови – одна з найважливіших умов удосконалювання мовленнєвої культури. 10. Оволодіння технологіями мовленнєвого спілкування. Сучасній діловій людині необхідно освоїти методику організації та проведення різноманітних видів бесід, переговорів, презентацій, телефонних розмов тощо, оволодіти стратегією і тактикою поведінки у найбільш типових ситуаціях ділового спілкування. 11. Розвивайте епістолярний жанр, пишіть листи, відточуйте стиль, виробляйте власний стиль. «Перо – кращий та пречудовий митець та наставник красномовства» (Цицерон). 12. Одним з ефективних засобів удосконалювання мовленнєвої культури є робота зі словниками [19, с. 6–7]. Автори приходять до висновку про необхідність формування необхідності молоді звертатися до словників та енциклопедій [4, с. 110], причому «ця робота ні в якому разі не повинна перекидатися на плечі лише викладачів-філологів, оскільки відсутність єдиного словникового запасу, що забезпечує успішність комунікації, чи збої у вживанні його складових можуть звести нанівець найсерйозніші проекти в галузі освіти» [7, с. 25].

О.Б. Сиротиніна виділяє критерії, за якими ми відносим носія мови до елітарного типу мовленнєвої культури, серед них: дотримання норм сучасної літературної мови; володіння рідною мовою в її функціонально-стильовому різновиді та жанровому різноманітті; образність мовлення; розмежування *ти-* та *ви-* спілкування; відсутність зайвої категоричності та безапеляційності суджень;

дотримування етичних норм; вміння обґрунтувати свою точку зору, позицію щодо проблем, які обговорюються; висока культура спілкування [17, с. 314–317].

Гарний викладач, безумовно, орієнтується на ці вимоги. Читання творів художньої літератури допоможе збагатити словниковий запас, зробити наше мовлення яскравим та образним. У завданнях та вправах, які пропонуються студентам, часто використовують тексти письменників-класиків, сучасних авторів. Ми намагаємось переконати студентів, що їм необхідне спілкування з носіями елітарної мовленнєвої культури, яке можливе під час відвідування виставок, музеїв, класичних театральних вистав тощо [6, с. 92].

Голос – це не тільки провідний елемент процесу спілкування – мови й мовлення, а й інструмент самовираження особистості, ілюстрації власного іміджу, відповідний фактор формування громадської думки людей бажаним чином [12].

Природними властивостями голосу, на нашу думку, є: повнозвучність – невимущена, вільна звучність голосу; милозвучність – чистота і свіжість тембру, вроджена краса звуків, яка є приємною для сприймання на слух; мелодійність – здатність голосу підвищуватися і понижуватися; гнучкість – здатність змінюватися за висотою, силою, тривалістю і тембром; висота – використання мелодійного діапазону голосу; об'єм, або діапазон – кількість доступних для відтворення нот; сила – повноцінність звуків, що визначається простором, який треба заповнити; тривалість – збереження властивостей голосу впродовж тривалого часу.

Недоліки мовлення (вистрілювання звуків чи слів, форсування голосу, монотонність, крикливість, відкриті високі звуки, швидкий темп, приглушеність голосу та ін.) є неприпустимими в мовленні, необхідно усувати виявлені недоліки, виробляти навички володіння силою голосу, діапазоном, темпом, стежити за диханням. Володіння технікою мовлення, багатством інтонації, мелодикою, тембром голосу є ознакою високої майстерності мовця [3, с. 23]

На лексичному і синтаксичному рівнях виявлено помилки стосовно вибору лексеми, яку застосовано в тому чи іншому контексті. Це пояснюєть-

ся, зокрема невмінням підібрати синоніми, неувагою до форми вираження думки. У якості прикладів наведемо мовленнєві помилки, пов'язані з порушенням лексичної та синтаксичної норм:

1. Змішання слів схожих за значенням. Наприклад: *Ми скоротимо ваш час* (замість *заощади-мо, збережемо*).

2. Змішання слів, що відносяться до однієї предметної області (слова одного семантичного поля). Наприклад: *Ми здобули нищівну* (замість *переконливу*) перемогу.

3. Змішання паронімів. Наприклад: *Організатори конференції сподіваються, що скоро виставка поповниться новими та старими* (замість *старовинними*) книжковими виданнями.

4. Зіткнення в рамках словосполучення лексики з різним емоційно-експресивним забарвленням (позитивно і негативно забарвленої). Наприклад: *Дипломна робота цього студента залишила хороший осад на душі*.

5. Лексична надмірність: плеоназм – дублювання сенсу в рамках словосполучення. Наприклад: *Стався неприємний інцидент. Ми вперше познайомилися в травні місяці*. Тавтологія – повтор однакових слів у реченні: *Все ближче і ближче наближається сесія*.

Таким чином, мовлення має бути ясным і чітким. Треба розробити завдання на розуміння якості в мовленні (наприклад, підібрати синоніми до слів, знайти більш точні варіанти слова, пояснити різницю паронімів, знайти порушення лексичної сполучуваності слів, створити словник найбільш уживаних слів-синонімів для розширення своєї словникової бази.

Досить поширеним у своєму використанні в академічному середовищі є слово «окей»: «*Окей, тоді до завтра. Зустрінемося на роботі*»; «*Окей, вашим домашнім завданням буде...*». Не менш уживані слова на зразок: «*кульний*»: «*Який кульний матеріал я сьогодні підготувала на пару*»; «*Все пройшло досить кульно, комісія була в захваті*»; «*сенкс*»: «*Сенкс за додаткові матеріали*»; «*сенкс за допомогу, зустрінемося після занять*»; «*брейк*»: «*Так, хлопці, брейк, а то ви зараз повбиваєте один одного*»; «*Так, ну все, брейк, нічого вам більше сперечатися із цього питання*»; «*гайз*»: «*Ей, гайз, так на останніх партах,*

я до вас звертаюся...»; «а зараз, гайз, слухайте мене уважно»; «мітинг»: «Я не встигаю вас сьогодні вислухати, у мене через 15 хвилин мітинг у декана»; «Перенесімо наш з вами мітинг на середу»; «тайм-аут»: «Мені потрібен тайм-аут, бо я вже взагалі нічого не сприймаю»; «Працюймо ще півгодини й зробімо тайм-аут»; «треш»: «Боже, вони такі всі розумні. Це була не пара, а повний треш»; «Коли вони почали відповідати, почався повний треш...»; «фідбек»: «Сьогодні я задоволена заняттям. У мене на парі був повний фідбек»; «Ви, як педагог, першою чергою повинні працювати так, щоб на заняттях був фідбек...». Зазначені американізовані слова не вичерпують усіх помилок, що трапляються в усному мовленні працівників закладів освіти. Утім, вони є найтиповішими й уможливають виявлення ефективних шляхів їхнього запобігання. Аналіз природи й механізму виникнення помилок у мовленні працівників освіти вищих навчальних закладів дає підстави виокремити низку об'єктивних і суб'єктивних чинників, що зумовили ці порушення: 1) недостатня внутрішня мотивація; 2) політичне становище в державі; 3) поширення сучасного американського риторичного ідеалу; 4) наявність помилок у ЗМІ, інформаційних джерел в Інтернеті тощо; 5) відсутність культурно-мовного середовища в умовах позааудиторного режиму; 6) брак мовленнєвих авторитетів у неформальній сфері спілкування. Говорити правильно, володіти культурою професійного мовлення є надзвичайно важливим моментом, адже викладач має бути, по-перше, взірцем для студентів. По-друге, від рівня його культури, зокрема мовленнєвої, залежатиме рівень його авторитетності для студентів не лише як грамотного й освіченого викладача, але й просто культурної людини. До того ж мовленнєва культура педагога є своєрідним індикатором якості отриманої ним освіти, що свідчить і про якість освіти вищого навчального закладу, у якому викладач отримав диплом. Отже, викладачі вищого навчального закладу покликанні давати студентам не лише знання, а й формувати особистість педагога, виховувати такого педагога, який був би апостолом правди і науки та уособленням совісті нації, що потребує культурного вчителя [18].

«Сучасний фахівець – це не просто «передатчик знань», який говорить «сухою» мовою. Він повинен передавати знання «через себе», через свою культурну особистість, своєю, доступною для аудиторії мовою. Аудиторію необхідно відчувати, розуміти і любити, щоб процес морального виховання був успішним, комфортним, ефективним» [8, с. 171–172].

Удосконалення мови представляється засобом морального вдосконалення людини: на справедливую думку В.І. Аннушкіна, «хорошого життя поганими словом не побудуєш». У вихованні дрібниць немає. Необхідно змінити ставлення з мінуса на плюс. Нові думки створять нові ситуації, а разом з цим з'являться і нові слова в мові. Отже, треба навчитися поважати учнів. Звідси висновок для педагога: «хочеш посварити – похвали»: «Молодець, старайся, сьогодні вже краще!». Компліментотерапія дозволяє людині виправити будь-які недоліки, наприклад: «Не сумуй, у тебе все вийде!». Якщо компліменти, схвальні слова, говоряться природно, розумно і тонко, вони виробляють сприятливе враження і є стимулом до досконалості: «Молодці!», «З вами цікаво і приємно спілкуватися!», «У вас рідкісне почуття гумору!», «Ви розумні і чарівні!», «Ви спостережливі!», «Які ви добрі!» та ін. Ритору-педагогу не рекомендується говорити антикомплімент, наприклад: «У тебе дріва пам'ять!», «Ти впертий, як осел!», «На кого ти схожий!», «Що мовчиш, як риба в воді?» [там само, с. 173–174].

Наведемо також приклади практичних завдань з удосконалення культури мовлення:

1. Законспекуйте статтю О.М. Пешковського «Об'єктивна і нормативна точка зору на мову» // Основи культури мовлення : хрестоматія ; [упор. Л.І. Скворцов]. – М. : Вищ. шк., 1984. – С. 238–249.

2. Дайте відповідь на питання:

1) Що позначають терміни «народне наріччя» і «літературна мова»? Чи не є вони синонімами-дублетами загальноновживаних термінів «загальнонародна мова» і «літературна мова»? Що таке «загальнонародна мова»? Що таке «літературна мова»? Їх ознаки.

2) Дайте визначення поняття «норма літературної мови». Перерахуйте характерні особливості норми.

3) У своїй статті О.М. Пешковський виділяє 5 ознак (критеріїв) мовного ідеалу: а) консерватизм (орієнтація на кращі зразки минулого); б) орієнтація на культурні центри країни; в) критерій зрозумілості (думка повинна бути зрозуміло виражена); г) кількісний критерій (мовлення повинно бути естетично красивим). Дайте повну характеристику кожній з ознак [див. дет. (20, с. 11)].

Ефективним видом роботи є вивчення і подальший аналіз типових помилок в офіційно-діловому мовленні. Студенти із задоволенням нададуть допомогу в підборі прикладів з рекламних слоганів, оголошень, міських вивісок та ін. Подібне завдання можна оформити у вигляді презентації, організувавши взаємодію учнів у групі: одні підбирають і аналізують матеріал, інші технічно оформляють його [6, с. 93].

Для вдосконалення мовленнєвої культури студентів учителю необхідно володіти системою мовленнєвих умінь, від яких залежить успішність мовленнєвого навчання. Щоб повноцінно спілкуватися, педагог повинен володіти цілим рядом умінь. Він повинен, по-перше, вміти швидко і правильно орієнтуватися в умовах спілкування. По-друге, повинен вміти правильно вибрати зміст акту спілкування. По-третє, знайти адекватні засоби для передачі цього змісту. І, по-четверте, вміти забезпечити зворотний зв'язок. Якщо будь-яку з ланок акту спілкування буде порушено, то мовцю не вдасться домогтися очікуваних результатів спілкування воно буде неефективним [5, с. 637].

Ритор-педагог повинен бути чарівною особистістю, яка, як магніт, притягує до себе учнів. Риторична культура викладача передбачає суб'єкт-суб'єктні стосунки у гармонізуючому діалозі зі студентами. Не випадково Квінтіліан радив «уникати сухих учителів. Від цього в дітях зароджується усвідомлення свого безсилля». Особливе місце в риторико-педагогічних трактатах Квінтіліана займає проблема виховання оратора: «Перш ніж стати оратором, стань спочатку хорошою людиною». Перефразовуючи філософа, можна сказати: «Перш ніж стати педагогом, стань спочатку хорошою людиною» [8, с. 174].

Як і інші складові культури, мовленнєва культура виховує і вимагає постійного вдосконалення протягом усього життя. Виховати грамотну людину –

завдання педагога як школи, так і вузу. У вищому навчальному закладі все починається з викладача, з його вміння організувати зі студентами педагогічно цілеспрямовані стосунки як основу творчого спілкування, співробітництва, рівноправного партнерства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вачков И.В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники : учеб. пособие / И.В. Вачков. – [2-е изд.]. – М. : Ось-89, 1999. – 176 с.
2. Воронцова Т.А. Культура речи : учеб. пособие / Т.А. Воронцова. – Ижевск : Изд-во «Удмуртский университет», 2011. – 141 с.
3. Захарчук-Дуке О. Проблема культуры мовлення у науковому полі сучасної лінгводидактики / О. Захарчук-Дуке // Українська мова і література в школах України. Наука – школі, мовознавчі студії. – 2014. – № 2. – С. 19–25.
4. Здорикова Ю.Н. Речевая культура современного студенчества : необходимость исследования академической речи молодежи / Ю.Н. Здорикова // Известия вузов. Серия «Гуманитарные науки». – № 4 (2). – 2013. – С. 108–111.
5. Иванова Е.В. Речевая деятельность, речевая культура и культура речи. К определению понятий / Е.В. Иванова // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – Т. 12. – №3 (3). – 2010. – С. 633–637.
6. Карнаух Н.Л. Формирование речевой культуры студентов управленческого профиля / Н.Л. Карнаух // Культура речи сегодня : теория и практика : кол. монография ; [сост. Л.Н. Дмитриевская]. – М. : МИОО, 2009. – С. 91–96.
7. Козырев В.А. Речевой портрет современного студента: культурная грамотность / В.А. Козырев, В.Д. Черняк // Вестник Герценовского ун-та. – 2007. – № 9. – С. 21–25.
8. Колесникова Л.Н. Риторическая культура современного педагога / Л.Н. Колесникова // Риторика и культура речи в современном обществе и образовании : сб. материалов X Междунар. конф. по риторике ; [науч. ред.-сост. В.И. Аннушкин, В.Э. Морозов]. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 496 с.
9. Культура русской речи : учебник для вузов ; [под ред. проф. Л.К. Граудиной и проф. Е.Н. Ширяева]. – М. : Изд. группа НОРМАИНФРА, 1999. – 560 с.
10. Общеввропейские компетенции владения иностранным языком: изучение, обучение, оценка. – М. : Изд-во МГЛУ, 2003. – 256 с.
11. Пасинок В.Г. Alpha et Omega : реальність – методика – вічні цінності / В.Г. Пасинок // Методичні та психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі : матеріали II Міжнар. наук.-метод. конф. – Х. :

ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2009. – С. 92–93. 12. Пасинок В.Г. Основи культури мовлення : навч. посібник / В.Г. Пасинок. – К. : Центр навчальної літератури, 2012. – 184 с. 13. Пасинок В.Г. Роль культурної среды в формуванні професійної компетенції студентів вузів / В.Г. Пасинок // *Методичні і психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі : матеріали V Міжнар. наук.-метод. конф.* – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2012. – С. 149–151. 14. Пасинок В.Г. Вступ / В.Г. Пасинок // *Сучасні фундаментальні теорії та інноваційні практики навчання іноземної мови у ВНЗ : кол. монографія ; [за ред. В.Г. Пасинок].* – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – С. 4–18. 15. Пасинок В.Г. Функції професійного спілкування vs функції педагогічного мовлення / В.Г. Пасинок // *Методичні і психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі : матеріали VII Міжнар. наук.-метод. конф.* – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2014. – С. 114–116. 16. Пасинок В.Г. Еколінгвістичні аспекти у фокусі риторики, стилістики та культури мовлення / В.Г. Пасинок // *Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов.* – Вип. 81. – 2015. – С. 6–13. 17. Сиротинина О.Б. Типы речевых культур и проблем кодификации норм / О.Б. Сиротинина // *Словарь и культура русской речи.* – М. : Индрик, 2001. – С. 314–317. 18. Тимофіїва К.М. Культура мови в закладах освіти [Електронний ресурс] / К.М. Тимофіїва. – Режим доступу : <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKewjBkero477PAhVDfiwKNaUMDOWQFggaMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ukrsense.dp.ua%2Findex.php%2FUSENSE%2Farticle%2Fdownload%2F135%2F148&usg=AFQjCNFk2eLk2CYtCFqyW5vVP5FSTXsxhA&bvm=bv.134495766,d.bGg&cad=rja> 19. Шупенина В.И. Культура речи : учеб. пособие / В.И. Шупенина. – Омск : Изд-во ОмГТУ, 2005 – 88 с. 20. Юдина Т.М. Культура речи: учеб.-метод. рекомендации / Т.М. Юдина : Мин-во образования и науки Рос. Федерации, Сев. (Аркт.) федер. ун-т им. М.В. Ломоносова. – Архангельск, 2013. – 90 с. 21. Atherton J. Language Codes [Electronic resource] / J. Atherton. – 2013. – Access : <http://www.doceo.co.uk/background/languagecodes-des.htm>.

REFERENCES

- Atherton, J.S. (2013). Language Codes. *Doceo*. Available at: http://www.doceo.co.uk/background/language_codes.html.
- Graudina, L.K., and Shirjaeva, E.N. (eds.) (1999). *Kultura russkoy rechi [Russian speech culture]*. Moskva: NORMAINFRA Publ.
- Ivanova, E.V. (2010). Rechevaya deyatelnost, rechevaya kultura i kultura rechi. K opredeleniyu ponyatiy [Speech activity, speech culture and speaking in a cultured way. Defining the notions]. *Izvestiya Samarskogo nauchnogo tsentra Rossiyskoy akademii nauk. – Proceedings of the Samara Scientific Center of the Russian Academy of Sciences, 3(3), 633–637* (in Russian).
- Karnauh, N.L. (2009). Formirovanie rechevoy kulturyi studentov upravlencheskogo profilya [Forming speech culture of students of administrative specializations]. In: L.N. Dmitrievskaja (ed.) *Kultura rechi segodnya: teoriya i praktika [Speech culture today: theory and practice]*. Moscow: MIOO Publ., pp. 91–96.
- Kolesnikova, L.N. (2006). Ritoricheskaya kultura sovremennogo pedagoga [The rhetoric culture of the contemporary lecturer]. *Ritorika i kultura rechi v sovremennom obschestve i obrazovanii. Sbornik materialov X Mezhdunar. konf. po ritorike [Rhetoric and speech culture in modern society and education. Proc. X International conference on rhetoric]*. Moscow, 496.
- Kozyrev, V.A., and Chernyak, V.D. (2007). Rechevoy portret sovremennogo studenta: kulturnaya gramotnost [The speech portrait of the contemporary student: cultural literacy]. *Vestnik Herzenovskogo universiteta. – Herzen University Messenger, 9, 21–25* (in Russian).
- Obshheevropejskie kompetencii vladenija inostrannym jazykom: izuchenie, obuchenie, ocenka [Common European competences of foreign language proficiency: studying, teaching, evaluation]*. (2003). Moskva: IMGLU Publ.
- Pasynok, V.G. (2012). Rol' kul'turnoj sredy v formirovanii professional'noj kompetencii studentov vuzov [The role of cultural environment in the formation of university students' professional competency]. *Materialy V Mizhnarodnoi naukovometod. konf [Proc. V International sci.-method. conf.]*. Kharkiv, 149–151.

- Pasynok, V.H. (2009). Alpha et Omega: realnist – metodyka – vyshchi tsinnosti [Alpha et Omega: reality – methods – eternal values]. *Metod. i psykhologo-ped. problemy vykladannia in. mov na such. etapi. Materialy II Mizhnarodnoi naukovo-metod. konf [Method. and psych.-ped. issues of language teaching of the present. Proc. II International sci.-method. conf.]*. Kharkiv, 92–93.
- Pasynok, V.H. (2012). *Osnovy kultury movlennia [The basics of the speech culture]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury Publ.
- Pasynok, V.H. (2013). Vstup [Introduction]. In: V.H. Pasynok (ed.) *Suchasni fundamentalni teorii ta innovatsiini praktyky navchannia inozemnoi movy u VNZ. [Modern fundamental theories and innovational practice of teaching foreign language in higher educational establishments]*. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National Univ. Publ., pp. 4–18.
- Pasynok, V.H. (2014). Funktsiyyi profesiynogo spilkuvannya vs funktsiyyi pedagogichnogo movlennya. [The functions of the professional communication]. *Materialy VII Mizhnarodnoi naukovo-metod. konf [Proc. VII International sci.-method. conf.]*. Kharkiv, 114–116.
- Pasynok, V.H. (2015). Ekolinhvistychni aspekty u fokusi rytoryky, stylistyky ta kultury movlennia [Ecolinguistic aspects in the focus of rhetoric, stylistics and speech culture]. *Visnyk Kharkiv nats. Un-tu im. V.N. Karazina – V.N. Karazin Kharkiv National University Messenger, 81*, 6–13 (in Ukrainian).
- Shupenina, V.I. (2005). *Kultura rechi [Speech culture]*. Omsk: OmGTU Publ.
- Sirotnina, O.B. (2001). Tipy rechevyh kul'tur i problem kodifikacii norm [Types of speech cultures and problems of norms codification]. In: O.V. Nikitina (ed.) *Slovar' i kul'tura russkoj rechi [Dictionary and culture of the Russian speech]*. Moskva: Indrik Publ., pp. 314–317
- Tymofiiva, K.M. (2016). Kultura movy v zakladakh osvity [Speech culture in educational institutions]. *Ukrainskyi smysl. – Ukrainian sense, 1*, 88–94 (in Ukrainian).
- Vachkov, I.V. (1999). *Osnovnyi tehnologii gruppovogo treninga. Psihotehniki [The main technologies of group-training. Psychotechniques]*. Moskva: Os-89 Publ.
- Vorontsova, T.A. (2011). *Kultura rechi [Speech culture]*. Izhevsk: Udmurtskij Universitet Publ.
- Yudina, T.M. (2013). *Kultura rechi [Speech culture]*. Arhangelsk: Min-vo obrazovaniya i nauki Ros. Federatsii, Sev. (Arkt.) feder. un-t im. M.V. Lomonosova Publ.
- Zaharchuk-Duke, O. (2014). Problema kultury movlennia u naukovomu poli suchasnoi lnhvodydaktyky [Speech culture issue within the framework of modern linguodidactics]. *Ukrainska mova i literatura v shkolakh Ukrainy. Nauka – shkoli, movoznavchi studii. – Ukrainian language and literature in schools. Science for schools, linguistic studies, 2*, 19–25 (in Ukrainian).
- Zdorikova, Yu.N. (2013). Rehevaya kultura sovremennogo studenchestva neobhodimost issledovaniya akademicheskoy rechi molodezhi [Contemporary students' speech culture: the necessity of the research on the academic speech of the youth]. *Izvestiya vuzov. – Universities Bulletin, 4(2)*, 108–111 (in Russian).

ПРИСЛІВ'Я АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ: ОНТО-ГНОСЕОЛОГІЧНА СИНКРЕТА

С.О. Швачко, докт. філол. наук (Суми)

У статті осмислюються прислів'я англomовного дискурсу (об'єкт дослідження), їх природа та способи ідентифікації (предмет дослідження). Мета роботи полягає у розпізнанні самоорганізації, самоконтролю та самодобудови зазначених комунікативних одиниць, процесів їх еволюції та функціонування. Комплексний підхід до вивчення поставлених завдань зумовлюється природою досліджуваної парадигми – її енергією, матерією та інформативністю. Звертається увага на структурно-семантичній параметризації об'єкта дослідження. Вперше розмежовуються прислів'я та приказки за їх базовими функціями – відповідно комунікативною та номінативною. Параметри малих текстів (прислів'я, афоризми, загадки) вимірюються у роботі за формулою семантичної дистанції. Близькими інгерентно виступають прислів'я та загадки ($D = 0,25$). Дистантними є прислів'я та афоризми, їх $D = 0,75$. Метазнаки творчого пошуку подаються у роботі з теоретичними обґрунтуваннями та ілюстративною емпірією. В роботі окреслюються перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: англomовний дискурс, афоризми, загадки, онто-гносеологічна синкрета, приказки, прислів'я.

Швачко С.А. Пословицы англоязычного дискурса: онто-гносеологическая синкрета. Исследуются коммуникативные единицы англоязычного дискурса так называемого малого жанра – пословицы, афоризмы, загадки. Фокусируется внимание на поверхностных и глубинных структурах указанных текстов, их расхождениях. Впервые эти субпарадигмы различаются по базовой функции – регулирующей для пословиц, лингво-креативной для афоризмов, контролирующей для загадок. Впервые формализуется семантическая дистанция указанных текстов: у пословиц и афоризмов $D = 0,75$, у пословиц и загадок $D = 0,25$. Выдвигается тезис об абсолютном расхождении пословиц и поговорок: первые реализуют коммуникативную функцию, вторые – номинативную. Пословицы принадлежат к предикативным конструкциям, поговорки – к непредикативным словосочетаниям, к номинациям частей, блоков пословичных единиц. Комплексный подход к объектам исследования обусловлен природой объектов осмысления – их энергией, материей, информативностью. В работе используется целый корпус метазнаков творческого поиска, которые эксплицируются и предлагаются для дальнейшего обсуждения. Намечаются тенденции дальнейшего исследования.

Ключевые слова: англоязычный дискурс, афоризмы, загадки, онто-гносеологическая синкрета, поговорки, пословицы.

Shvachko S.O. Proverbs of the English discourse: onto-gnoseological syncreta. The article in question deals with the English proverbs, their onto-gnoseological endozone identification. Attention is being focused upon the phenomena of self-organization and self-control i.e. the evolution, function and modification. The complex consideration of the research items are being objectified by the modern linguistic tendencies and topically textocentric approach. The question of the structural and semantic parameters of proverbs is prior in the research considering modification patterns in terms of the outer and inner structures of proverbs. The proverbs in dichotomy with sayings are considered to be greatly apart in their functions: communicative – for proverbs and nominative – for sayings. Divergence consists in that: proverbs are predicative utterances, sayings are parts of them (blocks of sentences). Semantic distance between proverbs, aphorisms and riddles is formalized: proverbs :: aphorisms is equal to 0.75, proverbs :: riddles is equal to 0.25. For the first time the discrepancy of these small texts is verified objectively. Basic research metasigns are verbally explicated and empirically illustrated. The further investigation is being welcome.

Key words: aphorisms, discourse, English, onto-gnoseological syncreta, proverbs, sayings.

У статті йдеться про параметри англомовних прислів'їв. Обрані за об'єкт дослідження, вони не втрачають актуальності у сучасній лінгвістиці. Предмет дослідження – їх структурно-семантичні ознаки, ригористичне представлення тематичних та рематичних блоків, домінантність дидактичної функції, дієвість чинних атракторів та репелерів додають своєчасності такій науковій розвідці. Матеріалом пошуку слугують відповідні корпуси лексико-графічних джерел, емпіричний матеріал художнього англомовного дискурсу [12] у режимі автор – читач на матеріалі вербального омовлення за канонами мови та результати досліджень учених з релевантних питань. Новизна результатів роботи, описаних у статті, полягає в емпатії до модифікації прислів'їв, еволюції на етапі *post factum*.

Мета нашого пошуку полягає в розпізнанні онто-гносеологічної синкрети прислів'їв на матеріалі їх поверхневих та глибинних структур. Завдання наукового дослідження охоплюють:

- осмислити структурно-семантичні параметри англійських прислів'їв на етапах їх становлення та функціонування;
- ідентифікувати базові компоненти композиції прислів'їв;
- верифікувати методологічне обслуговування та робочі терміни творчого пошуку;
- змодельовати розбіжності приказок і прислів'їв;
- формалізувати статус опозицій прислів'я::загадки, прислів'я::афоризми, розпізнати їх основні розходження;
- визначити тенденції модифікацій англомовних прислів'їв і подальших досліджень.

У роботі передбачається осмислити релевантні проблеми структурно-семантичного буття об'єкта, його становлення, еволюції. Онтологія прислів'їв потребує адекватного методологічного обслуговування. Поряд із синергетичним аналізом [9] у статті використовується ціла парадигма методів – статистичний, текстовий, дистрибутивний, комплексний аналітичний, синтетичний, дефінітивний, концептуальний та ін. [12].

Новизна теми перегукується з актуальністю поставлених завдань, осмисленням становлення та функціонування об'єкта. Практична цінність ро-

боти уможлиблюється використанням результатів дослідження у навчальному процесі.

На сучасному етапі лінгвісти фокусують увагу на дослідженні комунікативних одиниць (КО), які експлікуються тенденціями сьогодення, актуальністю текстоцентричних проблем, емпатією до питань онтології текстів, дискурсивним спрямуванням [6; 12]. Вельми валідними є англомовні прислів'я з огляду на їх ущільненість, безфабульність, образність, етноспецифіку [5; 13; 15] та значний комунікативно-прагматичний потенціал. Актуальність теми об'єктивується новітніми методологічними засадами – зростаючим інтересом до проблем стабільних змін референтів на векторі онтології та гносеології, вивченням складної природи прислів'їв на векторах лінійної та нелінійної модуляції. Об'єкт дослідження – прислів'я англомовного дискурсу – осмислюється в роботі на засадах сьогодення за принципами самоорганізації, самобудування та самоконтролю.

Немає людини, яка б не користувалася короткими, глибокими за змістом висловленнями – прислів'ями. Свої спостереження, уподобання люди віками фіксували в ущільнених, красномовних малих текстах про соціальне життя та моральні канони, серед них про суспільні вади, пороки, недогляди, радість, страждання, сльози і сміх, любов і гнів, віру і безвір'я, правду і кривду, чесноти і обман, працьовитість і лінощі. Прислів'я створюються народом (пор. англ. *folklore*), вони є колективними творіннями, які семантизують найрізноманітніші куточки людського життя, мають давні витoki. Першоджерела висловлень резонують у пам'яті народній. Авторство носить колективний характер. Прислів'я – це скрите бажання, це – сьогоденні думки про майбутнє. Прислів'я *The wish is father to the thought*, що приписується Ю. Цезарю, стало афоризмом автобіографічного гатунку. Мудрість прислів'їв – мудрість народна. З'являються прислів'я на векторі «Прислів'я про прислів'я»; побутова тематика з часом збагачується вкрапленнями у наукову картину світу. Пор. укр.: *Прислів'я – короткий вислів, притча, іноскання, життєвий вирок, ходячий розум народу, який переходить у приказку або простий зворот мови, що сам за себе говорить* [5, с. 274]; *К слову йде й прислів'я; Не всяка пословиця при всіх гово-*

ряться; *Пословиця в своєму краї пророциця* [7, с. 483];

*Поговірка – квітка, пословиця – ягідка;
З пословиці, як і з пісні, слова не викинеш;
На пословицю нема ні суда, ні розправи;
Пословиці ні обійти, ні об'їхати* [5; 10].

Пор. англ.: *Proverbs are mental gems gathered in the diamond fields of the mind; As the country, so the proverb;*

*A man's life is often built on a proverb;
There is no proverb which is not true;
A proverb is an ornament to language;
Proverbs are the abridgments of wisdom;
The genius, wit, and spirit of a nation are discovered in its proverbs;*

*Proverbs are the daughters of daily experience;
And what are proverbs but the public voice* [15].

*Proverbs and conversation follow each other;
Proverbs are the lamps to words;*

Proverbs bear age and he who would do well may view himself in them as in a looking-glass [13].

Прислів'я як компарабельні одиниці включають елементи порівняння, метою роз'яснення яких є дидактичні настанови, рекомендації, моральні цінності, культурні досягнення, тощо. Ведучими у прислів'ях є антропокомпоненти – адресант, адресат (перфоматор) та представлені у тексті образи. Перфоматор не є маркованим, але він є основним об'єктом впливу. Прислів'я атракують тріаду адресант – текст – адресат. Адресант – це колективний автор ословленого твору. Адресат фізично відсутній у прислів'ях, але при цьому він стимулює появу прислів'їв. Відповідальними за цей процес виступають атрактори та репелери [9]. Вони є дизайнерами поверхневих та глибинних структур, стоять на сторожі останніх, коригують їх еволюцію, функціонування та модифікацію. Проблеми становлення, актуалізації прислів'їв не є білими плямами у науковій літературі [2; 5; 7; 13; 15]. До малодосліджених тяжіють теми матеріалізації, енергії та інформативності прислів'їв. Прислів'я потребують порядку параметризації, наукової ідентифікації адгерентних понять, верифікації дії атракторів та репелерів [9]. Об'єкт дослідження, як і фразеологічні висловлення, позначений ущільненістю, образністю, високим антропоцентризмом, дидактичною валоративністю, предикативністю

суджень, побутовою топікальністю та розмовним стилем. Вихідними джерелами прислів'їв є ситуації, красномовне оформлення яких генерувало породження відповідної парадигми. Етимони прислів'їв повторюються в різних жанрах художнього дискурсу. Спрацьовує кругообіг семантичного дизайну: від ситуації – до прислів'я, і знову – до прислів'я із відповідною ситуацією. Прислів'я потребують адекватного лінгво-когнітивного осмислення. Рухливість прислів'їв простежується зокрема в трансформаціях приказка ↔ прислів'я. Конструювання типу *cry for the moon* / *неможливо* приймається за приказку, номінативну одиницю (НО), яка позбавлена вербального застереження. Розширення приказки відповідними словами створює ефект емердженту закінченої думки. Пор. *Don't cry for the moon, only fools cry for the moon* / *Дурні думкою багатіють*. Маємо тут синкрету інформації та дидактичного застереження, а це об'єктивує статус прислів'я як комунікативної одиниці (КО).

Джерелами прислів'їв вважають людський досвід, його реєстрацію у народних піснях, казках, байках, анекдотах – в основному, у малих текстах. Прислів'я відрізняються від приказок. Останні асоціюються з НО, перші – з КО. Прислів'ям притаманний статус закінчених речень та прагматичної настанови. Спільними ознаками є художня образність та взаємна трансформація. Пор.: *A stitch in time / вчасно :: A stitch in time saves nine / Роби все вчасно!*; *When two Sundays / ніколи :: When two Sundays come together / коли рак свисне, цього ніколи не трапиться*.

Межі між приказками та прислів'ями не завжди є прозорими. Їх розмежування фокусується в процесі виявлення домінантних функцій: номінативної – у приказках, комунікативної – у прислів'ях. Без останньої прислів'я позбавляються статусу КО. Прислів'я позначені ускладненою семантичною структурою, як такою, що матеріалізує повчальний вплив на читача, а також – повноту змісту в ущільнених формах. Приказки позбавлені статусу комунікативно-ситуативного судження, присуду. Це – образи слів, блок судження, частина прислів'я. Прислів'я та приказки відкриті процесам становлення та модифікації. Вони відкриті самоорганізації, включаючи інволюцію (зворотний

рух назад). На часі актуальним є осмислення нелінійного ризоматичного руху, відмінного від канонізованого лінійного патерну [9]. Основним маркером приказок є синтаксична незакінченість. Приказка називає предмети, явища, факти. Прислів'я емпатує висловлення закінченої думки, обґрунтовану оцінку, присуд та зауваження [4]. Їх ілюктивна сила впливає на перформативне рішення читача (адресата). Останнє, думається, співпадатиме з авторською інтенцією.

Образність прислів'їв та приказок слугує художньому модусу порівнюваних одиниць в комунікативній (а) та номінативній (б) функціях. Пор.:

а) *One swallow doesn't make summer*

He that sows the wind will reap the storm

Practice makes perfect

Better late than never

б) *as slippery as an eel*

as black as coal

as blue as the sky

as strong as an oak

Конструювання (а) як закінчені, ущільнені, розмовні КО, тяжіють до жанру прислів'їв. Вони, як й інші фразеологізми, здатні семантично та комплікативно ускладнюватися, добудовуватися, розширюватися, модифікувати форму та зміст. Ущільненість текстів корелює з кількістю залучених образів, які представлені на перетині контрастів (традиційних та курйозних) типу *growi* – час (*time* – *money*), дія – результатом (*practice* – *perfect*), *птах* – літо (*swallow* – *summer*). Ущільненню підлягають не лише речення, а й вирази. Так, словосполучення *OE all swv* лексикалізувалось у прислівник *also* [14, с. 26], який компресувався у лексему *as*. Остання генерувала омоніми *as₁* – сполучник *та as₂* – прийменник. *As₁* є синтаксичним формантом прислів'їв (а), а *as₂* слугує приказкам (б).

Пор. а)

– *As well be hanged for a sheep as for a lamb.*

Prov. Corresp. / Сім бід – один одвіт; раз кози смерть; Why should I be civil to you? I may as well be hanged for a sheep as a lamp (B. Shaw) [2, с. 29];

– *As the days grow longer, the storms are stronger. Prov. Corresp. Чим дальше в ліс, тим більше дров; they sow, so let them reap. [Syn.*

As you brew, so must you drink (or as you have brewed, so shall you drink); as you have made your bed, so must you lie (or sleep) on it; as you made your bed, so you must lie on it; as you sow you shall mow]. Prov. Corresp / Яке посієш, таке й пожнеш; хто як постеле, так і спатиме [2, с. 29];

– *«So, Jim,» said the doctor sadly, «here you are. As you have brewed, so shall you drink, my boy» (R. L. Stevenson); This was her punishment for having made a mistake. She had made her bed, and she must lie on it (T. Dreiser); You're no men, and you reap no fruits of men, but the fruits of sin! As ye sow, so shall ye reap (H. Fast) [2, с. 29];*

– *As thick as flies / У великій кількості.*

The newspaper men – as thick as flies about the halls of the state capitol at Springfield, and essentially watchful and loyal to their papers – were quick to sense the true state of affairs (T. Dreiser) [2, с. 28].

– *In about half an hour they were as thick as thieves again (M. Twain) [2, с. 28].*

Або б):

– *as cross as two dogs over one bone, as cold as an icicle; as white as snow [2, с. 28];*

– *As things go. Colloq / За таких обставин; за неперішніх умов;*

As things went, fifty cents was a good deal of money (H. Fast);

– *As thick as thieves (at a fair). Colloq / Дуже дружні, спаяні міцною дружбаю; водою не розлити [2, с. 28].*

У прислів'ях *as₁* корелює з предикативними конструкціями; у приказках *as₂* вживається з НО. Таким чином спрацьовує ще одне розходження між приказками та прислівниками на синтактико-семантичному рівні.

Прислів'я – найкоротші фольклорні нелітературні твори, які верифікуються їх формою та змістом. Це – безфабульні тексти, без заголовку, без імені автора, без згадки про адресата. Іntenція цих текстів полягає в настановах, побажаннях, рекомендаціях адресату стосовно норм соціалізації його поведінки. Ущільнення, компресія, пропуски, субституція є валідними прийомами подачі прислів'їв як семіотичних знаків. Серед останніх виокрем-

люються номінативні одиниці (НО) та комунікативні одиниці (КО).

Прислів'я як КО не позбавлені рис аналогії, контрасту та фрактальної ітеративності. Живе слово прислів'їв живе в їх поліфункціональності за ведучим принципом – дидактичності. У поверхневій структурі цих КО базовими є блоки теми (Т) та реми (Р), що спрацьовують у патернах: Т+Р, (Т)+Р, Т+(Р) – ущільнено, об'ємом в одне-два речення, в експліцитному та імпліцитному представленнях. Наприклад: *Live and learn/ Вік учись* (1), *Don't run before a policeman / Не біжи поперед батька в пекло* (2), *Rome was not built in a day / Київ не зразу будувався* (3). У першому реченні тематична синкрета омовлюється адекватно, ущільнено та частковою еквівалентно. У другому реченні дидактична функція позначається предикативно. Спрацьовує адекватний переклад з частковою еквівалентністю. В третьому реченні етноспецифічні образи не заважають дії дидактичної функції.

Теми та реми корелюють із компарабельними образами, які препарують ословлений вплив на читача – пасивного, але зацікавленого в інформації прислів'я. Прислів'я повчають адресатів на міжмовному та міжкультурному векторах корелюючих мов. Їх трансляція, передача іншою мовою є вельми валоративною для осмислення первинного та секундарного корелятивів.

У наступному випадку тематичний блок тісно інтегрує з ремою, тому коментування у художньому тексті є доречним: *Appearances are deceitful. Prov. Corresp. / Зовнішність оманлива; «Appearances», cried Jones, «are often deceitful; men sometimes look what they are not» (H. Fielding) [2, с. 19].*

Лексикографи нагадують нам про існування прямих директив, про що свідчать коментарі класиків: *Ask no questions, and you'll be told no lies. Prov. / Не став питань, і тобі не скажуть неправди (говорять дитині);*

«Drat that boy,» interposed my sister, frowning at me over her work, «what a questioner he is. Ask no questions, and you'll be told no lies» (Ch. Dickens) [2, с. 24].

Адресант тематичного блоку прислів'їв поліаспектно та афористично наказує / рекомендує /

нагадує читачу про норми його морально-етичної соціалізації. Тематичний блок при цьому є оцінним стартом для монологічної бесіди адресанта, в той час як адресат не візуалізується, залишається віртуальним слухачем. Ущільненість є адгерентною величиною, дименціональні ознаки якої не вимірюються кількісними показниками, спрацьовує тут десемантизація вихідного тексту. Адекватний переклад зберігає прагматику корелюючих текстів. Еквівалентний переклад вказує на відповідність, конгруентність компарабельних одиниць прислів'їв.

Імперативні вирази утворюють топікову парадигму синонімів як таких, що мають різне лексичне оформлення, але спільний прагматичний дизайн. У К.Т. Баранцева [2] валідними є зауваження про конгруентні аналоги прислів'їв. Імперативні прислів'я позначають вплив на читача граматичною формою (категорія наказового способу) та семантико-прагматичним наповненням лексики. Дидактична функція позначена плеоназмом – *живе слово прислів'я живе*. Ущільненість вербалізованого тексту спрацьовує в еліптичних конструюваннях. Пор. англ.: *out of sight, out of mind; least said, soonest mended; much gold, much care; forewarned, forearmed.*

Образна форма може бути алогічною, неочікуваною. Пор. англ.: *If you are open minded your brain will full out; Eat well, stay well, but die anyway.* Прислів'я з імпліцитною ремою (без вербального представлення) потребують коментування з боку майстра слова. Пор.: *Beauty is in the eye of beholder (or gazer). Prov. Corresp / Люди здаються красивими тому, хто їх любить; A pack-saddle, like beauty, may exist only in the eye of the beholder (O. Henry); Most true it is that «beauty is in the eye of the gazer» (Ch. Bronte) [2, с. 43].*

Канонізованим у практиці лексикографів стало правило подавати варіанти, синоніми англійських прислів'їв, їх перекладацькі відповідники на інтра- та інтерлінгвальних векторах: *Bad news has wings. (Syn. and Var. bad news travels fast (or quickly); ill news comes apace; ill news flies (or travels) fast.). Prov. Corresp. / Погані вісті не лежать на місці; «When you come to me this evening, not a word, of last night. Ill news travels fast, and they will know it soon enough» (Ch. Dickens) [2, с. 37].*

У народі кажуть *So many people so many minds*. Цей вираз є узагальнюючим відповідником прислів'їв з конкретними референтами типу англ. *ass, bird, horse, dog: Ass is known by its ears (Syn. A bird may be known by its flight; a good horse cannot be of a bad colour.) Prov. Corresp. / Видно птаха по польоту; (усно видно пана по халлявах) [2, с. 27]; Barking dogs seldom bite. (Var. Dogs that bark at a distance don't bite at hand; great barkers are not biters.) Prov. Corresp. / Компа собака багато бреше – мало кусає; бійся не того пса, що лає [2, с. 38].*

У КО *Does your mother know that you are out?* зауваження семантизується у сленговому квесетиві «*Не варто повчати старших*», «*Молоко на губах ще не висохло*». Сема «do not do» вибирає дієслівні патерни для омовлення інтендованих зауважень адресанта. Компонент *Don't* компактується з дієслівними конкретними образами – додатками *Don't count chickens until they are hatched*. Ч. Діккенс поміщає наступне прислів'я у прозовий художній текст, нагадує читачам про його статус моральної настанови: *Be just before you are generous. Prov. / Перш за все, будь справедливим, а потім великодушним; There is a most remarkably long-headed, flowing-bearded, and patriarchal proverb, which observes that it is the duty of a man to be just before he is generous (Ch. Dickens) [2, с. 50].*

Серед прислів'їв англійської мови виокремлюється група текстів, які починаються з дієслова у наказовій формі – імперативи. Дані фразеологізми представляють одночленні речення на позначення асертивів позитивного або негативного наповнення. Образи прислів'їв у процесі поляризації запозичуються з побутових доменів. Неімпліковані поради, зазвичай, ословлюються структурами із *Do* та *Don't*. Нижчеподані прислів'я уподібнюються афоризмам – красномовним та влучним: *Be or not to be, to. (W. Sh.) / Бути Чи не бути?; вирішальне питання, основа чогось; «To be or not to be? that is the question», Says Shakespeare (G. Byron) [2, с. 54]; Be slow to promise and quick to perform. Prov. Corresp. / Краще не обіцяти, як слова не здержати; But if Agronsky puts in a good word for me, I'm solid with you (H. Fast) [2, с. 55].* Зазначені приклади заслуговують на особливу ува-

гу стосовно питання класифікації. Статус конструювання зазвичай коментується у релевантних ситуаціях: *Be slow to promise and quick to perform. Prov. Corresp. / Краще не обіцяти, як слова не здержати; But if Agronsky puts in a good word for me, I'm solid with you (H. Fast) [2, с. 55].*

Антропоцентричність прислів'їв є наскрізною з огляду на наявність комунікантів та задіяних у текстах образів. Паспортизація прислів'їв інтегрована полімодальними та полівекторними чинниками. Прислів'я зберігають пам'ять історичних подій, місць слави, міфологем та культурем. Етноспецифіка прислів'їв є алюзивною та валоративною. Збереження у текстах антропоцентричних компонентів надає науковцям насаги для осмислення синергетичного буття мови, її добудови та енергії.

Власні імена входять в ендосферу прислів'їв:

Rome was not built in a day.

Prov. Corresp. Враз нічого не робиться, Київ не відразу збудований.

«Have you received intelligence respecting the robbery?»

«Why, ma'am, no; not yet. Under the circumstances, I didn't expect it yet. Rome wasn't built in a day, ma'am» (Ch. Dickens) [2, с. 301].

Christmas comes but once a year. (Syn. Every fox must pay his skin to the player; there is no trader who does not meet with losses; it is a lucky eel that escapes skinning).

Prov. Corresp. Минеться коту масниця, не завжди коту масниця.

And what they want they take in beer,

For Christmas comes but once a year.

She said to herself, in her bitter way, «It is a lucky eel that escapes skinning» (G. Eliot) [2, с. 87].

Queen Ann (or Elizabeth) is dead. Це вже старе, чули, відкрив Америку, нічого нового.

«What's the news, Mr. Neverout?»

«Why, Madam, Queen Elizabeth's dead» (J. Swift). (See Dutch have captured Holland) [2, с. 294].

Jack of all trades is (or a) master of none, a. Prov. Corresp. Коли за все візьмешся, то нічого не зробиш.

I am a Jack of all trades and a master of none (J. Conroy) [2, с. 205].

Miss Nancy. Манірна, скрупульозна дівчина; зніжений, розпещений хлопець.

They used to call me Miss Nancy when I was a small chap (M. Twain) [2, с. 245].

Експліцитні засоби директивних прислів'їв розглядаються поляризовано в негативних та позитивних оцінках референта. Ілокутивна сила пронизує прагматичні орієнтири прислів'їв – вплинути на читача мовленнєвими актами вимог, заборон, застереження, заклик, провокування, перформування поведінку адресата з огляду на етично-моральні цінності соціуму. Виховна сила прислів'їв діє декларативно, спонукально, ущільнено за низкою доказів на користь доброзичливих побажань та рекомендацій. Адресат стабільно продовжує «мовчати», прислухаючись до поради адресанта. Пасивність слухача є оманною: прислів'я продовжують діяти, впливати на поведінку адресата. Верифікується ця теза станом, еволюцією, функціонуванням прислів'їв. Останні не тільки реалізуються у мовленні та мовленнєвій поведінці [1], а й постійно модифікуються в ендозонах поверхневої та глибинної структур. «Режисерами» цих процесів виступають іманентні сили атракторів та репелерів [9], які встановлюють, регулюють параметризацію прислів'їв, модифікуючи їх глобальну структуру. Прислів'я підвладні поліфункціональності, реалізуючи поспіль оцінну, дидактичну, образну, інформативну, текстотворюючу та епідигматичну функції. Домінантною є синкретична функція, інформативно-впливова, яка позначається експліцитно та імпліцитно, при цьому облігаторною є присутність регулятивної, дидактичної функції. Оцінна функція прислів'їв надихає регулятивну, впливову функцію на мовленнєві акти настанови, рекомендації, погрози, позитивної та негативної конотації. Оцінно-спонукальні висловлення розкривають сторінку таксономії прислів'їв за семантико-прагматичним критерієм.

Аксіологічний характер пізнання є вельми ургентним в річущі осмислення єдності – синкрети лінгво-когнітивних процесів. Аксіологічний – обов'язковий компонент позначення референта. Оцінка має семантичний дизайн. Вона вмотивована негативним або позитивним змістом. Оцінка подається для адресата. Оцінювання має щільне представлення у прислів'ях. Спрацьовують при

цьому різні чинники – емоційний, естетичний, утилітарний, моральний, соціальний, стандартний тощо. Оцінка – це соціально усталене, матеріалізоване позитивне/негативне осмислення ідеї. Оцінка маркована експліцитно або імпліцитно. Параметризація оцінки включає адресанта, адресата, референта, стандарти оцінювання, аттрактори та репелери кодування, спонукальну інтенцію, експресивне ословлення, соціальні преференції. Оцінне значення пронизує диктум та фактум [4] висловлення як такого, що спонукає адресата до реалізації ідеалізованої моральної моделі поведінки, до актуалізації комунікативної інтенції автора. Негативна оцінка стимулює зміну поведінки адресата на кращі патерни, вербалізує осуд негожої манери, моделює виправлення неопозитивного стану справ. Спонукування таким чином є неможливим без звернення до оцінки. Це – прагнення запобігти небажаним діям. Це – ілокутивний потужний мотив бажаного перфомативу. Це – інтеграція спонукування та загальної або часткової оцінки. Це – ословлення, представлені в основному низкою ад'єктивів та субстантивів. Для того, щоб позначати оцінку, необхідно мати позначуване, оцінюваний денотат. Оцінки «мало» та «багато» семантизуються адресно. Ці оцінки є компарабельними між собою та по відношенню до результатів аксіології [7; 8]. Не завжди *багато* має однойменну сему, позитивну оцінку. Пор.: англ. *More than enough is too much*; укр. *Що занадто, то не здорово*. Вагомим є оцінювання в режимі «багато»: «мало»:

Great talkers are little doers / Хто багато говорить, той мало робить;

Be swift to hear, slow to speak / Говори мало, слухай багато, а думай ще більше.

Це положення матеріалізується у цілій низці прислів'їв англійської та української мов.

Much ado about nothing / Багато розмови, а розуму мало.

A small leak will sink a great ship / З великої хмари та малий дощ.

Мало може семантизувати позитивне оцінювання:

A little spark kindles a great fire / З малої іскри великий вогонь (буває).

A small rain lays great dust / З малої хмари великий дощ буває.

Better less, but better / Краще менше та краще.

Children, when they are little, make parents fools, when they are big they make them mad / Малі діти їдять кашу, а великі – голову нашу.

Підсвідомо вважаємо, що БАГАТО більше ніж МАЛО:

*Too much love of the parent corrupts the youth / Дитині дай волю, так сам підеш у неволю;
To make a mountain out of a molehill / Робити із мухи слона;*

Many men, many minds / Скільки голів, стільки й умів;

The more haste, the less speed / Тухіше їдеш, далі будеш.

Парадоксальними та неочікуваними є іронічні висловлення типу англ.:

*The more we study, the more we know;
The more we know, the more we forget;
The more we forget, the less we know;
The less we know, the less we forget;
The less we forget, the more we know;
What is the use of study?*

Перевернуте алогічне висловлювання стилізується позитивними елементами, з ефектом оцінювання «навпаки» [9]. Поляризація спрацювала у комедійному представленні дидактичної настанови. Напрямок несерйозного представлення є полярними по відношенню до серйозного бачення референтів такими, що позбавлені здорового глузду та канонізованих лакун [1].

Поняття БАГАТО та МАЛО корелюють з пізнавальним процесом, результати якого ословлюються точно або невизначено, неточно або приблизно, апроксиматично або індефінітно. Семантизація понять БАГАТО та МАЛО актуалізується у кластері прислів'їв з однойменними лексемами. Контрастивний аналіз зазначеної парадигми верифікує спостереження та обґрунтування тези про те, що прислів'ям, як малим текстам, притаманне явище семантичної щільності та девіації. Тема-рематична щільність включає синкрету, діаду інформативності та спонування. Пор.:

All cover, all lose / Багато бажати – добра не бачити;

Drinking a lot, living a little / Багато пити – мало жити;

Deeds, not words. Actions speak louder than words / Більше діла, менше слів;

Store is no sore / Кашу маслом не зіпсуєш.

Прислів'я із семою «мало» утворюють декілька семантичних кластерів на позначення індефінітної оцінки:

Brevity is a soul of wit / Коротко і ясно (багато в декількох словах);

Truth needs not many words / На правду мало слів.

Компаративна валоративність спрацює у контрастивному симбіозі:

Hungry bellies have no ears / Слів густо, а в животі пусто;

Too many truths are untruth / Сума правд є неправдою;

Many hounds may soon worry one hare / Де багато гончих – там зайцю смерть;

Many hands make light work / Де руки й охота, там скоро робота;

The more I sleep the less I live / Хто багато спить, той мало живе.

Прислів'я інтендують побажання добра, анігіляцію зла, недобррозичливих вчинків, моральних ляпсусів. Прислів'я – це компресовані малі тексти моралізаторського наповнення такі, що пропагують кращий досвід та креативну думку.

Дидактична цінність досліджуваних текстів полягає в ідентифікації чинників текстоутворюючого буття (атракторів та репелерів) [9], лінгвокреативних аспектів номінативних та комунікативних одиниць у перекладацькій практиці [11]. Дидактичний підхід до прислів'їв передбачає наявність компетентної грамотності (культурної та лінгвістичної), механізму кодування та декодування, образності викладу, уміння ословити об'єкт. Поляризація осмислення відбувається за семантичним наповненням референта, а прагматика – за співставленими маркерами їх омовлення. Порівняння пронизує прислів'я від самого становлення до функціонування та модифікації. Порівняння спрацює в явищах аналогії, контрасту, часткового опредмечення та ітеративних елементів. Відсутність цих факторів свідчить про появу лакунарних, пустих місць на лінійних та нелінійних векторах буття. Постійно діючими є соціальні та лінгвістичні чинники, вивчення яких є синкретичною справою, поєднанням онто-

логічних та гносеологічних підходів до розуміння категорії системності [9].

Лексеми із наївної картини світу представлені гідно у фразеологічних полілексемних одиницях типу англ.: *Little things amuse little minds; Much ado about nothing; Much water has flown under the bridges since that time; Too many cooks spoil the broth; There has been many a peck of salt eaten since that time; Many a little makes a mickle; least said and soonest mended; to make less of something.*

У корпусі англійських позначень БАГАТО, МАЛО виокремлюється група одиниць з маркованими семами, на які посилаються при тлумаченні паремій на інтралінгвальних та інтерлінгвальних векторах. Пор.: *Too many truths are untruth / Сума правд є неправда; Great talkers are little doers / Хто багато говорить, той мало робить; Deeds not words; Actions speak louder than words* – укр. *Більше діла – менше слів*; англ. *Be swift to hear, slow to speak* – укр. *Говори мало, слухай багато, а думай ще більше*; англ. *a small rain lays great dust* – укр. *З малої хмари великий дощ буває*. Семантична спустошеність простежується також у фразеологізмах з іншими квантитативними одиницями, які зазвичай еволюціонують від предметного значення до кількісного (точного, а потім – розмитого та спустошеного). Пор.: англ. *Two heads are better than one; to miss a mile; thousands of pardons; inches of love; scruples of conscience; ells of beer; span of life, bushels of girls; fathoms in deep love; one in a thousand*; укр. *борода з лікоть, а ума з ніготь; як обступили от грамоти на аршин, то вона од тебе на сажень; пучок радості, купка осель, баняк розуму* тощо.

Малої форми тексти позначені суміжністю диференційних ознак, можливістю трансформацій, ущільненням інформації, компресією думки. Прислів'я – стійке висловлення дидактичного характеру, що виділяється клішованістю, афористичністю та сентенційністю. Класичні прислів'я відмежовуються від приказок комунікативно-прагматичним декором та синтаксичною завершеністю. Малі тексти (прислів'я, афоризми, загадки) мають спільні

та розхожі ознаки. До перших ознак атрактує чинник об'єму. Ці тексти мають невеликий обсяг. Пор.: *A rich man is nothing but a poor man with money* (G. Mencken); *Discontent is the first step in the progress in a man or nations* (O. Wilde); *When it is not necessary to change it is not necessary to change* (West); *We can't make you rich but we guarantee to keep you well heeled* (unauthorized). *Nothing is worth doing except when the world says it is impossible* (O. Wilde).

Загадки – також тексти малої форми. Вони валоративні до процесів верифікації формальних і змістовних структур, модифікації вихідних позицій вторинного конструювання, реалізації чинників винахідливості, розваги, оцінки, регулювання когнітивного процесу. Специфіка загадок полягає в реверсії блоків теми (шуканої величини) і реми (зазначеної, вербалізованої величини). Нагадаємо, загадки можуть бути представлені у формі питальних та розповідальних речень, які зберігають при цьому мовленнєвий акт квесетиву. Осмислення наукового статусу квесетивів потребує верифікації їх структурно-семантичного ладу, анігіляції енігматики. Пор.: *To be or not to be – that is a question?; No enemies your say? Will you walk into my parlour? Said the spider to the fly; What will Mrs Grundy sey?*

Різними є функції: у прислів'їв – дидактична (директивна, регулятивна, виховна, настановча), у загадок – контролююча (пошуки тематичного референта), у афоризмів – лінгво-креативна. Різняться ці тексти авторством: колективне – у прислів'ях та загадках, індивідуальне – в афоризмах. Стильовий декор представлений також неоднаково: розмовний – у прислів'ях та загадках, високий – в афоризмах. Формалізація семантичної дистанції у наших випадках об'єктивізує різні типи малих текстів (див. табл. 1).

Семантична дистанція між малими текстами об'єктивується за формулою:

$$D = 1 - \frac{2 \cdot q}{A + B},$$

в якій q позначає спільне значення, а $(A+B)$ – сумарні значення зазначених слів [3].

Семантична дистанція прислів'їв, афоризмів, загадок

Критерії параметрів	Прислів'я	Афоризми	Загадки	Дистанція
1. Об'єм	малий +	малий +	малий +	прислів'я::афоризми – 0,75 прислів'я::загадки – 0,25 загадки::афоризми – 0,75
2. Авторство	колективне +	індивідуальне	колективне +	
3. Стиль	розмовний +	високий	розмовний +	
4. Функція	дидактична (виховна)	лінгво-креативна (інноваційна)	контролююча (пошукова)	

Семантична дистанція D вираховується таким чином:

$$\text{прислів'я::афоризми } D = 1 - \frac{2 \cdot 1}{4 + 4} = 1 - \frac{1}{4} = \frac{3}{4} \text{ або } 0,75;$$

$$\text{прислів'я::загадки } D = 1 - \frac{2 \cdot 3}{4 + 4} = 1 - \frac{3}{4} = \frac{1}{4} \text{ або } 0,25;$$

$$\text{загадки::афоризми } D = 1 - \frac{2 \cdot 1}{4 + 4} = 1 - \frac{1}{4} = \frac{3}{4} \text{ або } 0,75.$$

Афоризми за структурним дизайном наближаються до прислів'їв. Їх розмежування експлікуються у ситуаціях, які альтернативно свідчать про креативність думки або настанови. Такі висловлення позначені синкретою та лакунарністю навпаки: те, що є лакунарним для прислів'їв, є атрактивним для афоризмів (високий стиль, індивідуальне авторство). Вирішальною силою дефініцій досліджуваних текстів є фактор функціонування. Розуміємо, чому прислів'я та афоризми часом експлікуються ідентично. Тут чинним є модус лінгво-креативної та дидактичної функцій. Невербалізована настановча функція [1] залишає за собою право на статус дидактичної (для прислів'їв) або дефінітивної (для афоризмів).

Модифікації підвладні НО та КО за чинниками негативних слів або без них, у процесах трансформації речення у слово на навпаки (речення ↔ слово), типу англ.: *Don't touch me!* → *Don't-touch-me look*; *Give me my money back or I'll kill you!* → *Give-me-my-money-back-or-I'll-kill-you expression*; *People come and go* → *come-and-go people*. Спільною для НО та КО є модифікація слів як така, що детермінована найближчим оточенням, компактуванням слів: *small beer* – *свіже пиво*, *small change* – *дрібні гроші*, *small comfort* – *невеликий комфорт*, *small deer* – *молоде покоління*, *small hours* – *ранкові години*, *small aleck* – *само-*

впевнений пройдисвіт. При цьому несинонімічність патернів об'єктивізується семантикою лексико-граматичного оточення. Пор. англ.: *He paused to drink :: He paused drinking* [1]. Модифікація НО та КО відбувається в умовах полівекторності, наявності лінійних та нелінійних парадигм на різних рівнях. Спільною для НО та КО є сила синергетики у феноменах самоорганізації, самостановлення і самоконтролю, що діють в модусах Мови – Мовлення – Мовленнєвої діяльності. Тексти, як і номінативні одиниці, піддаються процесам скорочення і пролонгації. З'являються серіали, коментарі, тексти-домисли. Як і слова, малі тексти (прислів'я, афоризми, загадки) відносяться до репродукованих одиниць [1]. Епідигматика НО і КО верифікує об'єктивність вторинних утворень, які підвладні семантичним зрушенням від буквального до фігурального, від практичного до непрактичного, від очевидного до містичного, від урочистого до гумористичного. Деривація на рівні формальних модифікацій динамічно простежується у малих текстах. Пор. англ.: *Any would not work, neither should he eat* (Bible) → *He who doesn't work, neither shall he eat*. Секондарні прислів'я отримують нове авторське дихання. Пор. англ.: *Two is company three is none* → *Three is company two is none*; *A wolf in sheep's clothing* → *A sheep in sheep's clothing* (Goose). У вторинних текстах ре-

левантною є заміна лексичних одиниць на векторі серйозне → несерйозне, правдиве → спотворене. У секундарних текстах відбуваються процеси компресії, пролонгації, десемантизації та гіперсемантизації. Появі нових «сентенцій» передують творчі пошуки, авторські інтенції поділитися з партнерами інтелектуальною знахідкою, модернізувати їх поведінку. Часові та просторові параметри авторських гумористичних висловів (АГВ) носять характер пан-хротопу, стяжіння. Абсолютний антропоцентризм АГВ проявляється у взаємодії комунікантів [8]. Міркування АГВ являють собою алогічний, нестандартний, несподіваний розвиток авторської думки. Пор. англ.: *When a man teaches something he doesn't know himself to somebody else who has no aptitude for it, and gives him a certificate of proficiency, the latter has completed the education of a gentleman* (A.W. Shaw). Неоднозначна представленість нової мово-думки, її дистанціювання від вихідного джерела об'єктивує появу нових модифікованих конструкцій, повних контрастів і несподіванок. Пор. англ.: *You will never write a good book until you have written some bad ones* (B. Shaw). Тексти малого жанру не обмежені їх об'ємною параметризацією. Це – не ліліпути, а стартові майданчики для подальших розвідок.

Збереження структурно-семантичного наповнення оригіналу у секундарному тексті (трансляторі) дає право перекладу мати статус адекватного. Пор. англ.: *As you sow, you shall reap* / *Що посієш, те пожнеш*. У даній ситуації співставленні тотожні дії, у них спільна дидактична функція. Збережена настанова читачу. Еквівалентними є компоненти та блоки текстів. Ідея оригіналу зберігається й у наступній діаді: *Don't trouble trouble until trouble troubles you* / *Не бери тяжкого в руки, а дурного в голову*. Мовленнєвий акт настанови еквівалентно омовлюється на граматичному рівні та частково – на лексичному. Еквівалентність перекладу (повна, часткова та нульова) спрацьовує на різних рівнях. Вирішальною для адекватного перекладу (ми не вживаємо термін *точний*) є конгруентність, відповідність семантично-прагматичному наповненню: *Too many cooks spoil the broth* / *У семи няньок дитя без ока*. У цій ситуації маркуються різні образи, різні дії, але актуалізується єдина прагматична функція.

Ущільнені прислів'я об'єктивуються в еліптичних конструюваннях у художньому дискурсі. Наприклад:

And how's our stock-in-trade, partner?

Safe bind, safe find? (Ch. Dickens) [2, с. 305].

Прислів'я як малий жанр дискурсу використовують художні образи для порівняння референтів. Порівняння вживається для осмислення онтології жанру та принципів аналогії (синонімічні ряди), контрасту (антонімічні ряди), предметної суміжності (тематичні ряди) або резонансної ітеративності (епідигматичні кластери). Це уможлиблює об'єктивізацію неочікуваних ефектів здивування та загадковості. Наприклад:

Blind man would be glad to see, a. Prov. Corresp.
Казав сліпий ? побачимо.

«What's the news in-doors?»

«Let me see, said the blind man. Why the last news is, that I don't mean to marry your brother» (Ch. Dickens) [2, с. 63].

Гра словом, використання стилістичних прийомів та виражальних засобів слугують ідентифікації образності та ущільненості прислів'їв. Вони знімають смислові лакуни та фасцилізують актуалізацію дидактичних настанов.

Хронотоп прислів'їв проявляється в їх темпорально-просторовій синкреті. Прислів'я націлені на майбутнє, ословлюються в сучасному та використовують досвід минулого. Тематика наївної картини світу превалює у топіках досліджуваного об'єкту. Прислів'я віддають перевагу нейтральному лексикону та конкретним образам, етноспецифіка яких пронизує їх топікальність, а жанрові характеристики прислів'їв карбуються внутрішніми законами атракторів та репелерів.

Висновки. Проведене дослідження свідчить, що у текстах малого жанру актуалізуються діади дане :: нове, відоме :: невідоме, типове :: нетипове, тривіальне :: нетривіальне, важливе :: неважливе. Малі тексти – це не лише донори творчого шарму або відлуння минулого, це – енігматичне явище, об'єкт наукових розвідок, пошук прихованих іманентних тенденцій Мови – Мовлення – Мовленнєвої діяльності. Запропонований підхід і виопрацьовані параметри аналізу текстів малого жанру є перспективними для застосування у подальших он-

тологічних і гносеологічних студіях прислів'їв та приказок, афоризмів, загадок англійської, української та інших мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анохіна Т.О. Семантизація категорії мовчання в англомовному художньому дискурсі : монографія / Т.О. Анохіна. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 160 с.
 2. Баранцев К.Т. Фразеологічний словник англійської мови / К.Т. Баранцев. – Київ : Радянська школа, 1956. – 390 с.
 3. Бережан С.Г. Семантическая эквивалентность лексических единиц / С.Г. Бережан. – Кишинев : ШТИИИЦА, 1979. – 372 с.
 4. Грайс Г.П. Логика и речевое общение / Г.П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике: Лингвистическая прагматика. – М., 1985. – Вып. 16. – 316 с.
 5. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4 тт. Т. 3: П–Р. – М. : ОЛМА Медиа Групп, 2007. – 576 с.
 6. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : кол. монографія / [під заг. ред. І.С. Шевченко. – Х. : Константа, 2005. – 356 с.
 7. Жайворонков В.В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В.В. Жайворонков. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
 8. Кобякова І.К. Креативне конструювання вторинних утворень в англомовному дискурсі : монографія / І.К. Кобякова. – Вінниця : Нова книга, 2007. – 128 с.
 9. Синергетика в філологічних дослідженнях : монографія / Т.И. Домброван, С.М. Еникеева, Л.С. Пихтовникова и др.; под общ. ред. проф. Л.С. Пихтовниковой. – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2015. – 340 с.
 10. Філологічна скарбничка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vprava.at.ua/publ/pozaklasna_robota/dopomizhni_materiali/prisliv_39_ja_i_prikazki_na_temu_quot_dumka_i_mova_dosvid_ta_znannja_quot/11-1-0-6.
 11. Швачко С.О. У царині номінативних та комунікативних одиниць : зб. наук. пр. / С.О. Швачко – Суми : СумДУ, 2010. – 168 с.
 12. Шевченко І.С. Дискурс як мисленнево-комунікативна діяльність / І.С. Шевченко, О.І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків : Константа, 2005. – С. 21–28.
 13. Proverbs about Proverbs [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bartleby.com/346/3.html>.
 14. Webster's New World Dictionary. – USA, 1959. – 632 p.
 15. World Sayings [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sayings.ru/world/english/>.

REFERENCES

Anokhina, T.O. (2008) *Semantizatiya kategorii movchannya v angломovnomu khudozhnyomu discoursi* [Semantization of the silence category in

the English literary discourse]. Monograph. Vinnitsa: Nova Kniga Publ.

Baranchev, K.T. (1956) *Phraseologichniy slovnyk angliyskoyi movi* [The English phrasebook]. Kyiv: Radyanska Shkola Publ.

Berezhn, S.G. (1979) *Semanticheskaya ekvivalentnost leksyicheskikh edenitz* [Semantic equivalence of the lexical units]. Kishinev: Shtiintsa Publ.

Dahl, V. (2002). *Tolkoviy slovar zhivogo velikoruskogo yazika* [Explanatory Dictionary of the Russian slanguage]. In 4 vols. Volume III: П–Р. – М. OLMA Media Group.

Diskurs yak kognitivno-komunikativniy fenomen (2005) [Discourse as cognitive-communicative phenomenon]: Shevchenko I.S. ed. in chief. Collective monograph. Kharkiv: Konstanta Publ.

Dombrovan, T.I., Enikeeva, S.M., Pihtovnikova, L.S. and others (2015). *Sinergetika v filologicheskikh issledovaniyah* [Synergetics in the philological research]: monograph. Kharkiv: Karazin Kharviv National university Publ.

Filologichna skarbnychka [Philological treasury] [electronic resource]. Available from: http://vprava.at.ua/publ/pozaklasna_robota/dopomizhni_materiali/prisliv_39_ja_i_prikazki_na_temu_quot_dumka_i_mova_dosvid_ta_znannja_quot/11-1-0-6.

Grice, G. P. (1985). Logic and speech communication. *Novoje v zarubezhnoj langvistike* [New in foreign linguistics]. Issue XVI. Linguistic pragmatics. M: Progress, 226-237.

Kobyakova, I.K. (2007) *Kreativne konstruivannja vtorinnih utvoren' v angломovnomu discoursi* [The creative design of the secondary structures in the English discourse]. Monograph. Vinnitsa: Nova Kniga Publ.

Proverbs about Proverbs [electronic resource] Available from: <http://www.bartleby.com/346/3.html>.

Shevchenko, I.S., Morozova, O.I. (2005) *Diskurs jak mislennevo-komunikativna dijalnist'* [Discourse as mental and communicative activities]. *Diskurs yak kognitivno-komunikativnij fenomen*. – Kharkiv: Konstanta Publ., 21-29.

Shvachko, S.O. (2010) *U tsarini nominativnih ta komunikativnih odinic'* [In the field of nominative and communicative units]. [Collected Works]. Sumy: Sumy State University.

Webster's New World Dictionary (1959). USA.

World Sayings [electronic resource]. Available from: <http://www.sayings.ru/world/english/>.

Zhajvoronok, V.V. (2006) *Znaki ukrains'koj etnokul'turi : slovnik-dovidnik* [Signs of Ukrainian ethnic culture: Dictionary Directory]. K.: Dovira Publ.

ТЕХНИЧЕСКАЯ ЭВОЛЮЦИЯ И ИЗУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

*П.Т. Гусева, канд. филол. наук,
О.Н. Шумская, канд. филол. наук (Харьков)*

Возрастающая зависимость от интернета сопровождается трансформациями образа мышления, способности познавать и возможности изучать иностранные языки. Реальность социокультурной ситуации вынуждает не только не отрицать и не отталкивать, но и подключать к образовательному процессу новейшие информационные технологии. При этом инновационные методики педагогической работы должны создавать условия для индивидуализации обучения в проектах, активно и полно раскрывающих творческий потенциал личности. Не стоящий на месте технический прогресс предлагает как новые выводы, так и новые стратегии в освоении информационного пространства. Процесс «обучения в течение жизни» получает тем самым, при правильном подходе, максимальную поддержку и всестороннее обеспечение информацией и знанием нового уровня. Необходимым компонентом дидактической стратегии становится иностранный язык, знание которого в современном обществе открывает в нашей стране новые пути решения многих актуальных задач.

Ключевые слова: дидактические стратегии, инновация, знание, интернет, информация, коммуникация, мышление, обучение, языковая личность.

Гусева П.Т., Шумська О.М. Технічна еволюція та вивчення іноземних мов. Зростаюча залежність від інтернету супроводжується трансформаціями характеру мислення, здібності пізнавати та можливості вивчати іноземні мови. Реальність соціокультурної ситуації змушує не тільки не відкидати і не відштовхувати, а й підключати до освітнього процесу найновіші інформаційні технології. При цьому інноваційні методики педагогічної роботи мають створювати умови для індивідуалізації навчання у проектах, які активно і повно розкривають творчий потенціал особистості. Технічний прогрес, що не стоїть на місці, пропонує як нові виклики, так і нові стратегії у освоєнні інформаційного простору. Процес «навчання впродовж життя» отримує тим самим, при правильному підході, максимальну підтримку і всебічне забезпечення інформацією і знанням нового рівня. Необхідним компонентом дидактичної стратегії стає іноземна мова, знання якої у сучасному суспільстві розкриває у нашій країні нові шляхи вирішення багатьох актуальних завдань.

Ключові слова: дидактичні стратегії, знання, інновація, інтернет, інформація, комунікація, мислення, мовна особистість, навчання.

Gusyeva P.T., Shumska O.M. Technical evolution and foreign languages learning The increasing trend of excessive internet use course the transformations in the mind set, the cognitive ability, and the capacity for learning foreign languages. The sociocultural realities not only prevent one from denying and ignoring the up-to-date informational technologies, but compel one to implement them into educational process. In addition, innovative pedagogical methodologies are to provide conditions for education individualization through projects, that realize one's potential in a most efficient way. Developing technical progress offers as new conclusions, as new strategies in handling information space. "The process" of education in a life span obtains maximum support and overall providing of information and knowledge of a new level as well. A foreign language that is obligatory to be proficient in, becomes a necessary component of the didactic strategy and opens new ways of solving many topical tasks in our country.

Key words: communication, didactic strategies, information, innovation, Internet, knowledge, language personality, learning, thinking.

1. Постановка проблеми

Приобщение к скоростным информационным потокам пронизывает сферу межличностного общения. Информационно-поисковые и вычислительные функции сети становятся все более интегрированными. Такая интеграция неизбежно приводит к возникновению нового качества информационного пространства. Перманентное замещение реального диалога виртуальным оказывает влияние на формирование процесса мышления. Это ведет к возникновению проблем, вызывающих тревогу у психологов, социологов, физиологов и ставит перед педагогами задачи, которые нужно и решать по-новому. Для сохранения культуры общения, наращивания теоретического знания и внедрения полученных данных в практическую профессиональную деятельность необходимы лингводидактические подходы к освоению информации, а также развитие методов индивидуальной педагогической работы при обучении чтению, восприятию и переработке информации, что и является объектом исследования.

Анализ состояния изученности проблемы. Проследившая перемены в нашей жизни, которые появились в результате научно-технической революции, исследователи наблюдают тенденции превозносить новейшие информационные технологии: стал реальностью искусственный интеллект, ранее относившийся к прерогативам научной фантастики и т.п. Однако имеет место и скепсис по отношению к инновациям – предмету нашего исследования, где мы сфокусируем внимание на отдельных аспектах педагогических методик и направлений инновационной деятельности.

Американский исследователь Н. Карр отмечает, что под влиянием интернета процесс чтения превратился в сомнительное хобби, при котором теряется часть значения прочитанного, часть духовного наполнения печатного слова. Дигитализация чтения воспринимается энтузиастами как один из видов освобождения текста, но изменения в ментальных схемах, которые распространяются на многие области мозга, включая те, что управляют такими естественными когнитивными функциями, как память и интерпретация зрительных и слуховых раздражителей, вызывают беспокойство [4, с. 173].

М. Шпитцер говорит в своей работе о необходимости создать оптимальную сферу обучения: условия для успешной учебы должны способствовать формированию самосознания в культурном развитии личности. Ученый предостерегает педагогов и учащихся от чрезмерного увлечения устройствами с доступом в интернет, особенно при использовании последних на занятиях, поскольку поверхностное обучение идет в ущерб непосредственному познанию [7].

Разработчики Центра стратегического развития (Стенфорд, США) создали поисковую систему Yewno, которая открывает, как заявляет директор Центра Р. Пикеринг, инновационный путь освоения знаний. Система прошла апробацию в июне 2016 года. В сравнении с другими поисковыми системами Yewno обладает принципиально новой сферой обнаружения данных, поскольку оперирует концептами. Инструменты поиска генерируют солидный список по содержанию запроса пользователя. Оперативная память системы базируется на документах, статьях и книгах, представляющих большую научную ценность, объем которых составляет более 50 миллионов источников. Считывая каждую строчку текста, поисковая система в состоянии сформулировать значение в форме концептов. Искусственный интеллект подражает работе мозга человека при обработке информации, применяя комбинацию из лингвистической переработки данных, нейронных соединений синопсов и алгоритмов машинного обучения.

Преимущество системы создатели видят в том, что ее диапазон в состоянии привлекать и наводить параллели, связывать статьи из разных научных источников, что не всегда возможно при посещении библиотеки. Инструменты новой техники выполняют поддерживающую вспомогательную функцию в рамках нашего собственного исследования и не могут подменить научные устремления и поиски. Пользователь системы вводит ключевое слово или понятие, машина выполняет краткую систематизацию концепт-запроса и показывает близкие идеи, включая фрагменты документов и статей. База данных включает научные публикации по исследованиям за последние 100 лет, которые составляют архив университетских библиотек. Планируется, что до конца теку-

щего года объем базовых данных увеличится вдвое.

Применение данной системы с различными целеустановками и на разных этапах усвоения иностранного языка даст, как представляется, желаемый эффект как с точки зрения усвоения/применения данных из иноязычного источника, так и, что не менее важно, повысит самооценку и стремление достичь еще большего [6].

Электронные ресурсы – компьютерные программы для работы в аудитории на интерактивной доске, мультимедийные компакт-диски к учебникам, элементы учебных веб-сайтов и т.п. – повышают мотивацию обучающихся к познавательной деятельности вообще и изучению иностранного языка в частности. В современных условиях один и тот же учебный материал вводится как интерактивный, а затем его применение демонстрируется в записи без обратной связи. Такие интернет-семинары (вебинары) предлагает использовать издательство «Макмиллан». Во время проведения их любой преподаватель может подключиться и принять непосредственное участие в диалоговом режиме. Затем на этой мультимедийной платформе становятся доступными видеозаписи этих вебинаров, сделанные по трансляции, и обучающийся знакомится с ними в учебных целях уже вне ситуации общения с ведущим и другими участниками [5].

Цель статьи – познакомиться с передовым опытом зарубежных междисциплинарных штудий, посвященных анализу глобальных изменений процесса получения знаний в современной лингводидактической стратегии обучения иностранным языкам, а также проанализировать уже используемые методики интерактивной работы на занятии по иностранному языку и по мере возможности совершенствовать их в связи с постоянно продолжающейся технической эволюцией мультимедиа.

2. Изложение основного материала исследования

Изучая иностранные языки, наши студенты должны погружаться не только в сферу иноязычной информации, но и в мир другой культуры, который полон нерешенных «вечных» вопросов. Образовательный процесс в этом аспекте – прежде

всего деятельный, позволяющий не только знакомиться с терминами и понятиями, но и создающий условия для постоянного саморазвития личности. Активная позиция в освоении знаний помогает студенту интерпретировать, толковать тот или иной научный текст, пропуская его сквозь собственный опыт, а преподавателю – направлять его в этой деятельности.

Изменения образовательного пространства и педагогических технологий благодаря инновациям в ходе обучения, подключению высвобождающих время дистанционных путей получения знаний, общение с преподавателем в режиме онлайн, т.е. аспекты, начинающие все больше (по мере возможности) входить в нашу жизнь и влиять на трансфер знаний, что подтверждает актуальность исследования, влекут за собой новую релевантность личностных показателей, коммуникативных установок и речевой культуры, энтузиазма и интуиции преподавателя, способности последнего к убеждению, эффективной полемике и аргументации, диалогу как необходимым компонентам образовательных дидактических стратегий, нацеленных на реализацию как образовательных, так и воспитательных задач. Вышеизложенное говорит о перспективах исследования данного материала.

Исключительно важное значение на занятии имеет вопрос, какие задания мотивируют обучающегося к получению знаний. Фраза «Весь мир – театр, и все мы в нем актеры» воплощается в жизнь на каждом занятии по иностранному языку, чему бы ни было посвящено общение: при выполнении задания студент перевоплощается в другую языковую личность, уже работая над самим построением фразы, подбирая лексический материал и подключая свои грамматические знания. В онлайн-режиме возможно взаимодействие обучающихся между собой и с преподавателем, создание совместных проектов и реализация их. Такая совместная деятельность ведет к расширению потенциала обучающихся путем «сужения пропасти между производителями и потребителями. Потребители сами становятся производителями, изобретая и разрабатывая новые формы. Смысл заключается в создании потенциала для новой экологии открытого контента, книг, обучаю-

щих материалов и мультимедиа, при помощи которых обучающиеся сами становятся производителями обучающих материалов» [1].

Задачей же преподавателя является умение выступить не только компетентным лингвистом, но и равноправным собеседником и педагогом, умеющим создать некоторое количество «островков» на занятии, в котором каждый обучающийся получает реальную возможность и необходимую помощь в самовыражении себя как языковой личности. Кроме того, преподаватель не только признает право студента на собственное суждение, но и заинтересован в нем. Коммуникация со студентами строится таким образом, чтобы подвести их к самостоятельным выводам, сделать соучастниками процесса подготовки, поиска и нахождения решения, актуализируя уже в процессе занятия полученную электронным путем информацию или используя полученный массив ее при подготовке заданного: реферата, курсовой и т.п.

Благодаря современным техническим возможностям информация может быть получена достаточно быстро. Отсюда и простота создания текстов, а это, скорее всего, одна из причин возникновения проблемы плагиата, где информация подается без ссылки на источник. Проблема плагиата заключается не только в незаконном использовании чужого материала, но и в том, что плагиат приводит к обезличиванию личности, когда обучающийся даже не стремится создать свое собственное мнение, безразличен к интеллектуальной деятельности своего мозга, к самостоятельности мышления, что сказывается самым негативным образом и на всем ходе дальнейшего саморазвития личности, обретения им самостоятельного стиля научной деятельности и деятельности вообще.

В педагогической практике чтение – это процесс получения информации, которая не просто должна быть освоена мозгом и сохранена в памяти, но и задействована для выполнения целого ряда практических заданий. Начавшийся тем самым процесс имеет целью использовать данную информацию в (профессиональном) саморазвитии личности. Чем быстрее начинающий изучать иностранный язык включится в этот процесс, тем более интересным и плодотворным будет его продвиже-

ние в информативном насыщении своей памяти. В предложенных нами материалах (учебное пособие «Швидко навчись правильно читати німецькою» [2]) мы исходили из того, что начинающий изучать иностранный язык неизбежно столкнется с проблемой получения и усвоения возрастающего объема знаний из иноязычного текста. Наличие затруднений в этом процессе может помешать ему или просто задержит ход извлечения информации. Преодоление трудностей этого этапа – ускорение возможности осваивать информацию, ориентироваться в нарастающем количестве информационной продукции – уже позволяет использовать интернет-ресурсы, предназначенные для эффективного автоматизированного сбора информации и работы с ней, а это открывает путь к использованию входящих в нашу жизнь инновационных возможностей в освоении знаний (например, представленная нами выше система Yewno).

Процесс изучения иностранного языка в вузе не является бесконтрольным, он подлежит обязательной регулярной оценке. Образовательно-профессиональная программа подготовки специалистов содержит информационную базу, на основе которой и формируется комплекс средств объективного контроля уровня достижения конечных целей обучения. Они могут (и должны) быть разными, как и вид предлагаемых контрольных заданий. В рамках нашего исследования речь, конечно, идет об использовании технических средств контроля качества знаний. Практика показывает, что распространенные компьютерные тесты мало чувствительны к сдвигам в продвижении студентов относительно усвоения материала по иностранному языку на сравнительно небольших этапах обучения. Поэтому с их помощью не могут быть получены данные, характеризующие в динамике успешность процесса формирования лексических или грамматических навыков, речевых умений, коммуникативных ресурсов. Таким образом, данные тесты не могут заменить или вытеснить из процесса обучения иностранному языку контрольные задания обычного устного или письменного характера. И те, и другие виды проверочных работ должны использоваться для решения методических задач, соответствующих виду подлежащей контролю деятельности.

Некоторые сомнения в безусловных и безграничных возможностях онлайн-деятельности внушает отсутствие стремления изложить мысли не только быстро, но и правильно во всех аспектах использования языковых знаний. Отсюда и некоторые сомнения в корректности контроля качества знаний путем оперативного и спонтанного изложения материала обучающимся. Т.е. в процессе обучения представляется предпочтительным сочетание технических возможностей с традиционными методами проверки усвоения материала и оценки качества умений и навыков.

Технические возможности используют студенты и при работе над иноязычной литературой, при написании статей и т.п. в учебной деятельности. Не изучая иностранный язык профессионально, часто задействуют компьютерный перевод, реалии которого создают некий барьер, сужая мыслительный мир в русло стандартизированного лексикона. Так, в рамках учебной деятельности студенты, получая задание подготовить статьи или доклады (на иностранном языке) по материалам своих исследований в биологии, филологии, медицине и т. д., используют машинный перевод как первоочередное средство выполнения данного задания, желая ускорить процесс и чрезмерно доверяя технике. Дальнейшие не критические действия, т.е. «слепой» подход к результату, где имеют место неправильное управление глаголов и употребление предлогов, неверный выбор значения слова из синонимического ряда, создают эффект некоторого комизма фразы в контексте научного изложения. Итог такой деятельности не подлежит обсуждению, следовательно, от таких результатов студентов следует предостерегать заранее.

Использование компьютерных технологий позволяет преподавателю оказать помощь в реализации индивидуальных потребностей студента. Так, ознакомившись на занятии со структурой делового письма, студент отправляет e-mail запрос по этой форме и получает ответ от биолога, профессора университета г. Грац (пример, имевший место на занятии). Такой опыт поможет выпускнику университета и в будущем налаживать профессиональные контакты.

«Новые подходы к преподаванию и обучению обуславливают изменение ролей всех участников

образовательного процесса. Упрощение доступа к средствам глобальных коммуникаций, включая Интернет и всемирную паутину, широкое использование компьютеров и интерактивных мультимедийных средств приводят к тому, что преподавание и обучение меньше зависят от местонахождения участников процесса; объем ресурсов, которыми учащиеся могут пользоваться за пределами классной комнаты, резко увеличивается; инициатива по организации учебных мероприятий переходит к учащемуся, который сам определяет время и место обучения» [3].

Введение в образовательный процесс дистанционных курсов изучения ряда учебных предметов имеет следствием возможность планировать свою учебу так, чтобы он мог переводить часть учебного времени на свой досуг. Следует подчеркнуть, что при подаче материала дистанционно преподаватель не является ментором, начитывающим информацию. Он выступает консультантом, советчиком, модератором, руководителем приема информации обучающимся. Это позволяет мультимедийным средствам стать инструментом, который помогает преподавателю заполнить и организовать в т.ч. и самостоятельную работу самым приемлемым для студента образом: с одной стороны, это содействует оптимизации содержания учебного материала, а с другой стороны, является средством управления и самостоятельной работой обучающегося, используя привлекательный для студента ресурс, уже не говоря о том, что это возможность организовать свою учебу студентам, пропускающим занятия по болезни или обучающимся по индивидуальному плану.

3. Выводы

Структура современного научного знания с развитием электронных носителей информации становится все более подверженной реформированию, углублению, расширению по мере развития технических возможностей интернета как глобального источника информации. Это не может не сказаться на процессе погружения личности в глобальный же процесс развития. Задача преподавателя иностранного языка в данном процессе видится как поддерживающая и направляющая в той ее части, которая вписывается в процесс обу-

чения вообще и иностранному языку в частности.

Следует отметить, что массовая компьютеризация общества и, в первую очередь, учащейся молодежи, выдвигает целый ряд задач, но и предлагает целый ряд преимуществ, что, при правильном подходе к их использованию, позволяет решать большое количество сложных проблем, которые и не могут быть решены без нее, поскольку именно компьютерные технологии предлагают новые стратегии в создании и обработке нового знания, чтобы студенты, привыкнув к жизни в компьютере, не оказались в большом затруднении, когда их помещают в такую ситуацию, где им приходится действовать, а не говорить про действие, и не играть в компьютерную игру, а: ставить цели, вступать во взаимодействие с другими учащимися, передавать им свой замысел, реализовывать его, заново формулировать цели и проектировать действие, уже исходя из полученного опыта.

В лучших традициях гуманитарного образования инновации означают выражение свободы, самообновление, актуализацию духовного, воспитание мышления и креативный поиск решений.

ЛИТЕРАТУРА

1. Атвелл Г. Персональная среда обучения [Электронный ресурс] / Г. Атвелл. – Режим доступа : <http://www.distance-learning.ru/db/el/0E59511535ED7788C32575ED0050E98A/doc>. 2. Гусева П.Т. Швидко навчись правильно читати німецькою : навч. посібник / П.Т. Гусева, О.М. Шумська. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2004. – 157 с. 3. Среднесрочная стратегия на 2008 – 2013. Институт ЮНЕСКО по информационным технологиям в образовании [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ru.iite.unesco.org/files/strategy_ru.pdf. 4. Carr N.

Wer bin ich, wenn ich online bin...und was macht mein Gehirn solange? Wie das Internet unser Denken verändert. Aus dem Engl. von Henning Dedekind / N. Carr. – München : Karl Blessing Verlag, 2010. – 383 S. 5. Macmillan Interactive Webinars. Macmillan [Digitale Ressource]. – 2011. Access : <http://www.macmillanenglish.com/blanktemplate.aspx?id=43108> 6. Pickering R. Eine neue Art, Wissen zu erschließen [Digitale Ressource] / R. Pickering. – Zugriff unter : www.corp.yewno.com. 7. Spitzer M. Digitale Demenz. Wie wir uns und unsere Kinder um den Verstand bringen / M. Spitzer. – München : Droemer Verlag, 2012. – 203 S.

REFERENCES

Atvell, G. (2015). *Personal'naya sreda obucheniya [Personal Educational Environment]*. Available at: <http://www.distance-learning.ru/db/el/0E59511535ED7788C32575ED0050E98A/doc.html> Carr, N. (2010). *Wer bin ich, wenn ich online bin...und was macht mein Gehirn solange? Wie das Internet unser Denken verändert*. München: Karl Blessing Verlag. Eine neue Art, Wissen zu erschließen. (2015). *FBM Countdown*, 7, Available at: <http://countdown.buchmesse.de/de/aktuelle-ausgaben/ausgabe-7/eine-neue-art-wissen-zu-erschliessen/> Gusyeva, P.T., and Shums'ka, O.M. (2004). *Shvydko navchys' pravyl'no chytaty nimets'koyu [Learn to Right Read in German Quickly: Learning aid]*. Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina Publ. *Macmillan Interactive Webinars*. (2011). Available at: <http://www.macmillanenglish.com/blanktemplate.aspx?id=43108> Spitzer, M. (2012). *Digitale Demenz. Wie wir uns und unsere Kinder um den Verstand bringen*. München: Droemer Verlag. UNESCO Institute for Information Technologies in Education. (2010). *Middle-Term Strategy for 2008 – 2013*. Available at: http://ru.iite.unesco.org/files/strategy_ru.pdf

ЕКОНОМІЧНА АНГЛОМОВНА ТЕРМІНОЛОГІЧНА ПІДСИСТЕМА ЯК ОБ'ЄКТ КЕРОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В.Г. Касьянова, канд. психол. наук (Харьков)

У статті описано особливості професійної лексики для оптимізації комунікації англійською мовою спеціальності. Об'єкт дослідження – професійна термінологічна англійська підсистема економічних дисциплін, предмет – методи створення комунікативної діяльності для використання цієї підсистеми студентами в мові. Матеріал дослідження становлять балансові звіти, документація про прибутки фірми, презентації, контракти, податкові декларації та інші автентичні джерела сфери фінансів, аудиту, маркетингу, менеджменту, банківського діловодства. Проаналізовано тенденції запозичень в англійській мові в термінологічну підсистему економічної сфери з інших професій з точки зору викладання мови для економістів. Запропоновано контроль-навчальні комунікативні інтерактивні завдання на матеріалі балансових звітів, презентацій-звітів про свою роботу з графіками і калькуляціями, конференц-перекладів і т.п. Для такого викладання перспективами дослідження стане розробка психолого-методичних принципів підбору навчального матеріалу з урахуванням того фактора, що складовими професійної норми є гармонізація форми і поняття, які інтегровані в професійну назву і опосередковано в методи контролю і навчання термінологічній підсистемі економічної сфери.

Ключові слова: методи навчання, професійна діяльність комунікантів, професійний дискурс, психолого-методичні засади, термінологічна підсистема.

Касьянова В.Г. Экономическая англоязычная терминологическая подсистема как объект управляемой коммуникативной деятельности. В статье описаны особенности профессиональной лексики для оптимизации коммуникации на английском языке специальности. Объект исследования – профессиональная терминологическая англоязычная подсистема экономических дисциплин, предмет – методы создания коммуникативной деятельности для использования этой подсистемы студентами в речи. Материалом исследования стали балансовые отчеты, документация о доходах фирмы, презентации, контракты, налоговые декларации и другие аутентичные источники сферы финансов, аудита, маркетинга, менеджмента, банковского делопроизводства. Проанализированы тенденции заимствований в английском языке в терминологическую подсистему экономической сферы из других профессий через призму преподавания языка для экономистов. Предложены контрольно-обучающие коммуникативные интерактивные задания на материале балансовых отчетов, презентаций-отчетов о своей работе с графиками и калькуляциями, конференц-переводов и т.д. Для такого преподавания перспективами исследования станет разработка психолого-методических принципов подбора учебного материала с учетом того фактора, что составляющими профессиональной нормы есть гармонизация формы и понятия, интегрированных в профессиональное название и опосредованно в методы контроля и обучения терминологической подсистеме экономической сферы.

Ключевые слова: методы обучения, профессиональная деятельность коммуникантов, профессиональный дискурс, психолого-методические принципы, терминологическая подсистема.

Kasianova V.G. English Language Economic Terminological Subsystem As An Object Of Organized Communicative Activity. In this article there are described peculiarities of professional vocabulary to optimize English language communication of a specialized field. The object of the research is professional terminological subsystem of economics, the subject – methods of creating communicative activity in order to use these terms in speech. The researched sources are balance sheets, income statements, presentations, contracts, income tax returns and other authentic ones from the sphere of economics. There are analyzed the tendencies of borrowings in the English language into an economic terminological subsystem from other professions in view of teaching English for business and economics (EBE). For such a purpose the prospects of the research might be the

development of methods of sorting out and presenting academic materials, considering that the constituent of the professional norm is harmonization of the form and the notion, which are integrated into professional lexis and indirectly into its teaching methods and monitoring in order to build English Language professional skills in this area of responsibility.

Key words: area of responsibility of the communicants, professional discourse, psychological and methodological grounds, teaching methods, a terminological subsystem.

1. Вступ

Навчаючи іноземної мови майбутнього професіонала-економіста, завжди прагнеш, щоб студент не замислювався про склад слів, словосполучень, речень, а використовував мову як засіб досягнення якоїсь іншої мети: вивчити професію. Іноземна мова може змінювати напрямок пізнання реальності, слугувати екстралінгвістичним додатковим фактором усвідомлення навколишньої реальності. Лінгвісти [1; 3; 6; 8] продовжують досліджувати професійний дискурс як двогранне соціальне явище, де на одній грані – професійна діяльність комунікантів, а на іншій – не просто особистість зі своїми психолінгвістичними здібностями, а з культурологічними, етнічними параметрами на всіх мовних рівнях, включаючи невербальні засоби спілкування. Це ми і враховуємо при побудові методів навчання спілкуванню англійською мовою студентів економічних спеціальностей, оскільки комунікативна іншомовна компетентність стає все більш актуальною в країні, яку треба захищати також методами переконання перед світовою економічною спільнотою.

Метою цього дослідження є використання особливостей професійної лексики для оптимізації комунікації англійською мовою спеціальності. Отже, об'єкт дослідження – професійна термінологічна підсистема економічних дисциплін, предмет дослідження – методи створення комунікативної діяльності для використання цієї підсистеми студентами в мові. Матеріал дослідження становлять балансіві звіти, документація про прибутки фірми, презентації, контракти, податкові декларації та інші автентичні джерела сфери фінансів, аудиту, маркетингу, менеджменту, банківського діловодства. Після висвітлення сутності особливостей сучасної економічної термінологічної підсистеми (2) описано методи створення керованої діяльності на заняттях з іноземної мови, які оптимізують процес комунікації з такою терміносистемою (3).

2. Особливості сучасної економічної терміносистеми

Професійний дискурс – це не стиль мови, не тільки «мікрмова» зі стійкими словосполученнями, термінами, обмеженнями. Це свобода творчої думки і пошук істини, що народжена в суперечці, тобто в діалозі або полілозі, де завжди є три рівня: професійний, культурологічний, побутовий. Етноси, як і професійні колективи, не живуть в повній ізоляції, тому кожне поняття має як загальнолюдський зміст, так і національні конотації, воно стає унікальним. Термінологічні підсистеми можна звести до єдиної універсальної моделі, а професійний дискурс не можна, оскільки він не замикається просто формальним вживанням спеціальних мовних одиниць і професійно орієнтованим змістом. Професійна норма, з одного боку, більш консервативна, пов'язана з рівнем професійної компетенції мовця, з комунікативними вимогами професійного спілкування. З іншого боку, професіонал поступово динамічно вбирає в себе терміносистеми певних галузей знань протягом довгого професійного життя, до того ж в різних культурах з різним рівнем розвиненості тієї чи іншої професії. Економіка десятиліттями трансформується з промислового вектора в науково-промисловий, один об'єкт перекладацького та методичного дослідження потрапляє у фокус декількох наук. В зв'язку з цим правильний вибір одиниці номінації дає можливість диференціювати як поняття, так і підходи, які є визначальними в тій чи іншій науковій галузі, в термінологічній підсистемі. Будь-яка інформація в професійному дискурсі проходить через філософську категоріальну структуру мислення, і тут це в основному категорії оцінки та діалогічності. Інформація в спеціальному тексті апріорі оцінюється як професійна, а Ю.М. Лотман [4] стверджував, що інтелект – всюди співрозмовник, а дискусія – гра позиціями між текстом і аудиторією.

Протягом багатьох років перед викладачами англійської мови для спеціальних цілей студентам-економістам і перед перекладачами інформації в економічній сфері стоїть питання класифікації лексики для створення українсько-англійських словників термінологічних підсистем макро і мікроекономіки, менеджменту, фінансів, аудиту, економічного права. Словник «Мультитран» і ряд інших електронних словників пропонує таку класифікацію, але вона неповна і погано враховує часткову синонімію, семантику професійної назви, яка не вичерпується загальним лексичним поняттям. Якщо в національній мові існує один інформаційний канал для письмової форми – текст, і два канали для усної форми – текст і невербальні засоби, то в професійній діяльності активно працюють два інформаційні канали для обох форм комунікації, що враховується при відборі завдань англійською мовою для економічних спеціальностей. Десятиліттями вченими обговорюється ідея універсальної мови, яка стала б інструментом професійної комунікації представників різних етносів. Професійна назва не може бути продуктом механічного з'єднання мовного знака і узагальнених в транснаціональній формі знань, оскільки в професійній сфері вербалізм як лінгвістично-логічне явище є недоцільним. У такій назві інтеграція учасників комунікації з їх професійною нормою визначає вибір лінгвістичної норми.

В економічній сфері відбувається специфічна вербалізація відомих знаків з інших галузей знань: геометрії (побудова порівняльних діаграм), графічного мистецтва (реклама в мікроекономіці), алгебри (формули аудиту, формули перевірки ефективності реклам і т.п.). В умовах економічної професійної комунікації минулого століття в українській та англійській мовах дієслово як морфологічна категорія вважалася периферійною. А зараз воно виступає домінантою, що не завжди враховується в електронних словниках. Дієслово в професійному дискурсі схильне акумулювати кілька значень, які семантично розійшлися (*proceed* у військовій термінологічній підсистемі перекладається «продовжуйте виконувати свої обов'язки», в авіаційній – «дотримуйтеся свого курсу», в обліковій – «здійснюйте (оплату)», в економічній і т.п. – «починайте», в юридичній – «порушити (процес)», «при-

тягнути (до суду)»). Тому при розробці комунікативних завдань для командної роботи ми акцентуємо увагу на відборі такого роду термінів.

Кількість запозичень в 21 столітті з англійської економічної підсистеми в українську виросло, вчені, для яких англійська не є рідною мовою, вводять в свої статті все нові й нові кліше, які індуктивно кладуть початок словотворчим каркасам, наприклад, беруть номінаційні схеми з математики: слово з незмінним компонентом, активізують компоненти професійного спілкування різних мов як нормативні, так і okazіональні (*skyline matrix* – профільна матриця, *block-to-blocktime* – час в рейсі і т.п.). Якщо раніше існувала тенденція спеціалізації іменника як компонента професійної назви (наприклад, *securities* – цінні папери, *permits* – дозвільні документи, *proceeds* – виручка, *duty* – мито), то зараз існує тенденція спеціалізації прикметника як компонента професійної назви (наприклад, «*operational activity*» – «операційна діяльність» в медицині і «*operative activity*» – «операційна діяльність» в економіці, «*operative*» в економіці означає «діючий, що працює», в юриспруденції перекладається «то, що виражає суть юридичного акта»), а також тенденція функціональної диференціації дієприкметника, що розширює його інформаційну сферу («*operating activity*» – операційна діяльність банку).

Слова з підсистем літературної мови все більше термінологізуються в підсистему «мікромов» економіки. Більшість способів номінації є стандартними, з елементами модифікації. У сформованих системах понять утворюються генетично схожі одиниці мови, які не випадають зі структурної та семантичної парадигм (*decline* – «спуск» у військових і геологів і «погіршення життєвого рівня» у економістів; *declined* – «під ухил» у перших і «відмова» у банкірів; *sharp decline* – «крутий спуск» у перших і «різкий спад» у економістів). Але все частіше відбувається відхилення від такого стандарту (*draft* – авіація: «повітряний потік», автомобілебудування: «тяговий опір», лісове господарство: «стандартна знижка з ваги», бізнес: «отримання грошей по чеку» або «комерційний вексель», бухгалтерія: «партія вантажу, зважувати одночасно»). Спеціалізація конотацій сленгових систем різних мов визначається ментальним показ-

ником. У бізнес-сленгу багато національних евфемізмів до нормативної лексеми «гроші». Англійські сленгові лексеми з авіаційної, морської, військової сфери, що увійшли в економічну терміносистему, характеризують позитивні конотації широкого діапазону (*briefing* – короткий інструктаж льотчика перед польотом стало «нетривалими зборами» в бізнесі; *deadline* – «рубіж зони ураження» або «час постановки на ремонт» у військовій підсистемі або «термін подання плану на політ» в авіаційній, стало «кінцевим терміном» в бізнесі). Чим вище індекс небезпеки профдіяльності, тим більше позитивними є конотації лексем в англійській мові.

3. Методи створення керованої діяльності на заняттях з англійської мови, які оптимізують процес професійної комунікації

Професійний процес пізнання крокує разом з лінгвістичним моделюванням світу, виникають все нові етнокультурно-професійні колізії. Виходить, що процес викладання повинен виглядати як щось на зразок лінгвістичної етнопедагогіки у ВНЗ, тобто викладання специфіки застосування знань про взаємозв'язок етносів в умовах реального ведення бізнесу на іноземній мові. З позицій інтегративного підходу представники певного етносу характеризуються не стільки рівнем психофізіологічних, психічних і соціальних особливостей, скільки специфікою їх взаємозв'язку і взаємозумовленості в умовах реальної дійсності, в нашому випадку в умовах економічної дійсності.

Проблеми викладання, перекладу і освоєння спеціальних текстів студентами англійською мовою через інтерактивне спілкування з урахуванням теорії комунікації з її «багатомовним» невербальним компонентом стають все більш значущими. Доцільно посилювати такі внутрішньо властиві категорії спеціального тексту як оцінка і діалогічність зовнішніми формами побудови текстів для імітаційних ігор на заняттях, тобто побудови тексту у вигляді діалогів і полілогів. Кроскультурний підхід до норм термінологічних підсистем іноземної та рідної мов, знання етнопсихології для викладання англійської для наших студентів – перший крок створення впевненості у собі, з огляду на ту тен-

денцію, що світом будуть правити не королі та політики, а величезні транснаціональні корпорації. Невпевненість у собі студентів на посаді майбутнього менеджера, економіста сфери туризму та готельного господарства, фінансового працівника, аудитора, маркетолога, логіста різних департаментів зарубіжних компаній через відсутність можливості для більшості українських студентів проходити практику у вузах та організаціях за кордоном зробила необхідним ввести спеціальні комунікативні завдання для роботи в команді: «*teamwork*».

Етнопсихологічний аспект вивчення індивідуальності професіонала закономірним чином ставить проблему вивчення диференційно-психологічних характеристик різних етносів в порівняльному плані. За словами самих студентів, у них виникає подвійний інтерес: вивчення конвергенції ділових культур на основі загальнолюдських нормативних принципів і вивчення себе в ролі перекладача в процесі такої конвергенції; адже більша частина інформації для запам'ятовування перевіряється нами в режимі імітаційних ігор: «конференц-переклад», «презентація-звіт», «перший робочий день», складання балансового звіту та ін. з нормами дрес-коду, міміки та жестів, під час якої самовизначення особистості в групі розкривається як феномен групової взаємодії. Дж. Келлі, А. Маслоу визначали самоактуалізацію як повне використання талантів, здібностей, можливостей. Для самоактуалізації студентів в рольових іграх важливо, щоб рольова гра, яка моделює професійні функції менеджера, аудитора, фінансиста повторювалася регулярно, і одну й ту ж функцію змогли виконати всі студенти групи по черзі.

Ми розглядаємо тільки варіант “Presentation to the board”, що являє собою звіт про роботу за певний відрізок часу, який не є коректним без цифр, графіків та вузькопрофесійних термінів, презентацію як професійно спрямоване монологічне висловлювання з елементами інтерактивного релевантного уточнення, що базується на результатах аналітичного дослідження певної проблеми і має на меті ефективно інформувати щодо прибутків та інших показників роботи. Удосконалювати логіку професійно-орієнтованого мовлення англійською мовою та формувати потребу у компетент-

ному вираженні свого висловлювання допомагає знання вузькопрофесійних термінів, в той час коли зв'язати когніцію з емоцією допомагає гордість, задоволення, визнання, досягнення мети після виступу з презентацією. Студенти спеціальності «фінансування» та «аудит» краще сприймають свої терміни через “annual reports”: “balance sheet”, “income statement”, “income tax return” та інші фінансові звіти, з'являється емоція цікавості, яка закладена в основу свідомого вибору, завдяки якому мозок людини реагує на різні стимули, студент розподіляє пріоритети у кожному акті сприйняття інформації.

Міжособистісне спілкування, міжкультурна комунікація, особистий вплив на людей, дотримання норм етики менеджменту та бізнесу, вміння тестувати грамотно нові кадри, групова комунікація в культурній перспективі, види рішень та алгоритм їх прийняття – це ті напрямки, з якими знайомляться студенти на заняттях. Алгоритми прийняття рішень в різних ситуаціях діловодства англійською мовою пропонуються в трьох видах проблемних ситуацій: «crisis problem», «non-crisis problem», «opportunity problem». Більш детально студенти перекладають таблиці: «типи включення індивідуума в організацію» і «типи конфліктних керівників різної ланки», запам'ятовуючи значну кількість рис характеру англійською мовою. Кожному студенту пропонується пройти самостійно чотири методики, що в майбутній роботі можуть застосовуватися для успішного підбору кадрів: методику діагностики мнемічної діяльності, методику «смілова пам'ять», методику «виявлення загальних понять», методику «виключення понять». Студенти працюють з такими видами завдань в рамках підручників для вивчення англійської мови, але виконують їх під кутом застосування в роботі своєї майбутньої організації, при цьому всі завдання мають лімітований час для виконання. Наприклад, для перевірки короткочасної пам'яті надаються завдання на запам'ятовування і відтворення слів та чисел. Студентам двічі пропонується по 10 слів і двічі по 10 чисел англійською мовою. 10 слів або чисел звучать протягом 20 секунд, потім 40 секунд надається для запису (в будь-якому порядку). Перед другим десятком слів (та чисел) проводиться емоціогенне інструктування. Слова бажано підби-

рати односкладові, мало пов'язані між собою, з 4-6 букв, числа – двозначні, не примітні (11, 22, 33, 44, 55, 66, 77, 88, 99 виключаються). Наприкінці заняття слова і цифри перевіряються у вигляді диктанту-перекладу з української на англійську мову.

Для перевірки смислової пам'яті зачитується розповідь з 12 смислових одиниць та 4 чисел на рідній мові. Розповідь зачитується двічі, вдруге – після емоціогенного інструктування: «Послухайте розповідь та протягом трьох хвилин (при включеному секундомірі) запишіть основний зміст того, що запам'ятали, речення можна скорочувати, не втрачаючи сенсу». Викладач сам швидко перевіряє, а також пропонує студентам оцінити один одного, попередньо інструктуючи про параметри оцінювання, а потім просить студентів перекласти свої розповіді на англійську мову письмово або усно.

Методика «виявлення загальних понять» спрямована на вивчення особливостей розумової діяльності, на визначення особистості зі стійким способом мислення. Її сенс полягає в підборі слів, що мають спільні родові ознаки, логічні зв'язки з певним узагальнюючим словом. Усього пропонується на англійській мові по черзі 20 узагальнюючих слів і кожному з них – набір з 5 слів, два з яких найбільше з ним пов'язані. Завдання для студента – знайти ці два слова, наприклад: *grade (notes, pencil, pupils, knowledge, supervisor)*, *group (small, communication, conflict, norms, thinking)*, *job (distance, salary, perfection, position, satisfaction)*, *psychology (teaching, soul, study, emotions, science)*, *decision (impact, crisis, effectiveness, problem, non-programmed)*, *personality (type, traits, peoples, responsibility, critical)*, *presentation (philosophy, software, language, visual, delivery)*, *communication (group, process, interpersonal, goal, level)* і т. п. Після зачитування викладачем кожного рядка студенти мають 10 секунд на записування стовпчиком номера кожної відповіді і по два відповідних слова. Інструкція студенту: «Зараз я буду зачитувати рядки з 6 слів, перше слово – ключове. Решта 5 мають до нього другорядне відношення. Вам потрібно вибрати з 5 слів 2 найістотніших, що є невід'ємними ознаками або поєднаннями для ключового слова. Запишіть стовпчиком номер відповіді та по два відповідних

слова». Для закріплення логічності та стійкості способу мислення і з метою підготовки перекладача до 40 фраз надаються у вигляді перекладного диктанту, наприклад: *незапрограмовані рішення, кризова проблема, групове спілкування, міжкультурна комунікація і т.п.*

Методика «виключення понять» пропонує студентам 20 наборів по 5 слів, 4 з яких об'єднуються загальним родовим поняттям, а п'яте не має ніякого відношення до цього поняття. Потрібно прослухати ці слова і протягом 10 секунд записати «зайве» слово. Наприклад, *speaker, deliverer, presenter, successor, teller*. Перевіряється здатність до узагальнення. Після цього тесту пропонується придумати і написати словосполучення з кожним «зайвим» словом англійською мовою. Важливо, щоб запам'ятовування інформації і переведення її на операційний рівень перевірялося викладачем такими ж методиками, які менеджери з персоналу використовують для проходження «*case interview*» та «*assessment centre*» з метою успішного знаходження робочих місць нашими студентами. В кінці курсу студенти складають іспит з трьох непростих завдань, результат яких здебільше залежить від багаторазового усного вживання професійних кліше в наближених до автентичності ситуаціях, під час яких самовизначення особистості в комунікативній підгрупі розкривається як феномен групової взаємодії.

Громадськість очікує від бізнесу не тільки досягнення високих економічних норм, а й норм соціальної відповідальності з точки зору цілей суспільства. А зростати вони зможуть поступово із знання та дотримання групових норм. Студенти вивчають схеми переходу взаємовідносин від діад до тріад, до груп з чотирьох осіб, до взаємин між двома, трьома, чотирма групами з 3, 4 і більше осіб. Психологічний фактор, закладений в переказі студентами спеціальних текстів у вигляді діалогів-полілогів, є потужним важелем «здружити професіоналів», незважаючи на особисті, регіональні, етнокультурні розбіжності, що особливо актуально в черговий важливий період утвердження української ідентичності.

4. Висновки і перспективи

Підсумовуючи викладене, слід підкреслити, що методи сприяння професійному інтересу та оптимізації процесу англомовної комунікації для наших студентів формуються безпосередньо мовним матеріалом терміносистеми, мотивацією інтегруватися в європейську спільноту та зоною майбутньої професійної відповідальності. Найбільш характерна особливість історичного розвитку професіонала – його послідовна етнокультурна психологізація. Це призвело до появи нового наукового напрямку – національні особливості менеджменту та бізнесу. В даний час пошук шляхів активізації людського потенціалу всередині організації та врахування психологічних особливостей персоналу є одним з вирішальних факторів підвищеної ефективності для будь-якої організації. Проблема професійного відбору та оцінки менеджерів є однією з ключових. Майже у всіх вже опублікованих за кордоном оціночних шкалах успішних керівників серед його першорядних за важливістю якостей не згадуються такі як знання технології, економіки, бухгалтерського обліку, фінансів, статистики та ін., що складають основу управлінської підготовки у вищому навчальному закладі. Навіть відмінне володіння ними не є гарантією успішної діяльності менеджера. Як правило, у пріоритеті якості, які пов'язані з умінням спілкуватися, в тому числі англійською мовою, і управляти людьми. В англомовних текстах на переказ студенти мають знайомитися з тим, як міжособистісні відносини і конфлікти культурно-історичного аспекту переходять на рівень групи у випадках незнання норм для ефективної групової комунікації на міжкультурному діловому рівні.

Для викладання англійської студентам економічних спеціальностей перспективами дослідження стане розробка психолого-методичних принципів підбору навчального матеріалу з урахуванням того основного фактора, що складовими професійної норми є гармонізація форми і поняття, інтегрованих в професійне назву, неможливість ревізії змісту без зміни лінгвістичного знака, семантична визначеність без багатовекторності профтерміна, хоча і чітка відповідність універсальним літературним нормам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахвердов О.А. Дифференциальная психология / О.А. Ахвердов, Н.Н. Волоскова, Т.В. Белых. – Санкт-Петербург : Речь, 2004. – 129 с.
2. Верещагин Е.М. К психолингвистической теории слова / Е.М. Верещагин. – М. : УДН имени Патриса Лумумбы, 1979. – 72 с.
3. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія / І.О. Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
4. Лотман Ю.Н. Внутри мыслящих миров: Человек – текст – семиосфера – история / Ю.Н. Лотман. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
5. Никифоров Г. Практикум по профессиональной деятельности и менеджменту / Г. Никифоров, Н. Дмитриева, В. Снеткова. – Санкт-Петербург : Питер, 2001. – 240 с.
6. Петрачков А.А. Проблема адекватности передачи англоязычной финансово-учетной информации в связи с развитием современного предпринимательства / А.А. Петрачков // Терминологические чтения «Проблемы языков для специальных целей научной и профессиональной коммуникации». – Ч. 2 – К., 1990. – С. 107–108.
7. Семенов А.К. Психология и этика менеджмента и бизнеса / А.К. Семенов, Е.Л. Маслова. – Москва : Дашков и К., 2002.
8. Троненко Н.Г. Английские экономические термины предпринимательства / Н.Г. Троненко // Терминологические чтения «Проблемы языков для специальных целей научной и профессиональной коммуникации». – Ч. 2 – К., 1991 – С. 191–193.
9. Язык для специальных целей как одна из форм целенаправленной языковой деятельности // Терминологические чтения «Проблемы языков для специальных целей, научной и профессиональной коммуникации». – Ч. 1 – К., 1991. – С. 7–9.
10. O’Hair Dan. The Essential Guide To Group Communication / O’Hair Dan. – Boston, New York : Bedford / St. Martin’s, 2004.
11. O’Hair Dan. The Essential Guide To Interpersonal Communication / O’Hair Dan. – Boston, New York : Bedford / St. Martin’s, 2004.

REFERENCES

- Ahverdov, O.A., Voloskova, N.N., and Belyh T.V. (2004) *Differencial'naja psihologija [Differential psychology]*. Sankt-Peterburg: Rech' Publ.
- Golubov'ska, I.O. (2004) *Etnichni osoblyvosti movnykh kartyn svitu [Ethnic peculiarities of language world]*. Ė.: Logos Publ.
- Jazyk dlja special'nyh celej kak odna iz form celenapravlennoj jazykovoj dejatel'nosti [Language*

- for special purposes as a form of language focused activities]* (1991). In: *Termino-logicheskie chtenija «Problemy jazykov dlja special'nyh celej nauchnoj i professional'noj kommunikacii» – Terminology readings “Problems of languages for special purposes, scientific and professional communication”*. – Ch. 1. – K., pp. 7–9.
- Lotman, Ju.N. (1996) *Vnutri mysljashhih mirov: Chelovek – tekst – semiosfera – istorija [Inside thinking worlds: Man – text – semiosphere – history]*. M.: Jazyki russkoj kul'tury Publ.
- Nikiforov, G., Dmitrieva N., and Snetkova, V. (2001) *Praktikum po professional'noj deja-tel'nosti i menedzhmentu [Workshop on professional activity and management]*. Sankt-Peterburg: Piter Publ.
- O’Hair, Dan (2004) *The Essential Guide To Group Communication*. Boston, New York: Bedford / St. Martin’s.
- O’Hair, Dan (2004) *The Essential Guide To Interpersonal Communication*. Boston, New York : Bedford / St. Martin’s.
- Petrachkov, A.A. (1990) Problema adekvatnosti peredachi anglojazychnoj finansovo-uchetnoj informacii v svjazi s razvitiem sovremennogo predprinimatel'stva [The problem of the adequacy of the English-language translation of financial and accounting information in connection with the development of modern business]. In: *Termino-logicheskie chtenija «Problemy jazykov dlja special'nyh celej nauchnoj i professional'noj kommunikacii» – Terminology readings “Problems of languages for special purposes, scientific and professional communication”*. – Ch. 2. – K., pp. 107–108.
- Semenov, A.K., and Maslova E.L. (2002) *Psihologija i jetika menedzhmenta i biznesa [Psychology and Ethics of Management and Business]*. M.: Dashkov i K. Publ.
- Tronenko, N.G. (1991) Anglijskie jekonomicheskie terminy predprinimatel'stva [British economic business terms]. In: *Termino-logicheskie chtenija «Problemy jazykov dlja special'nyh celej nauchnoj i professional'noj kommunikacii» – Terminology readings “Problems of languages for special purposes, scientific and professional communication”*. – Ch. 2. – K., pp. 191–193.
- Vereshhagin, E.M. (1979) *K psiholingvisticheskoj teorii slova [To the psycholinguistic theory of words]*. M.: UDN imeni Patrisa Lumumby Publ.

РЕЦЕНЗІЇ

REVIEW OF “ECOLINGUISTICS: COMMUNICATION PROCESSES AT THE SEAM OF LIFE”

by M. Bogusławska-Tafelska

(Frankfurt am Main, etc.: Peter Lang, 2016. – 126 p.

ISBN 978-3-631-66766-8; DOI 10.3726/978-3-653-06416-2)

Olena I. Morozova, Dr.Sc. (Philology), Professor (Kharkiv)

The back cover of this well designed and produced book presents Assistant Professor Marta Bogusławska-Tafelska, who works at the Department of English Studies, University of Warmia and Mazury, Olsztyn, Poland, as an ecolinguist who started the *Ecolinguistic Studies Program* for advanced students of linguistics and authored several monographs as well as a collection of papers published in peer-reviewed scholarly journals.

The book under review builds on her previous monographs (“Towards an ecology of language, communication and the mind” (2013) and “Self-education as a strategy of life. The psycholinguistic profile of the Polish student of English” (2006)), elaborating and developing further a new inter- and trans-disciplinary approach to natural communication, the approach defined by the author as ecological.

The content of the term ‘ecological’ is interpreted by the author in a way which is somewhat different from discussions of ecologism that range through the ‘mainstream’ ecological linguistics since the latter mostly takes the cognitivist stance (for recent overviews see, for example, A. Fill, V. Steffensen (2014); A. Stibbe (2012). Maintaining that “the process of human communication extends much deeper and wider beyond the forms of the language system, beyond cognitive structures and processes, and beyond social, cultural and biological mechanisms and relations” (Ch. 2, 2.1.), the author holds that communication in living systems is not a cognitive process, but a life process happening at the higher layers of the living system (Ch. 4, 4.2).

As a general-methodological underpinning of her approach, the author resorts to the quantum theory, in particular, to Włodzimierz Sedlak’s application of quantum ontology and theory to research on organic life. It should be noted that at this juncture, as a linguist, I approach the bounds of my expertise and thus have to leave it to natural scientists to decide whether the quantum-chemical ‘seam of life’ is a valid enough theory to be accepted by the scholarly community. Yet taking into account the scale of the problem addressed (it is the so-called Hard Problem of Consciousness – how a material system is capable of producing subjective / spiritual experience), I would rather welcome a new way of tackling it than disclaim the validity of the author’s argument on the grounds that currently there is not enough scientific evidence to support it.

I wholeheartedly side with the author in treating communication process as emergent and dynamic, in viewing it not only as embodied and distributed (situationally grounded), but also interactionally enacted by communicants, which puts the human communicator into the spotlight (Ch.2, 2.1). These presumptions, in my opinion, combine into a logical and uncontroversial picture of the process of sense making in natural communication. One might expect to find more examples that illustrate this process, but the author has probably foreseen this remark since she cites Professor H. Wallach claiming that “a paradigm and a theory is always stronger than data” (Ch.5 – Introduction). On the other hand, it should not be overlooked that in the focus of this study is the applied

aspect of the theory presented in the first five chapters of the manuscript.

The applied part of the research holds a detailed description of the questionnaire distributed among young Polish informants on the key concepts of the new paradigmatic approach described in the theoretical part, namely, spirituality, mindfulness, and meditation. This is followed by a discussion of results, which is profound and insightful, statistically processed and diagrammatically presented. The data obtained by the author and the conclusions she arrives at shall certainly be useful to specialists of all levels in the sphere of education.

Yet I cannot but mention that the opposition ‘cognitive :: ecological’ does not seem to be totally justified. By ‘cognitive’ the author obviously means early cognitivism of the 1970s which treats meaning as a mental representation. Yet this strain of cognitive linguistics later evolved into connectionism (1980s), embodied dynamicism (1990s), and enactivism (2000s). The enactivist strain of thought which regards cognition as a situated activity which spans a systemic totality consisting of the human conceptualizer’s brain, body, and the world (Clark 2008; Wheeler 2005), in my opinion, does not contradict the ecological approach as understood by

the author. From the enactivist perspective, the process of sense-making is ‘enactment’ of the conceptualizer into the environment, where the latter is understood broadly, as the whole world. Bearing this in mind, ‘early’ might be prefaced to ‘cognitivism’ and perhaps accompanied by a couple of references, for example (Fodor 1975; Pylyshyn 1984), for readers to have a clearer idea of what is meant by ‘cognitive’.

On the whole, I consider the book “Ecolinguistics: Communication Processes at the Seam of Life” (2016) by Assistant Professor M. Bogusławska-Tafelska to be undoubtedly novel in relation to what is already known about natural communication. The questions the author addresses (paradigmatic shifts in linguistics, fundamentals of ecolinguistics, its methodological underpinnings and applied aspects, etc.), are valid, the theory is uncontroversial and complete, the methods robust. It is my conviction that the unified ecological account of communication, which is presented in this book, is a much needed achievement. I can foresee that a number of researchers now working separately in different areas of linguistics and pedagogics will be encouraged to carry on with their work inspired by this book which brings together theoretical and applied aspects.

**РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ
ВІСНИКА ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.Н. КАРАЗИНА
Серія “Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов”**

Матеріали для опублікування приймаються від спеціалістів у галузі романо-германської філології та методики викладання іноземних мов. Зміст статей повинен відповідати вимогам ВАК України (див. Бюлетені ВАК, 2003, № 1; 2008, № 2), а **REFERENCES** – вимогам APA-style (6-те видання).

Мова публікацій: українська, російська, англійська, німецька, французька, іспанська, китайська.

Обсяг публікацій у межах: 9–10 стор.

Термін подання статей: до 30 березня та до 30 вересня щорічно на адресу: **dilovamova@karazin.ua**

Правила оформлення рукописів

• стаття подається у редакції **Word 97-2003** без автоматичних переносів слів разом з двома примірниками тексту або надсилається на електронну адресу **dilovamova@karazin.ua**;

• індекс УДК міститься ліворуч, перед назвою публікації (шрифт 12 Times New Roman);

• відцентрована назва публікації друкується великими літерами жирним шрифтом (розмір шрифту 14), під нею в центрі звичайними літерами ініціали автора, прізвище, вчена ступінь після коми (канд. філол. наук) та поряд у дужках – назва міста;

• анотації (кожна 150 слів, включно з ключовими словами, розміщеними за абеткою) на трьох мовах: українській, російській, англійській) подаються шрифтом 10 Times New Roman; на початку кожної анотації розміщують прізвище, ініціали автора та назву статті на відповідній мові напівжирним шрифтом;

• структура статті, як правило, включає розділи, які містять:

1. Вступ (Introduction): постановка проблеми; актуальність дослідження; короткий аналіз останніх досліджень для виділення невирішених раніше питань; мета, завдання (Aims / tasks / objectives), хід їх вирішення в статті.

2. Основна частина (з відповідною темі назвою): об’єкт, предмет, теоретичні основи, матеріал і методи дослідження. Даються відповіді (доцільні підрозділи з назвами (2.1., 2.2.)) на кожне поставлене автором питання; обґрунтовуються результати, ілюструються прикладами, таблицями, малюнками.

3. Висновки (Conclusions): узагальнення отриманих результатів, їх теоретичної значущості; конкретні перспективи дослідження.

Усі структурні елементи виділяються напівжирним шрифтом.

• За вимогами ДАК обов’язковими є об’єкт, предмет, мета, матеріал та актуальність дослідження, перспективи аналізу (шрифт розріджений – 3,0); за рекомендаціями наукових видань у статтях бажано цитувати праці членів редколегії Вісника;

• основний текст рукопису друкується через 1,5 інтервали шрифтом 12 Times New Roman, поля ліворуч, вгорі, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 1,25 см. Чітко диференціюються тире (–) та дефіс (-);

• при використанні спеціальних шрифтів та символів або при наявності ілюстрацій їх подають відокремленими файлами;

• ілюстративний матеріал подається курсивом з відступом 1,25 см. Елементи тексту, які потребують виділення, підкреслюються. Значення слів тощо беруться у лапки.

• посилання у тексті оформлюються згідно з нумерацією списку використаної літератури, наприклад: С. Левінсон [1, с. 35], де перший знак – порядковий номер за списком, а другий – номер цитованої сторінки;

• **ЛІТЕРАТУРА** друкується жирним шрифтом великими літерами без відступу від лівого поля без двокрапки. Нижче впідбір до тексту подається занумерований перелік цитованих робіт (довідники включно) в алфавітному порядку авторів, оформлений із дотриманням стандартів ДАК України 2008, наприклад:

1. Адмони В.Г. Исторический синтаксис немецкого языка / В.Г. Адмони. – М. : Высш. шк., 1963. – 335 с.
2. Богданов В.В. Коммуниканты / В.В. Богданов, В.И. Иванов // Вестник Харьков. нац. ун-та имени В.Н. Каразина. – 1989. – № 339. – С. 12–18. (див. правила оформлення списку літератури у Бюлетені ВАК № 3, 2008 р.)

При необхідності надається список джерел ілюстративного матеріалу, оформлений так само, якому передують назва джерела ілюстративного матеріалу.

Для входження Вісника у наукометричні бази даних список літератури оформлюється двічі: спочатку за вимогами ДАК України як **ЛІТЕРАТУРА (LITERATURE** для англomовної статті), потім за міжнародними стандартами як **REFERENCES**.

Після слова **REFERENCES** (великими літерами жирним шрифтом без двокрапки в кінці) наводиться **НЕ**нумерований алфавітний список усіх джерел за таким зразком:

Для видань східнослов'янськими мовами:

Стаття:

Shevchenko, I.S., and Morozova, Ye.I. (2003). Diskurs kak myslekomunikativnoe obrazovanie [Discourse as a mental and communicative phenomenon]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im.V.N. Karazina. – V.N. Karazin Kharkiv. National Univ. Messenger*, 586, 33–38 (in Russian)

Електронне джерело:

Zagurenko, A.A. (2002). Ekonomicheskaya optimizatsia [Economic optimization]. *Neftyanoe khozyaistvo – Oil Industry*, 11. Available at: <http://www.opus>

Матеріали конференції:

Zagurenko, A.A. (2002). Economic optimization. *Trudy 6 Mezhdunarodnogo Simposiuma, 21-23 April 2002 Kyiv. [Proc. 6th Int. Symp21-23 April 2002, Kyiv]*. Kyiv, 267-272.

Книга:

Zagurenko, A.A. (2002). *Ekonomicheskaya optimizatsia [Economic optimization]*. Kyiv: Nauka Publ.

Дисертація:

Zagurenko, A.A. (2002). *Ekonomichna optymizatsia. Diss. dokt. filol. nauk [Economic optimization. Dr. philol. sci. diss.]*. Kyiv. 440 p. (in Ukrainian)

Автореферат дисертації (dokt./kand.):

Zagurenko, A.A. (2002). *Ekonomichna optymizatsia. Avtoref. diss. dokt. filol. nauk [Economic optimization. Dr. philol. sci. diss. synopsis]*. Kyiv (in Ukrainian)

Російська транслітерація: <http://www.translit.ru>

Українська транслітерація: <http://translit.kh.ua/>

Для видань іноземною європейською мовою

Книга одного автора:

Lakoff, G. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press.

Книга БЕЗ автора, під редакцією:

Lakoff, G. (ed.) (1980). *Title of the book*. Chicago: Chicago University Pres.

Книга кількох авторів:

Jung, C., and Franz, M. (1964). *Man and his symbols*. New York: Doubleday Publ.

Стаття:

Author, A.A., Author, B.B., and Author, C.C. (2005). Title of the article. *Title of the journal*, 10(2), 49-53.

Розділ у книзі:

Shuman, A. (1992). Entitlement and authoritative discourse. In: J.H. Hill and J.T. Irvine (eds.). *Responsibility and evidence in oral Discourse*. Cambridge and New York: Cambridge University Press, pp. 135–160.

- підрядкові виноски не допускаються.

В окремому файлі подаються відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові повністю), науковий ступінь, звання, місце роботи, посада, домашня та електронна адреси, контактні телефони. **Кожна стаття супроводжується електронними адресами профілів автора і співавторів на ORCID, GOOGLE SCHOLAR, RESEARCH GATE**, які наводяться у журналі.

Аспіранти та викладачі додають до рукопису витяг із протоколу засідання кафедри / вченої ради з рекомендацією рукопису до друку та рекомендацію наукового керівника на подану статтю.

Подані матеріали не рецензуються і не повертаються.

БАЗИ РЕФЕРУВАННЯ ТА ІНДЕКСУВАННЯ:

- Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського;
- Репозитарій Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Редакційна колегія

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»

Випуск 84. Філологічні, педагогічні науки

Збірник наукових праць

Українською, російською,
англійською та німецькою мовами

Технічний редактор

Л.П. Зябченко

Підписано до друку 12.12.2016. Формат 60x84/8. Папір офсетний.

Друк ризографічний. Обл.-вид. арк. 19,1. Ум. друк. арк. 16,4.

Тираж 80 пр. Зам. 1212/2016. Ціна договірна.

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано ФОП Сверделов М.О.
м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 24, корп. А, кв. 33.
Тел.: 755-00-23

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ВОО №971661 від 13.12.2005.